

Nyelvhasználat, kétnyelvűség

*Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból II.*

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁLTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

NYELVHASZNÁLAT, KÉTNYELVŰSÉG

Tanulmányok a Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
kutatásaiból II.

Szerkesztette:
Hires-László Kornélia

Autdor-Shark
Ungvár, 2016

ББК 81.2(4Укр)
УДК 81'246.2 (047.31)

A tanulmány-gyűjteményben, a 2015-ben indult sorozat második köteteként a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjeiből született, valamint a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányai kaptak helyet. A lektorált kiadványból tájékozódhatnak Ukrajna és a kárpátaljai magyarság két- és többnyelvűségi kérdéseiről, digitális nyelvhasználati szokásairól; a magyar és ukrán lexikai kölcsönzésekről az ukrán és a magyar nyelvben; olvashatnak Kárpátalja magyar oktatásának aktuális problémáiról, az anyanyelvhasználat megítéléséről, Kótyuk István tudományos munkásságáról; valamint betekintést nyerhetnek néhány kisebbségeket érintő nyelvpolitikai kérdésbe.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Áthatás c.* land art munkája látható

Lektorálta:

red. prof. dr. Kolláth Anna, PhD

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és
Irodalom Tanszék (Maribor, Szlovénia)

dr. habil. Vančo Ildikó, PhD

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai
Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet (Nyitra, Szlovákia)

ISBN 978-617-7132-49-2

© A szerzők, 2016
© A szerkesztő, 2016

Tartalom

ELŐSZÓ	7
I. KÉTNYELVŰSÉG, TÖBBNYELVŰSÉG	
Csernicskó István: <i>A kétnyelvű Ukrajna</i>	13
Karmacsi Zoltán: <i>Etnikai vegyes házasságok típusai Kárpátalján a nyelvi szocializáció tükrében</i>	45
II. NYELVEK A DIGITÁLIS TÉRBEN	
Bartha Csilla – Márku Anita: <i>Kreatív nyelvhasználat: a kárpátaljai magyarok digitális kommunikációjának néhány példája</i>	61
Gazdag Vilmos: <i>Keleti szláv kölcsönszók a kárpátaljai magyar facebookozók nyelvhasználatában</i>	77
III. NYELVHASZNÁLAT ÉS ISKOLA	
Bárány Erzsébet – Csernicskó István – Huszti Ilona: <i>Valóban a két(tan)nyelvű oktatás a legjobb megoldás?</i>	93
Hires-László Kornélia: <i>Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv- választási szokások Kárpátalján?</i>	119
Bárány Erzsébet – Gazdag Vilmos: <i>Kótyuk István – anyanyelvünk jeles szakértője</i>	137
Dudics Lakatos Katalin: <i>A kisebbségi anyanyelvváltozat megítélése, szerepkörei néhány kárpátaljai felmérés alapján</i> .	153
IV. NYELVHASZNÁLAT ÉS POLITIKA	
Tóth Enikő: <i>A Beregszászi járás közigazgatási egységeinek internetes kommunikációja</i>	163
Csernicskó, István – Tóth, Mihály: <i>The Rights of the National Minorities in Ukraine</i>	171
Dobos, Sándor: <i>Changes of place-names in the territory of present-day Transcarpathia from 1898 to 2000</i>	187

V. A NYELVOKTATÁS MŰHELYÉBŐL

Beregszászi Anikó: <i>Defficles nugae. Terhes semmiségek a középiskolai magyar nyelv tantervben</i>	209
Nagy-Kolozsvári Enikő: <i>Gyermekirodalom és kreatív angoltanítás kisiskolás korban</i>	219

Előszó

A rendszerváltásig a magyar–magyar kapcsolatok esetlegesek voltak, főként egyéni személyes viszonyon alapultak, s ez alól a tudományos együttműködés sem lehetett kivétel. Természetszerűleg a nyelvészet sem: annak ellenére, hogy egyetlen olyan nagy magyar nyelvjárási régió sincs, mely nem terjed át Magyarország határain (ellenben van három, mely nem nyúlik át Magyarországra), a Magyar Nyelvjárások Atlaszának (MNYA.) például mindössze 68 határon túli kutatópontja lehetett.

A magyarországi és határon túli magyar nyelvészek közötti szervezett és rendszeres kapcsolattartás fórumát az 1988-ban indult Élőnyelvi Konferenciák sorozata indította; a 16. tanácskozást a Hodinka Antal Intézet szervezte 2010-ben, a kárpátaljai Beregszászon.

Az Élőnyelvi Konferenciák még „csupán” arra teremtettek lehetőséget, hogy a magyar nyelvészek országhatároktól függetlenül megismerhessék egymás kutatásait; a Kontra Miklós szerkesztette *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről* c. kötet (1991) a határon túli magyarság kétnyelvűsége, nyelvi helyzete iránti figyelem felkeltését, a probléma felvetését is szolgálta. Az összehangolt tudományos együttműködés 1994-ben az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya koordinálásával indult, *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatási programmal, melynek keretében országonként elemzik a kutatók Trianon nyelvi következményeit társasnyelvészeti szempontból. A könyvsorozat kötetei folyamatosan jelennek meg, s több nemzetközi publikáció is született a kutatási programból.

A közös munka a *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz.²) átdolgozási munkálataival folytatódott.

Az 1980-as évek végétől a kapcsolatok élénkülése, a magyar–magyar párbeszéd kialakulása többek között azzal is járt, hogy élénk, indulatoktól sem mentes viták tárgya lett a magyar nyelv magyarországi és határon túli változatainak egymáshoz való viszonya (lásd a *Nyelvmentés vagy nyelvárulás* c. kötetet). Ennek kapcsán felmerült, hogy a magyar nyelv szótárai nem a magyar nyelv, hanem csupán annak magyarországi változatainak szókészletét tükrözik, s ezen – ha elfogadjuk, hogy a határon túliak is részei a magyar nemzetnek és magyarul beszélnek – változtatni kell. Az MTA Nyelvtudományi Inté-

zete 1994-ben a négy határon túli nagy régió egy-egy nyelvészét kérte fel arra, hogy vegyenek részt az ÉKsz.² átdolgozási munkálataiban annak érdekében, hogy az átdolgozott kiadás ne csak a magyarországi magyar nyelvet reprezentálja. A 2003-ban megjelent ÉKsz.², így lett nemcsak a magyarországiak, hanem (majdnem) minden magyar szótára.

Az 1990-es évek második felében minőségi változás következik be a magyar–magyar tudományos kapcsolatokban: 1996-ban megalakul az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 1997-ben útjára indul a Domus ösztöndíj-program, 2001-ben pedig megkezdí működését a szülőföldi kutatástámogatás. Ettől az időszaktól számos határon túli magyar nyelvész lesz Domus-, néhányan Bolyai-, mások MTA-Ryoichi Sasakawa ösztöndíjasként magyarországi kutatóhelyek (elsősorban a Nyelvtudományi Intézet) vendégkutatója. A szülőföldi csoportos és egyéni kutatási támogatások révén a határon túli régiókban folyó kutatómunkához is pályázhatnak a nyelvészek.

Az említett intézmények, ösztöndíjprogramok segítségével, valamint az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete koordinálásával jött létre 2001-ben a határon túli magyar nyelvészeti kutatóműhelyek virtuális hálózata, ahová a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda, a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a szabadkai Magyar-ságkutató Tudományos Társaság kanizsai nyelvészeti egysége (2013-tól ehelyett a vajdasági kutatókat egyesítő Verbi Nyelvi Kutatóműhely) mellett a beregszászi Hodinka Antal Intézet mellé 2003-tól ausztriai, horvátországi és szlovéniai ún. egyéni kutatóhelyeket tömörítő Imre Samu Nyelvi Intézet csatlakozott, melyek együttesen hozták létre a Termini Kutatóhálózatot.

A Hodinka Antal Intézet tehát – mely az 1999-ben létrejött Limes Társadalomkutató Intézetből nőtt ki magát – 2001-től folytat Kárpátalján nyelvészeti kutatásokat. Az Intézet az MTA és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola támogatásával, a főiskola bázisán működik 2014-től Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként. A fiatal kutatók valamennyien a beregszászi főiskola egykori végzősei, közülük ketten már megszerezték a PhD fokozatot, a többiek pedig doktori tanulmányokat folytatnak. Ezen kívül szoros és gyümölcsöző az együttműködésünk különösen a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének oktatóival, valamint néhány projekt kapcsán a Földtudományi-, Történelem és Társadalomtudományi tanszék munkatársaival is, melynek bizonyítéka a számos ukrajnai és nemzetközi konferencia szervezésében való együttmű-

kódés, valamint a tucatnyi közösen szerkesztett tanulmánykötet, szótár, és közel száz társszerzős tanulmány.

A Budapest és Kijev felől egyaránt periférikus helyzetű Kárpátalján működő piciny kutatóintézetünk munkatársai az elmúlt években számos partnerintézménnyel alakítottak ki szakmai kapcsolatokat. Ha csupán azokat az intézményeket vesszük figyelembe, melyek kutatóival, oktatóival közös publikációkat jelentettünk meg, akkor megemlíthetjük az MTA Nyelvtudományi Intézet Többynyelvűségi Kutatóközpontját, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetét, a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet, a Nemzetstratégiai Kutatóintézetet, a Szegedi Tudományegyetemet, a Pannon Egyetemet, a Nyíregyházi Főiskolát, az Újvidéki Egyetemet, a Fórum Társadalomkutató Intézetet, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karát, a Babes-Bolyai Tudományegyetemet, a *Jyväskyläi* Egyetemet, vagy az ukrainaiak közül a Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetemet, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Kijevi Állami Koreckij Intézetét, az Ungvári Nemzeti Egyetemet stb.

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontban folyó tudományos kutatómunka eredményességét jelzi az is, hogy a munkatársak közül hárman Arany János Díjasok, valamint többen magyarországi és nemzetközi tudományos ösztöndíjak nyertesei: MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, MTA Posztdoktor Kutatói Program, Nemzeti Kiválóság Program, Domus ösztöndíj programok, Visegrad Scholarship.

Jelen tanulmánykötet a múlt évben első ízben megjelent tanulmánykötet folytatásaként jelent meg, azzal a céllal, hogy az intézetünkben zajló kutatásokat a nagyérdemű elé tárjuk. A kiadványban a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjei keretében született tanulmányai mellett helyet kaptak az intézettel szorosan együttműködő kollégák írásai is.

A kötetet egységekre tagoló oldalakon közlünk néhány fotót azokból a gyűjtésekből, melyek az intézet Kárpátalja nyelvi tájképére vonatkozó kutatási témájához készültek.

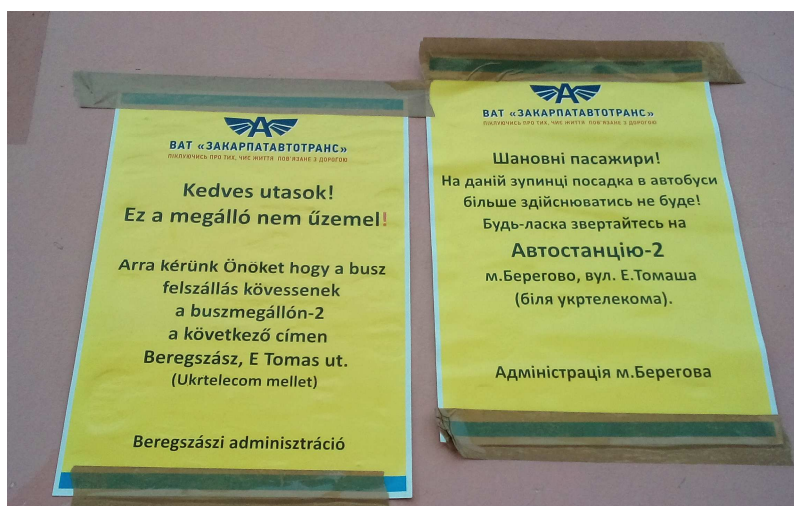
Beregszász, 2016. január 31.

A szerkesztő

I. KÉTNYELVŰSÉG, TÖBBNYELVŰSÉG

A KÉTNyelvű UKRAJNA

1. Bevezetés

Az ukrainai nyelvi helyzetről számos összefoglaló elemzés készült, melyek különböző szempontok szerint mutatják be az ukrainai nyelvpolitika problematikus kérdéseit (Besters-Dilger ed. 2008, 2009, Bilaniuk 2010, Bowring 2014, Goodman 2009, Kulyk 2011, Majboroda et al. eds. 2008, Pavlenko 2008, 2013, Taranenko 2007, Ulasiuk 2012 stb.). Az elemzésekből kiderül: az ukrainai nyelvi helyzet egyik alapvető problémája, hogy nincs konszenzus abban a kérdésben, milyen szerepe legyen a szovjet világ utáni új identitás konstruálásában és a nemzetépítésben az ukrán nyelvnek, illetve milyen státusszal bírjon Ukrajnában az orosz nyelv (Janmaat 2000, Korostelina 2013, Kulyk 2006, 2011, 2014, Kuzio 1998, Polese 2011, Stepanenko 2003, Zhurzhenko 2002). Konszenzus van viszont abban, hogy Ukrajnában két nagy nyelv uralja a nyelvhasználati színterek legnagyobb részét: az ukrán és az orosz. „Ukrajna legnagyobb része számára a kétnyelvűség a realitás” – írja például Bill Bowring (2014: 70). Hasonlóan vélekedik Stanislav Shumlianskyi (2010: 135) is: „Ukrajnában a nyelvi helyzet egyik alapvető jellemzője a társadalom kétnyelvűsége”. Laada Bilaniuk (2010: 109) szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben”. Az alábbiakban ezt a kétnyelvűséget mutatjuk be.

2. A 2001-es census adatai

Annak ellenére, hogy az állam egykori elnöke, volt miniszterelnöke, a narancsos forradalom (egyik) hőse, Viktor Juscenko (2010) azt írta a *День* [A nap] című kijevi lap 2010. október 6-án megjelent 180. számában, hogy „Ukrajna – klasszikus monoetnikus ország”, az adatok merőben mást mutatnak. Ukrajna első és mindeddig egyetlen, 2001-ben végzett népszámlálásának adataira alapozva az állami statisztikai hivatal munkatársai például azt írják: „Ukrajna lakossága nemzetiségi szerkezetének sajátossága a többnemzetiségű összetétel” (Kuras–Pirozhkov 2004: 99).

A népszámlálási adatlapon a nyelvi ismérveket firtató 7. blokk „a” kérdése az anyanyelv iránt érdeklődött. A számlálólapon azt a nyelvet kellett rögzíteni, amelyiket a kérdezett megnevezett. Az adatlap kitöltéséhez készült útmutató¹ kiemeli, hogy az anyanyelv és a

nemzetiség különbözhet. Ha a válaszadó nehezen tudott dönteni, azt a nyelvet kellett beírni, amelyet a legjobban beszél, vagy amelyet általában használ a mindennapokban és otthon. A beszélni még nem tudó, illetve kiskorú gyerekek anyanyelvét a szülők határozták meg. Kétségek esetén az általában otthon használt nyelvet kellett rögzíteni. A siketek anyanyelvének azt jegyezték be, amelyiken olvastak és írtak, vagy amelyiket a háztartásuk tagjai, illetve azok a személyek használtak, akikkel általában érintkeztek.

A 7. blokk „b” kérdése azoknak szólt, akik nem az ukránt jelölték meg anyanyelvükként, és arra vonatkozott, beszéli-e az illető az ukrán nyelvet. Az „igen” válasz feltételeként az útmutató azt szabta, hogy a kérdezett „szabadon”² beszéljen ukránul (azaz olvas, ír és folyékonyan beszél, vagy csupán folyékonyan beszél ezen a nyelven); egyébként a „nem”-et kellett bejelölni. A „c” kérdés a más beszélt nyelv iránt érdeklődött. Itt azt az anyanyelvtől és az ukrántól eltérő nyelvet kellett beírni, amelyen az adatközlő „szabadon” tudott beszélni. Mivel csak egy ilyen nyelv megnevezésére volt lehetőség, több szóba jöhető nyelv esetén azt kellett rögzíteni, amelyen a kérdezett a legjobban beszélt. A beszélni még nem tudó kisgyerekek számlálólapjára – az egyéb nyelveket nem beszélőkéhez hasonlóan – ebbe a rubrikába a „nem” beírás került. A magukat ukrán anyanyelvűnek vallók csupán egy további nyelv ismeretéről nyilatkozhattak. A nem ukrán anyanyelvűek jelölhették, hogy beszélik-e az államnyelvet, illetve válaszolhattak arra a kérdésre is, hogy egyéb nyelven képesek-e „szabadon” beszélni (Csernicskó–Molnár 2015).

A census által regisztrált adatok szerint az ország lakossága etnikailag és nyelvileg is heterogén (1. táblázat). Nemzetiségi szempontból a lakosság 22,2%-a, anyanyelvi szempontból 32,5%-a tartozott valamely kisebbséghez.

A census adatai rámutatnak arra, hogy számos nemzetiség (köztük az ukránok) képviselőinek jelentős része nem az etnikumának megfelelő nyelvet, hanem az orosz tekinteti anyanyelvének (2. táblázat). Ennek következtében az orosz anyanyelvűek száma és aránya messze meghaladja a magukat orosz nemzetiségűnek vallókét. A nem ukrán nemzetiségű és anyanyelvű polgárok közül messze kiemelkedik az orosz nemzetiségűek és anyanyelvűek száma. Ukrajna etnikai kisebbségei között 77,89%, a nyelvi kisebbségi között pedig 91,13% az oroszok aránya (3. táblázat).

A kétnyelvű Ukrajna

---

	nemzetiség szerint		anyanyelv szerint	
	fő	%	fő	%
ukrán	37 531 510	77,80018	32 570 743	67,51686
orosz	8 334 141	17,27609	14 273 670	29,58831
belarusz	275 763	0,57164	56 249	0,11660
moldáv	258 619	0,53610	185 032	0,38356
krími tatár	248 193	0,51449	231 382	0,47964
bolgár	204 574	0,42407	134 396	0,27859
magyar	156 566	0,32455	161 618	0,33502
román	150 989	0,31299	142 671	0,29575
lengyel	144 130	0,29877	19 195	0,03979
zsidó (jiddis)	103 591	0,21474	3 307	0,00686
örmény	99 894	0,20707	51 847	0,10748
görög	91 548	0,18977	6 029	0,01250
cigány	47 587	0,09864	22 603	0,04685
német	33 302	0,06903	4 206	0,00872
gagauz	31 923	0,06617	23 765	0,04926
szlovák	6 397	0,01326	2 768	0,00574
karaim	1 196	0,00248	96	0,00020
krimcsak	406	0,00084	21	0,00004
ruszin	10 183	0,02111	6 725	0,01394
egyéb	510 390	1,05800	143 142	0,29672
nem adta meg	–	–	201 437	0,41756
Ukrajna összesen	48 240 902	100	48 240 902	100

*1. táblázat. Ukrajna lakossága nemzetiség³ és anyanyelv⁴ szerint
(2001-es census adatai alapján)*

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1 129 397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

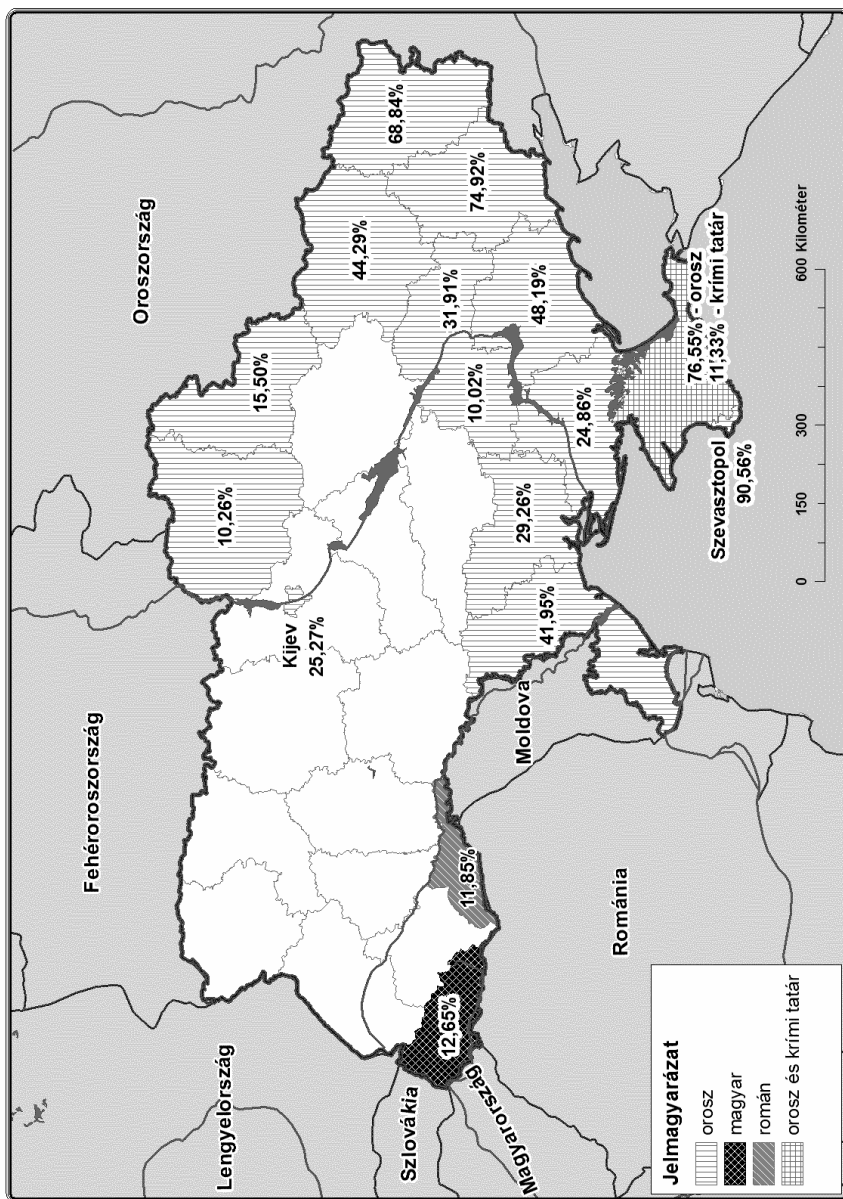
2. táblázat. Nemzetiség és anyanyelv összefüggései Ukrajnában
a 2001-es census adatai alapján

kisebbségi	fő (%)	ebből:	fő	az összlakosság %-ában	^a kisebbségek %-ában
Nemzetiség szerint	10 699 209 (22,18%)	Orosz	8 334 141	17,28	77,89
		Egyéb	2 365 068	4,90	22,11
Anyanyelv szerint	15 663 434 (32,47%)	Orosz	14 273 670	29,59	91,13
		Egyéb	1 389 764	2,88	8,87

3. táblázat. Ukrajna kisebbségi állampolgárai nemzetiség
és anyanyelv szerint a 2001-es census adatai alapján

A census idején Ukrajna közigazgatásilag 27 adminisztratív egységre oszlott (24 megye, Kijev főváros, a Krími Autonóm Köztársaság és annak fővárosa, Szevasztopol). A census adatai szerint ezek között mindössze 12 olyan megye volt, ahol a lakosságnak legalább az egytizede ne beszélt volna az ukrántól eltérő nyelvet anyanyelvként (1. ábra).

A népszámlálás adatai alapján Ukrajna lakosságának 56,84%-a anyanyelvén kívül még legalább egy nyelven „szabadon” beszélt. Ez az arány a városban élők körében 63,23%, a falusi lakosok között 43,92% volt (Lozyns’kyi 2008: 246). Mivel az adatok között a csecsemők és az agastyánok nyelvtudása is szerepelt, Lozyns’kyi (2008: 254) becslései szerint a felnőtt népesség 80%-a beszélt anyanyelve mellett még (legalább) egy nyelvet szabadon.

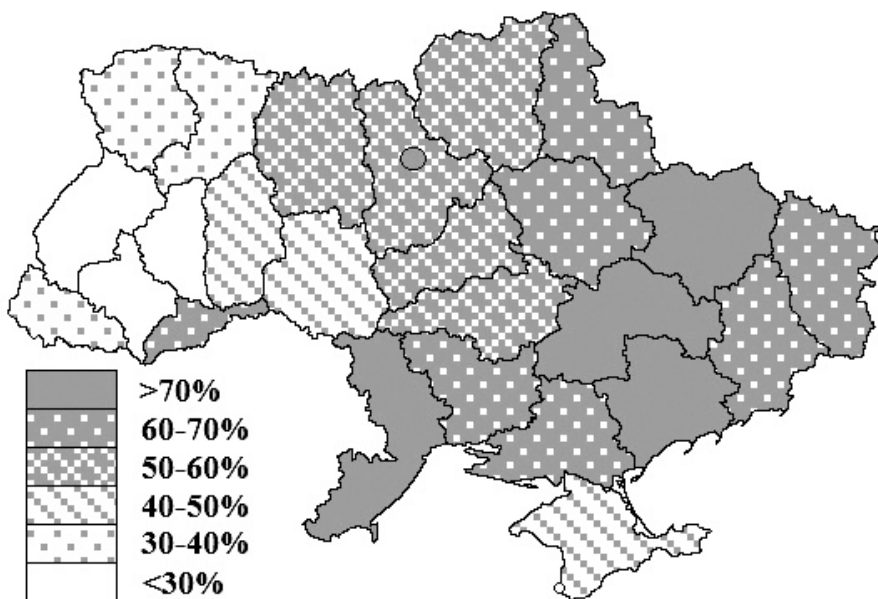
1. ábra. Azok a régiók, ahol az ukrán mellett egy (két) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot (a 2001-es census adatai alapján) ⁵

Az ország lakosságának 87,84%-a beszélt ukránul, 67,71%-a pedig oroszul 2001-ben (4. táblázat). Az orosz nemzetiségűek 58,76%-a rendelkezett ukrán nyelvtudással, az ukránoknak pedig az 58,07%-a tudott oroszul a census adatai szerint (Lozyns'kyi 2008: 202, 216).

		beszél ukránul		beszél oroszul	
		fő	az összlakos- ság %-ában	fő	az összlakos- ság %-ában
ebből	összesen	42.374.848	87,84	31.698.051	67,71
	anyanyelvként	32.577.468	67,53	14.273.670	29,59
	másodnyelvként	9.797.380	20,31	17.424.381	36,12

4. táblázat. Az ukrán és az orosz nyelvet „szabadon beszélők” száma és aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján
Forrás: Lozyns'kyi (2008: 199–200 és 214–215).

Jóval több az anyanyelvük mellett még egy nyelvet (rendszerint az ukránt) beszélők aránya az ország keleti (főként oroszok lakta) területein, mint a (túlnyomórészt ukrán) nyugati végeken (2. ábra).

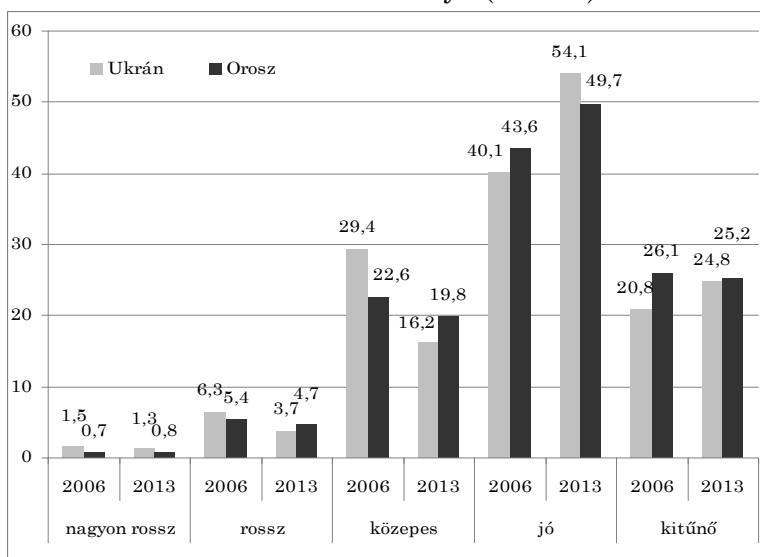
2. ábra. Az anyanyelvük mellett még (legalább) egy nyelvet „szabadon beszélők” aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján⁶

Készült Lozyns'kyi (2008: 246) alapján.

3. Az empirikus kutatások adataiból

Különböző szociológiai kutatások is a kétnyelvűség széleskörű elterjedtségét rögzítik. Egy 2006-ban országos reprezentatív mintán végzett kutatás szerint például a megkérdezettek 55,5%-a vallotta ukrán, 32,0%-a orosz, 1,4%-a pedig egyéb anyanyelvűnek magát, miközben az ukrán–orosz kettős anyanyelvűek aránya 11,1% volt (Besters-Dilger ed. 2008: 358, 2009: 371–395). 2013-ban egy hasonló kutatás során ezeket az adatokat nyerték a kutatók: az adatközlők 50,9%-a ukrán, 21,2%-a orosz, 4,7%-a egyéb anyanyelvű volt, és 23,2% vallotta egyszerre ukrán és orosz anyanyelvűnek magát (Besters-Dilger 2014: 71).

Az említett kutatások során az adatközlők nyelvtudására is rákérdeztek. 2006-ban a válaszadók 60,9%-a értékelte úgy, hogy ukrán nyelvismeretének szintje jó vagy kitűnő; orosz nyelvtudásáról 69,7% nyilatkozott ugyanígy (Besters-Dilger ed. 2008: 356, 2009: 371–395). 2013-ban 78,9% vélte úgy, hogy jól vagy kiválóan beszéli az államnyelvet, s ugyanezt a választ adta az orosz kapcsán 74,9% (Besters-Dilger 2014: 75–76). Sokkal alacsonyabb az ukrán és orosz nyelvet nagyon rosszul és rosszul beszélők aránya (3. ábra).

3. ábra. Az ukrán és az orosz nyelv ismeretének foka önbevallás alapján Ukrajinában egy 2006-ban és 2013-ban végzett kérdőíves kutatás adatai alapján

Forrás: Besters-Dilger ed. 2008: 356, 2009: 371–395, illetve Besters-Dilger 2014.

Ukrajna nyelvi helyzetének számszerű mutatóit elsősorban a *Портал мовної політики*⁷ [A nyelvpolitika portálja] című honlapon közzétett két összefoglaló jellegű közlemény adataira alapozva mutatjuk be. Az egyik a „Становище української мови в Україні в 2014–15 роках” [Az ukrán nyelv helyzete Ukrajnában a 2014–15-ös években] címmel a „Просіп свободи” [A szabadság tere] néven működő civil szervezet által végzett felmérés.⁸ A másik vizsgálatot Stanislav Svidlov végezte, és tette közzé az említett honlapon (Svidlov 2015a, 2015b). Ezek az összefoglalók – valamint néhány országos reprezentatív mintán végzett szociolingvisztikai kutatás eredményei – lehetővé teszik számunkra, hogy részletesebb képet nyerjünk az ukrán és az orosz nyelv használati köréről.

A Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet 2003-ban országos kutatás keretében tárta fel, hogy Ukrajna különböző régióban más-más nyelv használata dominál a mindennapokban. Nyugat-Ukrajnában és az ország középső részén egyértelműen az ukrán a leggyakrabban használt nyelv. Északkeleten kissé az orosz felé billen a mérleg nyelve, és sokan használják a szurzsikot, vagyis a két nyelv szoros érintkezése nyomán létrejött kontaktusváltozatot.⁹ Kelet- és Dél-Ukrajnában az ukrán nyelv használati aránya nagyon alacsony, az orosz messze a leggyakrabban használatos nyelv. Az 5. táblázat ennek a szociológiai kutatásnak az adatai alapján vázolja fel az ukrán–orosz kétnyelvűség mértékét, az ukrán és az orosz nyelv funkcionális megterheltségét. Az adatok alapján egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az orosz, mind az ukrán nyelv használati köre széles körű, a társadalom jelentős része mindkét nyelvet használja (lásd még Alekszejev 2008, Medvegyev 2007, Visnyak 2007, 2008 stb.).

Az ukrán és az orosz nyelv elterjedtségéről némi képet kaphatunk egy 2006-ban a 18 éven felüli lakosság 2015 fős reprezentatív mintáján végzett kérdőíves kutatás adatai alapján is. Arra a kérdésre, hogy az adatközlő lakóhelyén a többség milyen nyelven beszél, 31,9% azt válaszolta, hogy ukránul, 34,6% pedig azt: oroszul; a megkérdezettek 22,8%-a szerint a többség egyaránt használja mindkét nyelvet. 9,7% megítélése szerint a településén élők többsége a szurzsikot használja, s mindössze 1% szerint hallható más nyelv a leggyakrabban a helységben (Besters-Dilger ed. 2008: 357; 6. táblázat).

A kétnyelvű Ukrajna

	Nyelv- használat a család- ban	A hétköznapi gondolkodás nyelve	Az utcai, bolti és közterületi nyelvhasz- nálat	A kollégákkal való beszélgetés és a munkahelyi nyelvhasználat
Kizárólag ukránul	28,8	29,3	24,1	22,3
Főként ukránul, de ritkán oroszul is	8,7	8,6	11,7	12,1
Kevert nyelven, melyben mind ukrán, mind orosz szavak használatosak	19,7	15,7	17,8	17,1
Főként oroszul, de ritkán ukránul is	14,3	10,7	15,6	17,1
Kizárólag oroszul	28,0	35,0	30,7	30,2
Egyéb nyelven	0,5	0,7	0,1	0,5

*5. táblázat. A családi nyelvhasználat, a gondolkodás nyelve,
valamint a boltokban/közterületeken és a kollégákkal
való érintkezés nyelve (%-ban)*

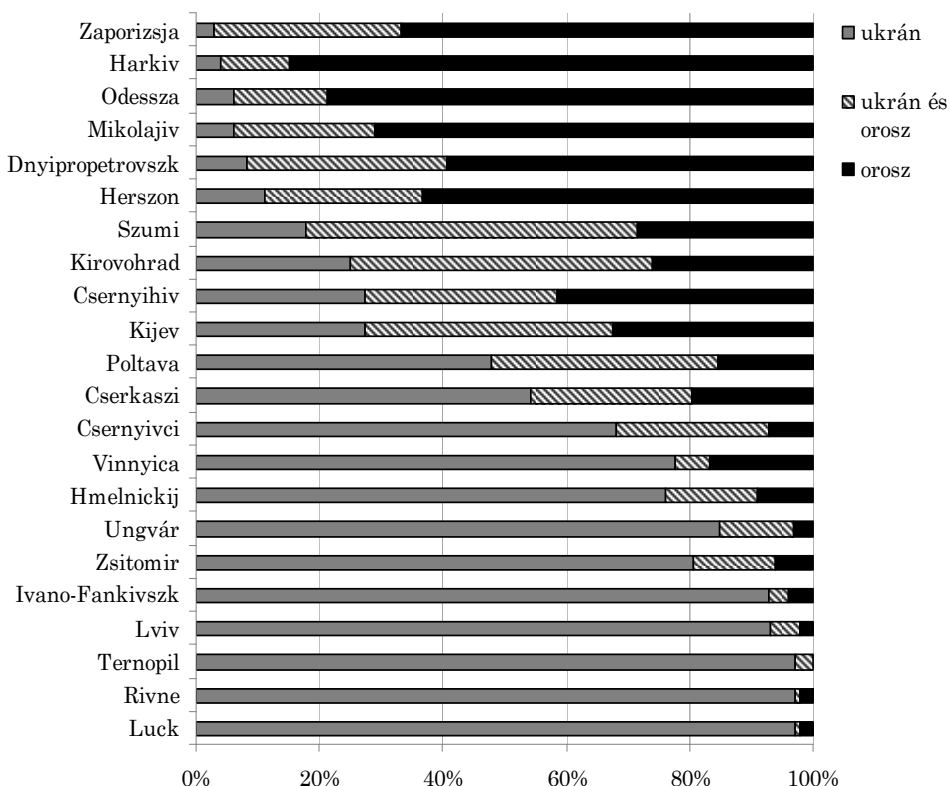
Összeállítva Visnyak (2008) alapján.

Milyen nyelven...?	Főként ukránul	Ukránul és oroszul	Főként oroszul	Szur- zsikban
Beszéltek egymással a szülei	37,9	20,0	36,2	4,4
Beszéltek egymással a nagy szülei	40,5	19,1	31,8	5,8
Beszél otthon a családjával	38,2	16,2	40,5	3,4
Beszél barátaival	32,6	25,4	37,9	3,5
Szokott veszekedni, vitatkozni	24,6	17,7	44,3	5,7
Számol	34,5	16,2	45,8	2,0
Szólít meg Önnel egykorú ismeretlent	33,1	19,5	43,4	3,1
Beszél a boltban	34,3	16,6	44,8	3,6
Válaszolnak Önnek a bolti eladók	27,5	25,7	41,5	4,4
Beszél a munkahelyén	32,8	18,7	39,0	3,1
Fordul az állami szervek hivatalnokaihoz	40,5	16,4	39,0	2,2
Ők milyen nyelven válaszolnak	37,0	26,8	32,5	1,6

*6. táblázat. Nyelvhasználat Ukrajnában különböző szituációkban
egy 2006-os, reprezentatív mintán végzett kutatás adatai szerint*

Forrás: Besters-Dilger ed. 2008: 355–356.

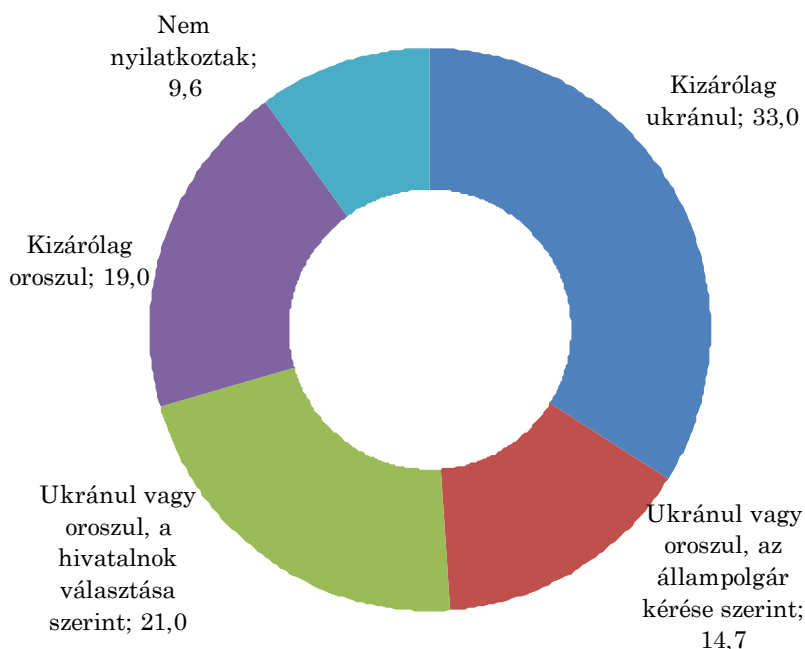
Az ország 22 megyeszékhelyén 2015-ben végzett szociológiai adatfelmérés eredményeiből kiderül, hogy a közigazgatási központok egyik részében az ukrán, ám nagyjából másik felében az orosz nyelv használata dominál az otthonokban (4. ábra).

4. ábra. Milyen nyelvet használnak otthon a megyeszékhelyek városaiban 2015 márciusában (Donyeck, Luhanszk és a Krím nélkül)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyifikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

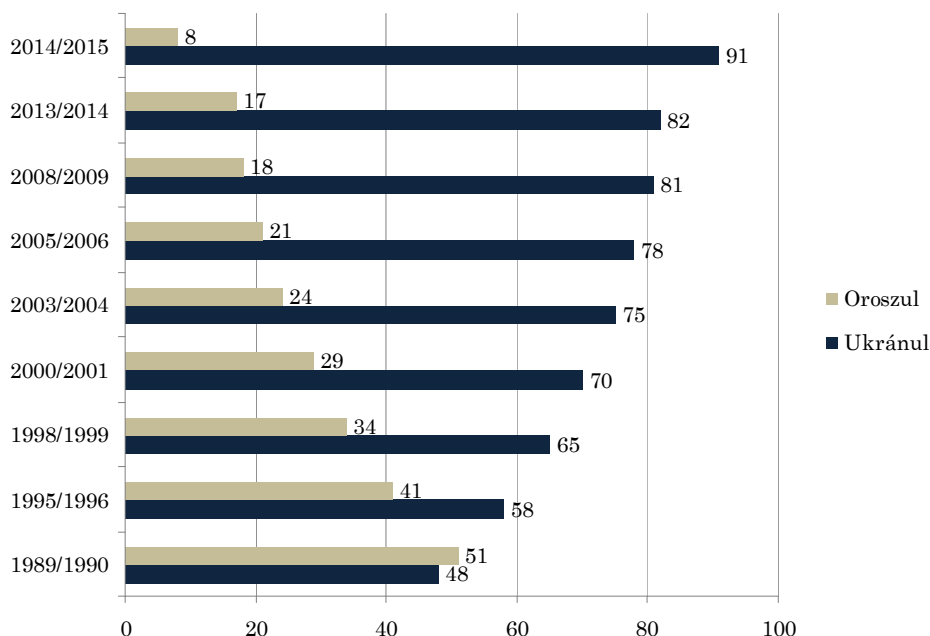
A kétnyelvűség nem csupán a privát vagy informális szférában természetes Ukrajnában, hanem az államhatalmi szervekkel és a helyi önkormányzatokkal való kapcsolattartásban, azaz a formális szituációkban is (5. ábra).

5. ábra. Milyen nyelven érintkeznek az államhatalmi szervek és helyi önkormányzatok munkatársai a lakossággal az adatközlő lakóhelyén, %-ban

Forrás: Visnyak (2008: 153).

Az ukránosító nyelvpolitika Ukrajnában az oktatás területén bizonyult a legsikeresebbnek (Azhniuk 2008, Bilaniuk–Melnik 2008, Malinkovich 2005, Polese 2011). Miközben az 1989/1990-es tanévben még a közoktatásban tanulóknak mindössze 48%-a járt ukrán tannyelvű iskolába, és 51%-a tanult orosz nyelvű intézményben (Shamshur–Izhevskaya 1994), negyedszázad alatt az ukrainai oktatási rendszer szinte egynyelvű ország képét mutatja. Ezt igazolják a 2013/2014-es, illetve 2014/2015-ös tanév adatai is. Miközben (a Krím és a szakadárak uralta keleti területek nélkül) a 2013/2014-es tanévben az ukrainai iskoláknak 85,6%-a volt ukrán tannyelvű, ez az arány a következő tanévre 91,6%-ra emelkedett. Az 1. osztályba beiratkozott gyerekek 88,9%-a ukrán tannyelvű intézményben kezdte meg a tanulmányait 2014/2015-ös tanévben; egy évvel korábban viszont még csak 80,4% volt az ilyen gyerekek aránya. Az összes általános és középiskolás 81,8%-a tanult ukrán nyelven 2013/2014-ben, ez az arány 2014/2015-re 90,8%-ra nőtt (6. ábra).¹⁰

6. ábra. Az Ukrajna iskoláiban ukrán, illetve orosz nyelven tanulók arányának változása 1989 és 2015 között (%-ban)

Összeállítva az alábbiak alapján: Bilaniuk–Melnik (2008), Shamshur–Izhevskaya (1994), Stepanenko (2003), Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин. Київ, 2009, с. 82. és Становище української мови в Україні в 2014–15 роках

Amint azt fentebb is láthattuk, jóval kevésbé sikerült az ukránosítás az állam- és közigazgatásban. Miközben a törvényeknek, rendeleteknek, alsóbb szintű jogszabályoknak kizárólag ukrán nyelven létezik hivatalos változata, az orosz nyelv a szóbeli érintkezésben továbbra is széles körben használatos.

2015-ben önkéntesek 23 megyeszékhely polgármesterének hivatalát, valamint a megyei önkormányzatok vezetőinek irodáját hívták fel telefonon, az államnyelvet használva. A városvezetők munkatársainak 82,6%-a, a megyei önkormányzatok elnökeinek hivatalában pedig a telefont felvettek 86,4%-a válaszolt ukrán nyelven; 17,4%, illetve 13,6% orosz nyelven beszélt a telefonálóval.¹¹

A megyei közigazgatási elnökök sajtónyilatkozatai nem mutatnak ilyen magas ukrán dominanciát: a régiók legfőbb állami köztisztvi-

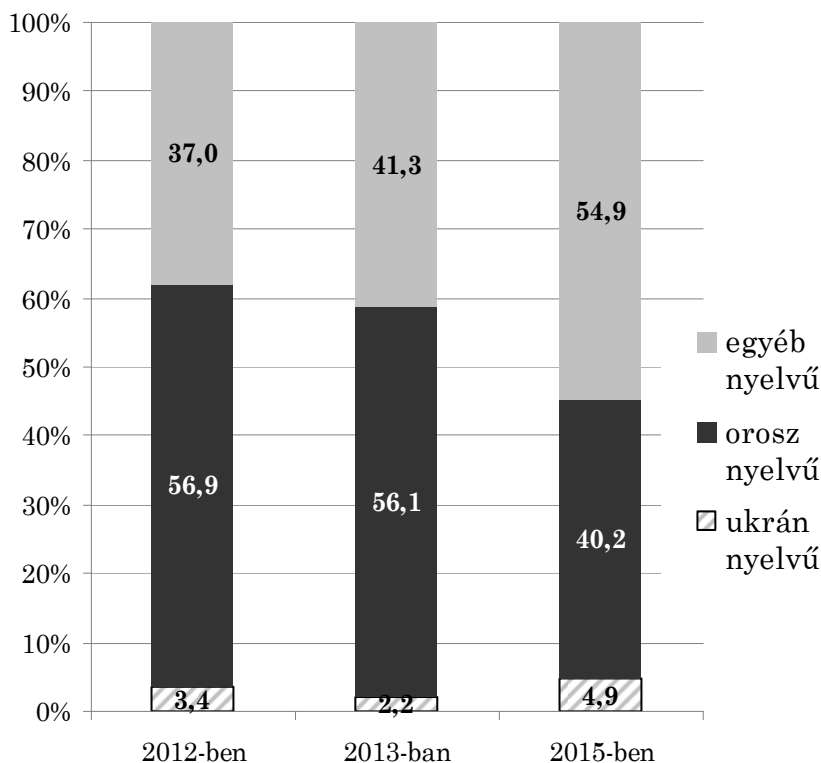
selői az ország egyik felén jellemzően ukránul, másik felén oroszul érintkeznek a sajtóval, és van egy szűk átmeneti sáv, ahol mindkét nyelvet egyformán használják (7. ábra).

7. ábra. A megyei állami közigazgatási hivatalok elnökei sajtónyilatkozatainak nyelve 2011 októberi adatok szerint

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/3/32/Ukr_mapa-ODA-mova-4.jpg (2016.1.4.)

A kétnyelvűség a tömegtájékoztatási eszközökre is jellemző. Iga-zolja ezt 5 országos kereskedelmi és 1 közszolgálati rádióadóban elhan-gzó zeneszámoknak a nyelvi elemzése: a dalok legnagyobb része orosz nyelvű, az ukrán szövegű számok aránya 5% alatti (8. ábra). Árnyal-tabb a kép, ha nem összevont adatokat vizsgálunk, hanem a 10 legnép-szerűbb kereskedelmi rádióban játszott zeneszámok nyelvét adónként elemezzük. A Svidlov (2015b) által közölt összefoglaló szerint az ukrán nyelven elhangzó zeneszámok aránya 1 és 8,59% közötti; az orosz nyel-vű dalok részesedése a műsoridőből ezzel szemben 4 és 94 százalék kö-zötti (Svidlov 2015b). A 10 közül mindössze 3 rádió nem sugároz más nyelven (elsősorban angolul) popzenét, a többi rádióban azonban 62 és 95% közötti ezeknek az aránya (Svidlov 2015b).

8. ábra. 5 kereskedelmi és 1 közszolgálati rádióban sugárzott zeneszámok megoszlása a dalszövegek nyelve szerint (hétköznapi 16 és 20 óra között)

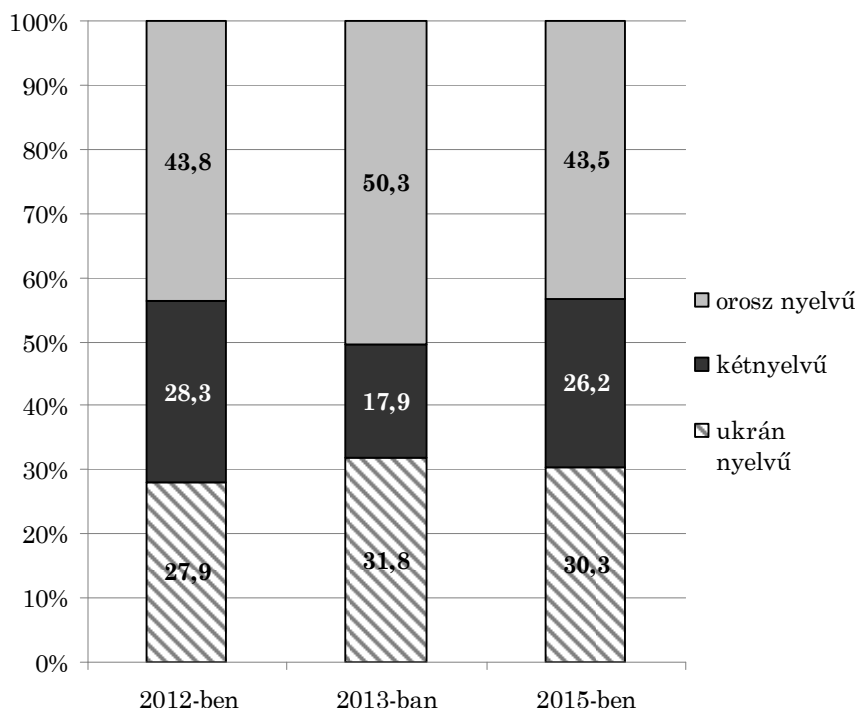
Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyifikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

A 8 legnézettebb országos televíziós csatorna műsorainak vizsgálata alapján az elemzők első látásra meglepő eredményre jutottak. Az orosz nyelvű műsorok enyhe dominanciája mellett a sugárzott tartalom negyede kétnyelvű: együtt van jelen az adásban az államnyelv és az egykori Szovjetunióban a „népek közötti érintkezés eszköze”-ként emlegetett orosz (9. ábra).

A kétnyelvű tévéműsorok a gyakorlatban úgy működnek, hogy például a híradóban az ukrán nyelven elhangzó kérdésre a riportalany oroszul válaszol, vagy fordítva; a politikai vitaműsorokba meghívott közéleti szereplők egy része az államnyelvet, más része oroszul használja, s vannak, akik hol az egyik, hol a másik nyelven szólalnak meg;

A kétnyelvű Ukrajna

a sportközvetítések két riporterre közül az egyik rendszerint ukránul, a másik pedig oroszul kommentálja az eseményeket. Laada Bilaniuk (2010) az ukrán–orosz tévéműsorok kétnyelvűségét „nem alkalmazkodó” bilingvizmusnak nevezi.

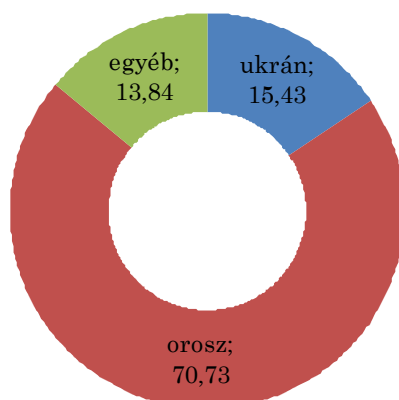

9. ábra. A 8 legnézettebb országos televíziós csatorna adásainak nyelve fő-műsoridőben (hétköznap 18 és 22, hétvégén 12 és 16 óra között)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyifikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

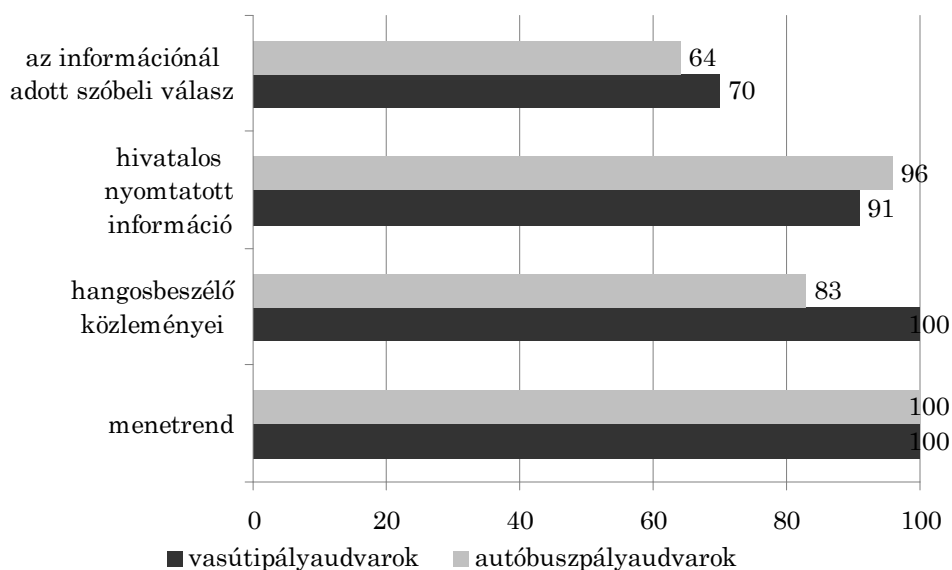
A nyomtatott sajtóban (a megjelenés példányszáma alapján) megközelítőleg 10% az ukrán nyelvű sajtótermékek aránya.¹² Svidlov (2015a) számításai szerint az Ukrajnában 2015 júniusában forgalomban lévő könyvek között messze az orosz nyelvű kötetek vannak többségben (10. ábra).

A közterületi reklámok nyelvét viszont az államnyelv uralja. 2014-ben a nyilvános helyen kihelyezett óriásplakátok 68%-a, 2015-ben viszont már 79%-a volt ukrán egynyelvű.¹³

10. ábra. A 2015 júniusában a Yakaboo.ua online könyvtárház katalógusában elérhető könyvek (címek) megoszlása nyelv szerint

Forrás: Svidlov 2015a

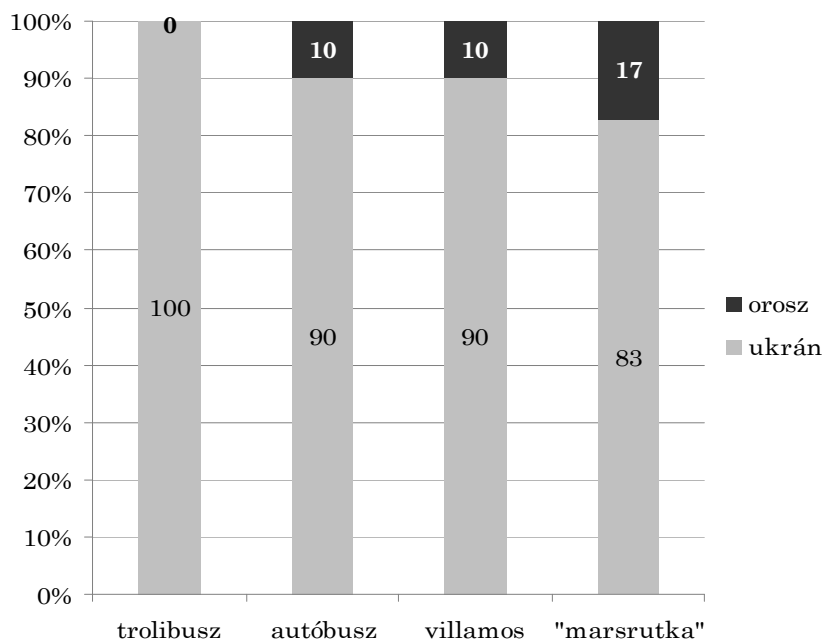

11. ábra. Az ukrán nyelv előfordulási aránya a megyeszékhelyek és a 300 ezernél több lakossal rendelkező városok vasúti és autóbusz-pályaudvarain (a Krím és a megszállt területek kivételével 2015 első felében)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

Az utasszállításban az államnyelv dominanciáját rögzítették a felmérések 2015 nyarán a vasúti és autóbushálózaton (11. ábra), valamint a városi fuvarozásban egyaránt (12. ábra).

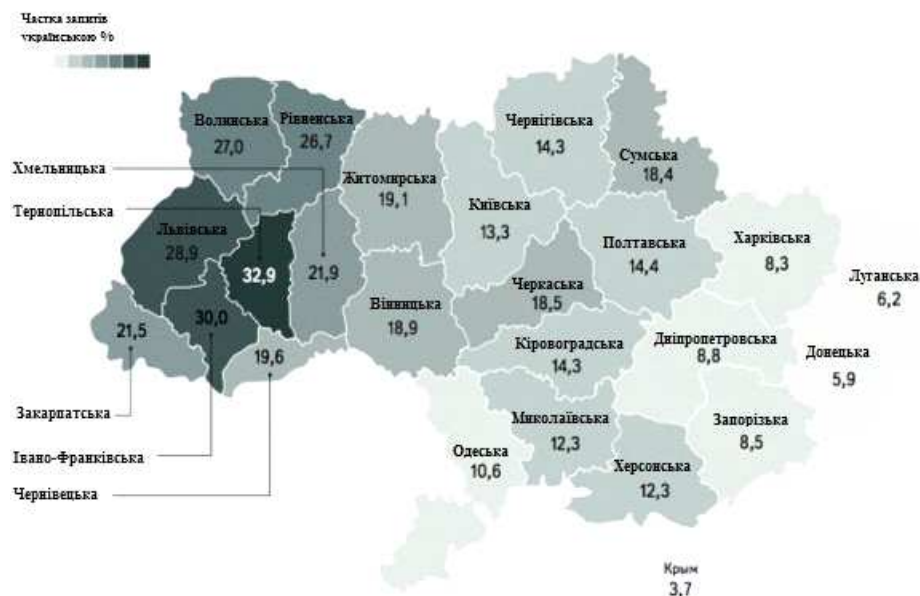
12. ábra. Az ukrán és orosz nyelv előfordulási aránya a megyeszékhelyek és a 300 ezernél több lakossal rendelkező városok tömegközlekedési eszközein kihelyezett táblákon

(a Krím és a megszállt területek kivételével 2015 első felében)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

Az ukrán nyelv korlátozottan van jelen viszont a digitális térben. Az Ukrainában legnépszerűbb internetes keresőprogram keresései között a nyugat-ukrajnai megyékben a legmagasabb az ukrán nyelven indított keresések aránya, de itt is csupán minden harmadik nyelve az ukrán (13. ábra).

A W3Techs: Web Technology Surveys adatai szerint 2013 márciusában az Ukrainát jelölő .ua regisztrációjú honlapok 78,9%-án volt jelen orosz, 10,6%-án angol és csupán 10,4%-án ukrán nyelvű tartalom (is).¹⁴

13. ábra. Az ukrán nyelvű keresések százalékos aránya a Yandex internetes keresőben 2010 őszén

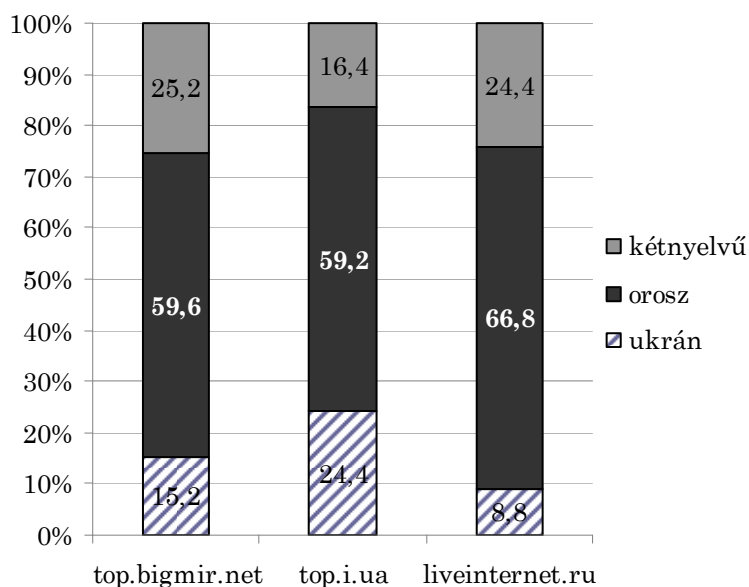
Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/5/54/Mapa_Ukraine_yandex-ukr-2.jpg (2016.1.4.)

A 21. században sokat mondó adat az is, hogy Steam internetes áruházban hány számítógépes játék érhető el ukrán nyelven. Svidlov (2015a) összesítése szerint 2015 júniusában összesen 5494 internetes játék volt elérhető az online áruház kínálatában, s közöttük mindössze 132-nek (2,4%) volt ukrán nyelvű változata; ebből csupán 43 rendelkezett hivatalos ukrán verzióval, 89-et amatőrök láttak el ukrán fordítással.

A leglátogatottabb ukrainai honlapok abszolút többsége orosz nyelvű, az ukrán nyelvű web-oldalak arányát még a kétnyelvűek is megelőzik (14. ábra).

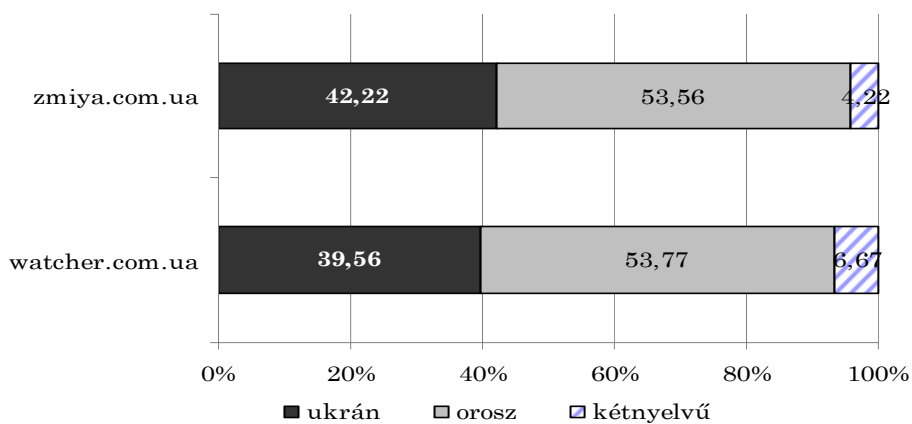
Az ukrainai illetőségű Facebook felhasználók között is magasabb a bejegyzéseiket oroszul vezetőik aránya, mint azoké, akik ukrán nyelven vannak jelen a legnagyobb közösségi hálón (15. ábra).

A kétnyelvű Ukrajna

*14. ábra. A 250 leglátogatottabb ukrainai honlap megoszlása
nyelvek szerint három különböző internetes rangsor összesítése alapján
2015 első felében*

Forrás: Svidlov 2015c

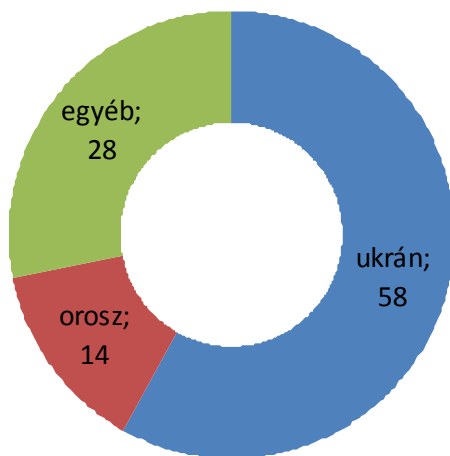

*15. ábra. A 450 legaktívabb ukrainai Facebook-felhasználó
bejegyzéseinek nyelvi megoszlása két független összesítés szerint
2015 első felében*

Forrás: Svidlov 2015c

A nyelvpolitikai portál 2016. január 11-én arról is beszámolt¹⁵, hogy a nyugat-ukrajnai, jellemzően ukrán nyelvű Lviv (Lemberg) városában az egyik vásárló nem tudott ukrán nyelvű billentyűzetet beszerezni gépéhez, miközben orosz nyelvű természetesen akadt. A város egyik egyetemén informatikát oktató vásárló a bírósághoz fordult, és követelte, hogy az Ukrajnában számítástechnikai eszközöket forgalmazó HP biztosítsa az ukrán nyelvű klaviatúrák megvásárlásának lehetőségét, s kérésére a bíróság kötelezte is erre a nemzetközi vállalatot.

A szolgáltató szféra többnyelvűsége egyébként teljesen természetes Ukrajnában. 2015 nyarán az ország megyeszékhelyein és legalább 300 ezer lakost számláló nagyvárosaiban vizsgálták meg a nyelvek használatát. Minden városközpontban 10-10 étteremben, kávézóban vizsgálódtak a terepmunkások. A felkeresett több száz vendéglátóipari egységnek mindössze 63%-ában találtak ukrán nyelven is olvasható étlapot. Az ukrán nyelvű rendelésre az éttermek 53%-ában államnyelven, 40%-ában oroszul reagáltak, 7%-ában pedig a vendég kérésére áttértek az ukránra. A kiírások, feliratok legnagyobb része ukrán nyelvű volt (16. ábra).

16. ábra. A megyeszékhelyek és a 300 ezernél több lakossal rendelkező városok központjaiban működő 10-10 étteremben, kávéházban található kiírások nyelve (a Krím és a megszállt területek kivételével, 2015 első felében)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.4.)

4. Filmre vett kétnyelvűség

Ukrajna sajátos kétnyelvűsége a filmművészetben is tükröződik. 2014 végén, 2015 elején forgatta az ukrán 2+2 országos tévécsatorna a *Гардія* [A gárda] című hazafias tévéfilmsorozatot. Cselekménye az Euro-majdanon indul 2013 novemberében. A sorozat főhősei: néhány, Kijev főterén tüntető fiatal, illetve egy belügyi rendőrtiszt, akik a kijevi események során a barikád ellenkező oldalán álltak ugyan, ám amikor Kelet-Ukrajnában fegyveres konfliktus tört ki, mindannyian beléptek a Nemzeti Gárda soraiba. Itt egy komoly harci tapasztalatokkal rendelkező, marcona kinézetű és modortalan, ám lágy szívű egykori szovjet tiszt irányításával végigcsinált rövid, de intenzív kiképzés után fegyverrel szállnak szembe az ellenséggel: a szeparatistákkal és az őket támogató orosz hódítókkal. A háborús sorozat az ukrán hazafiás érzésekre épít, klasszikus propaganda-alkotás, amely ez ellenséggel szembeni hősies helytállásra buzdít. A sorozatban elhangzó párbeszédetek azonban nem kizárólag ukrán nyelvűek: a filmben egyes szereplők oroszul, mások ukránul beszélnek, és a kódváltás sem ritka; helyenként az ukrán és orosz kontaktusváltozata: a szurzsik is fel-felhangzik. A tévésorozat 12 központi karakterét röviden bemutató hivatalos weboldal¹⁶ idézi mindegyik szereplő egy-egy frappáns, jellemző gondolatát a filmből. A kiemelt mondatok között 8 orosz, 4 pedig ukrán nyelvű. A filmsorozat készítői a karakterek megformálása során nyilván megpróbálták tükrözni azt a valóságot, melyet Petro Porosenko, Ukrajna elnöke egyik nyilatkozatában úgy foglalt össze, hogy a Keleten Ukrajnáért harcolók 62%-a orosz anyanyelvű¹⁷. Az elnök és a sorozat készítői nyilvánvalóan nem tévedhettek nagyot. A híradások beszámoltak például arról, hogy a frontvonalban harcoló Dnipro-1 alakulat katonái számára ukrán nyelvtanfolyamot szerveztek. „Ismerni annak az országnak a nyelvét, amelyet védelmezel – elengedhetetlen feltétele a győzelemnek bármelyik fronton: politikai, kulturális vagy a katonai téren” – mondta az egység parancsnokhelyettese. A tiszt azt is hozzátette: a cél az, hogy az egység harcosai néhány hónap múlva „szabadon, szurzsik nélkül” beszéljenek ukránul.¹⁸

Az ország sajátos nyelvi helyzetét tükrözi egy amerikai film ukrainai szinkronja is, amelyet Ukrajnában 2014 januárjában mutattak be a mozikban. A filmet egyik kijevi utam során néztem meg a város főterétől, a Majdantól alig 100 méterre található moziban 2014 januárjának derekán. Kinn mínusz 10 fok C körüli volt a hőmérséklet, a téren csak a legkitartóbb tüntetők voltak jelen. Hivatalos ügyeim elvé-

gezve a hideg elől menekültem a fűtött, kényelmes fotelekkel ellátott moziba hétköznapi délben. Szokványos amerikai akciófilmet láttam fordulatos cselekménnyel, gonosz orosz milliárdossal, végül hősieen győzedelmeskedő CIA-ügynökkel.¹⁹ Filmnézés közben nem mindennapi nyelvi élménnyel gazdagodtam.

A szinkronizált filmben az eredetiben angol nyelvű párbeszédet ukrán nyelven hallhatták a nézők. Ám mivel a történet jelentős része Oroszországban játszódik, az orosz személyeket alakító színészek (az eredetiben nyilvánvalóan szintén angolul elhangzó) szövegeit a kijevi mozilátogatók oroszra szinkronizálva élvezhették. A forgalmazó nyilván azzal is hitelesebbé szeretne volna tenni a filmet, hogy jelezte: az oroszok egymás között oroszul beszélnek. Amikor az orosz üzletembert alakító szereplő amerikai partnerével angolul társalgott, a szinkron nyelvet váltott: ukránul szólalt meg a vásznon. A szinkronrendező azzal jelezte, hogy ez a társalgás nem oroszul, hanem angolul hangzik el, hogy az orosz emberek szerepét játszó színészeket ezekben a jelenetekben ukránul (értsd: angolul) beszéltette. Érdekesen oldotta meg az ukrán szinkron rendezője annak érzékeltetését, hogy az oroszok egy része nem jól tud angolul. Az orosz banditát alakító színész (aki orosz társaival oroszul érintkezett), ha szerepe szerint angolul kellett társalognia, szurzsikban beszélt. Az a szereplő viszont, aki orosz léte jó l beszélt angolul, „angolul” kommunikálva a legtisztább ukránsággal beszélgetett amerikai partnerével.

Az ilyen nyelvi finomságokat egy amerikai mozifilm szinkronjában csak az ukránai nyelvi helyzetben otthonosan mozgó k értékelik igazán. A fentiek tükrében talán az Olvasó számára sem meglepő, hogy a Kijev belvárosában található filmszínház több tucat fő t számláló közönsége számára a lehető legtermészetesebb volt, hogy egy amerikai film szinkronjában egyszerre van jelen az ukrán és az orosz nyelv, és megjelenik a kettő közötti változat, a szurzsik is. Mindenki értett mindent, nem kellett fordítani, feliratozni semmit. Egyetlen olyan néző sem akadt, aki furcsának vagy meglepőnek tartotta volna azt, ahogyan a szinkronrendező a nyelveket használta. Az ukrán az eredeti film angol nyelvű párbeszédeinek nyelvét jelölte. Az orosz az amerikai verzióban angolul elhangzó, de orosz szereplők egymás közötti társalgásának orosz beszédét tükrözte. A „rontott ukránként”, „kevert nyelv (változat)ként” számon tartott szurzsik pedig kiválóan alkalmas volt arra, hogy az angolul rosszul beszélő orosz gazemberek nyelvhasználatát és jellemét ábrázolja.

Ukrajna kétnyelvűsége jelenik meg a Netflix amerikai stream-szolgáltató 2013 novembere és 2014 februárja között Kijevben forgatott dokumentumfilmjében is. A *Winter on fire: Ukraine's fight for Freedom*²⁰ című alkotás a méltóság forradalmának eseményeit örökíti meg. A filmben nyilatkozók (a Majdan hétköznapi hősei) körülbelül fele-fele arányban szólalnak meg ukrán és orosz nyelven; a Majdan központi színpadjáról elhangzó politikai szövegek azonban kivétel nélkül ukrán nyelvűek.

5. Konklúziók

Láthattuk, hogy Ukrajna kétnyelvű ország: az ukrán és az orosz nyelv egyaránt széles körben használatos a társadalmi élet szinte minden területén. Ennek ellenére Ukrajnában a kétnyelvűség – elsősorban a negatív történelmi tapasztalatok miatt – stigmatizált (Arel 1995, Azhniuk 2008, Bilaniuk–Melnik 2008, Goodman 2009, Maszenko 2007, Pavlenko 2011: 52, Ruda 2012: 13). Maszenko (2009: 101) például „anomáliás helyzet”-ként jellemzi az ukrainai kétnyelvűséget, Shevchuk (2015) pedig „szizofrén állapot”-ként, „betegség”-ként (Shevchuk–Vlasiuk 2015) tekint az országban kialakult bilingvizmusra.

Shumlianskyi (2010: 139–140) rámutat arra, hogy az ukrainai politikusok és pártok vagy az ukrán, vagy az orosz nyelvűek oldalára pozicionálják magukat, mélyítve a nyelvi szakadékot. Ilyen körülmények között szó sem lehet a kétnyelvűség kodifikálásáról állami szinten (Maszenko–Horobets 2015). „Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írta Viktor Juscsenko (2010) „Akié a nyelv, azé a hatalom” címmel megjelentetett cikkében. A 2010-es elnökválasztáson megbukott politikus szerint „A kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”. „Az államnyelvi státus biztosítása más nyelvek számára visszafordíthatatlanul kedvez nem csupán az ukrán nyelv gyors kiszorításának a hivatalos használatból, hanem használati köre további szűkítésének is” – olvasható a Juscsenko utasítására az államelnöki hivatalban kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióban (Koncepció 2010).

Az egyik nagy befolyású parlamenti képviselő, a kárpátaljai Viktor Baloga szerint a „háborúba ájult” Ukrajna egységének helyreállításához mindössze két dologra volna szükség. Az egyik: az ukrainai ortodox egyházak egyesítése, a másik: hogy az óvodától az egyetemig kizárólag az ukrán legyen az oktatás nyelve az egész ország területén.²¹

A kétnyelvűség ellenzői azzal érvelnek, hogy az orosz hivatalos nyelvként kodifikálása valójában egynyelvűséget eredményez: az oroszok nem fogják elsajátítani és használni az államnyelvet, és az orosz fokozatosan kiszorítja az ukránt a legtöbb helyzetből. Michael Moser egyik interjújában például kijelentette: „A jelenlegi helyzetben, bármennyire is paradoxon, a hivatalos egynyelvűség lényeges feltétele az ország gyakorlati többnyelvűségének” (Moser–Portnov 2012).

Az ukrán nyelvészek jelentős része az ismertetett kétnyelvűségi helyzetet úgy értékeli, hogy az egykori gyarmatosító nyelve, az orosz veszélyezteti az ukrán nyelv jövőjét (például Kreszina–Javir 2008, Macjuk 2009, Majboroda–Pancsuk 2008, Maszenko 2007, 2010 stb.). Sokan ezért törvényszerűnek tartják, hogy a hosszú elnyomás után az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűsége törekszik (vö. Shemshuchenko–Horbatenko 2008: 168). Az ország nyelvi helyzetét posztkoloniálisnak²² értékelők (Maszenko 2004, Shyshkin 2013) úgy látják, a „nemzetek közötti érintkezés” nyelveként Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség, az ukrán azonosságtudat szükségszerű velejárója (Kulyk 2007). Ezek a kutatók egyértelműen a kétnyelvűség kodifikálása ellen, az ukrán egynyelvűség mellett foglalnak állást (Maszenko–Horobets 2015). Aneta Pavlenko (2011: 50) rámutat: „Ukrajnában gyakran ismétlik, hogy az ukrán egy »kis« nyelv, amely eltűnhet állami támogatás nélkül [...], miközben az orosz nem igényel támogatást, mivel nem »veszélyeztetett« nyelv”.

Mások szerint azonban az ukrán társadalom kétnyelvűsége nem feltétlenül fenyegeti az ukrán nyelv jövőjét. Laada Bilaniuk például úgy véli, hogy az ukrainai televíziós műsorok kétnyelvűsége, az ott látható nyelvi nem alkalmazkodás lehetséges társadalmi és politikai következményei ellentmondásosak. Egyrészt ez az egyik módja annak, hogy egyidejűleg fenntartsa az ukrán nyelvűek és orosz nyelvűek nyelvi preferenciáit, így hatástalanítva a nyelvi kérdés körüli feszültségeket. Másrészt azonban – vélekedik Bilaniuk – az is lehet, hogy ez a fajta kétnyelvűség csupán a nyelvi egyenlőtlenség álcája. A helyzet magában foglalja a potenciális változást, amely lehetővé teszi, hogy az ukrán nyelv olyan területeken is jelen legyen, ahol ez korábban nem volt jellemző. Ugyanakkor ez a helyzet továbbra is lehetővé teszi az orosz nyelv használatát olyan szférákban, ahol az orosz hagyományosan domináns, és ez a túlsúly így továbbra is fennmarad, akadályozva

ezzel az ukrán kizárólagos használatát (Bilaniuk 2010: 129). Les Belej (2015) szerint „két kód párhuzamos használata nem az oroszosítás módja, ez inkább fokozatos deruszifikáció. Ott, ahol korábban kizárólag az orosz nyelvet használták volna, ma két nyelv használatos”. Mások ellenben úgy értelmezik az ország aktuális nyelvi helyzetét, mint a settenkedő oroszosítás folyamatát.²³

A kétnyelvűség makacs elutasításának fő oka, hogy az ukrainai politikusok, értelmiségiek (és a nyelvészek jelentős része) nincs tisztában olyan fogalmakkal, mint például a szubtraktív (felcserélő) és az additív (hozzáadó) kétnyelvűség (Bartha 1999: 192–193). Az ukrainai elit a kétnyelvűséget átmeneti jelenségnek tekinti, mert tapasztalatai a szubtraktív kétnyelvűségről vannak. Az additív kétnyelvűséget nem ismerik. Ezért nem lehet érdemi vitát folytatni a kétnyelvűségről politikusokkal, jogászokkal, politológusokkal, de a kétnyelvűséget érdemben nem kutató ukrán nyelvészekkel sem (vö. Kontra et al. 1999: 2). Többek között ezért sem találhatott kedvező fogadtatásra a 2012 nyarán „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól” címmel elfogadott új nyelvtörvény, amelynek rendelkezései szerint azokban a közigazgatási egységekben, ahol egy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot, az adott kisebbségi nyelv az államnyelv mellett széles körben használhatóvá vált a hivatali és közéletben egyaránt; a jogszabály tehát a regionális kétnyelvűséget kodifikálta (Tóth–Csernicskó 2014).

A politikailag kiélezett helyzetben a két szélsőséges álláspont (ukránosítás–oroszosítás) között végig jelent volt a centrista nézőpont is (Stepanenko 2003: 121–122). Ennek képviselői a nyelvi, etnikai konfliktusok elkerülése érdekében úgy vélték, Ukrajna számára az a legjobb, ha megőrzi azt a helyzetet, melyben az ukrán csak felemásan tölti be az államnyelvi funkcióit, s ahol az orosz gyakorlatilag hivatalos nyelvként használatos az ország nagy részén (Kulyk 2007: 308–315, 2014: 126, Shumlianskyi 2006). 2014 februárja óta azonban ez a megoldás nem reális alternatíva.

Attól függően, milyen nyelvi ideológiák felől közelítünk, az összetett ukrainai nyelvi helyzet megítélése különböző lehet. Az egyik oldalról úgy tűnhet, hogy az ukrainai kisebbségek (élükön az oroszokkal) a „modern” nyelvi ideológiákért küzdenek: az etnikai és nyelvi diverzitás fenntartásáért, a nyelvi kisebbségek jogaiért. Ebből a szemszögből az ukránok viszont „elavult” ideológiákat képviselnek, hiszen homogén nemzetállamot építenek, egynyelvűségre törekvő nacionalisták, akik

megfosztják a kisebbségeket nyelvi jogaiktól. Másik nézőpontból viszont úgy is értékelhető az ukrainai helyzet, hogy az oroszok mindent megtesznek a szovjet korszakból fennmaradt privilegizált helyzetük, társadalmi és nyelvi dominanciájuk fenntartásáért, a szovjet gyarmati rendszerből átörökölt aszimmetrikus kétnyelvűség bebetonozásáért. Innen nézve az ukránok szabadulni szeretnének a posztkoloniális ballasztoktól, melyek sorában az évszázadokon át erőltetett orosz nyelv az egyik fő szimbólum, és valóban független államot, illetve modern, szabad politikai nemzetet építenek, ahol – a vernakularizáció jegyében – az egykori birodalmi *lingua franca*, az orosz (Pavlenko 2006) helyett az ukrán nyelvnek van központi szerepe.

François Grin (2003: 30) szerint a nyelvpolitika olyan szisztematikus, racionális és tudományosan megalapozott tevékenység, melynek célja a nyelvi környezet megváltoztatása a jólét növelése céljából. Grinnel egyetértve úgy véljük, hogy a gazdasági, politikai és katonai válsággal küzdő Ukrajnában nagy szükség volna a tudományosan megalapozott, racionális nyelvpolitikára. Olyan nyelvpolitikára, amely figyelembe veszi, hogy a mai Ukrajna területén számos régió rendelkezik jelentős történelmi, kulturális, politikai, gazdasági tradíciókkal, s az egyes vidékek lakossága eltérő etnikai, nyelvi és felekezeti összetételű (Karácsonyi et al. 2014). A régiók nyelvi sajátosságainak, az ott élő emberek nyelvi gyakorlatának, igényeinek szem előtt tartása nélkül nem dolgozható ki hatékony nyelvpolitika.

A Netflix fent említett dokumentumfilmjében a Majdan egyik résztvevője a következőket mondja: „A Majdanon nem voltak nemzeti-ségek, nem voltak nyelvi csoportok. Csak olyan emberek voltak, akik nem akartak tovább élni ebben a rezsimben”.²⁴ A kijevi Függetlenség terén tüntetők többsége nyilván nem olyan Ukrajnáért kockáztatta az életét, amelyben továbbra is virágzik a korrupció, mélyrepülésben van a gazdaság, és ahol a politikusok a hagyományokhoz híven (lásd Csernicskó 2016: 16–28) még mindig manipulációs célokra használják a nyelvi kérdést, miközben a keleti végeken hónapok óta tart az a háború, melynek megkezdéséhez a nyelvi kérdés rendezetlensége volt az egyik ürügy (Csernicskó 2016: 42–45).

Jegyzetek

¹ Інструкція щодо проведення Всеукраїнського перепису населення 2001 року і заповнення переписної документації. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0742-01> (2014-12-04).

² Ukránul: вільно володіє.

- ³ Forrás: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (14-06-2015).
- ⁴ Forrás: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (14-06-2015).
- ⁵ A térképet Molnár D. István készítette a 2001-es census adatai alapján: <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21>. Köszönöm a segítségét.
- ⁶ A térképet Molnár József készítette. Köszönöm a segítségét. A térképet Molnár József készítette. Köszönöm a segítségét.
- ⁷ <http://language-policy.info> (2015.06.12.).
- ⁸ <http://dobrovol.org/article/334/> és <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2015.06.12.).
- ⁹ Az ukrán értelmező szótárak szerint a szurzsik [суржик] szó első jelentése: rozs és a búza, vagy rozs és árpa, esetleg árpa és zab keverékét jelenti (Maszenko 2010: 68, 2011: 4–6). A jelenség nagyon hasonló a belarusz–orosz nyelvi keveredés következtében létrejött, traszjanka néven emlegetett változathoz (Maszenko 2002, 2010: 69, 2011: 6–7). A szurzsikról lásd: Bilaniuk 1997, 2004, 2005, Bernsand 2001, 2006, Csernicskó 2013, del Gaudio–Tarasenko 2008, 2009, Macjuk 2009: 140–141, Maszenko 2010: 68–83, 2011 stb.
- ¹⁰ Helyenként azonban arról is olvashatunk beszámolókat, hogy az oktatás ukránosítása számos területen csupán felületi sikereket hozott. Vlasenko (2016) például arról tudósít, hogy Kijev ukrán tannyelvű iskoláinak jelentős részében az ukrán nyelv csak a tanórákon használatos, az órákon kívül a tanárok és a tanulók egymással és egymás között oroszul beszélgetnek, és az iskolai rendezvények nyelve is az orosz.
- ¹¹ <http://dobrovol.org/article/334/> (2015.12.30.).
- ¹² <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.9.).
- ¹³ <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.9.).
- ¹⁴ <http://language-policy.info/2016/01/zavdyaky-ukrajintsyam-rosijska-mova-stala-druhoju-za-populyarnistyu-v-interneti/> (2016.1.28.).
- ¹⁵ <http://language-policy.info/2016/01/vidsutnist-ukrajinomovnoji-klaviatury-noutbukiv-hp-porushuje-prava-spozhyvachiv-sud/> (2016.1.31.).
- ¹⁶ A sorozat hivatalos oldala: <http://gvardia.2plus2.ua/> (2016.1.10.).
- ¹⁷ <http://korrespondent.net/ukraine/3497931-Porosenko-bolshynstvo-vouiuishchykh-za-ukraynu-na-donbasse-russkoiazychnye> (2015.6.10.).
- ¹⁸ A hír: <http://language-policy.info/2015/10/dlya-bijtsiv-dnipra-1-provodyat-kursy-ukrajinskoji-movy/#more-1963> (2015.10.25.).
- ¹⁹ A *Jack Ryan: Shadow Recruit* című amerikai filmet az ukrainai mozikban *Джек Райан: Теорія Хаос* címmel forgalmazták.
- ²⁰ <http://youtubeonfire.pro/watch-winter-on-fire-2015-full-movie-online-on-youtubeonfire.html> (2016.1.31.).
- ²¹ <http://zakarpattya.net.ua/News/143136-Baloha-vvazhaie-shcho-dlia-posylennia-iednosti-neobkhdno-naipershe-zabezpechyty-navchannia-ukrainskoju-po-vsii-kraini-ta-dosiahty-obiednannia-tserkov> (2015.7.29.).
- ²² Jusczenko (2010) szerint „A kétnyelvűség Ukrajnában – az ország gyarmati függőségének következménye”.
- ²³ <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016.1.10.).
- ²⁴ Az idézett rész a filmben a 37 perc 48. másodpercétől látható.

Irodalom

- Alekszejev, Vladimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. Харков: „Факт”.
- Arel, Dominique 1995. Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages. *Nationalities Papers* 23(3): 597–622.
- Azhniuk, Bohdan (Ажнюк Богдан) 2008. Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови: концептуальні й практичні аспекти. In: Oleksandr Majboroda et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 343–366.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Belej, Les (Белей Лесь) 2015. Українське мовне питання по-заокеанські. *Insider* 2015. szeptember 21. <http://www.theinsider.ua/politics/55fbc477991de/>
- Bernsand, Niklas 2001. Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. *Berliner Osteuropa Info* 17: 38–47.
- Bernsand, Niklas 2006. Othering Surzhyk in Implicit Metalinguistic Discourse. In: B. Törnquist-Plewa ed., *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*, 77–115. Malmö: Sekel Bokförlag.
- Besters-Dilger, Juliane 2014. Регіональна мовна диференціація України: ознаки стійкості і змін (на матеріалі Всеукраїнського опитування 2013 року). *Мова і суспільство* 5: 70–78.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) ed. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. [Language policy and language situation in Ukraine] Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada 1997. Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies* XXI: 93–118.
- Bilaniuk, Laada 2004. A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism* Vol 8, Number 4: 409–425.
- Bilaniuk, Laada 2005. *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Bilaniuk, Laada 2010. Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210: 105–133.
- Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4): 340–372.

- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 56–78.
- Csernicskó István 2013. Az ukrán szociolingvisztika nyelvszemlélete a szurzsik megítélésének tükrében. In: Kontra Miklós, Németh Miklós, Sinkovics Balázs szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. Budapest: Gondolat Kiadó. 119–136.
- Csernicskó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó István – Molnár József 2015. Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio* 23(3): 46–79.
- Del Gaudio, Salvatore 2010. *On the nature of Surzyk: a double perspective*. München–Berlin–Wien: Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 75.
- Del Gaudio, Salvatore – Tarasenko, Bohdana (Гaudio дель Сальваторе – Тарасенко Богдана) 2008. Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger, Juliane ed. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”. 316–331
- Del Gaudio, Salvatore – Tarasenko, Bohdana 2009. Surzhyk: Topical Questions and Analysis of a Concrete Case. In: Besters-Dilger ed. 2009: 327–358.
- Goodman, Bridget 2009. The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics* 24(2): 19–39.
- Grin, François 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Juscenko, Viktor (Ющенко Віктор) 2010. Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.
- Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 2: 99–134.
- Концепція 2010. *Концепція державної мовної політики*. [The concept of state language policy]. Київ: Адміністрація Президента України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
- Kontra Miklós – Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove – Várady, Tibor 1999. Conceptualising and Implementing Linguistic Human Rights. In: Miklós Kontra, Robert Phillipson, Tove Skutnabb-Kangas, Tibor Várady eds. *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest: Central European University Press. 1–21.
- Korostelina, Karina V. 2013. Mapping national identity narratives in Ukraine. *Nationalities Papers* 41(2): 293–315.

- Kreszina, Irina – Javir, Vira (Кресіна Ірина – Явір Віра) 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Majboroda, Olekszandr és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 190–204. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Kulyk, Voldymyr 2006. Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies* 29(2): 281–314.
- Kulyk, Volodymyr (Кулык Володымыр) 2007. Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки* 1: 296–316.
- Kulyk, Volodymyr 2011. Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine. *Nations and Nationalism* 17(3): 1–22.
- Kulyk, Volodymyr 2014. What is Russian in Ukraine? Popular Beliefs Regarding the Social Roles of the Language. In: Lara Ryazanova-Clarce ed. *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 117–140.
- Kuras, Ivan F. – Pirozhkov, Serhyi I. eds. 2004. *First All-National Population Census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects*. Kyiv: State Statistic Committee of Ukraine and Institute for Demography and Social Studies.
- Kuzio, Taras 1998. *Ukraine: State and Nation-building*. London: Routledge.
- Lozyns'kyi, Roman (Лозинський Роман) 2008. *Мовна ситуація в Україні*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Majboroda, Oleksandr et al. eds. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Majboroda, Olekszandr – Pancsuk, Maj (Майборода Олександр – Панчук Май) 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Majboroda, O. et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 205–234. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Malinkovich, Vladimir (Малинкович Владимир) 2005. Степень украинизации образования на Украине. <http://www.igpi.ru/info/people/malink/1111152776.html> (2015.6.27.).
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2002. Суржик як соціолінгвістичний феномен. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах* 2002/3: 11–13.
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2004. *Мова і суспільство: пост-колоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Кієво-Могилянська академія”.

- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: Темпора.
- Maszenko, Larysa 2009. Language situation in Ukraine: Sociolinguistic analysis. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations*. Frankfurt: Peter Lang. 101–137.
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larysa (Масенко Лариса) 2011. *Суржик: між мовою і язиком*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larysa – Horobets, Olena (Масенко Лариса – Горобець Олена) 2015. Офіційна двомовність не об’єднує країну, а сприяє її розпаду. *Портал мовної політики* Juny 15, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/larysa-masenko-ofitsijna-dvovmnist-ne-ob-jednuje-krajinu-a-spryyaje-jiji-rozpadu/>
- Medvegyev, Oleg (Медведев Олег) 2007. *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386
- Moser, Michael – Portnov, Andriy (Мозер Міхаель – Портнов Андрій) 2012. «За теперішніх обставин офіційна одномовність, як не парадоксально, є важливою передумовою для фактичної багатомовності країни». *Historians.in.ua* 14 June 2012.
- Pavlenko, Aneta 2006. Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* 26:78–99.
- Pavlenko, Aneta 2008. Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11 (3–4): 275–314.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers’ rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.
- Pavlenko, Aneta 2013. Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass* 7(4): 262–271.
- Polese, Abel 2011. Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies* 3(3): 36–50.
- Ruda, Olena (Руда Олена) 2012. *Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*. Київ: Інститут української мови НАН України.
- Shamshur, Oleg – Izhevskaya, Tatiana 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*. Vol. 1 (1994). No. 1: 29–39.
- Shevchuk, Yuri (Шевчук Юрій) 2015. *Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно?* Івано-Франківськ: Discursus.
- Shevchuk, Yuri – Vlasjuk, Hanna (Шевчук Юрій – Власик Ганна) 2015. Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики* July 5, 2015. <http://language-policy.info>

- /2015/07/dvornist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universyte
tu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoy-shyzofrenijeyu/
Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in
language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of
Language* 201: 135–161.
- Shyshkin, Viktor (Шишкін Віктор) 2013. Мова як складник державотво-
рення. *Мовознавство* 2–3: 221–231.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The
Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François
Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in
transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service
Reform Initiative – Open Society Institute. 109–135.
- Svidlov, Stanislav (Свідлов Станіслав) 2015a. Частка української мови на
книжковому ринку України. *Портал мовної політики* Juny 10,
2015. [http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinskoji-movy-
na-knyzhkovomu-rynku-ukrajiny/](http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinskoji-movy-na-knyzhkovomu-rynku-ukrajiny/)
- Svidlov, Stanislav (Свідлов Станіслав) 2015b. Частка україномовних пісень
в ефірі українських радіостанцій. *Портал мовної політики* Juny
21, 2015. [http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinomovnyh-
pisen-v-efiri-ukrajinskyh-radiostantsij/](http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinomovnyh-pisen-v-efiri-ukrajinskyh-radiostantsij/)
- Svidlov, Stanislav (Свідлов Станіслав) 2015c. Становище української мови
в «українському» інтернеті. *Портал мовної політики* November 17,
2015. [http://language-policy.info/2015/11/stanovysche-ukrajinskoji-
movy-v-ukrajinskomu-interneti/](http://language-policy.info/2015/11/stanovysche-ukrajinskoji-movy-v-ukrajinskomu-interneti/)
- Taranenko, Oleksandr 2007. Ukrainian and Russian in contact: attraction
and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language*
183: 119–140.
- Tóth Mihály – Csernicskó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár
Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ung-
vár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Visnyak, Oleksandr (Вишняк Олександр) 2007. Динаміка мовної ситуації
в Україні. Vorona, V. – Sulha, N. szerk. *Українське суспільство
1992–2007. Динаміка соціальних змін*, 381–391. Київ: Інститут
соціології НАН України.
- Visnyak, Oleksandr (Вишняк Олександр) 2008. Динаміка мовної ситуації
в Україні. In: Majboroda, O. és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Ук-
раїні: між конфліктом і консенсусом*, 75–85. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф.
Кураса НАН України.
- Vlasenko, Viktoria (Власенко Вікторія) 2016. Мовна диверсія. *Портал
мовної політики* 2016. január 13. <http://language-policy.info/page/2/>
- Zhurzhenko, Tatiana 2002. „Language Politics” in Contemporary Ukraine:
Nationalism and Identity Formation. In: A. Bove ed. *Questionable Re-
turns*. Vienna: IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Volume 12. 1–24.
- Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи
про захист прав національних меншин*. Київ, 2009.

Karmacsi Zoltán

ETNIKAI VEGYES HÁZASSÁGOK TÍPUSAI KÁRPÁTALJÁN A NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ TÜKRÉBEN

A nyelvi szocializáció és közegei

Egy adott etnikai-nyelvi közösség kommunikációs gyakorlata részét alkotja annak a folyamatnak, amelynek során a gyermekből társas együttműködésre képes, a közösség elvárásainak megfelelően viselkedő személy lesz: teljes jogú tagja lesz az adott közösségnek.

A szocializáció során a gyermeknek átadott társadalmi és kulturális tudást jelentős mértékben a nyelv közvetíti, vagyis a gyermek magatartását a felnőtt környezet elsősorban a nyelv segítségével formálja (Réger 1990: 37). A nyelvi szocializáció során az ember nyelvileg és kulturálisan kompetens tagjává válik az őt körülvevő közösségnek, megtanulja anyanyelvét, ugyanakkor elsajátítja az adott beszélő közösségben megfelelő nyelvhasználati módokat, szabályokat, a kulturálisan elfogadott nyelvhasználattal szorosan összefüggő viselkedési formákat (Torgyik 2005). A család, mint egyik legfontosabb szocializációs tényező, a nyelvi szocializációt illetően is meghozza többékevésbé tudatos döntéseit, hiszen a szülők egy „családi nyelvpolitika” keretében megtervezik gyermekeik nyelvi jövőjét (Grosjean 1982: 169, 173, Piller 2002: 246, Csiszár 2007: 282). A nyelvi szocializáció tényezői a közösséget jellemző társadalmi, emberi viszonylatok, viselkedési és beszélési módok, értékek, hitek és hiedelmek egyes elemei (Réger 1990: 82). Berko Gleason szerint a gyermek által megjegyzett szülői instrukciók a személyiség alakulásban is szerepet játszanak, hiszen a felnövekvő gyermek számára ezek a „lelkiismeret hangját” képviselik (idézi Réger 1990: 37).

A nyelvi szocializáció folyamata — a nyelvi-nyelvhasználati ismeretek átadásán és elsajátításán túl — társadalmi viselkedést, személyiséget, világképet formáló tényező is egyben, s ezért a szocializációs folyamat szerves része. Ez alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi-kulturális és a nyelvi-nyelvhasználati tudás elsajátítása egymással szorosan összefüggő folyamatok, a szocializáció részben a nyelv, a nyelvhasználati szabályok elsajátítása útján megy végbe (Réger 1990: 88).

A kutatási terület és a kutatópontok rövid bemutatása

A családok kiválasztásánál elsősorban a kisebbség területi létszámarányának szempontját tartottam fontosnak, vagyis azt, hogy milyen az arány a többségi és kisebbségi lakosok között az adott régióban. Ez alapján két csoportot alakítottam ki: a szórványban élő magyarok csoportját, amelybe a Munkácsi, Huszti, Técsői, Rahói járások, illetve Munkács, Ungvár, Huszt városok kerültek; továbbá a tömbben élő magyarság csoportját, amelybe az Ungvári, Nagyszőlősi és Beregszászi járások, illetve Beregszász és Csap városok kerültek.

A szórványban élő magyarok csoportjánál 9 családban (Munkács 5, Beregrákoson 1 és Viskén 3) és a tömbben élő magyarok csoportjánál 16 családban (Beregszászon 5, Orosziban 3, Macsolán 3, Kovászon 2, Fancsikán 1, Oroszvölgyön 2) végeztük el a vizsgálatot (vö. 1. táblázat).

település	lakossága	ebből magyar	
		fő	%
Munkács	81 637	6975	8,5
Beregszász	26 050	12 779	49,1
Oroszvölgy	442	48	10,9
Visk	8 142	3 699	45,4
Macsola	675	545	80,7
Fancsika	2 059	770	37,4
Oroszi	895	852	95,2
Beregrákos	3 280	1 493	45,5
Kovácsó	899	49	5,5

1. táblázat. A kutatópontok lakosságának száma, ezen belül a magyarság száma és aránya

A vizsgálat menete és módszerei

A vizsgálatban 25 olyan kárpátaljai család vett részt, amelynek egyik tagja magyar, másik tagja ukrán vagy orosz nemzetiségűnek és/vagy anyanyelvűnek vallotta magát, illetve a gyermek már betöltötte a 3. életévét, de még nem töltötte be a hatodik életévét, vagy nem tanult meg olvasni (lásd 2. táblázat). A családoknál a látogatás során irányított beszélgetést végeztem a gyerekekkel, ahol a kiindulási alap egy-egy mese, a gyermek hétköznapi tevékenysége, az óvodához és a játékhoz kapcsolódó élményei, a barátokkal és gyerektársakkal élmények, tevékenységek stb. voltak. A szülőkkel kérdőívet töltöttem ki, amely-

ben többek között a család aktuális nyelvi szocializációs környezetére, a nyelvek ismeretére, a családban a többségi és kisebbségi nyelvek használatának mind a szülők, mind pedig a szülő(k) és gyermek(ek) közötti aránybeli megoszlására stb. rákérdeztem. A kitöltés közben a szülőkkel a család tágabb szociális életteréről beszélgettem.

A családi (elsődleges) nyelvi szocializáció jellemzői

A családokban az elsődleges nyelvi szocializációt a szülő–gyermek és a házastársak egymás közötti kommunikációban alkalmazott nyelvek és azok használatának aránya befolyásolja leginkább.

Kárpátalján a házastársak közötti kommunikációban történő nyelvhasználat terén a szülők az egyik nyelv domináns mértékű használatával szoktak házastársukhoz szólni. A két nyelv kiegyenlített használatát mindösszesen a szülők egyharmada jelölte be. Érdekes, hogy a férfiak többször választották a csak ukránul/oroszul válaszlehetőséget, mint a nők, akik hajlamosabbak a két nyelv egyforma arányú használatára a házastársi kommunikációban. A házastársakhoz szólva enyhe dominancia figyelhető meg az ukrán/orosz nyelv használata javára (vö. 2. táblázat). Hasonló megfigyelésre jutottam a felvidéki vizsgálatom során, ahol ugyanez a dominancia a szlovák nyelv esetében szintén fennáll.

	férj	feleség
csak magyarul	3	3
többségében magyarul	5	5
közel egyforma arányban mindkét nyelven	5	7
többségében ukránul/oroszul	3	4
csak ukránul/oroszul	7	6

2. táblázat. A házastársakkal történő nyelvhasználat a mindennapi kommunikációjában

A megkérdezettek az anyanyelvük vagy házastársuk anyanyelvének domináns használatát főként a nyelvtudás meglétével/hiányával indokolták. Lássunk néhány példát az indokok közül:

„mert csak magyarul tudok.” (Regina 2003, Oroszi, nő, ukrán/magyar)

(főként magyarul) *„бо не все розуміє”* [mivel ő nem mindent ért meg (sic! ukránul)] (Máté 2005, Macsola, nő, ukrán/ukrán)

Azok a szülők, akik mindkét nyelvet egyforma arányban használják házastársukhoz intézett beszédünkben, a nyelvtudással és a kényelemmel indokolták válaszukat.

„Mert ő (sic! a férjem) magyar” (Zsoltika 2004 és Marica 2003, Beregszász, nő, ukrán/ukrán)

(Mindkét nyelven) „Ще для нас комфортно” [Mert ez nekünk kényelmes] (Lajcsika 2007, Visk, nő, ukrán/ukrán)

A szülők nyelvtudásáról az 3. táblázat alapján elmondható, hogy a szülők közel kétharmada legalább jól beszél magyarul, ukránul és oroszul is. Ebből az adatokból is látszik, hogy nemcsak az a szülő, aki az adott nyelv anyanyelvi beszélője, hanem a házastársaik közel fele legalább jól beszéli párja anyanyelvét.

	magyar	ukrán	orosz
anyanyelvi szinten	22	21	8
nagyon jól	6	4	3
jól	5	9	24
nem nagyon jól	6	11	3
alig néhány szót	3	0	1
nem beszélek, csak értek	3	1	1
sehoggy	1	0	0

3. táblázat. A szülők magyar, ukrán és orosz nyelvi kompetenciája

A család nyelvtudásának becslését a szülők kérdőívben adott önbavallása alapján fogom értékelni. A vizsgálatban részt vevő családok a nyelvismeretük átlagértéke alapján az enyhe magyar többletű (2,76–3,50) vagy enyhe ukrán/orosz többletű (4,51–5,25) nyelvismerettel, illetve közel egyforma nyelvismerettel (3,51–4,50) rendelkeznek. Mindösszesen egy munkácsi család bír közepes ukrán/orosz többletű nyelvismerettel, egy orosz család pedig magyar többletű nyelvismerettel.

A kérdőívekben megadott szülői válaszok alapján a házastársak közötti kommunikációban az egyik házastárs nyelvválasztásához a másik fél nyelvválasztása nagymértékben igazodik. Azonban a férjek többlet válaszolnak mindkét nyelven, és kevesebbet csak egyik, vagy csak másik nyelven, míg a feleségek sokkal inkább hajlamosak az egyik nyelv domináns használatára, mint a mindkét nyelven adott válaszadásra.

Ha a házastársak közötti kommunikációt az egyes felek nyelvtudása felől vizsgáljuk, akkor többféle stratégia is előtérbe kerül, amely nem feltétlen van egyensúlyi viszonyban a szülők nyelvi kompetenciájával. Az összehasonlíthatóság szempontjából a házastársak nyelvválasztására irányuló két kérdésnél megadott válaszlehetőségeket értékekkel láttam el, amelyeket azután szülőnként összeadtam és a darabszámmal elosztottam. Az így kapott matematikai középérték iránymutató adatot biztosított számunkra a szülők nyelvtudásáról.

Egyszerű a helyzet abban az esetben, ha mindkét szülő egyforma nyelvtudással bír, s ezt alkalmazza az egymás közötti kommunikációban is. Ilyenkor logikusan elvárható nyelvválasztás történik a házastársak közötti kommunikációban, mint például mindkét szülő kiegyenlített nyelvtudásánál a házastársak közötti kommunikációban közel egyforma nyelvhasználati megoszlás van a nyelvek között. Vagy hasonlóképpen az erős magyar dominanciájú nyelvtudással rendelkező szülők egymás közötti kommunikációja is erős magyar nyelvi dominanciával történik. Szintén elvárható, hogy az enyhe magyar dominanciájú és az erős ukrán dominanciájú nyelvtudással rendelkező házastársak között a nyelvhasználat az ukrán nyelvhasználat irányába tolódik, esetünkben közepes dominanciájú szinten.

Azonban a szülők hasonló nyelvtudása a családok viszonylatában nem minden esetben jár azonos eredménnyel, mint ahogy az erős ukrán dominanciájú és közepes magyar dominanciájú nyelvtudással bíró házastársak esetében két családban enyhe, egy-egy családban pedig közepes és erős ukrán dominancia jellemzi a házastársak közötti kommunikációt. S még ennél is érdekesebb jelenség az, amikor a közepes magyar dominanciájú és közepes ukrán dominanciájú nyelvtudással bíró házastársak esetében is két családban az elvárható közel egyforma nyelvhasználati megoszlás helyett a férj nyelvtudásának megfelelően közepes ukrán dominanciájú a házastársak közötti kommunikáció. Ezekben az esetekben nem hanyagolható el a környezet hatása, hiszen utóbbi két család olyan településen él (Visk és Munkács), ahol 50% fölötti a többségi lakosok aránya. Továbbá a települések környezetében is a többségi lakosok dominálnak. A bekezdés elején említett négy család közül háromnál is a környezeti tényezők hatása szintén nem elhanyagolható, hiszen ez esetben is a többségi lakosok által jelentős mértékben lakott településekről van szó. Csupán az erős ukrán dominanciájú nyelvhasználattal rendelkező család esetében bír a kör-

nyezet (Macsole), s ez értendő a távolabbi környezetre is, jelentős kisebbségi lakossággal, amelynek köszönhetően válik kirívóvá az eredmény.

A környezet családi nyelvhasználatra gyakorolt hatását támasztja alá az alábbi két család esete is. Az egyik családban a közepes és enyhe magyar dominanciájú nyelvtudással bíró fencsikai házaspár a jelentős mértékű többségi lakosság településszintű és környező települési jelenlétének hatására a családban a közel egyforma nyelvhasználati megoszlást alkalmazza a házastársi kommunikációban. A másik családban az enyhe magyar dominanciájú nyelvtudással és mindkét nyelven kiegyenlített nyelvtudással bíró beregszászi házaspár mindennapi kommunikációjában egymás között erős magyar nyelvi dominancia figyelhető meg, nagy valószínűséggel a kisebbségi lakosság környezetben betöltött túlsúlya miatt. A beregszászi család esetében az anya maga is orosz–magyar etnikailag vegyes családból származik, ahol szintén a magyar nyelv lehetett a domináns családi nyelv:

(csak magyarul) *Mert nekem így jobb, és könnyebb, mivel velem is otthol csak magyarul beszéltek, és csak ritkán beszéltek oroszul.*” (Stefike 2006, nő, magyar és ukrán/magyar)

S ha már a környezetnél tartunk, akkor megemlítenéd, hogy a szülők nyelvkörnyezete főként magyar–ukrán vegyes környezet, legyen akár szó az utcáról, akár a barátokról. De több család is él olyan utcában, szülő dolgozik olyan munkahelyen, ahol csak magyar, vagy csak ukrán nyelven beszélő emberek veszik körül. Sőt, a barátok között is szép számmal találkozunk a „csak egy nyelven” beszélőkkel.

A házastársak közel fele az egymással történő kommunikációban egyforma arányban használja mind saját, mind pedig házastársa anyanyelvét, míg a másik fele inkább beszél saját anyanyelvén házastársához, mint házastársa anyanyelvén.

A megkérdezett szülők közel fele gyermekükkel kizárólag vagy többnyire magyarul beszél. Ezek közül is a férfiak azok, akik dominánsan többségében magyarul szoktak gyermekükhöz szólni. A szülők a gyermekükkel történő kommunikációja során a nyelvválasztást a nyelvtudással vagy annak hiányával, a nyelvtanulással, a szokással, a nyelv jövőbeli szükségességével stb. indokolták a leggyakrabban, mint ahogy az alábbi szülői válaszokban is láthatjuk:

(többségében magyarul) „*Hogy tanulja a magyar nyelvet is.*” (Dórika 2002, Munkács, férfi magyar/magyar)

(többségében magyarul) „*Szokás hatalma. Én magyarul, a férjem pedig a saját anyanyelvét. Fontosnak tartom, hogy tudjon magyarul, anyanyelvén.*” (Sanyika 2003, Beregszász, nő, magyar/magyar)

A munkácsi Viktorka családjában a gyermekkel történő kommunikációban még az ukrán nemzetiségű és anyanyelvű édesapja is, aki magyar nyelvtudását a nem nagyon jól kategóriába sorolta, igyekszik anyanyelve mellett magyarul is szólni, s ezáltal közel egyforma arányban használja mindkét nyelvet a gyermekkel történő kommunikációban. Bevallása szerint ezzel ő is gyakorolja a magyar nyelvet, hiszen a magyar nyelvre a mindennapi kommunikációban is szüksége van, amikor barátaival, szomszédjaival és az utcabeliekkel beszélget. A Viktorka édesanyja pedig tudatosan használja a magyar nyelvet, hiszen szerinte ezt csak ő közvetíti a gyermek felé a családban.

(egyforma arányban mindkét nyelven) „*Тому що сам практикую угорську мову.*” [Azért, mert így én is gyakorolom a magyar nyelvet.] (Viktorka 2004, Munkács, férfi, ukrán/ukrán)

(csak magyarul) „*Mert a magyar nyelvet csak tőlem tanulják.*” (Viktorka 2004, Munkács, nő, magyar/magyar)

A viski Lajcsika esetében a szülők a gyermekhez szóló kommunikációban a nyelv választást előre eltervezett stratégia mentén való sítják meg. Legalábbis ezt engedi feltételezni a feleség kérdőívben adott válasza:

„*Ми з чоловіком прийняли таке рішення з народження наших дітей, я – по-українськи, а він – по-угорськи — це для того, щоб діти не плутались.*” [Mi a férjemmel a gyermek születésekor hoztunk egy olyan határozatot, én ukránul, ő magyarul (sic! beszél a gyerekekkel) — ez azért, hogy a gyerekek ne keverjék össze] (Lajcsika 2007, Visk, nő, ukrán/ukrán)

Azonban a férj többségében azért beszél gyermekével magyarul „*Mert szerintem a gyermekeimnek szüksége lesz rá az élete során.*” (Lajcsika 2007, Visk, férfi, magyar/magyar)

A valóságban a gyermekükkel való kommunikációban mindkét szülő saját anyanyelvét csak többségében használja, amelyhez a házas-

társak egymás közötti mindkét nyelv egyforma arányú használata is hozzátartozik, amelyet elősegít, hogy mindketten legalább jól beszélnek a házastárs anyanyelvét.

A gyermekek válasza nagymértékben igazodik a szüleik nyelvválasztásához. Azonban a többségében ukránul/oruszul adott választól a csak magyar nyelven történő válaszadás irányába enyhe eltolódás figyelhető meg. Ez nem azt jelenti, hogy a gyermekek, akikhez a szülők többségében ukránul/oruszul szólnak, azok csak magyarul hajlandóak válaszolni szüleiknek, hanem sokkal inkább azt, hogy több szülői nyelvválasztás esetében is megfigyelhető, hogy a gyermek nyelvválasztása egy-két szinttel a magyar nyelvi válaszadás irányába mozdul el.

A kérdőívben rákérdeztünk a szülők gyermekkori családi nyelvi szocializációjára is, amely alapján elmondható, hogy 12 családban mindkét szülő nyelvileg homogén családban nevelkedett. További 8 családban a magyar nemzetiségű szülő nyelvileg homogén családban nevelkedett, míg házastársa családi nyelvhasználatát nem jellemezte az egynyelvűség. Három családban viszont mindkét szülő családjában több nyelvet használtak a velük történő kommunikációban.

A szülők családi nyelvi szocializációs „élményeit” összevetettem a gyermekükkel történő kommunikációban alkalmazott nyelvhasználatukkal. Ez alapján 17 szülő hasonló nyelven/nyelveken beszél gyermekeihez, mint ahogyan szülei vele is beszéltek. 26 szülő esetében a házastársa anyanyelve felé közelített a gyermekkel történő kommunikációban a nyelvválasztás, míg 2 esetben eltért a korábbi két stratégiától. Ha mindezen adatokat a vizsgálatban részt vevő családok szintjén elemezzük, akkor 4 olyan családot találunk, ahol mindkét szülő a korábbi családi szocializációban gyermekként tapasztalt nyelvhasználati mintát követi a saját gyermekével történő kommunikációjában. További 9 családban az egyik szülő a saját családi nyelvi szocializációs mintájától eltérően a házastársa anyanyelvéhez és nyelvhasználatához közelíti saját nyelvválasztását a gyermekével történő kommunikációban, illetve 8 család esetében ezt mindkét szülő megteszi. Két családban az előzőektől eltérő stratégiát alkalmaznak.

Az elsődleges nyelvi szocializációban a szülő–gyermek és a házastársak egymás közötti kommunikációjában alkalmazott nyelvek és azok használati arányának összefüggéseit a szülők által kitöltött kérdőívekből nyert adatok alapján szeretném összehasonlítva bemutatni. Az összehasonlítás alapjául a kérdőív négy kérdését vettem, amelyekre ugyanazon válaszlehetőségek voltak adottak minden kérdés esetében,

s amelyek a család alapvető kommunikációjának nyelvezetét vizsgálták. Ezeket a válaszlehetőségeket értékekkel láttam el (csak magyarul 1-től a csak ukránul/oruszul 5-ig, lásd 30. lábjegyzet), amelyeket azután családonként összeadtam és a darabszámmal elosztottam. Az így kapott matematikai középérték szolgálta az összehasonlíthatóság és az összefüggések kimutatását, amelyekhez az alábbi értékskálát hoztam létre: 1,00–1,50 erős magyar nyelvi dominancia, 1,51–2,00 közepes magyar nyelvi dominancia, 2,01–2,50 enyhe magyar nyelvi dominancia, 2,51–3,50 közel egyforma nyelvhasználati megoszlás, 3,51–4,00 enyhe ukrán/orusz nyelvi dominancia, 4,01–4,50 közepes ukrán/orusz nyelvi dominancia, 4,51–5,00 erős ukrán/orusz nyelvi dominancia.

A szülők gyermekükkel való kommunikációja és a gyermek válasza közötti összefüggések alapján kiszámított átlageredmény mutatja a szülő–gyermek közötti kommunikáció nyelvi jellegzetességeit. A szülő–gyermek közötti kommunikációban négy-négy családban erős magyar nyelvi dominancia, illetve közepes magyar nyelvi dominancia, továbbá három családban gyenge magyar nyelvi dominancia figyelhető meg. Kilenc családban az átlagértékek szerint a szülő–gyermek kommunikációban közel egyforma a nyelvhasználati megoszlás a kisebbségi és a többségi nyelv között. A többségi nyelv irányába mutató nyelvi dominancia két esetben gyenge, míg egy esetben közepes a szülő–gyermek közötti nyelvhasználatban. Összességében a szülő–gyermek kommunikációban többségében magyar dominancia alapú (11 család) nyelvhasználat figyelhető meg, bár jelentős az egyforma arányú nyelvhasználati megoszlás (9 család) is.

A házastársak közötti kommunikáció esetében már csak három-három családban erős magyar nyelvi dominancia, illetve magyar nyelvi dominancia, s csupán kettő családban gyenge magyar nyelvi dominancia figyelhető meg. Szintén csökken (5 család) a közel egyforma arányú a nyelvhasználati megoszlás is a házastársak közötti kommunikációban, s ezzel arányosan növekszik azon családok száma, ahol a többségi nyelv kerül domináns helyzetbe: három családban enyhe dominancia, négy családban közepes dominancia, míg három családban erős dominancia figyelhető meg. Vagyis a házastársak közötti kommunikációban sokkal nagyobb szerep jut a többségi nyelvnek, mint a szülő–gyermek közötti kommunikációban.

Mint ahogy azt korábban már említettem, a szülő–gyermek és a házastársak egymás közötti kommunikációja alkotják az elsődleges nyelvi szocializáció legfőbb tényezőit, ezért az előző két átlagértéket

összeadva, majd kettővel osztva egy olyan átlagértéket kaptunk, amely a családban zajló nyelvi szocializációnak nyelvi összetevőire utal(hat). A nyelvi szocializáció ilyen szempontból három családban erős, míg két esetben csak közepes magyar nyelvi dominanciát mutat, s további kilenc családban egyforma arányú a nyelvhasználati megoszlás a többségi és a kisebbségi nyelvek használata között. Az ukrán (és orosz) nyelv nyelvi szocializációban betöltött szerepe hat család esetében enyhe dominanciát mutat, míg egy-egy család esetében közepes és erős a többségi nyelv dominanciája. Vagyis ezen átlagértékek szerint a családban zajló nyelvi szocializációnak nyelvi összetevői szempontjából már jelentősebb a többségi nyelv hatása, de nem hanyagolható el a kisebbségi nyelv hatásának mértéke sem.

A fentiekben szó esett a szülő–gyermek közötti kommunikáció nyelvi jellegzetességeiről. Azonban itt érdemes megemlíteni azt az összefüggést, amely a szülő–gyermek kommunikációja és a szülők nyelvtudása között figyelhető meg. Ebben az esetben az összefüggések értékelésénél az alábbi értékskálát használtam: 1,00–2,00 erős magyar nyelvi dominancia, 2,01–2,50 közepes magyar nyelvi dominancia, 2,51–3,00 enyhe magyar nyelvi dominancia, 3,01–4,00 közel egyforma nyelvhasználati megoszlás, 4,01–4,50 enyhe ukrán nyelvi dominancia, 4,51–5,00 közepes ukrán nyelvi dominancia, 5,01–6,00 erős ukrán nyelvi dominancia.

Azoknál a szülőknél, akik legalább jól beszélnek a magyar nyelvet, s legfeljebb nem nagyon jól a többségi (ukrán vagy orosz) nyelvet, megfigyelhető, hogy a magyar nyelvhasználat erős és közepes dominanciát mutat a gyermekekkel történő nyelvhasználatban. Ugyanez az állítás fordítottnak is igaz, hiszen a többségi nyelvet legalább jól beszélők, akik a kisebbségi nyelven legfeljebb nem nagyon jól beszélnek, azoknál erős és közepes többségi nyelvi dominancia figyelhető meg a szülő–gyermek kommunikációban. Közel egyforma, illetve enyhe magyar, vagy enyhe ukrán dominanciát mutat a nyelvhasználati megoszlás azoknál a szülőknél, akik mindkét nyelven legalább jól beszélnek. Ezekből az adatokból jól láthatjuk, hogy a szülők nyelvismerete jelentős hatással van a szülő–gyermek kommunikációban történő nyelvválasztásra és nyelvhasználatra.

A fentebbi elemzések alapján a szülők nyelvtudása és a házastársakkal, gyermekekkel való kommunikációban alkalmazott nyelvhasználat, illetve a gyermekek által adott válasz(ok) nyelvválasztása között tipikus összefüggések figyelhetők meg. Ezen kritériumok alap-

ján a kárpátaljai vizsgálatban részt vett családok többsége hét alaptípusba sorolható:

1. típus: A kisebbségi házastárs legalább jól beszéli a többségi nyelvet, a házastársak közötti és a gyermekkel való kommunikációban alkalmazott nyelvhasználat a többségi nyelv jelentős dominanciáját mutatja. A gyermek válaszában egyforma arányú megoszlás figyelhető meg a két nyelv között.
2. típus: A két szülő kölcsönösen rosszul beszéli a másik fél anyanyelvét, a házastársak egymás közötti kommunikációját enyhe többségi nyelvi dominancia jellemzi. A gyermek a kisebbségi nyelvet használó szülőhöz kisebbségi nyelven, a többségében többségi nyelvet használó szülőhöz a két nyelv közötti egyforma arányú megoszlással válaszol.
3. típus: A többségi szülő legalább jól beszéli a másik fél anyanyelvét, a kisebbségi szülő viszont legfeljebb nem nagyon jól beszéli a másik fél anyanyelvét. A házastársak között és a gyermekekhez szólva többségében kisebbségi nyelven zajlik a kommunikáció. A gyermek válasza szintén többségében kisebbségi nyelvű.
4. típus: A kisebbségi szülő párja egy vegyes házasságból származó házastárs, akinek mind a kisebbségi, mind a többségi nyelv az anyanyelve, házastársak közötti és a gyermekkel való kommunikáció nyelve többnyire a kisebbségi nyelv, amelyre a gyermek hasonlóképpen többnyire kisebbségi nyelven válaszol.
5. típus: Mindkét szülő legalább jól beszéli a másik anyanyelvét. Az egymás közötti kommunikációban kisebbségi nyelven, míg gyermekükkel egyforma arányban használják a két nyelvet. A gyermek a válaszadásban többnyire a kisebbségi nyelvet alkalmazza.
6. típus: A kisebbségi szülő legalább jól beszéli a másik fél anyanyelvét, a többségi szülő pedig legfeljebb nem nagyon jól beszéli házastársa anyanyelvét. A házastársak közötti kommunikáció főként többségi nyelven zajlik és a gyermekhez egyforma arányban mindkét nyelven szólnak. A gyermek válaszában szintén egyforma arányú megoszlás figyelhető meg a két nyelv között.
7. típus: Mindkét szülő legalább jól beszéli a másik anyanyelvét, s az házastársak közötti kommunikációban azonos arányban használják a két nyelvet. A gyermekkel többségében anyanyelvüknek megfelelően kommunikálnak, s a gyermek válasza adekvát a szülő nyelvválasztására.

A családon belüli nyelvhasználat alapján fent megnevezett hét típus a nyelvek családon belüli megjelenésének arányai szerint tovább csoportosíthatók, így a családok többnyire az alábbi alapvető kategóriákba tartoznak:

- domináns többségi nyelvet használó család, amely alatt az 1. és 2. típusban felsorolt családokhoz hasonló családokat értem;
- dominánsan kisebbségi nyelvet használó család, amelyben a 3., 4. és 5. típusban említett családokhoz hasonló családokat sorolom;
- domináns többségi nyelvű szülők közötti kommunikáció egyforma arányú gyermekhez szóló kommunikációval, amely alatt a 6. típushoz tartozó családokat értem;
- a szülők többségében saját anyanyelvi kommunikációja gyermekével egyforma arányú szülők közötti kommunikációval, amelybe a 7. típushoz hasonló családokat soroltam.

Összefoglalás

Az etnikailag vegyes házasságokban a szülők a gyermekük nyelvi szocializációját a legtöbbször nem előre explicit módon megfogalmazott stratégia mentén valósítják meg. Sok családban a szülők meg sem tudták indokolni, vagy egyáltalán nem is akarták megindokolni, hogy a gyermekükkel történő kommunikációban miért éppen azt a nyelvet alkalmazzák, vagy miért éppen olyan megoszlásban alkalmazzák anyanyelvüket és házastársuk anyanyelvét stb. Ha mégis megindokolták, akkor a szülők saját anyanyelvi egynyelvűségüket, vagyis a házastársuk anyanyelve ismeretének hiányát, mint indokot nevezték meg akár a többségi, akár a kisebbségi anyanyelvi szülők.

„Не володію іншою мовою.” [Nem beszélek más nyelvet.] (Dani 2002 Munkács nő ukrán/ukrán)

A családok esetében több szülőnél is megfigyelhető volt a kérdőívben adott válaszaik alapján, hogy mind a kisebbségi nyelv, mind pedig a többségi nyelv irányába a nyelvelsajátítást tűzik ki célként. Azonban ezek a célok nem jelennek meg tudatosan a család nyelvhasználatában, mert a mindennapi nyelvhasználatban ezek a célkitűzések az esetek többségében nem határozzák meg a nyelvválasztást sem a szülőknél, sem pedig a gyermeknél. E célok mentén a szülő vagy saját anyanyelvének átadását szeretné elérni, vagy a kisebbségi nyelv meg-

maradásának esélyét, vagy a többségi nyelv elsajátításával a jövőbeli sikerek lehetőségét.

A családban történő nyelvválasztást többféle körülmény összjátékaként létrejövő stratégia határozza meg. Csak kevés szülő esetében volt jellemző, hogy a gyermekük nyelvi szocializációjának kivitelezését a kérdőívekben megadott tudatos és explicit stratégiai elvek mentén a vizsgálat alatt is meg tudtuk figyelni.

Ha a családok (mindkét szülő válasza együttvéve) szintjén próbálunk meg valamilyen stratégiát felfedezni a nyelvi szocializáció folyamatában, akkor láthatjuk, hogy a házastársak válasza nem kapcsolódik szervesen a másik szülő által adott válaszához, s így nem lehet egységes családi nyelvszocializációs stratégiáról beszélni.

(egyforma arányban mindkét nyelven) „*Тому що сам практикую українську мову.*” [Azért, mert így én is gyakorolom a magyar nyelvet.] (Viktorka 2004, Munkács, férfi, ukrán/ukrán)

(csak magyarul) „*Mert a magyar nyelvet csak tőlem tanulják.*” (Viktorka 2004, Munkács, nő, magyar/magyar)

A családon belüli nyelvválasztást meghatározó többféle körülmény összjátékaként létrejövő stratégia alapján a családokat az alábbi alapvető kategóriákba soroltam: domináns többségi nyelvet használó család, dominánsan kisebbségi nyelvet használó család, domináns többségi nyelvű szülők közötti kommunikáció egyforma arányú gyermekhez szóló kommunikációval és a szülők többségében saját anyanyelvi kommunikációja gyermekével egyforma arányú szülők közötti kommunikációval. Természetesen a családok közül némelyik kisebb, némelyik nagyobb megfelelést mutat e kategóriák valamelyikével. Azonban vannak olyan családok is, amelyek egyszerre több fentebb említett kategória jellemzőit is magukon viselik.

Irodalom

- Csiszár Rita 2007. A kétnyelvű családi kommunikáció különböző típusai a migráns eredetű bécsi magyar diaszpóra és az alsóőri (Burgenland) őshonos magyar kisebbség körében. *Kisebbségkutatás*, 16., 2. szám: 262–289.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. II. Rákóczi Ferenc

Kárpátaljai Magyar Főiskola Matematika és Természettudományi Tanszék, Beregszász.

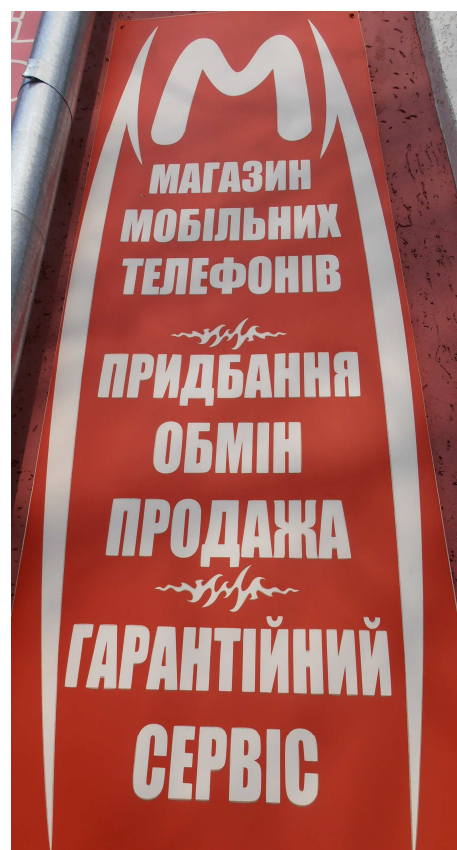
Piller, I. 2002. *Bilingual Couples Talk — The discursive construction of hybridity*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia

Réger Zita 1990. *Utak a nyelvhez*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Torgyik Judit 2005. Nyelvi szocializáció és oktatás. *Új pedagógiai szemle* 3: 3–10.

II. NYELVEK A DIGITÁLIS TÉRBEN

KREATÍV NYELVHASZNÁLAT: A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK DIGITÁLIS KOMMUNIKÁCIÓJÁNAK NÉHÁNY PÉLDÁJA

1. Bevezető gondolatok az internetes nyelvészetről

Bár az internetes nyelvészet fiatal nyelvészeti-kommunikációs kutatási terület, mégis gazdag szakirodalommal rendelkezik. A korai kutatások egy része a számítógép közvetítette kommunikáció (továbbiakban CMC¹) mibenlétének definiálásával foglalkozik. Ma sem tisztázott kérdés, hogy ha egyáltalán beszélhetünk egy számítógép közvetítette nyelvezetről, akkor az az írott nyelvhez áll-e közelebb, annak egy változata-e, hiszen billentyűzet segítségével készül, és a monitoron válik olvashatóvá, vagy inkább „írott beszéd”-nek (*“written speech”*, „új beszélt nyelviség”) tekinthető (vö. Maynor 1994), hiszen a szóbeliségre utaló vonásai vannak, mint például: gyors üzenetváltások jellemzik, informalitás, a prosódiai jelzések gazdag eszköztárával rendelkezik. Esetleg valahol az írás és a beszéd között („írott-beszélt nyelv”, „másodlagos írásbeliség”) (vö. Ferrara, Brunner & Whittemore 1991; Murray 1990), vagy egy új, sajátos nyelvváltozatról van szó („netspeak” „internet-szlang”, „háló-szlang”, „chat-nyelv”, *digilektus*) (vö. Veszelszki 2011, kritikusan Androutsopoulos 2006: 419.; összefoglalóan Márku 2015). A frissebb szakirodalomban viszont már kezdik helyén kezelni a kérdést, Bódi Zoltán egyik rövid, az internetes nyelvváltozatokról szóló tanulmányában például megjegyzi, hogy „a netes kommunikációnak átfogó, a teljes netes kommunikációs környezetre érvényes nyelvváltozata véleményem szerint nincs, pusztán az egyes kommunikációs műfajoknak vannak jellemző nyelvhasználati normái és szokásrendszerei” (Bódi 2015). Tehát ahogyan a szóbeli vagy írásbeli csatornákon, úgy a weben sem egy egységes, leírható norma szerint kommunikálunk, hanem az egyes műfajoknak vannak jellemző jegyei, az egyes kommunikációs helyzeteknek a virtuális világban kialakult és érvényes normái. „A netes kommunikációban a web és az ICT eszközök csak a médiafelületet szolgáltatják, a közvetítőeszköz és a platform szerepét töltik be” (Bódi 2015).

A netnyelvészeti kutatások második vonala a CMC nyelvi sajátosságaival, a különböző internetes szövegek műfaji tipologizálásával, grammatikai jellegzetességeinek leírásával foglalkozik. A legújabb kutatási trendek pedig már multidiszciplináris megközelítést preferálják: azaz a CMC nyelvi sajátosságainak leírásán túl, kisebb-nagyobb közös-

ségek (gyakorlóközösségek [baráti körök], beszélőközösségek, virtuális közösségek), társas-társadalmi kérdéseit – a kapcsolati hálók, az identitás, a nyelvcseré és nyelvmegtartás, a nyelvi variabilitás –, valamint az oktatás kérdéseit is vizsgálják. Különösen izgalmasak, sajátosak és létfontosságúak ezek a kérdések kétnyelvű kisebbségi közösségekben, mint amilyen a kárpátaljai magyar közösség is.

Az internetkorszak kezdetén a többségi nyelvek, s különösen az angol preferenciája jelentős veszélyt jelentett a kis nyelvekre és a kisebbségek nyelveire. A domináns nyelvek használói nem csak nyelvi előnyökkel indulnak a virtuális világban, hanem gazdasági, infrastrukturális előnyökre is szert tehetnek, valamint egy népesebb e-társadalom tagjai is lehetnek. Ugyanakkor a kis(ebbbségi) nyelvek és kultúrák nem kell, hogy ennek a trendnek az áldozataivá váljanak, hanem fel kell ismerni és ki kell használni a lehetőségeket, hogy aktív alakítói legyenek az új technológiai eszközöknek, saját nyelvükön megalkossák, vagy a helyi igényeknek megfelelően adaptálják azokat, és így például kulturálisan hiteles, és honos internetes médiát hozhatnak létre. Az internetre nem feltétlenül ellenséggként kell tekinteni kisebbségi vonatkozásban sem, nem ellensége a hagyományos értékeknek, a kisebbségi nyelveknek, sőt, lehetőséget teremt ezek „átmentésére” átvitelére a digitális térbe. Az internet pozitív vagy negatív hatását a kisebbségi nyelvek vonatkozásában (pl. nyelvészteszt, nyelvélénkítés) ma még nehéz megállapítani, de számos kutatás folyik a témában (lásd pl. Cormack and Hourigan ed. 2007). A kutatásokból eddig az látszik, hogy egyes nyelveknek a nyelvhasználók tudatos döntése miatt nem lesz esélye „átmenni” a digitális térbe. Egyes kis népcsoportok és nyelvek számára irreleváns az internet világa, mert túlélésük sokkal sürgetőbb társadalmi, gazdasági és politikai okoktól függ. Egyes esetekben pedig pont az internet gyorsítja fel a nyelvváltást, kultúraváltást, és még az is megeshet, hogy a virtuális térben a nagyszámú beszélőközösségek tagjai is kisebbségi helyzetben találhatják magukat (vö. Cormack and Hourigan ed. 2007:146–147). Ilyen szempontból a magyar nyelv nincs rossz helyzetben, jelen van a virtuális világban.

A kárpátaljai magyar közösségre vonatkozó netnyelvészeti kutatások 2010-ben indultak, s leginkább a már folyó kétnyelvűségi szociolingvisztikai kutatások vonalába illeszkedve, az idegen nyelvi- és kétnyelvűségi jelenségek gyűjtésére fókuszáltak facebook-os posztokban. Néhány tanulmány és két szakdolgozat született a témában (vö. Márku 2014, 2015, Márku–Bartha 2015, Kiss 2012, Fábián 2012).

Az MTA Posztdoktori Kutatói Programjának² köszönhetően lehetőség nyílt egy kutatás megtervezésére a kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatát illetően. Az ösztöndíjprogram 2013 szeptemberében indult az MTA Nyelvtudományi Intézetének Többszempontú Kutatóközpontjában az első szerző vezetésével.³ A kutatás célja, hogy ismereteket szerezzünk általánosságában az internetes kommunikációról, valamint speciálisan a kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatának sajátosságairól, a kontaktusjelenségek megjelenéséről a virtuális térben, s ezzel hozzájáruljunk a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének új szempontú leírásához.

A kutatás tervezésekor a következő kérdéseket fogalmaztuk meg:

- Hogyan szerveződnek a gyakorlóközösségek az internetes médiában, a közösségi portálokon?

- Hogyan hat az internet a nyelvre, nyelvhasználatra?

- Milyen jelenségek (rövidítések, lexikai kölcsönzés, interferencia) és kommunikációs stratégiák, pragmatika sajátosságok (kódváltások, társalgásszervezési és diskurzus stratégiák) vannak jelen (az internetes, szóbeli, írásbeli) nyelvhasználatban?

- Milyen szerepe van az internetnek a nyelvmegtartásban, identitásban?

- Hogyan hat az internet az anyanyelvoktatásra (kisebbségi környezetben)?

- Hogyan hatnak a médiumok a vernakuláris nyelvváltozathoz való viszonyra?

Tehát a kutatás során a nyelvhasználat jelenségeinek vizsgálatán túl, az identitás, a nyelvcseré és nyelvmegtartás problematikája, valamint oktatási kérdések is a figyelem középpontjába kerülnek.

A kutatás módszere: a rendszeres résztvevő megfigyelés és a módszeres gyűjtés (Milroy–Milroy 1985). A legnagyobb közösségi fórum nyilvános üzenőfalán, a különböző zárt és nyílt csoportokban a chat-szobákban folytatott beszélgetésekben „elhangzott” olyan megnyilatkozásokat gyűjtjük, amelyek biztosan kárpátaljai beszélőtől származnak, és kontaktusjelenségeket tartalmaznak. Megkönnyíti és egyben megnehezíti a gyűjtést a bevonódás, azaz hogy a második szerző is a kárpátaljai magyar beszélőközösség tagja, aki így megfigyelő, de nyelvcselekvő is a facebookon: szintén konstruál (spontán vagy tudatosan⁴) olyan megnyilatkozásokat, amelyekben megjelennek kontaktusjelenségek. Ez a bevonódás buktatókat is rejthet magában: túlságosan belül lenni azzal a veszéllyel járhat, hogy a kutatói-megfigyelői szerepet né-

ha tudatosan kell felölteni, kívülre helyezkedni, miközben a labovi megfigyelői paradoxont (Labov 1972) le kell küzdeni.

Jelen tanulmányban nem vállalkozunk a kutatási projekt valamennyi kérdésének megválaszolására, sőt teljes egészében egyet sem válaszolunk meg, bár többet érintünk. Amire vállalkozunk az csupán az, hogy:

- megnézzük, megjelennek-e kétnyelvűségi jelenségek a facebook-posztokban, s ha igen, mifélek;
- felvillantjuk és néhány példa segítségével illusztráljuk, hogyan használjuk és miként tudjuk *kreatívan* „*ki*”használni a digitális platformot a hatékony kommunikáció érdekében.

A posztdoktori kutatás korpusza feldolgozás alatt áll, a gyűjtött megnyilatkozások és az azokban megjelenő kontaktusjelenségek számszerű elemzésébe, típusokba sorolásába jelenleg még nem bocsátkozunk. Inkább néhány példa segítségével arra szeretnénk rávilágítani, milyen kreatív „szövegeket” produkálnak a kárpátaljai bilingvis netnyelvhasználók a közösségi portálon.

2. Kontaktusjelenségek a legnagyobb közösségi fórumon

A bevezetőben feltett első kérdésre egyértelmű választ tudunk adni: igen, a legnagyobb közösségi portálon, a facebookon a kárpátaljai magyar nethasználók – csakúgy, mint az élőbeszédben vagy bizonyos műfajú írásos szövegalkotásuk során (pl. szépirodalom, sajtó, iskolai jegyzet, stb.) – használják kontaktusjelenségeket, leggyakrabban szókölcsönzéseket és kódváltásokat (lásd még jelen kötetben Gazdag Vilmos tanulmányát). Más kutatások is azt mutatják, hogy a közösségi fórum üzenőfalán megjelenő szövegek, megnyilatkozások kicsit személytelegebbek, hiszen a partnerek nem látják és nem is hallják egymást, a felhasználók gyakran a spontán beszélt nyelvhez hasonlóan szervezik a szövegeiket a világhálón (Bódi 2004b; vö. még. Herring 1996: 4; Collott–Bellmore 1996: 14, 21), tehát gyakran a beszélt nyelvi szövegekhez hasonlóan elemezhetjük a megnyilatkozásokat és a bennük megjelenő kontaktusjelenségeket. A kódváltás (CS) chat-szobákban való megjelenésével és funkcióival Dorleijn és Nortier (2009) foglalkozik holland–marokkói arab beszédpartnerek diskurzusait elemezve. Callahan (2004) alapján ők is úgy vélik, hogy az online nyelvhasználat kellőképpen informális és spontán, hogy érdemben lehessen vizsgálni a CS jelenségét. Ugyanakkor mivel a kódváltásoknak pragmatikai okai vannak, nem lehet száraz statisztikai módszerekkel elemezni a korpuszt, csakis a kontextus figyelembe vételével, tartalomelemzéses módszer-

rel. Egy kívülről jövő kutató nem biztos, hogy ismeri és érti a megnyilatkozások mögött lévő kulturális közeget, politikai vonatkozásokat, vagy a helyi nyelvhasználati kreatív elemeket, így tehát kétséges, hogy megfejtí például az alábbi kódváltásos szójátékot:

1) példa: Kódváltás: „*po roshen k.o.*”

Zxxxxx Zsxxxxx via Origo Hírek

po roshen k.o.

Oroszország betiltotta az ukrán édesipari termékek importját

Oroszország megtiltotta az édesipari termékek behozatalát Ukrajnából. A döntést...

Mxxxx Axxxxx jó kis szójáték! [2014. 09.05.]

A fenti példában a kommentező egy nyelvi játékkal reflektál egy 2014. szeptemberi hírre, amely az Origo internetes hírportálon jelent meg. Oroszország nem nyíltan, de mindenki számára nyilvánvalóan politikai okokból (a kelet-ukrajnai háborús események) tiltotta meg a *Roshen* cég termékeinek behozatalát, hiszen Ukrajna legnagyobb édesipari cégének, a *Roshennek* az alapító tulajdonosa nem más, mint Petro *Porosenko*, milliárdos üzletember, „*a csokikirály*”⁵, aki, nem mellesleg, jelenleg Ukrajna elnöke is. Tehát ezzel a lépéssel a cég és tulajdonosa is egy „*K. o.*”-t, „kiütést” kapott az orosz piactól. A nyelvi kreativitás zseniális példája is ez a facebook-poszt, hiszen egyetlen tulajdonnévből tagolással alkotott egy mondat értékű megnyilatkozást a felhasználó: *Po/rosen/ko*: A '*po*' az oroszban, ukránban előjárószó (pl. *po zákárpátszki-kárpátaljaiul; po násomu*–mi szerintünk, a mi nyelvünkön).

2) példa: Szókölcsonzések: *csájna* („Teázó”), *Sznyezsinka* (jelentése: az egyik szovjet korszakban „tejbár”-ként, fagyizóként működő hely neve); *zavegyenyije* (jelentése: intézmény), *Druzsba* (jelentése: barátság, tulajdonnév); *pábja* (angolból: pub-bár)

Bxxxlxxxx

Furcsa lehet, hogy én kérdezem, de tudja-e valaki, hogy van-e Beregszászon kocsma?

Jxxxx Sxxx Talán a *SZEZSINKA*?

Sxxxx Lxxxx mind az

Hxxxx Exxx A kocsma, ahol be lehet rúgni, ergo, még a szabad ég is lehet kocsma (régi emlékeim szerint) "Mindenkinek van egy álma, azenyém a *csájna*..." Harangozó Teri dala átkötve beregszásziason)...

Kxxxx Exxx "Nyilvános ház, melyben az ivók számára bort, sört, s más szeszes italokat árulnak, mely egyszersmind az ivóknak ideiglenes tanyául szolgál."

(értelmező kéziszótár) Úgyhogy a pont Sxxxxnél... Egyébként a neve

"*SZNYEZSINKA*"!

Hxxx Exxx Nekem anno minden ilyen *zavedenyije* "kocsma" volt, a téma ugyanaz volt - némi agytekervény kivégzése, állattá válási kísérletek, aztán minden étteremből való kitiltás, namely: Fehér Kő, Fácán, *Druzsga*, Pacsirta, Páva (jánynevéen Kárpáti) - ekkor elindultunk a Borzsa felé: mondjuk Várinál hajóvonták találkozása tilos vót, esetleg borzsa bárszerűségénél kimúlt a csapat (after 8 litrs of alcohol)

Bxxxx Ixxxx Turisták kérdezték egyszer. ("Van itt kocsma valahol?" - nem tudtam.) De magam is elgondolkodtam, hogy milyen jó missziós terep lehet.

Jxxxx Gxxxx A régi Carmen, a régi Villa Negra, a régi Edelweis. Mint, Hemingwaynél a szép párok felbomlanak és csúnyákká alakulnak:D

Kxxx Sxx Uxxx Az a jó idegenvezető, aki a hegyet alulról, a templomot kívülről, a kocsmát pedig belülről mutatja meg...

Axxxxxxx Jxxx szerintem Beregszászban minden bár kocsma egyébként itt minden bezár 9-10-kor. Egyedül a Páva "pábja" marad nyitva 1-2 ig, az az egyetlen alternatíva

1. kép „Csájna”

Beregdédában a rendszerváltás után is maradt a szimbolikus jelentéssel kiegészült megnevezés: Csájna (Teázó, lexikai kölcsönzés), ahol most sincs érvényben a szesztilalom

A netes kommunikáció egyik fő jellemzője, hogy multimediális: a szöveg mellett vagy helyett megjelennek a képek, videók, animációk. „Az írott szöveg egyre inkább a kép, a látvány kiszolgálója, ami leginkább a közösségi oldalakon (pl. Facebook, Twitter), web kettes szolgáltatásokon (pl. blogok, YouTube, Vimeo, Videá, Facebook), azonnali üzenetküldő szolgáltatásokon (pl. Viber, Facebook Messenger) érhető tetten. Ha pedig a mondanivalót kiegészíti a képiség, vagy akár a látványé a főszerep, akkor az írott szövegek is szükségszerűen módosulnak,

például egyszerűbbé, összefogottabbá, rövidebbé válnak, telítődnek de-iktikus (az írott szövegen kívüli képi tartalomra utaló) elemekkel. Megtanulnak az aktív felhasználók képre/képhez szöveget írni. Ennek talán a Facebookon erőteljesen terjedő képes-szöveges mémek a legjobb példái (Bódi 2015)”.

A következő példában egy mémhez írt kommentet egy felhasználó, amiben a „krutoj” kölcsönszó sok-sok jelentése közül valamelyik átvitt értelmű, a szlengben használatos jelentést választott tetszése kifejezésére.

3) példa: Kölcsönzés: *Krutoj* [nagyyszerű, erős, ütős, király stb.]

fel röhögtem xD

Bxxx Gxxxx nagyon krutoj

A következő példa egy képregény-részlet, amely egy beregszászi főiskolás facebook-oldalán jelent meg először, majd a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat adminisztrátora az online határon túli magyar szavak szótárából kiegészítette a *stipi* (*sztipi*) szócikkkel. Az így kialakult metanyelvi példa szintén a neten jelent meg, a Termini facebook oldalán.

Az eddigi kétnyelvűségi kutatások, a kárpátaljai magyarok kódváltási stratégiáiról is (lásd pl. Márku 2011, 2013), rávilágítottak arra, hogy bizonyos kódváltás-típusok (metaforikus CS) szoros összefüggésben vannak a csoportszolidaritással, az identitással.

Ahogy ebben az alábbi idézetben is láthatjuk: a *násá márká* váltás egyben a szolidaritás, az egy csoporthoz tartozás kifejezése, valamint a kifejezés – „*a mi márkánk*” – többletjelentést is hordoz, ezért alkalmasabb a mondanivaló és a hozzá kapcsolódó kicsit ironikus érzelmi töltet kifejezésére, mint az egynyelvű módú sztenderd magyar megfelelője.

5) példa (orosz gyártmányú repülőgépről van szó) *Násá márká (a mi márkánk, a mi termékünk)*

Gxxxx ***** Jó gép, hazahozod?

Sxxxx**** Násá márká.

Nem győzzük eleget hangsúlyozni: a kontaktusjelenségek használata a kétnyelvű lét természetes velejárója, tehát a jelenséghez való viszony is jó lenne, ha végre széles körben – nyelvészek és nem nyelvészek körében – is pozitívabb lenne. Borbély Anna *Kétnyelvűség* című monográfiájában (2014) a pozitív nyelvészetre, a kreatív nyelvhasználatra irányítja a figyelmünket, amikor két tapasztalt kétnyelvűségi kutatónak a jelenségről kialakult konklúzióját idézi: „a nyelvkeverés, ide tartozik az angol keverése más nyelvekkel, a kreativitás mélyebb igényére motivál, ami elősegíti a nyelvkeverésről és az egész világot érintő kétnyelvűségről alkotott szisztematikus pozitív szemlélet kialakulását” (Bhatia–Ritchie 2004: 3, idézi Borbély 2014: 78).

Tehát a kódváltások kreatív kommunikációs jelenségeknek tekinthetők, nem a *nyelvi hiány* felől kell megközelíteni, még akkor sem, ha látszólag valóban a nyelvtudás hiányossága váltja ki a váltást, mint ahogyan az az alábbi gyermeknyelvi példákból is kitűnik.

A kétnyelvű családban szocializálódó kislány anyukájának meséli a történeteket „kevert nyelven”, mert egyrészt felidézi, amit az édesapja mondott neki, azon a nyelven, amin elhangzott (magyar), másrészt nyelv választásával személyhez igazodik, mert az anyukájával ukránul beszél. A gyermek ugyan grammatikai hibát vét (hímnem helyett nőnemben ragozta az igét), de kommunikációs szempontból sikeresen megértette magát.

6) példa: [Apuka azt monda: sunyi vagyok]

Szxxxxxx Gxxxxxx

„Apuka казал я sunyi”) és még női nemben is mondta, még szemtelen is :))

Hxxxx Csxxx a kétnyelvűséget még szokni kell a kis agyának. de jól fog kijönni belőle, én áldásnak tartom.

Bxxx Fxxx Mxxx ez jó:)

Kxxxx Nxx Mxxx Ismerős a helyzet

A következő példában egy apuka a népszerű mesefilm, a Madagaszkár egyik dalát éneklő kislányát idézi. A kislány egy számára ismeretlen szót (*riszál*) helyettesít egy olyannal, amelynek szerinte értelme van (resál 'pewar'). Ezt a stratégiát választják az egynyelvű kisgyermek is a beszédtanulás egyes időszakaiban, csak itt az az érdekes, hogy ez az 'értelmes szó' egy kölcsőnelem:

7) példa Реша-лом – riszálom [решал, а решить 'megold' szóból]

Szxxxxx Gxxxxx

Pewar-*lom* ügyis ügyis, pewar-*lom* ügyis ügyis... (*riszálom* ügyis ügyis helyett *megoldom* ügyis ügyis a dal jelentése)

4. Kódváltás=deficit vagy kreativitás. Rövid elméleti háttér

A korai kétnyelvűségi szakirodalomban leggyakrabban a nem megfelelő nyelvtudásból fakadó *nyelvi hiányt* nevezik meg a kódváltás kiváltó okaként (vö. Myers-Scotton 1997, 1993; Lanstyák 1998). Egy kétnyelvű beszélő nem egyformán tudja az általa használt két nyelv nyelvváltozatait, regisztereit, hanem a két nyelvben ismert és használt nyelvváltozatai között is munkamegosztás figyelhető meg (pl. elképzelhető, hogy egy jogász vagy autószerelő a szaknyelvet csak egyik nyelvén tudja, ismeri jól). Ezért érthető és természetes, hogy egy-egy beszédshituációban '*nyelvi hiány*' lép fel, s ezt kölcsönzéssel/kódváltással kompenzálja a beszélő.

A pszicholingvisztikai szakirodalom szerint akkor beszélhetünk *nyelvi hiányról*, amikor a mentális lexikonban nincs meg a szükséges szó, szerkezet, nyelvtani forma. Amennyiben a hiány a szókincsre vonatkozik, *lexikális résről* beszélünk. A nyelvi hiánnyal rokon fogalom a *lapszus*, amikor a beszélő az adott nyelven nem tudja felidézni a különben ismert szót, szerkezetet, nyelvtani formát. *Nyelvi deficit* vagy *lexikális rés* esetében a kétnyelvűek kedvelt elkerülési stratégiája a kódváltás vagy a szókölsönzés, illetve a körülírás, ha valami miatt nem tudnak, vagy nem akarnak kódot váltani (vö. Lanstyák 1998: 14).

A *mentális lexikon* vagy *mentális szótár* a pszicholingvisztika kutatási területe, egy feltételezett tár, amely az egyén által megismert szavak mentális/agyi tárolását, valamint a tárolás rendszerező elvét és az előhívás mechanizmusait foglalja magában. Kétnyelvűeknél a mentális lexikonban – bizonyos feltételezések szerint – két szótár épül ki: a fonetikus és a vizuálisan kódolt lexémák szótára (vö. Lengyel 2007,

2008). A mentális lexikon elrendeződését tekintve jelenleg a pókháló-elmélet a legelfogadhatóbb elmélet. Az elmélet lényege, hogy az egyes szemantikai egységek korlátlanul kapcsolatot teremthetnek más egységekkel (bővebben lásd Gósy 1999: 125, 2005).

A kölcsönzés és kódváltás okainak feltárásakor felvetődik az a kérdés is, hogy a kétnyelvűek agyában hogyan szerveződik a két nyelv: egy egységes, összemosott rendszert alkotnak, vagy két különálló nyelvi rendszerrel, két mentális szótárral van-e dolgunk.

A pszicholingvisztika mai állása szerint a kétnyelvű mentális lexikon elrendeződése összefügg az egyén kétnyelvűségének mértékével és típusával. Az eddigi kutatások szerint a korai balansz kétnyelvű egyénnél például kezdetben egy lexikon alakul ki, mely tartalmazza mindkét nyelv elemeit, majd kb. 2 éves korban szétválik a két mentális tár, és külön, de egymásra hatva fejlődik tovább a két nyelv. De mindenképp leszögezhető, hogy a nyelvelsajátítás módja és ideje nagyban meghatározza a tárolási mechanizmusokat. A kétnyelvűek mentális lexikonjának kérdésével magyar és főleg valamilyen indoeurópai nyelv vonatkozásában részletesen Navracsics Judit (2001, 2007) foglalkozik, a kárpátaljai magyarok körében pedig Bátyi Szilvia végzett vizsgálatokat (Bátyi 2010: 130–137, 2011).

A kétnyelvű egyén mentális lexikonjában a különböző nyelvek különböző hangsúllyal jelennek meg: bizonyos fogalmak az egyik, mások a másik nyelven lexikalizálódhatnak (munkamegosztás), de természetesen nagyon sok elem megvan mindkét nyelven is. A fogalmi tervezés után, a lexikalizációt megelőző lemma szinten kongruencia (szemantikailag azonos szavak vagy lexikai ekvivalensek) és inkongruencia (amikor a látszólag azonos jelentésű szavaknak nem esnek egybe a szemantikai, pragmatikai jegyei, vagy nem minden jegy fedi le egymást) fedezhető fel. Utóbbi esetben nagyobb a kódváltás lehetősége, hiszen abból a nyelvből választja ki a kétnyelvű egyén a szót, amelyik jobban lefedi azt a szemantikai, pragmatikai tartalmat, amit ki akar fejezni (Navracsics 2010: 123). A másik nyelvből (a másik nyelv mentális lexikonjából) való lehívás tehát nem feltétlenül a nyelvi ekvivalens lehívását jelenti. Vagyis a két nyelvben az egyes lexikai egységek nem fedik le teljesen ugyanazt a szemantikai jelentést (többet, kevesebbet vagy csak részben azt fejezik ki, pl. a színneveknél is). Egy kétnyelvű beszélő ezért folyamodhat kódváltáshoz akkor is, ha ugyan ismeri L1 nyelvén azt a szót, és meg tudja nevezni a fogalmat, de az adott szó szemantikai tartalma nem fejezi ki pontosan azt, amit mondani szeretne, magyarázathoz, körülíráshoz kellene folyamodnia, viszont második nyelvében van rá pontos lexikai elem. S ilyenkor valóban *nem nyelvi deficitről* van szó, *hanem egy kreatív kommunikációs stra-*

tégiáról, amely segíthet abban, hogy az közvetítetni kívánt üzenet minél pontosabban, sikeresebben érjen célba (bővebben Márku 2014: 161–189).

Ilyen megközelítésben még akkor sem beszélhetünk *nyelvi hiányról*, amikor „az egyik nyelven nincs egy fogalomnak megfelelő szó. Ha egy jól érzékelhető valóságdarabot jelöl a másik nyelvi (L2) (lexikai) egység, a fogalom beépíthető, és a fogalmi reprezentáció egyenesen a második nyelvhez kötődik. Ilyen pl. az ablak egy kis részét kifejező orosz szóval jelölt *‘фопмочка’*” (Navracsics 2011). Navracsics Judit (2011) írja, hogy „az orosz–angol kétnyelvűek, angol beszédükben, ha ezt a valóságdarabot akarják említeni, akkor vagy körülíró stratégiával élnek, vagy kódot váltanak a szó erejéig”. Hasonlóképp tesznek a kárpátaljai magyarok is, sőt ez a kifejezés már nem egyszavas kódváltásnak számít, hanem kölcsönzésnek, része a kárpátaljai magyarok alapnyelvváltozatának, a kárpátaljai magyar kontaktusváltozatának (Márku 2013: 35–36, Márku 2014). Az alábbi facebook-bejegyzés szintén jó példa erre.

8) példa: Egyszavas kódváltás: *Јxxx Вxxxx: „PEREKÚR.”* [перекур = пере- + курить, Cigi szünet]

Kárpátalján nem csak cigi-/kávészünetre használják ezt a kifejezést, hanem két munkavégzés közötti szusszanásnyi időre is, és az is használja a *perekúr* kifejezést, aki nem dohányzik.

5. Záró gondolatok

A kódváltás okainak feltárása nagyon összetett kérdés, a nyelvi hiány, a nyelvi deficit indokként nem elegendő, hanem explicit és implicit tudásra is szükségünk van, és az adott szituáció és kontextus ismeretére is. Nem szerencsés a nyelvi hiány terminus használata kontaktusjelenségek okainak, funkcióinak leírásakor, mert ez azt feltételezi, hogy nincs az adott fogalom, jelentés kifejezésére, az adott valóságdarab megnevezésére alkalmas „jelölője”, kódja a kétnyelvű beszélőnek. Továbbá a nyelvi hiány, nyelvi deficit terminusok azt sugallhatják, mintha a beszélő nem tudná a nyelvet vagy alapnyelvváltozatát a hétköznapi kommunikációs szituációknak megfelelően használni. A nyelvi hiány kifejezés helytálló lehet, ha az egyén nem képes a nyelvet a gondolkodás eszközeként használni, tehát inkább a kognitív nyelvi kompetencia⁶ zavarát nevezhetjük így (pl. értelmi fogyatékoság miatti nyelv/beszédzavar, visszamaradás). Ez az asszociáció ráadásul tovább mélyítheti az amúgy is virágzó nyelvi tévhiteket⁷, kétnyelvűségi mítoszokat, a nyelvi ideológiákat (részletes leírásukat lásd pl. Lanstyák 2011). Azt a negatív attitűdöt erősítheti, mintha nem lenne a kétnyelvű beszélő kontaktuselemeket tartalmazó nyelvhasználati elég jó, nem elég hatékony a kommunikációs célok végrehajtására. Holott erről

szó sincs. A kétnyelvű beszélők számára ugyanis épp olyan természetes a különböző nyelvekből származó elemek használata (bizonyos kommunikatív célok és stratégiák elérése érdekében), mint az egynyelvűek számára az, hogy egyszer nyelvjárásban, másszor köznyelven szólnak meg, s egy következő szituációban valamely regiszter elemeit használják, s mindez állandóan variálható a stílus (azaz a beszéd formalitásfokának, tehát a beszélő saját beszédére irányított figyelmének) a változtatásával (Márku 2013: 199).

A kétnyelvűségi jelenségek a kárpátaljai magyarok világhálón megjelenő szövegeiben is természetes módon vannak jelen, csakúgy, mint az élőbeszédben vagy az írásbeli kommunikációs műfajok némelyikében, hiszen a web2-es felületek csak a kommunikációs platform szerepét töltik be. Soha annyi 'szöveg' nem született még, mint most, az internet és a közösségi fórumok virágkorában. A netes kommunikáció egy újabb lehetőség a kreatív szövegalkotásra, s egyben újabb kihívások elé állítja a nyelvtanárokat, az anyanyelvoktatást. Az internet korszak előtt az anyanyelvoktatás, s ezen belül a fogalmazástanítás egyik fontos feladata az volt, hogy motiválja a szövegalkotást. Manapság inkább az válik hangsúlyossá, hogy a végeláthatatlan szövegalkotásba színt, stílust vigyen: megtanítsa a gyerekeket a kreatív és a helyzetnek megfelelő szövegalkotásra...

Ahogy a tanulmányban bemutatott példákból is látszik, a felhasználók előszeretettel használják ki a kétnyelvű lét adottságait, azt, hogy hozzáférnek két (vagy több) kódrendszer, két (vagy több) kultúra elemeihez. A kontaktusjelenségek a facebookos bejegyzésekben nem véletlenül vannak jelen, s nem a nyelvi deficit jelölői, hanem tudatos és kreatív kommunikációs fogások: gyakran a humor kifejező eszközei, nyelvi játék, a többletjelentés vagy a más stílusérték jelölői, néha pedig a „kárpátaljaiság” a csoportszolidaritás verbális eszközei. A példákat (s tágabb értelemben a kárpátaljai magyarok netes nyelvhasználatát) csak úgy értelmezhetjük, érthetjük meg, ha figyelembe vesszük azt a nyelvi, kulturális, politikai, közéleti kontextust is, ahol megszülettek, valamint a kommunikációs felület, virtuális világ szabályait, szokásrendszerét is szem előtt tartjuk.

Jegyzetek

¹ CMC = computer mediated communication.

² Posztdoktor kutató: Márku Anita, projektazonosító: (Sz-036/2013).

³ Kutatási téma: The internet language use of the communities of practice of Transcarpathian Hungarians (contact phenomena, identity factors, language change/ language maintenance, educational issues).

⁴ Tudatosan: nem azért, hogy szaporodjon a nyelvi korpusz, hanem mert „ki”használjuk a bilingvális létből fakadó kommunikációs fogásokat.

⁵ Ukrajnában így is nevezik Petro Porosenkot, a *Roshen* édesipari cég alapító tulajdonosát.

⁶ A kognitív nyelvi kompetencia lehetővé teszi, hogy a beszédet a gondolkodás eszközeként használjuk. Összetett értelmi műveletek elvégzésének a képessége nyelvi eszközök segítségével. Mutatói: verbálisan kifejezett elvont fogalmak megértésének képessége, rokon értelmű szavak ismerete, összetett nyelvi közlések elemzésének képessége. Meghatározza a sikeres kommunikációt verbális telített helyzetekben, így pl. az iskolai eredményességet (vö. Göncz 2004: 20).

⁷ Közkeletű nyelvi mítosz, hogy a nyelvek közötti váltást és változtatást (mint ahogyan a szókölcsönzést is) korábban a nyelvtudás fogyatékoságával vagy a beszélő lustaságával magyarázták. Az empirikus vizsgálatok azonban kimutatták, hogy a nyelvismeret hiányossága csupán egy a kódváltást (véltetően) kiváltó – mintegy tucatnyi – ok közül (vö. Wardhaugh 2002: 94).

Irodalom

- Androutsopoulos, J. 2006. Introduction: Sociolinguistics and computer-mediated communication. *Journal of Sociolinguistics*, 10(4), 419–438.
- Bartha Csilla 1992. A nyelvek közötti érintkezés univerzáléi (Néhány adalék a kódváltás kérdésköréhez). In: *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára* (pp. 19–28). Budapest: ELTE BTK.
- Bartha Csilla 2005. *A kétnyelvűség alapkérdései: Beszélők és közösségek*. 2. kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bátyi Szilvia 2010. Szóasszociációs vizsgálat a kétnyelvű kárpátaljai általános iskolások körében – a család mint befolyásoló tényező. In: Navracsics Judit szerk. 2010. *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 107. Tinta Könyvkiadó, 130–137.
- Bhatia, T. K. and W. C. Ritchie ed. 2004. *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Handbooks in Linguistics.
- Bódi Zoltán (2004a. *A világháló nyelve: Internetezők és internetes nyelvhasználat a magyar társadalomban*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bódi Zoltán 2004b. Az írás és a beszéd viszonya az internetes. *Magyar Nyelvőr*, 128(3), 286–294.
- Bódi Zoltán 2015. Az internetes nyelvváltozatokról. *e-nyelv.hu magazin*. 2015/3. <http://e-nyelvmagazin.hu/szerzo/?sz=88> (2015.11.11)
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Callahan, L. 2004. *Spanish/English code switching in a written corpus, functional elements*. Paper presented at the first International Symposium on Bilingualism. Newcastle upon Tyne, U.K.
- Collot, M., & Bellmore, N. 1996. Electronic language: A new variety of English. In S. C. Hetring (Ed.), *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives. Pragmatics & Beyond. New Series*, 39, 13–28. Amsterdam: John Benjamins.

- Cormack, M. and Hourigan, N. ed. 2007. *Minority Language Media Concepts, Critiques and Case Studies*. MULTILINGUAL MATTERS LTD: Clevedon – Buffalo – Toronto, 280 pp.
- Csikszentmihályi Mihály 2008. *Kreativitás – A flow és a felfedezés, avagy a találékonyság pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2009.
- Dorleijn, M., and Nortier, J. 2009 Code-switching and the internet. In *The Cambridge Handbook of Linguistic CodeSwitching*, Barbara E. Bullock, and Almeida J. Toribio (eds.), 127–141. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fábián Beáta 2012. Kárpátaljai fiatalok internetes kommunikációjának sajátosságai „írott beszélt nyelvi” szövegek alapján (közösségi fórumokon: Facebook, Skype, Msn). *Évfolyamdolgozat*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
- Ferrara, K., Brunner, H., & Whittemore, G. 1991. Interactive written discourse as an emergent register. *Written Communication*, 8(1), 8-34.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpeszichológiai vonatkozások*. MTT Könyvtár 8. Szabadka.
- Gósy Mária 1999, 2005. *Pszicholingvisztika*. Budapest, Osiris.
- Herring, S. C. 1996. Two variants of an electronic message schema. In S. C. Herring (Ed.), 81–106.
- Kiss Anita 2012. Kárpátaljai fiatalok internetes kommunikációjának sajátosságai "írott beszélt nyelvi" szövegek alapján (közösségi fórumokon). *Szakedolgozat*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Lanstyák István 2011. Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák. Hires-László Kornélia–Karmacszi Zoltán–Márku Anita szerk. 2011. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitikai és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest- Beregszász, Tinta Könyvkiadó–II.RFKF–Hodinka Antal Intézet.
- Lengyel Zsolt 2007. Rövidzárlat (egyválaszos, kötött asszociációs vizsgálatok 10-14 évesek körében), In: Benő A./Fazakas E./Szilágyi N. S. (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár (a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai IV.) pp. 46–55.
- Lengyel Zsolt 2008. *Magyar Asszociációs Normák Enciklopédiája I*, Budapest: Tinta. 526 p.
- Márku Anita 2011. „Po zákárpátszki” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai magyar közösségben. Doktori disszertáció, Pannon Egyetem, Veszprém.

- Márku Anita 2013. „Po zákárpátszki” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: „Líra” Poligráfcentrum.
- Márku Anita 2014. Kódváltás: nyelvi deficit vagy kreatív kommunikációs stratégia. In: Navracsics Judit szerk. *Transzdiszciplináris üdvözlések Lengyel Zsolt számára*. Gondolat Kiadó – Pannon Egyetem MFTK. Budapest–Veszprém. 161–188.
- Márku Anita 2015. Az internetes nyelvhasználat kutatásának lehetőségei a kárpátaljai magyarok gyakorlóközösségeiben. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár, Autdor-Shark: 71–89.
- Márku, A. and Bartha, Cs. 2015. Researching the internet language use as a modern trend in applied linguistics. In: ed. by Ilona Huszti and Ilona Lechner: *Modern trends in foreign language teaching and applied linguistics*. Proceeding of the international conference 'Modern trends in foreign language teaching and applied linguistics in the twenty-first century: Meeting the challenges', 11–12 April, 2014). Beregszász/Berehovo 2015. 156–168. http://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/modern-trends_11_17.pdf;
- Maynor, N. 1994. The language of electronic mail: Written speech? In G. Little, & M. Montgomery (Eds.), *Centennial usage studies. American Dialect Society*, 78, 48–54.
- Milroy, J., & Milroy, L. 1985. Linguistic change, social network and speaker innovation. *Journal of Linguistics*, Volume 21/Issue 02, 339–384.
- Murray, D. E. 1990. CmC. English Today, 23, 42–46.
- Myers-Scotton, C. 1993. *Duelling Languages: Grammatical Structure in Code-switching*. Oxford: Clarendon.
- Myers-Scotton, C. 1997. Code-switching. In: Florian Coulmas ed. *The Handbook of Sociolinguistic*. Blackwell Publishers, 217–237.
- Navracsics Judit 2001. Kétnyelvűek mentális lexikonának jellegzetességei. *Alkalmazott Nyelvtudomány* I/1, 51–61. old.
- Navracsics Judit 2007. *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Navracsics Judit 2010. Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében. In: Navracsics Judit szerk. 2010. *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 107. Tinta Könyvkiadó, 121–129.
- Navracsics Judit 2011. *Szóaktiváció két nyelven*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Thurlow, C. and Mroczek K., ed. *Digital Discourse Language in the New Media*, Oxford University Press, 409 pp.
- Veszelszki Ágnes 2011. Az infokommunikációs technológia hatása a nyelvre: A doktori disszertáció tézisei. Letöltve 2014. február 12-én: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/veszelszkiagnes/tezis.pdf>
- Wardhaugh, R. 2002. *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris.

Gazdag Vilmos

KELETI SZLÁV KÖLCSÖNSZÓK A KÁRPÁTALJAI MAGYAR FACEBOOKOZÓK NYELVHASZNÁLATÁBAN

Bevezetés

Az internet, s az internet által kínált lehetőségek mára komoly szerepet töltenek be az ember életében. A gyors információáramlás mellett az internet lehetőséget kínál az ügyintéзések és vásárlások kényelmes lebonyolítására, sokrétű és mindenki számára elérhető szórakozási lehetőséget biztosít, a közösségi oldalak révén pedig a személyközi kommunikáció színteréül is szolgál. A közösségi oldalak regisztrált tagjai akár napi szinten is kommunikálhatnak az ismerősi körükbe tartozó személyekkel, vagy a különféle céllal létrehozott csoportok tagjaival. Az itt megjelenő beszélgetések az írásos formában való megalkotás ellenére is megőrzik a társalgási stílus legfontosabb tulajdonságait (a társalgási stílus sajátosságairól részletesen lásd pl. Szikszainé Nagy 2007: 595–596; Beregszászi 2010: 44–51 stb.): a laza szerkesztettséget, a közvetlen természetes hangvételt, a rendkívül sokrétű szókincset, melyben a csoportnyelvi, a tájnyelvi, a szleng és az idegen szavak egyaránt megtalálhatók.

Ebből kiindulva a jelen tanulmány keretében azt kívánjuk vizsgálni, hogy a kárpátaljai magyar facebook-felhasználók által használt netnyelv mutat-e a beszélt nyelvhez hasonló regionális jellegzetességeket, vagyis azt, hogy a facebookon zajló kommunikációban előfordulnak-e a kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátos nyelvi elemei, azaz a keleti szláv kölcsönszavak (ezekről lásd pl. Kótyuk 2007, Gazdag 2010, 2012a, 2013a stb.).

A netnyelvészet

Az internetes kommunikáció nyelvét a szakirodalomban a netnyelv terminussal szokás jelölni (Crystal 2001. 47–48). A netnyelvben „az írás és a beszéd kommunikációs műfajainak sajátos keveredése figyelhető meg: a fejlesztések ellenére még mindig főként írásos formában megjelenő közlemények – a különféle internetes műfajokban különbözőképpen, de határozottan – a beszélt nyelv bizonyos sajátosságai felé közelítenek” (Bódi 2004a: 26), ezért azt gyakran írott beszélt nyelvként is definiálják (Balázs 2005), melyben csökkennek az írott szöveg jó

megformálása iránti igények (Bódi 2010: 71). Ezzel kapcsolatban Bódi (2004b: 292) arra a következtetésre jut, hogy „az alapvető helyesírási és kivitelezési normáktól való eltérés jellemzően nem tudáshiányból, hanem a korrekció esetleges elmaradásából vagy a nyelvi elemek önálló, kreatív használati szándékából, az emocionalitás, a csoportnyelvi jelleg és az írás vizuális üzenethordozó erejének kihasználási szándékából fakad.” Ugyanakkor Bódi Zoltán fenti véleményét a határon túli internet-felhasználók esetében nem tekinthetjük teljes mértékben helytállónak. Ugyanis az egyes határon túli régiókban, mint például Kárpátalján is jelentős azoknak a száma, akik bár magyar anyanyelvűek, de iskolai tanulmányaikat különböző okok miatt (erre vonatkozóan lásd pl. Orosz 2010: 93–106; Molnár 2010: 188–190; Séra 2010: 168) államnyelvi, azaz ukrán tannyelvű iskolákban folytatták/folytatják. Az ukrán tannyelvű iskolákba járó magyar anyanyelvű tanulók csak a fakultatív órák, az esetleges hétvégi foglalkozások, vagy az ennél is kisebb valószínűséggel megvalósuló szülőkkel folytatott otthoni tanulás során sajátítják el az anyanyelven történő írás és olvasás készségét. Ez természetesen kihat az anyanyelven folyó kommunikációra és nagymértékben befolyásolja az érintett személy azonosságtudatát is (bővebben lásd Csernicskó–Göncz 2009; Csernicskó 2008, 2009; Molnár 2009a, b; Gazdag 2011, 2012b). Vagyis az ilyen személyek esetében sokszor nem lehet egyértelműen megállapítani azt, hogy az általuk leírt dolgok a szándékos megformálás vagy a tudáshiány következtében alakulnak-e úgy, ahogy rögzítésre kerülnek.

Crystal (2001: 47) felhívja a figyelmet arra is, hogy a weboldalak és a honlapok kevesebb beszélt nyelvi sajátosságot mutatnak, mint a chat és az e-mail. Bódi (2015) is azt hangsúlyozza, hogy a netes kommunikációnak nincs a teljes netes kommunikációs környezetre érvényes nyelvváltozata, „pusztán az egyes kommunikációs műfajoknak vannak jellemző nyelvhasználati normái és szokásrendszerei”.

Az írott beszélt nyelv jellegzetességeit jól szemlélteti Balázs Géza csoportosítása, melyet nagyrészt az Érsok Nikolettának az SMS-nyelv jellegzetességeit bemutató csoportosítására (2004: 296–297) alapoz. Eszerint a netnyelv, vagy – ahogyan Balázs Géza nevezi –, a másodlagos írásbeliség általános (orto)grafikus jellemzői a következők: 1. a helyesírástól eltérő formák használata (pl. folyamatos kis- vagy nagybetűs írás, egybeírás), 2. rövidítések, 3. grafostilisztikai jellemzők (emotikon, betű- vagy írásjel-többszörözés), 4. kreatív (egyéni) írásmód. Ezenkívül szövegtani szempontból jellemzi még: 1. a minimális, ellipti-

kus mondat, 2. rétegnyelvi (főleg szleng, esetleg nyelvjárási) kifejezések, 3. a beszélt nyelvre jellemző elemek (partikulák, indulatszók), 4. a játékos, kreatív nyelvhasználat (vö. Balázs 2010: 10). A csetszövegek /chatkommunikáció kapcsán Veszelszki Ágnes (2010: 288–295) és Andó Éva (2010: 39–40) is fentebb leírtaknak megfeleltethető sajátosságokat említ, sőt Veszelszki (2010: 287) a fentebb említett megnevezések helyett egy általa létrehozott új terminus, a digilektus használatát tartja célszerűnek.

A netnyelv fent bemutatott beszélt jellemzői között kiemelt hangsúlyt kap a rétegnyelvi jelleg, amely elsősorban a szleng, esetleg a nyelvjárási elemek használatában mutatkozik meg. Itt azonban fontos megjegyezni azt is, hogy a szleng és a nyelvjárási elemek nem választhatók szét egyértelműen. A szleng és a nem szleng (köznyelv, nyelvjárás, hétköznapi beszélt nyelv, gyermeknyelv, szaknyelvek, kollokvializmusok, vulgarizmusok stb.) közötti határvonal meghúzása a gyakorlatban ugyanis rengeteg buktatót rejt (Kis 2012: 14). Hisz „amit az egyik szótáríró szlengnek minősít, azt a másik bizalmasnak, zsargonnak vagy tájnyelvinek tekinti (Coleman 2012: 111). Az elkülönítés nehézségeire jó példaként szolgálhat a Hello90 projekt keretében létrehozott *Nagymagyar szlengtérkép* is, melyen, amint azt az egyik vele készült interjúban Sinkovics Balázs, a SzTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék tanársegédje is megjegyezte, a feltüntetett szavak kétharmada nem szleng, hanem táj szó¹. Tanulmányunk célja viszont nem ennek a kérdéskörnek a megválaszolása, hanem az, megvizsgáljuk, hogy az élőnyelvhez hasonlóan az internetes kommunikáció is mutat-e regionális sajátosságokat. Nézzük, hogy milyen sajátosságok is jellemzik a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatát.

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátosságairól

A kárpátaljai magyar nyelvjárásoknak számos olyan hang- és alaktani, valamint szintaktikai jellemzője van, melyek egyrészt igazolják azok északkeleti nyelvjárástípushoz való tartozását, másrészt általánosságban jellemzik a kárpátaljai magyar nyelvterületet (Beregszászi–Csernicskó 2007: 20). Hangtani szempontból összefogja őket az erős *i*-zés (Horváth 1998; 2000; Kótyuk 1990) és *j*-zés, a felső nyelvallású hosszú magánhangzók megrövidülése, a magánhangzók kiesése (Csúry 1929a, b) és a diftongusok ejtése (Horváth 1976; Balogh 2004). A kárpátaljai magyar nyelvjárások zömében hét rövid és hét hosszú magánhangzó, valamint 25 mássalhangzó van (Lizanec–Horváth 1982: 3–4, Horváth–Lizanec 1993). A kárpátaljai magyar nyelvjárások nagy részében álta-

lánosan elterjedt az az alaktani jelenség, hogy a *-nál/-nél* határozóragot *'-hoz/-hez/-höz'* jelentésben használják, míg a családi viszonyokat is kifejező *-éknál* rag helyett az *-ékhoz* használatos: *tegnap voltunk Zékányékhoz*; tulajdonképpen: *Zékányéknál* (Balogh 1994: 29; Kiss szerk. 2001: 293). Szintaktikai jellemzőjük az „hogy az igekötő az ige után kerül olyan esetben is, amikor a köznyelvi norma szerint inkább az ige előtt kellene állnia. A mindennapi beszédben gyakran hallható, hogy *Szakad le a kezem, annyira fáj. Olyan szomjas vagyok, hogy halok meg*” (Balogh 1993: 226–227; Balogh–Heltainé 1992: 485). Amiben azonban a leginkább eltérnek ezek a nyelvjárások az anyaországiaktól, az nem más, mint az orosz és ukrán nyelvből vett kölcsönszavak nagyarányú használata.

Az elmúlt fél évszázad során a helyi és az anyaországi nyelvészek munkájának köszönhetően gazdag tudásanyag halmozódott fel a kárpátaljai magyar–ukrán, ukrán–magyar nyelvi kölcsönhatásokkal, s azon belül a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott keleti szláv (orosz/ukrán) kölcsönszavakkal kapcsolatban is.²

Orosz/ukrán kölcsönszók a közösségi facebook-kommunikációban

Tanulmányunk további részében a facebookon posztok és hozzászólások formájában megjelenő orosz/ukrán kölcsönszavak bemutatására teszünk kísérletet. A kérdéskörre vonatkozó kutatások a helyi nyelvtudományban Márku Anita nevéhez köthetők (lásd pl. Márku 2015, Márku–Barta 2015). A Termini kutatóhálózat ht-listájában szereplő kárpátaljai orosz/ukrán kölcsönszavak kapcsán Márku Anita (2014: 121) azt hangoztatja, hogy az internetes kommunikációban „a speciálisan ehhez a területhez köthető kölcsönelemekén kívül, »hagyományos« kölcsönzések is” adatolhatóak. A facebook ezirányú vizsgálata azt mutatja, hogy a kölcsönszavak előfordulási aránya a különböző, általában kereskedelmi céllal létrehozott „adok-veszek” csoportokban magasabb, mint a hírfolyamban megjelenő személyek posztjai, illetve az azokhoz írt hozzászólások körében. S itt is, mint a kölcsönszavak esetében bármely más nyelvi szintér kapcsán, a főnevek túlsúlya figyelhető meg. Ami természetesnek is tekinthető. Ugyanis eladni vagy venni az ember általában konkrét dolgokat/tárgyakat szokott. Az itt megjelenő kölcsönszavak a megjelenési forma alapján két csoportba sorolhatók:

- Amikor a kölcsönszó a magyar szöveg részeként, bármiféle kiemelés nélkül kerül rögzítésre.³

- Amikor a kölcsönszó idéző- vagy zárójelben jelenik meg. Ezekben az esetekben a kölcsönszó jelentésének a pontosítása végett a magyar nyelvi megfelelőt is fel szokták tüntetni.

Ukrán sáski....

1. ábra: Ukrán sáski...

Ferfi "dublyonka" teli kabat elado! Jo állapotban!

350 грн. — ♥ Bobove, Zakarpats'ka Oblast', Ukraine

XI-es meret.

2. ábra: Ferfi "dublyonka" teli kabat elado! Jo állapotban!

Az élő nyelvet ért dialektológiai kutatások során már bizonyítást nyert, a szókölsönzés mértéke és a kölcsönszavak aránya eltérő lehet az egyes dialektusokban (Csernicskó–Hires 2003: 127). Ezért a két-nyelvűséggel foglalkozó szakemberek többsége célszerűnek tekinti elvégezni a kölcsönszavak fogalomköri csoportosítását is. Ugyanakkor az egyes munkákban alkalmazott a fogalomköri kategorizációk a katalogizált elemek sokfélesége miatt jelentős eltéréseket mutathatnak. A lexikai hungarizmusokat Csopey László (1881) tanulmányában 5, Petro Lizanec (1970) egyetemi jegyzetében 29, míg Bárány Erzsébet (2010) tanulmányában 15 tematikai csoportba sorolja. A magyar nyelv szláv lexikai elemeit Kniezsa István (1942, újra kiadva 2000) 8, míg az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavait Kótyuk István (2007) 21 fogalomkörbe csoportosítva adja meg. Lizanec Péter a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek (Lizanec, 1993: 51–54). A fentebb bemutatott fogalomköri kategorizációk összevonása és módosítása alapján az internetes kommunikációban előforduló keleti szláv kölcsönszavak csoportosítását is elvégezhetjük. Eszerint a kárpátaljai magyar facebook-felhasználók által használt orosz/ukrán kölcsönszavakat a következő fogalomköri kategóriákba sorolhatjuk:⁴

1. Épületek/építmények és építkezési kellékek

beszetka

18 000 rph. — 📍 Beregszász, Zakarpats'ka Oblast', Ukraine

elado vagy zakazolható badmilyen beszetka minden fele arba atol fug az ara hogy milyen akit erdekel az irjon vagy0956777406] badogos munkatis valatok

elado vagy **zakazolható** badmilyen **beszetka** minden fele arba atol fug az ara hogy milyen akit erdekel az irjon vagy 0956777406] badogos munkatis valatok

Beregszászban eladó építkezési "n" alaku vasbeton pliták 6*1,50 es méretben ! Érdeklődni a következő telefonszámon : +380990256037

Beregszászban eladó építkezési "n" alaku vasbeton **pliták** 6*1,50 es méretben! Érdeklődni a következő telefonszámon: +380990256037

2. Dokumentumok

Elvesztettem a kocsim tehpassportját Medvidь Вероника néven. Aki megtalálja kérem jelentkezzen vagy hívjon - 0978053504 Segítsek megosztásokkal hogy eljusson a tulajdonoshoz. A megtaláló jutalomban részesül.

Elvesztettem a kocsim **tehpasportját** Medvidь Вероника néven. Aki megtalálja kérem jelentkezzen vagy hívjon - 0978053504 Segítsek megosztásokkal hogy eljusson a tulajdonoshoz. A megtaláló jutalomban részesül.

Várjuk a **povesztkát**

3. Technikai eszközök:

8GB-os fleska ELADO!!!!

8GB-os fleska ELADO!!!!

SÜRGŐSEN Eladó egy kitűnő állapotban lévő ASSISTANT AP-711 Planset dobozában egy tokal és fél év garanciával+töltő és usb.irány ár 600 hr.érd privatba vagy 0992257808 as tel.

SÜRGŐSEN Eladó egy kitűnő állapotban lévő ASSISTANT AP-711 **Planset** dobozában egy tokal és fél év garanciával+töltő és usb.irány ár 600 hr.érd privatba vagy 0992257808 as tel.

4. Járművek/munkagépek és azok alkatrészei, tartozékai

Munkácson elado ZUBR kistraktor(motoblokk) uj alig használt minden tartozékkal: krumplivető, krumpli vajo, sorolo, pricep es egyébb tartozékok!Ara 12.500griveny érdeklodni eyen a számon-0954620803 Natika..

Munkácson elado ZUBR kistraktor (**motoblokk**) uj alig használt minden tartozékkal: krumplivető, krumpli vajo, sorolo, **pricep** es egyébb tartozékok! Ara 12.500griveny érdeklodni eyen a számon-0954620803 Natika.

Szevasztok. A képen látható 6 mazdára érdekelne első bufer. ha valaki tudna írjon vagz hívjon ezen a számon:0955359560

Szevasztok. A képen látható 6 mazdára érdekelne első **bufer**. ha valaki tudna írjon vagz hívjon ezen a számon:0955359560

5. Ruházat

(ELADVA) Eladó női usánka, 200 hr.
200 rph. — 📍 Beregszász, Zakarpats'ka Oblast', Ukraine

(ELADVA) Eladó női **usánka**, 200 hr.

Elado teli kombinzon a dzsekijebol kivehető a prem es öv is van hozzá. 3-6 éves korig ára 600-gr

👍 Tetszik 🗨 Hozzászólás ➡ Megosztom

Elado teli **kombinzon** a dzsekijebol kivehető a prem es öv is van hozzá. 3-6 éves korig ára 600-gr

6. A mindennapi élet más szavai

Az ebbe a fogalomkörbe sorolt szavakat akár több fogalomkörbe is besorolhattuk volna, de mivel az így létrehozott csoportok túlnyomó többségébe csak egy-egy kölcsönszó került volna, így ezek összevonása mellett döntöttünk. Ugyanakkor fontosnak tartjuk azt is leszögezni, hogy a Facebook ilyen jellegű vizsgálatának folytatása és az adatolt kölcsönszavak számának bővülése újabb fogalomköri kategóriák létrehozását fogja majd megkívánni.

... a forma ruháról, linyejkákról, a ráport adásról emlékszel
Dávid Livia ?ezekről még nem is hallottak a mostaniak
7 órája · Tetszik · 👍 3

... Ha véletlen nem akadna, egy magyar szakos nem kell
zápászba? 😊
21 perce · Tetszik

... mennyit kell fizetni egy szudkira?
9 perce · Tetszik

eladó tumbocska, tv asztalnak is jó 85x60

Összegzés

A technikai fejlődés eredményeképpen mára az internetes kommunikáció mindennapjaink szerves részévé vált. Az internetes nyelvhasználatot vizsgáló nyelvészek közül többen is azt hangoztatják, hogy a netnyelvészet az írott és a beszélt nyelv egy speciális keveréke, vagyis olyan írott nyelvi produktum, amelyen egyértelműen kimutathatók a beszélt nyelvi sajátosságok, melyek között felfedezhetjük a szleng és a tájnyelv elemeinek a használatát is. Ugyanakkor eddig még meglehetősen kevés azon munkák száma, melyek az internetes kommunikációban jelentkező regionális sajátosságok vizsgálatát tűzték volna ki célul. Ebből kiindulva jelen tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy a kárpátaljai magyarok a Facebook közösségi portálon folytatott internetes kommunikációjuk során is használják-e a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott másodnyelvi elemeket. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a keleti szláv kölcsönszavak előfordulása az internetes kommunikációban is jól kimutatható.

Melléklet

A posztokban szereplő keleti szláv (orosz/ukrán) kölcsönszók listája

beszetka [< ószl. *besetka*] fn '-t, '-ja – *beszetka* < or. беседка; – 1. 'lugas; kerti pavilon'; 2. 'filagória';

bufer (~ném. *der Puffer*) fn '-t, '-ja – *bufer* < ukr., or. буфер; – 'ütköző, lökhárító';

dublyonka [~fr. *double*] fn '-t, '-ja – *dublyonka* < az ukrán köznyelvben elterjedt дубльонка, or. дублёрка; – 'bélelt bőrkabát';

fleska [~ang. *flash*] fn '-t, '-ja – *fleska* < ukr. флешка; or. флэшка; – 'pendrive, USB Flash Drive';

kombinzon [~fr. *combinaison*] fn '-t, '-ja – *kombinzon* < ukr. комбінезон, or. комбинезон; – 'kezeslábas';

linyejka [~or. *линейка*] fn '-t, '-ja – *linyejka* < or. линейка; – 'sorakozó';

motoblokk [~lat. *motor*+ ném. *Block*] fn '-t, '-ja – *motoblokk* < ukr., or. моторблок; – 'rotációs kapává átalakítható kistraktor';

planset [~fr. *planche*] fn '-t, '-ja – *planset* < ukr., or. планшет; – 'iPad, tablet';

povesztka [< ószl. *þóestka*] fn '-t, '-ja – *povesztka* < or. повестка; – 'katonai behívó';

pricep [~or. *прицеп*] fn '-t, '-ja – *pricep* < or. прицеп; – 'pótkocsi';

- ráport** [~fr. *rapport*] fn **’-t, ’-ja** – *ráport* < ukr., or. рапорт; – ‘jelentés (tétel)’;
- sáski** [~or. *шапки*] fn **’-t, ’-ja** – *sáski* < ukr., or. шапки; – ‘dámajáték’;
- szudki** [< összsl. *soṭka] fn **’-t, ’-ja** – *szudki* < or. сутки; – ‘teljes (24 órás) nap’; nem tévesztendő össze az írásképpnek inkább megfelelő ételhordó jelentésben használt *cyḑku* szóval;
- tehpasport** [~ném *Technik+Passport*] fn **’-t, ’-ja** – *tehpasport* < ukr., or. техпаспорт; – ‘műszaki adatlap’;
- tumbocska** [~ném. *Tumbe*] fn **’-t, ’-ja** – *tumbocska* < or. тумбочка; – ‘éjjeliszekevény’;
- usánka** [< összsláv *ucho] fn **’-t, ’-ja** – *usánka* < or. ушанка; – ‘füles téli sapka’;
- zápász** [~lat. *pasco*] fn **’-t, ’-ja** – *zápász* < ukr., or. запас; – ‘pótalkatrész, készlet’;
- zakazolható** [< ószl. *казаѣн*] mn – *zakazolható* < az or. заказать-ból a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban létrehozott melléknévi forma; – ‘megrendelhető’.

Jegyzetek

- ¹ <http://szegedma.hu/hir/szeged/2014/02/eleg-cinkes-az-uj-szlengeterkep.html> (2015.11.12).
- ² A kárpátaljai magyar nyelvjárásokat ért keleti szláv (orosz/ukrán) nyelvi hatás kutatástörténetével kapcsolatban lásd. Gazdag 2013b: 66–101.
- ³ A képek alatt a posztok szövegeit az eredeti írásképp szerint, a bennük szereplő kölcsönszavak vastag betűs szedésével tüntetjük fel. Jelentésüket lásd a mellékletben.
- ⁴ A terjedelmi korlátokra való tekintettel az egyes fogalomköröknél csak néhány példát tüntettünk fel.

Irodalom

- Andó Éva 2010. E-nyelv – netbeszéd. Az elektronikus kommunikáció nyelvi jellemzői. *Tudományos közlemények*. 23. sz. / 2010. 31–46.
- Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. In: Balázs Géza–Bódi Zoltán szerk. *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat/Infonia, Budapest, 25–57.
- Balázs Géza 2010. Az új médiumok retorikája. [ME.dok]. *Média-Történet-Kommunikáció*. V. évfolyam 4. szám. Kolozsvár. 5–16.
- Balogh Lajos 1993. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv*. 89. évf. 2. sz. / 1993, 225–229.
- Balogh Lajos 1994. A magyar nyelv Kárpátalján. *Magyar Nyelvőr*, 118. évf. 2. sz. / 1994, 26–38.
- Balogh Lajos 2004. A kettőshangzók fonológiai státusza a kárpátaljai Dercen nyelvjárásában. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelv-vesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 192–194.

- Balogh Lajos–Heltainé Nagy Erzsébet 1992. Hátravetett igekötő. *Magyar Nyelvőr*, 116. évf. 4. sz. / 1992, 485–487.
- Bárány Erzsébet /Єлизавета Барань/ 2010. Українсько-угорські міжмовні контакти на помежів'ї їх етнічних територій (Вплив угорської мови на лексику творів Закарпатських письменників). In: *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. Tom V. Lublin, 24–31.
- Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv. Stilisztika*. Tankönyv a magyar tan-nyelvű iskolák 10. osztálya számára. Csernyivci, „Bukrek”.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk. „*Hiába repülsz te akárhová...*” Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához PoliPrint Ungvár.
- Bódi Zoltán 2004a. A szóbeliség kifejeződése az internetes kommunikációban. *Információs társadalom*. 4. évf. 1. szám. 26–38.
- Bódi Zoltán 2004b. Az írás és beszéd viszonya az internetes interakcióban. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 3. szám. 286–294.
- Bódi Zoltán 2010. Kommunikációs stratégiák az információs társadalomban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc V. évf. 1. szám. 65–73.
- Bódi Zoltán 2015. Az internetes nyelvváltozatokról. *e-nyelv.hu magazin*. 2015/3. <http://e-nyelvmagazin.hu/szerzo/?sz=88> (2015.11.11)
- Coleman, Julie 2012. Angol szleng- és tolvajnyelvi szótárak. In: Szabó Dávid és Kis Tamás szerk. *Szleng és lexikográfia*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 111–147.
- Crystal, David 2001. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Csernicskó István 2008. Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben In: Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban* Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság Budapest. 153–170.
- Csernicskó István 2009. Nyelv, oktatás és azonosságtudat összefüggései Ukrajnában. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 26–33.
- Csernicskó István–Göncz Lajos 2009. *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. január
- Csernicskó István–Hires Kornélia 2003. A kölcsönzés. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 125–138.
- Csopey László 1881. Magyar szók a rutén nyelvben. *Nyelvtudományi közlemények*, XVI, 270–294.
- Csűry Bálint 1929a. Magánhangzók elisiója a tiszaháti és ugoccai nyelvjárásban. *Magyar Nyelv* 25. köt. 5-6. sz. / 1929, 163–73.

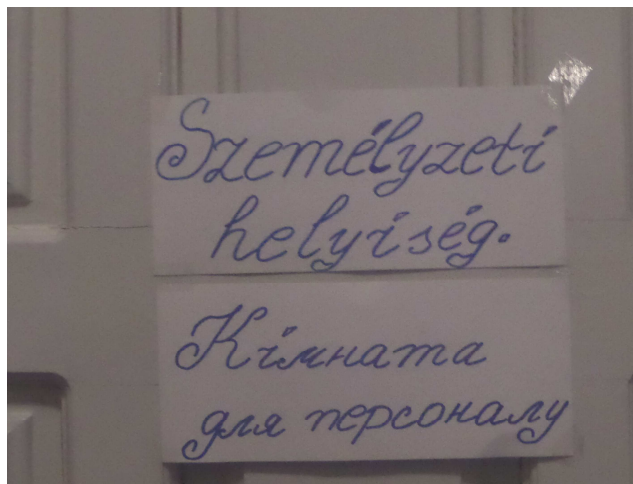
- Csűry Bálint 1929b. Pótló megjegyzések a tiszaháti és ugocsai elisióhoz. *Magyar Nyelv* 25. köt. 9-10. sz. / 1929, 343–345.
- Érsok Nikoletta Ágnes 2004. Sömös, sumus, írj vissza. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 3. szám. 294–313.
- Gazdag Vilmos 2010. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 124–160.
- Gazdag Vilmos 2011. Az ukrán tannyelvű iskolák magyar tanulóinak nyelvhasználata, különös tekintettel a keleti szláv kölcsönszavak fokozott használatára. In: *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban* A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai Szerkesztette: Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán, Márku Anita Tinta Könyvkiadó II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete Budapest – Beregszász, 2011. 355–363.
- Gazdag Vilmos 2012a. Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidék magyar lakosságának nyelvhasználatában. In: Bárdosi Vilmos szerk. *A szótól a szövegig az MTA Modern Filológiai Társasága tudományos konferenciájának előadásai Budapest, 2011. jún. 21-22*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához sorozat 137. tagja. Tinta Kiadó Budapest, 75–86.
- Gazdag Vilmos /Газдаг В./ 2012b. Використання мов (рідної та державної) угорськомовними учнями Закарпаття. In: *Prohlínání Slovanských Prostředí*. Editoři: PhDr. Marcel Černý, Ph.D. (literárněvědná část), Mgr. Kateřina Kedron, Ph.D. (jazykovědná část), PhDr. Marek Příhoda, (historická část) Červený Kostelec / Praha 2012. 185–194.
- Gazdag Vilmos 2013a. Orosz/ukrán lexikai elemek a kárpátaljai magyar nyomtatott sajtóban. In: Gecső Tamás, Sárdi Csilla szerk. *Nyelvhasználat a médiában*, Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához sorozat 115. tagja. Tinta Kiadó Budapest, 2013. 33–39
- Gazdag Vilmos 2013b. Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (Tudománytörténeti áttekintés). *Kisebbségkutatás. Minorities Studies And Reviews* 22. évfolyam, 2013. évi 2. szám, 66–101.
- Horváth Katalin 1976. *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzórendszere*. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma – Uzshorodi Állami Egyetem, Ungvár.
- Horváth Katalin 1998. A zárt í-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Szabó Géza–Molnár Zoltán szerk. *III. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II. 262–265.

- Horváth Katalin 2000. A zárt *í*-zés jelensége a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. №5. Uzshorod.
- Horváth Katalin–Lizanec Péter 1993. A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. Lizanec Péter–Horváth Katalin szerk. *Az ungvári hungarológiai intézet tudományos gyűjteménye*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Kis Tamás 2012. A magyar szlengszótárakról. In: Szabó Dávid és Kis Tamás szerk. *Szleng és lexikográfia*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 7–53.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar Dialektológia* Osiris Kiadó, Budapest.
- Kniezsa István 1942. Magyar-szláv nyelvi érintkezések. In: Szekfű Gyula szerk. *A magyarság és a szlávok*. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin-társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest. 189–205, újabb kiadás: Bp., Lucidus Kiadó, 2000. 137–153.
- Kótyuk István /Ковтюк И./ 2007. *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ниредьхаза.
- Kótyuk István 1990. A zárt *í*-zés az ungi nyelvjárásban. In: Jakab László–Keresztes László–Kiss Antal–Maticsák Sándor szerk. *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 267–271.
- Lizanec Péter /Lizanec Petro/1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod.
- Lizanec Péter /Lizanec Petro/1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 50–56.
- Lizanec Petro–Horváth Katalin 1982. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24. köt. / 1982, 3–18.
- Márku Anita 2014. Kölcsönszavak a hálózatban. In: Beregszászi Anikó, Hires-László Kornélia szerk. *Meszelt falakon túl: Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék Magyar Tanszéki Csoport – Hodinka Antal Intézet. Beregszász. 113–129.
- Márku Anita 2015. Az internetes nyelvhasználat kutatásának lehetőségei a kárpátaljai magyarok gyakorlóközösségeiben. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból. Autdor-Shark, Ungvár. 71–88.
- Márku, Anita–Bartha, Csilla 2015. Researching the Internet language use as a modern trend in applied linguistics. In: Ilona Huszti and Ilona Lech-

- ner ed. *Modern trends in foreign language teaching and applied linguistics*. Proceedings of the international conference ‘Modern trends in foreign language teaching and applied linguistics in the twenty-first century: Meeting the challenges’, 11-12 April, 2014. Beregszász. 156–167.
- Molnár Anita 2009a. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 122–127.
- Molnár Anita 2009b. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: Borbély Anna, Vančoné Kremmer Ildikó és Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, nyelvi attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Kiadó. 439–446.
- Molnár Anita 2010. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 186–212.
- Orosz Ildikó 2010. A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010). In: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczy Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye*, 87–137.
- Séra Magdolna 2010. Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelv-választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján). In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 161–185.
- Szikszaíné Nagy Irma 2007. *Magyar Stilisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Veszelszki Ágnes 2010. Úton – a digilektus és a dialóguslevelek. In: Balázs Géza, H. Varga Gyula szerk. *Az utazás szemiotikája*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság; Eger: Líceum Kiadó. 286–298.

III. NYELVHASZNÁLAT ÉS ISKOLA

Bárány Erzsébet – Csernicskó István – Huszti Ilona

VALÓBAN A KÉT(TAN)NYELVŰ OKTATÁS A LEGJOBB MEGOLDÁS?

Bevezetés

A Compare című nemzetközi folyóirat 43. kötetében jelent meg Volodymyr Kulyk *Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine* [Identitás és integráció ötvözése: két kisebbségi csoport iskoláinak összehasonlító elemzése Ukrajnában] című tanulmánya (Kulyk 2013). A szerző két ukrainai kisebbség: a krími tatárok és a kárpátaljai magyarok oktatása kapcsán fogalmaz meg következtetéseket néhány félig strukturált interjú és az egyik közösségben 130, a másikban pedig 125 kitöltött kérdőív alapján.

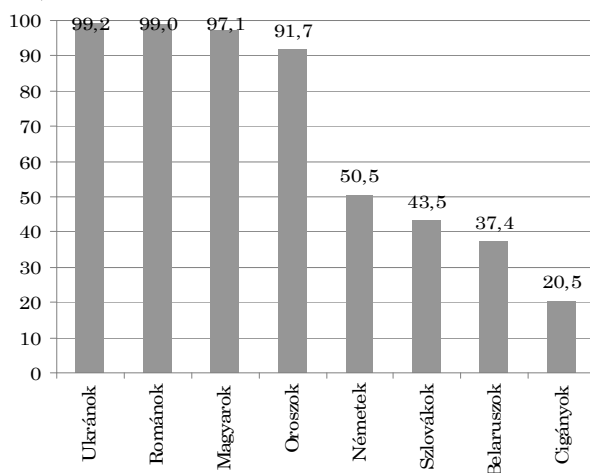
Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia I. Kurasz Politikai és Etnonacionális Kutatóintézetében dolgozó politológus, történész Kulyk tanulmányából úgy tűnik, hogy a szerzőnek sikerült megoldania a kisebbségek oktatásának gordiuszi csomóját: megtalálta azt az oktatási modellt, amely egyszerre biztosítja az etnikulturális identitás megőrzését és előmozdítja a társadalmi integrációt. A nemzetközileg ismert, ukránul, oroszul és angolul egyaránt rendszeresen publikáló kutató következtetése szerint a kétnyelvű oktatás (az eredetiben: „bilingual schooling”) bevezetése révén megoldhatók az egymástól jelentős mértékben különböző két ukrainai kisebbség: a krími tatárok és a kárpátaljai magyarok oktatási problémái.

Miközben nem kérdőjelezzük meg Kulyk jószándékát, érintett félként (kárpátaljai magyarként, a kárpátaljai magyar oktatási rendszerben dolgozó és azt különböző szempontok szerint kutatóként) mi is szeretnénk megosztani gondolatainkat kutatási eredményei és azok alapján megfogalmazott következtetéseiről kapcsán. Rámutatunk arra, hogy a kisebbségi oktatás kérdésköre összetettebb annál, mint ahogyan azt Kulyk látja és láttatja. Felhívjuk a figyelmet arra is, hogy a kisebbségi közösségek oktatási rendszeréről, nyelvpolitikai helyzetéről, ezek átalakításáról folytatott szakmai diskurzus nem lehet korrekt és teljes az érintett fél szempontjainak figyelembe vétele nélkül.

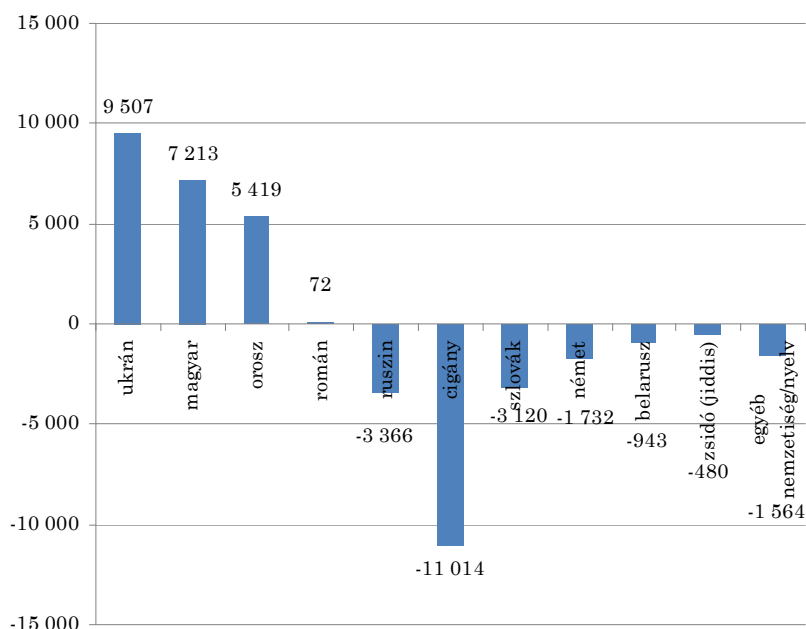
Az anyanyelvi oktatás és nyelvmegtartás

A kutatások szerint (pl. Csernicskó–Ferenc 2010) Ukrajnában – és azon belül Kárpátalján – azoknál a nemzetiségeknél esik egybe a legnagyobb arányban a nemzetiség és az anyanyelv, amelyek rendelkeznek anyanyelven oktató iskolai hálózattal (oroszok, románok, magyarok); azoknál a nemzeti kisebbségeknél azonban, amelyek nem a saját anyanyelvükön tanulnak (vagy csak részben tanulhatnak saját nyelvükön) szignifikánsan magasabb azoknak az aránya, akik etnikai identitásuktól különböző nyelvet beszélnek anyanyelvként (cigányok, belaruszok, németek, szlovákok).

Kárpátalján az ukránok mint többségi nemzet mellett gyakorlatilag csak a magyarok, a románok és az oroszok rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Az 1. ábrán látható, hogy körükben magas azoknak az aránya, akik a nemzetiségükkel azonos nyelvet beszélnek anyanyelvként. A 2. ábra pedig arra is rámutat, hogy Kárpátalján az anyanyelvi iskolákkal rendelkező csoportok (ukránok, magyarok, oroszok és románok) körében magasabb az adott nyelvet anyanyelvként beszélők száma, mint azoké, akik ilyen nemzetiségűnek vallják magukat. Az adott nyelven oktató iskolák tehát a más nemzetiségűeknek az oktatás tannyelvéhez történő nyelvi asszimilációját támogatják még akkor is, ha az adott tannyelv nem egyezik meg a többségi nyelvvel (mint a magyar és a román).

1. ábra. A nemzetiség és anyanyelv egyezése Kárpátalján nemzetiségek szerint a 2001-es népszámlálás adatai alapján

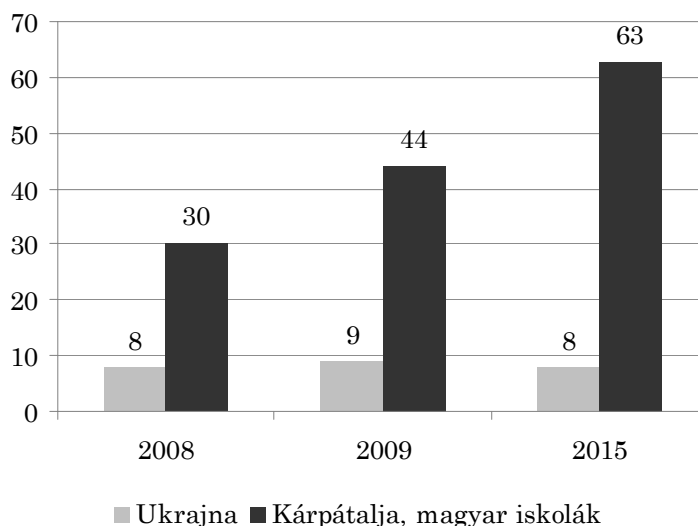
2. ábra. Az „anyanyelv mínusz nemzetiség” adat
Kárpátalján a 2001-es census adatai alapján

A nyelvtudás mint az integráció lényeges eleme

A kisebbségek előtt rendszerint három út áll: integráció, asszimiláció, szegregáció. Az integrációnak szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja. Az asszimiláció folyamatában is szükséges a kétnyelvűség, ám itt csak átmeneti jelenséggént. Addig van rá szükség, amíg a kisebbségi közösség fokozatosan átáll az új, többségi egynyelvűségre, általában átvéve az új kultúrát és identitást is (esetleg megtartva korábbi identitásának és kultúrájának néhány marginális elemét). A szegregációhoz nincs szükség kétnyelvűségre. A csak anyanyelvi egynyelvűség azonban nem teszi lehetővé sem a horizontális, sem a vertikális mobilitást, bezárja az egyént saját közösségébe. Kulyk is az integrációra és az ehhez feltétlenül szükséges nyelvtudásra hivatkozva javasolja a „bilingual schooling” bevezetését.

Kulyk tanulmányában bemutatja, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák tanulói nem sajátítják el a sikeres társadalmi integrációhoz megfelelő mértékben az államnyelvet. Ezt az állítását mi is

több kutatás eredményeivel támaszthatjuk alá (Csernicskó 2011a, 2011b, 2011c, 2012, 2013a). Itt csupán egyetlen adatot osztunk meg az olvasókkal. Az ukrán oktatási miniszter 2008. december 25-én kiadott 1171. számú rendelete értelmében a felsőoktatásba jelentkezőknek (bármilyen szakra jelentkeznek) kötelező ukrán nyelv és irodalomból azonos szempontok szerint központi vizsgát tenni. 2008-ban országos átlagban a továbbtanulni szándékozók 8,38%-a, 2009-ben 9%-a nem szerzett annyi pontot az ukrán nyelv és irodalom vizsgán, ami elegendő volt a felvételi jelentkezéshez. Ugyanez az arány a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák tanulói körében 29,58%, illetve 44% volt (Csernicskó–Ferenc 2010: 334–335, Orosz és mtsai 2012: 149–152). 2015-ben már nem csupán azok számára volt kötelező az ukrán nyelv és irodalom vizsga, akik egyetemre készültek, hanem minden érettségizőnek vizsgáznia kellett. Ukrajnában az érettségizők 8%-a bukott el ezen a vizsgán. A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák érettségizői között a bukási arány 63% volt (LTI 2015; 3. ábra).

3. ábra. Az ukrán nyelv és irodalom független tesztelésén a felsőoktatásba jelentkezéshez elegendő pontszámot el nem ért vizsgázók aránya (%-ban) Ukrajnában és a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban (2008, 2009, 2015)

Forrás: Csernicskó–Ferenc 2010: 334 és LTI 2015.

Ha csupán ezeket az adatokat nézzük, egyet kell értenünk Kulykkal: a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák az etnolingvisztikai identitás

újratermelésében eredményesnek bizonyulnak, ám a diákok nem sajátítják el az államnyelvet olyan mértékben, amely lehetővé teszi a magyarok sikeres társadalmi integrációját az ukrán társadalomba. Úgy tűnik, hogy a minden tantárgyat magyar nyelven oktató iskola (nyelvi) gettóba zárja a kárpátaljai magyarokat. Ennél azonban összetettebb a helyzet.

Nem mindegy ugyanis, hogyan értelmezzük az integráció fogalmát. „[A] kisebbségi és többségi integráció fogalma eltérhet: míg például a többség az anyanyelvi oktatást szeparálódásnak nevezheti, és minden alkalmat megragadhat az anyanyelv visszaszorítására még az anyanyelvi iskolarendszeren belül is, addig a kisebbségi érdekérvényesítés amellett érvel, hogy az anyanyelvi oktatás alapvető jog, és a közösségként való társadalmi integrációt is elősegíti” – írja Papp Z. Attila (2012: 13).

Az integráció nem csupán a lehetőségek azonosságát jelenti. Skutnabb-Kangas és Cummins (1988: 393) például amellett foglalnak állást, hogy a társadalmi igazságosság nem a lehetőségek azonosságában rejlik, hanem az eredmények azonosságában. A kötelező ukrán nyelv és irodalom vizsga adataiból azonban jól látszik: az ukrán és a magyar tannyelvű iskolák végzőseinek eredményei messze állnak egymástól. Kulyk ebből azt a következtetést vonja le, hogy be kell vezetni a két(tan)nyelvű oktatást, és a helyzet megoldódik. A kijevi szakértő ezzel egy platformra helyezkedik azokkal a kutatókkal, akik úgy vélik: a társadalmi integráció és a mobilitás szükségessége előrébb való a kisebbségi nyelv és identitás megőrzésénél, illetve a nyelvi sokszínűség támogatásánál. Például Edwards (1984: 301) erre az elvre alapozva javasolja az átirányítási (tranzitív) oktatási programot (=bilingual schooling) a kisebbségek számára:

„Úgy tűnik számomra, hogy miközben az átmeneti kétnyelvű oktatás ésszerű tevékenység, érdemes az állami támogatásra, [...] a nyelvmegőrző változatot nem könnyű megvédeni az egész társadalom szempontjából. Ez magában foglalja a közvetlen adminisztratív részvételt az identitás megtartásában; vagy azt az elgondolást tükrözi, hogy a sokszínűséget nem csak jóvá kell hagyni, hanem támogatni kell a hivatalos politika szintjén.”

A nyelvi gettó elkerülésének szükségessége mellett érvel a politológus Patten (2001: 701) is. Ez a logika implicite azt sugallja, hogy a kisebbségek sikeres társadalmi integrációját a többségitől eltérő nyelvük akadályozza, és sokkal sikereesebbek volnának, ha mielőbb magas

szinten elsajátítanak az állam hivatalos nyelvét. Ez az álláspont azonban az etnikai és nyelvi identitás elé helyezi az integrációt, figyelmen kívül hagyva a nyelv szerepét az identitásban. Külön érdekes, hogy Kulyk személyében egy ukrainai kutató is támogatja ezt az álláspontot. Ukrajnában ugyanis a kutatók túlnyomó többsége egyetért abban, hogy a magukat ukrán nemzetiségűnek, de orosz anyanyelvűnek tartó milliók az orosz nyelvű oktatás hatása miatt mentek keresztül a nyelvcsere folyamatán (Bilaniuk–Melnik 2008). Nem véletlen, hogy az ukrán nyelv pozícióinak erősítésében a leghatékonyabb eszközként az oktatást használja Ukrajna (Janmaat 2000, Bilaniuk–Melnik 2008).

Nem Kulyk az első, aki a kétnyelvű oktatás bevezetését javasolta Ukrajnában. A 2004-es narancsos forradalom utáni kormány oktatási minisztere, Ivan Vakarczuk 2008. május 26-i 461. számú rendelete¹ az ukrán nyelv oktatásának javítása érdekében a következő oktatási modell bevezetését rendelte el (Csernicskó–Ferenc 2010: 333). Az 1–4. osztály (alsó tagozat) magyar tannyelvű, az államnyelvet az 1., egy idegen nyelvet a 2. osztálytól oktatnak tantárgyként. Az 5–9. osztály (felső tagozat) kéttannyelvű. Az 5. osztálytól azonban Ukrajna történetét két nyelven oktatják: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven oktatják ezt a tárgyat. A 6. osztálytól újabb tárgyat (földrajz) is két nyelven tanítanak. A 7.-ben a matematikával bővül a sor, majd a következő osztályban teljesen átállnak ezeknek a tantárgyaknak az államnyelven történő oktatására. Az általános iskola (9. osztály) végére a tantárgyak többségét már államnyelven tanítják. A középiskola (10–11. osztály) elvileg kéttannyelvű, ahol az államnyelven oktatott tárgyak dominálnak. Gyakorlatilag azonban magyarul csak a magyar nyelvet és az (integrált) irodalmat tanulják, a többi tantárgyat ukrán nyelven tanítják. Ez az oktatási modell a tranzitív programnak felel meg (Skutnabb-Kangas 1997: 25–26).

A minisztérium által elképzelt oktatási modell kapcsán számos megválaszolatlan kérdés merült fel. Nem adott egyértelmű választ a minisztérium például arra, hogy a normatív (kötelezően előírt) órák keretében csak anyanyelven, a fakultatív órákon pedig teljesen ukrán nyelven kell-e tartani az órákat? Lehetséges-e, hogy nem egy, hanem két külön tanár oktatja ugyanazt a tantárgyat egy-egy osztályban: az egyik magyarul, a másik ukránul? Ha két tanár tanít, akkor mindkettő osztályoz, vagy csak az egyik? Ha csak egyikük, akkor az anyanyelven tartott órákon kell jegyet adni, vagy az államnyelven tartott órákon kell értékelni a gyerekek teljesítményét? Ha az ukránul és a magyarul

tartott órán is osztályozni kell, akkor lesz egy magyar és egy ukrán nyelven szerzett jegye a gyerekek matematikából? Milyen nyelven kell felelni, dolgozatot írni? Mi van azzal a gyerekekkel, aki gyengén tud ukránul, ám kiváló matematikából, illetve azzal, aki nagyon jól beszéli az államnyelvet, de a szorzótábla is nehézséget okoz neki? Milyen tankönyveket kell használni: az ukrán nyelvűeket, azok magyar fordítását, esetleg mindkettőt? Ha mindkettőt, ki fedezi majd a második tankönyv beszerzésének költségeit: az állam vagy a szülők? Lesznek-e valaha a kétnyelvű oktatáshoz kétnyelvű tankönyvek, szemléltető, oktatási anyagok? Kik foglalkoznak majd a tanárok nyelvi felkészítésével, továbbképzésével? Változások lesznek-e a tanárképzésben, hisz a párhuzamosan két nyelven folyó oktatásra a pedagógusjelölteket fel kell készíteni?

A fenti kérdésekre az oktatási tárca hónapokkal később próbált érdemben reagálni. Miközben a kéttannyelvű oktatást 2008. szeptember 1-től akarta bevezetni a minisztérium, a részletező módszertani leírás csak 2009. szeptember 1-jén jelent meg a tárca honlapján. Az oktatási intézmények egy 2009. augusztus 28-i keltezésű, 1/9-581. számú, P. Poljanszki oktatási miniszterhelyettes aláírásával ellátott hivatalos levélben kapták meg a módszertani útmutatót, szeptember elején.²

A 6 oldalas módszertani útmutató részletesen leírja, hogyan kell megszervezni a kétnyelvű oktatást a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban. A minisztériumi dokumentumban első ízben kerül definiálásra, mit ért Kijev „kétnyelvű oktatás”-on. Kétnyelvű oktatásnak azt az oktatási formát tekintik, melynek során *egyidejűleg* jelen van az anyanyelv és az államnyelv egyazon órán. Azaz: az ukrán nyelv (államnyelv) és az anyanyelv az oktatási folyamatban nem csupán tantárgyként, hanem az oktatás eszközeként, azaz tannyelvként is használatos.

Kiemelt figyelmet fordít a leírás a nyelvek elkülönítésére. A kódváltásokat minden esetben jelölni kell. Olyan formulákkal kell bevezetni az egyik nyelvről másikra való áttérést, mint például: „ezt magyarul így nevezik”, „figyelem, áttérünk a magyar nyelvre”, esetleg felelésnél: „s ezt hogy mondanád ukránul?”. A tanulók figyelmét rendszeresen fel kell hívni arra, hogy a két nyelvet különítsék el, az egyik nyelven elkezdett mondatot ugyanazon a nyelven kell befejezni, és a pedagógusnak javítania kell a nyelvileg „kevert” megnyilatkozásokat. A minisztérium felhívja arra a figyelmet, hogy minden szakterminusnak meg kell jelennie az órán ukránul és anyanyelven is. Az anyanyelvi tanári

magyarázat során a lényegét ukrán nyelven fel kell írni röviden (szószervezetekben, azaz nem csupán a szakkifejezéseket használva, hanem azokat kontextusba helyezve) a táblára és a füzetbe. Kétnyelvű „szakszótárakat” kell használni (Csernicskó 2013b).

A módszertani útmutatóban felvázolt modellnek kétségkívül számos pozitív eleme van. Ám az ukrán állam sajnos nem teremtette meg a sikeres és hatékony alkalmazásához szükséges feltételeket.

(1) Az oktatási tárca nem kezdeményezte a felsőoktatási intézményeknél, hogy vezessenek be változtatásokat a tanárképzésben és a pedagógus-továbbképzésben. Azaz: sem a nyelvtanárokat, sem a szaktanárokat nem készítette fel az állam a kétnyelvű oktatási modell gyakorlati alkalmazására.

(2) Az iskolák vagy csak magyar, vagy csak ukrán nyelvű tankönyveket kaptak. Kétnyelvű tankönyvek nem készültek, és ilyenek kidolgozását, szerkesztését nem is rendelte meg az állam sem a szerzőktől, sem a tankönyvkiadóktól. A kormány a kétnyelvű oktatás megvalósítását egynyelvű tankönyvekre alapozva kívánta bevezetni.

(3) Az ukrán nyelv tantárgy tanterve, tankönyvei, követelményei nem változtak.

(4) Semmilyen válasz nem érkezett arra, hogyan vehetik át ugyanazt a tananyagmennyiséget a kétnyelvű iskolákban, mint az ukrán tannyelvűekben, ha az előbbieken az óra jelentős részét az államnyelv oktatására kell fordítani.

(5) Nem ismeretes, miként hat a két tannyelv alkalmazása, a tananyagrészek két nyelven való ismételtetése a szaktárgyi ismeretek elsajátítására. A minisztériumi útmutatóból úgy tűnik, mintha a nemzetiségi kisebbségek kéttannyelvű iskoláiban a legfontosabb cél az államnyelv magas szintű elsajátíttatása volna, és csak másodlagos a többi tantárgy alapos megtanulása.

(6) Nincsenek arra vonatkozó leírások, hogyan kell figyelembe venni az osztályozás során a tanuló nyelvtudását, figyelembe kell-e egyáltalán ezt venni például a matematikából, biológiából történő osztályozás során, vagy sem. Így fennáll a veszélye annak, hogy egyes iskolákban így, másokban másként járnak el. Lehetnek olyan intézmények, ahol a kémia jegy megszerzésében meghatározó, hogy a tanuló milyen szinten tudja ukránul is bizonyítani a szaktárgyi tudását, másutt viszont ennek semmilyen hatása nem lesz a szaktárgyi osztályzatára. Nem tért ki az útmutató arra sem, kétnyelvűnek kell-e lenniük a tanulók írásbeli dolgozatainak is, vagy sem.³

A kéttannyelvű oktatás bevezetésének szakmai elő nem készítése mellett számos egyéb probléma is felvetődik. A legnagyobb gond az, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetését csak a nemzeti kisebbségek iskoláiban javasolta a szaktárca, a többségi tannyelvű iskolák továbbra is egyetlen tannyelvet használtak volna: az ukránt. Az is elgondolkodtató, hogy a kisebbségi anyanyelv fejlesztése, fenntartása még csak a deklarált szándék szintjén sem jelent meg a kétnyelvű oktatás kapcsán kiadott minisztériumi rendeletekben, dokumentumokban. Mindez arra utal, hogy ezeknek a nyelveknek a fenntartása nem célja az ukrán államnak. A kisebbségek kétnyelvűsítése ebben az oktatási modellben csak átmeneti, szubtraktív kétnyelvűséget eredményez.

A kétnyelvű oktatás kizárólag a kisebbségi iskolákban történő bevezetése a kisebbségek integrációját úgy értelmezi, hogy mindenkinek azonos joga az államnyelven tanulni és az államnyelven érvényesülni, integrálódni. Vakarcsuk egyértelműen ki is jelentette: ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi oktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetszerűleg ukránul is tudnia kell. „Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellett vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek” – mondta.⁴

2009. május 20-án az oktatási minisztérium közleményében gyakorlatilag megismételte a miniszter szavait: „a helyi végrehajtó hatalom bármilyen határozatait, melyek Ukrajna állampolgárainak azon alkotmányos jogát korlátozzák, hogy az államnyelven szerezhessenek végzettséget, jogtalanok, és végrehajtásukra nem kerülhet sor” (lásd Macjuk 2009: 162–163).

Viktor Juscenko, Ukrajna narancsos elnöke is hasonlóan értelmezte a kisebbségek integrációját. 2008. február 27-én kijelentette: „Nekünk európai oktatási politikát kell felmutatnunk, melynek célja, hogy minden nemzeti kisebbség érezze, olyan oktatáspolitikát folyik az országban, mely egyrészt lehetőséget ad a saját nyelv, történelem aktív fejlesztésére, másrészt azonban végre kell hajtani a nyelvtörvényt, és biztosítanunk kell, hogy az iskoláinkban tanuló gyerekek a drága és

anyai ukrán nyelven tanulhassanak”.⁵ Arra nem gondolt az elnök, hogy sok millió ukrán állampolgár számára az ukrán nem anyanyelv.

Az új ukrainai oktatási törvény tervezetének 2015. július 1-i változata szintén a két(tan)nyelvű oktatás bevezetését tervezi. A tervezet 1.8. cikkelyében ez áll:

„1. Az oktatás nyelve az ukrán nyelv.

2. A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára garantált az anyanyelven tanulás vagy az anyanyelv tanulásának joga az állami és kommunális oktatási intézményekben. Az állam támogatja az oktatási intézményhálózat kialakítását az óvodai, alap- és középiskolai, valamint szakoktatás megszerzéséhez orosz nyelven és más nemzeti kisebbségek nyelvein, az ukrán nyelvnek olyan szinten történő egyidejű elsajátítása mellett, amely lehetővé teszi a továbbtanulást vagy munkavállalást Ukrajnában területi korlátozás nélkül. Ebből a célból Ukrajna Miniszteri Kabinetje az általános középfokú oktatás minden szintje számára meghatározza az ukrán nyelven oktatandó tantárgyak listáját.”⁶

Fishman (1988/1992: 169) az integrációnak ezt az értelmezését a „Mi csupán ki akarjuk szabadítani őket a saját maguknak épített etnikai börtönből” szindrómának nevezi. Az integráció és a kisebbségi oktatás szerepének olyan értelmezése, mint ahogyan Jusczenko, Vakarcsuk, vagy éppen Edwards (1984), Patten (2001) és Kulyk (2013) teszi, nem veszi figyelembe a kisebbségek szándékát nyelvük megtartására. Sokan azonban (például Skutnabb-Kangas, Kontra és Phillipson 2006) nem értenek egyet ezzel az értelmezéssel. Skutnabb-Kangas (1997: 25) nem javasolja a tranzitív oktatási program alkalmazását: „Az átírányító program a mélyvíztechnika egy kifinomultabb formája, »humánusabb« asszimilációs módszer”. Flores (2016: 31) pedig arra figyelmeztet: a kétnyelvű oktatás korántsem mindig szolgálja a kisebbségek érdekeit, és meg kell vizsgálni, hogy a konkrét esetben kinek kedvez a bevezetett kétnyelvű oktatási modell. Szerinte a nyelv társadalmi mobilizációhoz szükséges erőforrás (eredetiben: language-as-resource) jellegének hangoztatása a kétnyelvű oktatás (bilingual education) során bizonyos körülmények között a fennálló társadalmi egyenlétlenségek konzerválását, esetleg növelését eredményezi (Flores 2016).

Nyelvpedagógiai szempontból az tűnik hatékonyabb módszernek, ha a gyerekek az anyanyelvükön sajátítják el a szaktárgyi ismereteket (Pinter 2006: 30). Ezt Cummins (2000) kutatása is alátámasztja. Ő arra a következtetésre jutott, hogy sokkal hosszabb időbe telik az iskolai

szakértői diskurzusban való részvételhez szükséges szaknyelvi készségek elsajátítása, mint az informális kommunikáció alapjaié. Cummins eredményei arra is utalnak, hogy a kétnyelvű oktatás előnyös lehet a tanulók kognitív és metakognitív fejlődése szempontjából. Azonban hangsúlyozza, hogy a tanulók első és második nyelvi készségeit parallel kell fejleszteni, nem pedig az első nyelv negligálásával annak érdekében, hogy a második nyelvet fejlesszük.

Az anyanyelvi oktatás fenntartása azonban a kisebbségek etnolingvisztikai identitásának támogatása és továbbörökítése szempontjából meghatározó. Az anyanyelvi oktatás az általános emberi jogok felől nézve is fontos emberi jog. „Minthogy az emberi személyiség egyik alapvető eleme a nyelv, ezért a személyiség fejlesztésének is elengedhetetlen feltétele” – írja Öllös László (2014: 11), aki szerint a nyelvi jogegyenlőség feltétele az anyanyelvi oktatáshoz való jog. Okfejtése szerint az olyan társadalmi helyzet, ahol az állam egyes polgárainak (a többségieknek) az anyanyelvét az iskolák oktatási nyelvéné teszi, másokét pedig nem (vagy csak részben), nem nevezhető egyenlőségnek: „Az állam ugyanis polgárai egyik csoportjának intézményesen lehetővé teszi a számukra legkönnyebb tanulási módot, miközben másokat ugyanezzel a döntésével akadályoz abban, hogy ők is a lehető leghatékonyabban tanulhassanak” (Öllös 2014: 11–12).

Öllös az oktatás nyelvi szempontjai mellett annak tartalmi és kulturális vonatkozásaira is felhívja a figyelmet. A polgárok egyenlőségének, illetve egyenlőtlenségének kérdése ezen a téren is felmerül. „Az állam által ellenőrzött iskolákban nemcsak az oktatás nyelvénél, hanem módszerénél és a tananyagnak az előírásával is előnybe hozhatja az egyik és hátrányba a másik nemzeti kultúrához tartozókat” (Öllös 2014: 12). S mivel a kéttannyelvű oktatást Kulyk – a kijevei oktatási tárca 2008-as rendeletéhez hasonlóan – kizárólag a kisebbségek számára vezetné be, annak a kérdésnek a megválaszolása nélkül, hogy miként jelenik meg a két nyelven folyó képzésben a kisebbségek kultúrája, egyértelmű, hogy melyik csoport kerül előnybe, illetve melyik szenved hátrányokat. „Az oktatás módszerei, valamint a tananyag nem kultúrasemlegesek, és nem is lehetnek azok. (...) Az iskolába kerülő tanuló sem kultúrasemleges társadalmi környezetből érkezik – olyan ugyanis nem létezik –, hanem valamelyik konkrét kultúrából. Jól ismert az a helyzet, amelyikben a kisebbségi köteles tanulni a többség kultúráját, míg a többség nyelvén tanító iskolák tananyagából kimarad a kisebbség kultúrája” – fogalmaz Öllös (2014: 12).

Az államnyelv megtanulásának joga fontos nyelvi emberi jog (Skutnabb-Kangas 1999: 58, Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1994). Skutnabb-Kangas (1997: 27) azt írja: „Már korábban leszögeztük, hogy az identitás, az egyenlő részvétel és a demokrácia elvei alapján a nyelvi kisebbségek számára a két- vagy többnyelvűség az elérendő oktatási cél; hogy ez egyben a nyelvi többséget is gazdagító, elérendő cél; és hogy az iskoláknak kötelességük lenne annak biztosítása, hogy minden kisebbségi gyermek két- vagy többnyelvűvé válhassék”.

Maximálisan egyetértünk Kulyk professzorral abban, hogy a kárpátaljai magyaroknak saját érdekükben el kell sajátítaniuk az ukrán nyelvet. Abban is egyetértünk, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban tanulók nyelvtudása alacsony szintű, az ukrán nyelv oktatásának színvonala rossz. Azonban Kulyk nem teszi fel a kérdést: miért ilyen alacsony az ukrán nyelv oktatásának színvonala a kárpátaljai magyar iskolákban? Erre a kérdésre több publikációban kerestük a választ, rávilágítva a kérdés összetettségére (Csernicskó 2009a, 2009b, 2012, 2013a, 2013b, 2015, Melnyk–Csernicskó 2010).

A számos probléma közül, melyek megnehezítik, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák növendékei sikeresen elsajátítsák az államnyelv, csupán kettőre szeretnénk felhívni a figyelmet.

Az iskolai oktatás mint a diszkrimináció eszköze

Az egyik: a konkrétan megfogalmazott célok hiánya. Az ukrán nyelv tantárgy oktatása vonatkozásában ugyanis máig nincsenek megfogalmazva azok a konkrét célok és feladatok, melyeket a nyelvet tanulóknak el kell érniük. Az idegen nyelv (angol, német, francia és spanyol) kapcsán az állami követelményekben (az idegen nyelv tantárgy programjában) pontosan le van írva, hogy az egyes oktatási szintek végére a tanulóknak milyen nyelvtudásszintet kell elérniük az egységes európai kritériumok (CEFR) szerint.⁷

Az oktatás normatív dokumentumai azonban sehol sem határozzák meg azokat a követelményszinteket, melyeket az ukrán nyelvvel az iskolában ismerkedni kezdő nem ukrán anyanyelvűeknek el kell érniük az iskolai nyelvtanulási folyamat során. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kijevi oktatási tárca anyanyelvi tudást (a CEFR szerint: C1 vagy C2 szintet) vár el az érettségizett kisebbségeiktől. Ez pedig nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai szempontból egyaránt lehetetlen (Poór 2015).

A C1 vagy C2 szintű nyelvtudás elvárását támasztja alá az is, hogy a 11. osztály végén az ukrán nyelv és irodalom független tesztelé-

sen azonos követelményeket támasztanak az ukrán és a magyar tan-nyelvű iskolák végzősei számára. A független tesztelés követelményeinek nyelvi részében pedig kizárólag elméleti (grammatikai és helyesírási) kérdések és feladatok szerepelnek.⁸

Mivel az „ukrán nyelv” tantárgy követelményei között nem az ukrán nyelven való beszédértés, nyelvhasználat készségének kialakítása áll, a pedagógusoknak a magyar tannyelvű iskolákban nem az ukrán nyelvet kell megtanítaniuk a magyar anyanyelvű gyerekeknek. A sikeres kommunikáció helyett a gyerekeknek az ukrán nyelv grammatikai rendszeréről kell rengeteg olyan ismeretet elsajátítaniuk, amire a valós életben soha nem lesz szükségük. Az iskolai oktatásban ezért nem jut hely olyan tananyagnak, ami életet menthet.

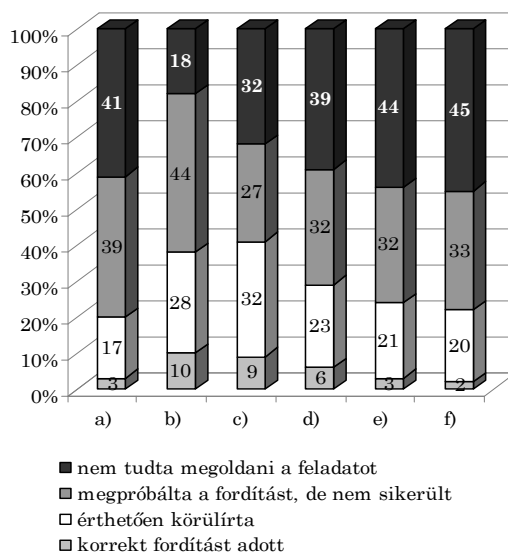
2015 tavaszán 225 kárpátaljai magyar anyanyelvű egyetemistát, főiskolást kértünk arra, hogy 6 magyar nyelvű mondatot írjanak le ukránul. Minden adatközlő minimum 11 éven át tanult ukrán nyelvet, és sikeresen tette le a kötelező ukrán nyelv és irodalom független tesztvizsgát.

A következő mondatokat kellett ukránra fordítaniuk:

- a) Szúró fájdalmat érzek a mellkasomban.
- b) Erősen vérzik a karom, megvágtam egy éles késsel.
- c) Nagyon magas a lázam: 39,7 fok.
- d) Egy férfi eszméletét veszítette.
- e) A szomszéd nőnek légzési nehézségei vannak, erősen fullad.
- f) Allergiás vagyok az aszpirinre és a dióra, mogyoróra.

A diákok 59–80%-a nem tudta ukránul leírni a magyar nyelven megadott mondatokat. Az ukrán nyelv 11 éves tanulását és egy sikeres ukrán érettségi vizsgát követően mindössze a diákok 20–41%-a tudta volna éles helyzetben ukrán nyelven értesíteni a mentőket (4. ábra).

A másik: az ukrain oktatáspolitikai sajátosan értelmezi az „azonos lehetőségek” fogalmát. Utaltunk arra, hogy az „ukrán nyelv” mint tantárgy teljesen mást fed az ukrán tannyelvű iskolákban, illetve a magyar tannyelvű iskolákban. Ezt tükrözik a tantárgy oktatására fordított óraszámok is. Ha megvizsgáljuk az 1. táblázat adatait, láthatjuk, hogy a 2014/2015-ös tanévben jelentős különbség volt az „ukrán nyelv” tantárgy oktatására szánt óraszámok tekintetében az ukrán és a magyar tannyelvű iskolákban.

4. ábra. Kárpátaljai magyar diákok fordítási feladatának eredményei, %-ban (N=225)

Ukrán tannyelvű iskolák												
Tantárgyak	heti óraszám osztályonként											Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Ukrán nyelv (anyanyelv+államnyelv)	7	7	7	7	3,5	4	3	2	2	2	2	46,5
Ukrán (nemzeti) irodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Világirodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	8	9	9	9	10,5	10	9	8	8	9	9	98,5
Magyar tannyelvű iskolák												
Ukrán nyelv (államnyelv)	3	3	4	4	3,5	4	3	2	2	2	2	32,5
Ukrán irodalom (a többségi nemzet irodalma)					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Anyanyelv (magyar)	6	6	5	5	3	4	3	2	2	1	1	38
Integrált irodalom (nemzeti+világirodalom)					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	10	11	11	11	13,5	14	11	10	10	10	10	122,5

1. táblázat. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámait az ukrán és magyar tannyelvű iskolákban a 2014/2015-ös tanévben⁹

Valóban a két(tan)nyelvű oktatás a legjobb megoldás?

A 2. táblázatban összefoglaltuk az ukrán és magyar tananyelvű iskolák nyelvi óraszámai közötti eltéréseket.

	Ukrán tananyelv (többségi=T)	Kisebbségi tananyelv (K)	Különbség (T-K)
Anyanyelv	46,5	38	8,5
Államnyelv	46,5	32,5	14
Idegen nyelv	24	24	0

2. táblázat. Az ukrán és magyar tananyelvű iskolák óraszámai közötti különbség a 2014/2015-ös tanévben (nyelvi-irodalmi blokk)

Az oktatási minisztérium 2015. május 22-i 1/9-253. számú levele¹⁰ meghatározza az óraszámokat a 2015/2016-os tanévre. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámai eszerint nem módosultak. Ám a minisztérium 2015. augusztus 7-én 855. számmal kiadott rendelete¹¹ megváltoztatta a fent említett levélben meghatározott óraszámokat a nyelvi-irodalmi blokkban. Az ukrán nyelv és irodalom oktatására fordított óraszámok nem változtak ugyan a rendelet alapján, az ukrán tananyelvű iskolákban megváltozott azonban az idegen nyelv oktatására szánt óraszám (3. táblázat).

Ukrán tananyelvű iskolák												
Tantárgyak	heti óraszám osztályonként											Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Ukrán nyelv (anyanyelv+államnyelv)	7	7	7	7	3,5	4	3	2	2	2	2	46,5
Ukrán (nemzeti) irodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	3	3	3	2	3,5	3,5	28
Világirodalom					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	8	9	9	9	10,5	11	10	9	8	9,5	9,5	102,5
Magyar tananyelvű iskolák												
Ukrán nyelv (államnyelv)	3	3	4	4	3,5	4	3	2	2	2	2	32,5
Ukrán irodalom (a többségi nemzet irodalma)					2	2	2	2	2	2	2	14
Idegen nyelv	1	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	24
Anyanyelv (magyar)	6	6	5	5	3	4	3	2	2	1	1	38
Integrált irodalom (nemzeti+világirodalom)					2	2	2	2	2	2	2	14
Összesen	10	11	11	11	13,5	14	12	10	10	10	10	122,5

3. táblázat. A nyelvi-irodalmi blokk óraszámai az ukrán és magyar tananyelvű iskolákban a 2015/2016-os tanévben

Ezzel a miniszteri rendelettel tovább nőtt az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolák közötti különbség a nyelvoktatás területén, hiszen most már az idegen nyelvet is magasabb óraszámban tanulták azok, akik ukrán tannyelvű intézménybe járnak (4. táblázat).

	Ukrán tannyelv (többségi=T)	Kisebbségi tannyelv (K)	Különbség (T-K)
Anyanyelv	46,5	38	8,5
Államnyelv	46,5	32,5	14
Idegen nyelv	28	24	4

4. táblázat. Az ukrán és magyar tannyelvű iskolák óraszámai közötti különbség a 2015/2016-os tanévben (nyelvi-irodalmi blokk)

Figyelembe véve, hogy Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Kollégiumának 2015. július 3-án kiadott 6/6-20. számú rendelete¹² – az ukrán nyelv és irodalom, valamint vagy matematika, vagy Ukrajna története mellett – kötelezően választható tantárggyá tette az idegen nyelvből történő külső független tesztelést minden érettségiző számára 2016-ban, a nem ukrán tannyelvű iskolákban tanulók diszkriminációja tovább nőtt. Most már nem csupán az államnyelv és az anyanyelv oktatása terén kerültek hátrányba, hanem az idegen nyelvet is jóval kevesebb óraszámban tanulhatják, mint ukrán nyelvű intézményben tanuló kortársaik.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy mindenkinek van anyanyelve, és természetesnek tartjuk: (a) az anyanyelv és (b) az államnyelv, valamint (c) legalább egy idegen nyelv iskolai tantárgyként való tanulásának jogát, akkor észre kell vennünk: az ukrán anyanyelvű tanulók esetében az „ukrán nyelv” tantárgy lefedi az (a) és (b) pontban megjelölt jogot. A kisebbségi tanulóknál ellenben az (a) pontnak az „anyanyelv”, a (b)-nek pedig az „ukrán nyelv” tantárgy felel meg. Mindkét iskolatípusban azonos a (c) pontban megjelölt idegen nyelv. A fenti táblázatokban bemutatott óraszámokat tekintve nyilvánvaló, hogy az ukránai ukrán és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése eltér egymástól: amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy épp a társadalmi mobilitáshoz hasznos idegen nyelv órákon vesz részt, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításán fáradozik. Nagy luxus tehát, hogy bár sok időt, energiát és pénzt fektetünk az államnyelv oktatásába, a jelenlegi körülmények között mégsem tanulható meg megfelelő szinten az ukrán nyelv az iskolában.

S bár nyilvánvaló, hogy az ukrán és a magyar tannyelvű iskolákban:

a) más az „ukrán nyelv” tantárgy oktatásának célja,

b) különböznek az óraszámok,

c) a nyelvtudás követelményei semmiben sem különböznek. A 2008-ban kötelezően bevezetett ukrán nyelv és irodalom független tesztelésen ugyanazokat a követelményeket kell teljesítenie mindenkinek. Abban is biztosak lehetünk, hogy bár az ukrán tannyelvű iskolákban magasabb óraszámokban oktatják 2015. szeptember 1-től az idegen nyelvet, a tanév végén az idegen nyelv független tesztelésen nem lesz különbség a vizsgakövetelmények között. A kisebbségek hátrányos nyelvi megkülönböztetése nyilvánvaló.

Ha egy kárpátaljai magyar gyerek 11 éven át (az 1. osztálytól a 11. osztályig) tanulja az ukrán nyelv tantárgyat, és mégsem tanul meg ukránul, akkor biztosak lehetünk abban, hogy rosszul működik az oktatási rendszer (Laihonen 2015). A megoldás azonban nem a többségi nyelven tanulás, és nem a két(tan)nyelvű oktatás bevezetése. Az anyanyelven oktató iskola keretében kell megtalálni azokat a lehetőségeket, amelyek magas szintű nyelvtudáshoz, hozzáadó (additív) kétnyelvűséghez vezetnek.

Kulyk (2013: 640) javaslata helyett a következő: „A gyermekek tanulhatnának a kisebbség nyelvén az alapfokú oktatásban, intenzív kommunikáció-orientált képzésben tanulnák az ukránt, majd ha elegendő jártasságot szereztek benne, az utóbbi nyelvet egyre több tantárgy oktatására használnák a középfokú oktatásban”. A gyerekek tehát úgy váltanának fokozatosan tannyelvet, hogy semmi sem biztosítja, hogy már kialakult a számukra idegen (második) nyelven a kognitív nyelvi kompetenciájuk, ami elengedhetetlenül szükséges a sikeres tanuláshoz. A javasolt modellben a kisebbségi gyerekek hátrányos helyzetűekké válnak. Miközben az ukrán anyanyelvű gyermekek a tárgyi tudás megszerzéséért dolgoznak, a kisebbségi gyermekek az államnyelv elsajátításával küzd, mégpedig azért, hogy képes legyen tanulni ezen a nyelven.

Sokan – köztük Kulyk (2013: 632) is – úgy vélik, az ukrán nyelv oktatására fordított idő növelése egyenes arányban állhat a nyelvoktatás hatékonyságával. A mennyiség azonban nem feltétlenül jelent minőséget, a nyelvoktatásban sem (Alderson 2000). Ha az ukrán nyelv oktatására fordított óraszám növekszik, miközben az oktatás minősége alacsony marad, akkor ez fordított hatást eredményez: még több időt, pénzt és energiát pazarol el az iskola és a gyermek (közel) ugyanolyan

rossz eredmény elérésére. Sokkal gazdaságosabb volna jó és hatékony nyelvoktatást meghonosítani.

Az ukrainai nyelvoktatás általános kontextusa

A magyar tannyelvű iskolákban folyó nyelvoktatás színvonala és hatékonysága nem független az egész régióban folyó oktatás általános színvonalától. Kutatásaink azt igazolják, hogy nem csupán az ukrán nyelv oktatása alacsony hatékonyságú: az angol mint idegen nyelv oktatása terén is vannak problémák (Bárány–Huszti–Fábián 2011, Huszti–Bárány–Fábián–Lechner 2012, Huszti–Fábián–Bárány 2009, 2010, Huszti–Fábián 2014).

Sajnos általában is az jellemző, hogy Kárpátalja egész oktatási rendszere rosszul teljesít a nyelvoktatás tekintetében. Az 5. táblázat adataiból kiderül, hogy Kárpátalja iskoláinak tanulói szignifikánsan rosszabb eredményeket értek el ukrán nyelv és irodalomból ugyanúgy, mint angol, német, francia és orosz nyelvből a külső független tesztelésen 2012-ben, 2013-ban és 2014-ben is. Nem csupán a magyar tannyelvű iskolákban kellene tehát mielőbb javítani a nyelvoktatás minőségén, hatékonyságán.

Év	2012		2013		2014	
Tantárgy	Nem érte el a minimálisan szükséges 124 pontot (%-ban)					
	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján
ukrán nyelv és irodalom	9,21	16,07	9,12	14,32	9,04	13,75
angol nyelv	8,65	15,32	8,68	9,65	8,86	10,51
francia nyelv	10,14	36,36	3,42	12,50	6,08	13,16
német nyelv	7,53	16,13	7,89	15,00	8,17	8,41
orosz nyelv	9,60	15,00	8,98	14,29	9,07	18,99

5. táblázat. A továbbtanuláshoz minimálisan szükséges 124 pontot el nem érők aránya országos átlagban és Kárpátalján a 2012., 2013. és 2014. független tesztelés eredményei alapján (ukrán nyelv és irodalom, angol nyelv, francia nyelv, német nyelv és orosz nyelv)
(Forrás: a <http://testportal.gov.ua/reports/> honlapon közzétett éves beszámolók)

Az alacsony hatékonyságú nyelvoktatás következményei

Az a nyelvoktatás, ami 1991 óta a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban folyik, alacsony hatékonyságú. A kárpátaljai magyar szülők jelentős része olyan szegregációs oktatási programként (Skutnabb-

Kangas 1997: 26) azonosítja ezt az oktatást, amely akadályozza gyermekeik sikeres integrációját és mobilitását. Az ukrán nyelv oktatásának alacsony színvonala miatt egyre több szülő dönt úgy, hogy a magyar tannyelvű iskola helyett ukrán tannyelvű iskolába járattja gyermekét (Csernicskó 2013a: 411–424). Ez az angolul „submersion or 'sink-or-swim' programme” (Skutnabb-Kangas 1990: 13), magyarul mélyvíztechnikának nevezett modell (Skutnabb-Kangas 1997: 25). Skutnabb-Kangas és Dunbar (2010) a kisebbségek számára veszélyes oktatási modellnek nevezi ezt az oktatási formát. A mélyvíztechnika mint oktatási program nem segíti a kisebbségek etnolingvisztikai identitásának megőrzését, sem az additív kétnyelvűség kialakítását: az asszimilációt szolgálja. A szegregációs program sem segíti a társadalmi integrációt, hiszen – ha nem megfelelően oktatják az államnyelvet – nem eredményez additív (hozzáadó) kétnyelvűséget:

„A tananyagot kizárólag a hivatalos nyelven tanító, a kisebbséghez tartozó gyermekeket a többségekkel egy osztályba integráló alámerítési-típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal. Ez vonatkozik a szegregált iskolákra is, amelyekben valamennyi tantárgy oktatása és a nevelési folyamat egésze kizárólag a kisebbségi anyanyelven történik, a többségi nyelvet vagy egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben tanítják” – olvashatjuk a Hágai Ajánlásokban (17. old.).

Konklúzió: hogyan lehetne megoldani a problémát?

Nincs vita Volodymyr Kulyk és köztünk abban, hogy az államnyelv megtanulása fontos és hasznos a kárpátaljai magyarok számára. Nekünk azonban meggyőződésünk, hogy nem az ukrán nyelv megtanulása a fő cél. Az államnyelv elsajátítása csupán egyik eszköze a társadalmi integrációnak. Biztosak vagyunk abban is, hogy a magyar nyelven oktató iskolák megőrzése mellett kell megtalálnunk azt az oktatási modellt, amely révén el lehet érni a Kulyk által is fontosnak tartott célokat: az etnolingvisztikai identitás megőrzését és az ukrán nyelv olyan szintű elsajátítását, amely lehetővé teszi a sikeres társadalmi integrációt. Biztosak vagyunk azonban abban, hogy e két cél mellett legalább olyan fontos az összes többi iskolai tantárgy magas szintű oktatása is. Nem szabad megengednünk, hogy az ukrán nyelv oktatása és tanulása fontosabb cél legyen, mint a magas szintű iskolai oktatás. Mert egy normálisan működő államban a sikeres társadalmi integrációnak nem az államnyelv ismerete a legfőbb feltétele. Mi az anyanyelv-domináns hozzáadó (additív) kétnyelvűség kialakítását tekintjük

a kárpátaljai magyar oktatási rendszer egyik fontos feladatának (Beregszászi 2002, 2012).

Ezért mi a Kulyk által javasolt „bilingual schooling” helyett (ami szinte egyet jelent a tranzitív oktatási programmal) a Skutnabb-Kangas (1990: 13–14) által „language shelter (maintenance)”, magyarul nyelvmegőrző vagy nyelvtámogató néven említett (Skutnabb-Kangas 1997: 26) oktatási programot szeretnénk megtartani: „A nyelvmegőrző vagy nyelvtámogató oktatási programban (...) az alacsony státusú anyanyelvét beszélő kisebbségi gyermek létező alternatívák közül önként választja az anyanyelvén folyó oktatást olyan osztályokban, ahol a tanulók mind az ő anyanyelvét beszélik, a többségi nyelvet pedig idegen nyelv/másodnyelv tanórákon sajátítják el kétnyelvű tanároktól.”

Meggyőződésünk, hogy csak akkor lehet hatékony és eredményes az ukrán nyelv oktatása a magyar tannyelvű iskolákban Kárpátalján, ha az állam hajlandó együttműködni a magyar kisebbség szakértőivel. Feladat van bőven. Ezek között vannak például az alábbiak:

1. Ne támasszanak azonos követelményeket az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolában érettségizőkkel szemben ukrán nyelvből és irodalomból. Lehetetlen 11 év nyelvtanulás után C1 vagy C2 szintű ukrán nyelvtudást elvárni a magyar anyanyelvűektől. Értelmes és reális célokat kell kitűzni az államnyelvet iskolában tanulók elé, akik nem anyanyelvi beszélői az ukrán nyelvnek.

Diszkriminatív az az eljárás, hogy a felsőoktatásba csak az kerülhet be, aki sikeresen szerepelt az ukrán nyelv és irodalom független tesztvizsgán, amelyen az ukrán anyanyelvűek és az ukrán tannyelvű iskolát végzettek előnnyel indulnak (Papp 2010: 491–493). Az azonos követelmények támasztása ukrán nyelvből azért is megengedhetetlen, mert más óraszám alapján oktatják az ukrán nyelvet a két iskola-típusban. 2015-től már nem csupán azok számára kötelező az ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga, akik a felsőoktatásban kívánják folytatni a tanulmányaikat, hanem minden érettségizőnek vizsgáznia kell ebből a tantárgyból. A követelmények 2015-ben teljesen azonosak voltak mindenki számára, s 2016-ben sem változik a helyzet. Ez egyértelmű diszkrimináció.

2. Át kell dolgozni azokat az állami kerettanterveket, melyek az államnyelv elsajátításának céljait, feladatait és követelményeit, illetve az oktatás tartalmát határozzák meg. Ezekben (az idegen nyelvek kapcsán megfogalmazottakhoz hasonlóan) pontosan meg kell határozni,

milyen nyelvtudásszintet várunk el a magyar tannyelvű iskolák tanulóitól az oktatás egyes szintjein (elemi, általános és középiskola). Ezek a követelmények nem lehetnek azonosak az ukrán tannyelvű iskolák tanulóival szemben támasztott követelményekkel. Az anyanyelvi szintű (C1 és C2 szint) ukrán nyelvtudás elvárása képtelenség. Az ukrán mint nem anyanyelv oktatása során nem az ukrán nyelvről szóló elméleti ismereteket (grammatikát) kell tanítani, hanem a sikeres kommunikáció készségét kell kialakítani ukrán nyelven. Az egyes iskolai szakaszok végén a kimeneti követelményeket ennek megfelelően kell meghatározni a nem ukrán tannyelvű iskolák végzősei számára. Nem az ukrán grammatika ismeretét kell számon kérni, hanem azt, hogy tudnak-e (és milyen szinten tudnak) beszélt és írott szövegeket megérteni és létrehozni ukrán nyelven.

3. A többségi és kisebbségi iskolákban más az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja, feladata, eltérő a kiindulási alap és mások az óraszámok. Ebből következően más módszereket kell alkalmazni a tárgy oktatása során. Az államnyelv eredményes elsajátítása érdekében – ukrán állami finanszírozásban – dolgozzanak ki a magyar tannyelvű iskolák számára speciális tanterveket, készüljenek ezek alapján tankönyvek, munkafüzetek, módszertani segédletek, szemléltetők, szótárak, audiovizuális oktatási anyagok. Készüljenek alternatív tankönyvek és tantervek, amelyek figyelembe veszik az ukrán nyelvet tanulók szociológiai háttérét, nyelvi környezetét.

4. Az állam képezzen magyarul is beszélő, sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára ukrán nyelv és irodalom tanárokat. A már folyó ilyen irányú képzés szakmai és tárgyi feltételeit, finanszírozását hosszú távon biztosítani kell, mégpedig az ukrán állami költségvetésből. A tanárok felkészítése során kiemelt figyelmet kell fordítani az ukrán mint nem anyanyelv oktatásának sajátosságaira.

A kárpátaljai magyar közösség az egész 20. század folyamán rendelkezett anyanyelven oktató iskolahálózattal: a csehszlovák (1918–1939) és a szovjet (1945–1991) korszakban is (Csernicskó 2013a). A független Ukrajnában – Magyarország anyagi és erkölcsi támogatását is felhasználva – sikerült továbbfejleszteni ezt az oktatási rendszert (Orosz 2005, 2007, Kulyk 2013: 639). Meggyőződésünk, hogy a nagy tradíciókkal rendelkező oktatási struktúra szétverése helyett a megőrzéséért és modernizálásáért kell dolgozni.

Nem zárjuk ki eleve a két(tan)nyelvű oktatás bevezetését. A kije-
vi oktatási minisztérium korábbi próbálkozásai során szerzett tapaszt-

talataink azonban óvatosságra intenek bennünket. A Kulyk által javasolt „bilingual schooling” bevezetésének módozatairól, az ilyen oktatás gyakorlati vonatkozásairól, pontos céljairól, az alkalmazott módszerekről semmit sem tudunk. Szlovéniában több, mint 50 éve működik a két(tan)nyelvű oktatás, mégis számtalan elméleti és gyakorlati probléma vetődik fel ennek kapcsán (Pisnjak ed. 2013). Érdemes volna előbb megvizsgálni az ottani és az egyéb országokban folyó két(tan)nyelvű oktatás során felhalmozott tapasztalatokat, és csak aztán megbeszélni a bevezetésének kárpátaljai lehetőségeit. Addig is: előbb a magyar tannyelvű iskolákban meg kell teremteni az ukrán nyelv eredményes oktatásához szükséges feltételeket.

Erre a fentiek mellett azért is szükség van, mert a 2012-ben elfogadott Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól¹³ 20. cikkelyének 8. pontja így szól:

„A regionális nyelveken oktató állami vagy kommunális általános közoktatási intézményekben a tantárgyak oktatása regionális nyelveken folyik (kivéve az ukrán nyelvet és irodalmat, amelyeket ukránul oktatnak).”

A törvényhez készült értelmezések szerint ez azt jelenti, hogy a nyelvtörvény nem teszi lehetővé a kisebbségi nyelveken oktató iskolákban a két(tan)nyelvű oktatás bevezetését (Tóth–Csernicskó 2013: 77, 2014: 73–74).

A 21. századi Ukrajnában anakronizmus a szovjet hagyományoknak megfelelő centralizáció. Nem biztos, hogy mindig az a jó megoldás, ami a Kárpátaljától 800–900 kilométerre lévő Kijevből annak tűnik. A kárpátaljai magyar oktatás problémáinak megvitatása, a megoldási lehetőségek keresése nem lehet sikeres az érintett fél bevonása nélkül. Szakmai és emberi jogi érvek sorozata szól a kárpátaljai magyarok anyanyelven folyó oktatási rendszerének fenntartása és fejlesztése mellett (természetesen az államnyelv megfelelő színvonalú és hatékonyságú oktatásával együtt).

Jegyzetek

¹ http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953/ (16-06-2015).

² A dokumentum ukránul elérhető: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v-581290-09> (2015.6.16.).

³ A kijevi oktatási tárca újabban már nem két-, hanem többnyelvű oktatásban gondolkodik. A minisztérium hivatalos honlapján közzétett definíció szerint a többnyelvű oktatás „összetett, több tényezős és több funkciós pedagógiai jelenség”, melynek célja a nyelvi repertoár bővítése és a nyelvi kompetencia szintjének növelése több nyelven; a többnyelvű oktatás (amit multi- és plurilingvális oktatásnak is neveznek a

honlapon) „kettőnél több nemzeti nyelv használata az oktatási folyamatban”. Lásd: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/bagatomovna-osvita/slovnichok.html> (2016.2.6.). A többnyelvű oktatáshoz kiadott módszertani útmutató azonban valójában a két(tan)nyelvű oktatáshoz fogalmaz meg néhány, a fentiekben ismertetetthez hasonló általános javaslatot: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/bagatomovna-osvita/metodichni-rekomendacziyi.html> (2016.2.6.).

⁴ *Високий замок*, 2008. október 23.

⁵ Lásd <http://www.ua-reporter.com/print/26044> (2015.6.17.).

⁶ http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=623D6BB9DD90449279EBFC430B341389?art_id=65389&cat_id=64438 (2015.7.30.).

⁷ Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching assessment. (CEFR) http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf (2015.6.16.).

⁸ Lásd http://testportal.gov.ua/prepare_ukr/ (2015.6.27.).

⁹ Az óraszámokat az 1–4. osztály számára az oktatási miniszter 2011. július 10-én kiadott 572. számú rendelete határozza meg. Az 5–9. osztályok óraszámait a miniszter 2014. május 29-én 664. számú rendelete írja elő. A 10–11. osztályos óraszámokat a 2010. augusztus 27-én kiadott 834. számú miniszteri rendelet alapján tüntettük fel.

¹⁰ http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/46996/ (2015.8.9.).

¹¹ <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/08/07/zbilsheno-godini-na-vivchennya-inozemnoyi-movi-v-shkoli/> (2015.8.9.).

¹² http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47375/ (2015.8.9.).

¹³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (17-06-2015).

Irodalom

Alderson, Charles J. 2000. Exploding myths: Does the number of hours per week matter? *Novelty* 1: 17–33.

Bárány Erzsébet, Huszti Ilona, Fábián Márta 2011. Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel. In: Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán, Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 145–154.

Beregszászi Anikó 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2: 368–375.

Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4): 340–72.

Cummins, Jim 2000. *Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.

Csernicskó István 2009a. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsiensis* VIII(2): 97–106.

- Csernicskó István 2009b. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Ю. Герцог szerk. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород: Поліграф центр Ліра, 105–116.
- Csernicskó István 2011a. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2011b. Ukrainian educational policy and the minorities. In: Szoták Szilvia szerk. *Magyar nyelv és kultúra a Kárpát-medencében*. Dunaszerdahely–Alsóőr: Gramma Nyelvi Iroda – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, 11–23.
- Csernicskó István 2011c. Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Ю. Герцог szerk. *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 213–224.
- Csernicskó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István 2013a. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István 2013b. Nyelvoktatás kárpátaljai módra. In: Mária Pisnjak szerk. *Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 598–656.
- Csernicskó István 2015. Teaching Ukrainian as a State Language in Subcarpathia: situation, problems and tasks. In: Ildikó Vančo and István Kozmács eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*. Nitra: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, 11–23.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Jolán Róka ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business, 329–349.
- Edwards, John 1984. Language, diversity and identity. In *Linguistic Minorities, Policies and Pluralism*, ed. J. Edwards. London: Academic Press, 277–310.
- Fishman, Joshua A. 1988/1992. The Displaced Anxieties of Anglo-Americans. In: J. Crawford ed. *Language Loyalties: A sourcebook on the Official English controversy*. Chicago: The University of Chicago Press, 165–170.
- Flores, Nelson 2016. A Tale of Two Visions: Hegemonic Whiteness and Bilingual Education. *Educational Policy* 30(1): 13–38.
- Huszti Ilona, Fábián Márta 2014. Az ukrán és angol nyelv tanításának összehasonlító elemzése beregszászi magyar iskolákban végzett kutatások alapján. In: Bárány Erzsébet, Csernicskó István szerk. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Ungvár: Видавництво В. Падяка, 109–119.

- Husztai Ilona, Bárány Erzsébet, Fábián Márta, Lechner Ilona 2012. Teaching and learning a second language and a foreign language. *Acta Academiae Beregsasiensis* XI/2: 19–41.
- Husztai Ilona, Fábián Márta, Bárány Erzsébet 2009. Differences between the processes and outcomes in third graders' learning English and Ukrainian in Hungarian schools of Beregszász. In: Marianne Nikolov ed. *Early learning of modern foreign languages: Processes and outcomes*. Bristol: Multilingual Matters, 166–180.
- Husztai Ilona, Fábián Márta, Bárány Erzsébet 2010. Fifth graders' receptive skills in English and Ukrainian. *Acta Beregsasiensis* IX/2: 153–162.
- Janmaat, Jan Germen 2000. *Nation-Building in Post-Soviet Ukraine: Educational Policy and the Response of the Russian-Speaking Population*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Kulyk, Volodymyr 2013. Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 43(5): 622–645.
- Laihonen, Petteri 2015. Theory and practice of language education today: Insights from teaching Finnish and beyond. In: Ildikó Vančo, István Kozmács eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*. Nitra: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, 43–56.
- LTI 2015. A 2015-ös érettségi/felvételi eredményekről a tanév közepén bevezetett új eljárási rendszer függvényében. <http://www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/component/content/article/48-friss-hirek/2071-a-2015-oes-erettsegifelveteli-eredmenyekrl-a-tanev-koezepen-bevezetett-uj-eljarasi-rendszer-fueggvnyeben.html> (2015.6.27.).
- Macjuk, Halyna 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Melnyk, Svitlana, Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Öllős László 2014. A szabadság és a nyelvszabadság. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2: 3–20.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság első évtizedében (1989–1999)*. Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó, Csernicskó István, Ambrus Pál, Kristofóri Olga 2012. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján, 2008. In: Orosz Ildikó, *Két évtized távlatából*. Ungvár: PoliPrint, 67–242.
- Papp Z. Attila 2010. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben. In: Fedinec Csilla, Vehes Mikola szerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 480–498.

- Papp Z. Attila 2012. Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio* 24/1: 3–23.
- Patten, Alan 2001. Political theory and language policy. *Political Theory* 29: 691–715.
- Phillipson, Robert, Mart Rannut, Tove Skutnabb-Kangas. 1994. Introduction. In: T. Skutnabb-Kangas and R. Phillipson eds. *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1–22.
- Pinter, Annamaria 2006. *Teaching young language learners*. Oxford: Oxford University Press.
- Pisnjak, Mária ed. 2013. *PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju*. Lendava: Zavod za kulturo madžarske narodnosti.
- Poór Zoltán 2015. Contemporary trends and approaches to help children learn modern languages in a natural way. In: Ildikó Vančo, István Kozmács eds. *Language learning and teaching: State language teaching for minorities*. Nitra: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, 34–42.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1990. *Language, Literacy and Minorities*. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1999. Education of Minorities. In: J. A. Fishman ed. *Handbook of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press, 42–59.
- Skutnabb-Kangas, Tove and Jim Cummins 1988. Concluding remarks: Language for empowerment. In: T. Skutnabb-Kangas, J. Cummins eds. *Minority Education: From Shame to Struggle*. Clevedon–Philadelphia: Multilingual Matters, 390–394.
- Skutnabb-Kangas, Tove, Robert Dunbar. 2010. *Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View*. Geaidnu/Kautokeino: Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights no. 1/2010.
- Skutnabb-Kangas, Tove, Miklós Kontra, Robert Phillipson 2006. Getting Linguistic Human Rights Right: A Trio Respond to Wee (2005). *Applied Linguistics* 27: 318–324.
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*. Hague: Office of the High Commissioner on National Minorities, 1996.
- Tóth Mihály, Csernicskó István 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Tóth Mihály, Csernicskó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Hires-László Kornélia

ÚJ STRATÉGIÁK? MÓDOSULNAK A TANNYELV-VÁLASZTÁSI SZOKÁSOK KÁRPÁTALJÁN?

1. Bevezető

Ukrajna bolognai rendszerhez kapcsolódása révén (Orosz 2010:93) jelentősen megváltozott az oktatási rendszer Ukrajnában; így Kárpátalján is. Az utóbbi években számos tanulmány, kutatás foglalkozik az iskolai tannyelv-választás kérdéskörével a kárpátaljai magyarok viszonylatában. Az Ukrán Oktatási Minisztérium 2008-as rendelete¹ értelmében a továbbtanulás feltétele lett a független vizsgaközpontokban tett emelt szintű érettségi vizsga ukrán nyelvből.

A rendelet életbe lépését követően sok szülő ukrán tannyelvű iskolába iskolázta be gyermekét, vagy magyar tannyelvűből ukránba íratta át, annak reményében, hogy magyar gyerekeik is teljesíteni tudják az ukrán anyanyelvű diákok számára kidolgozott tesztet (Orosz 2010; Csernicskó 2013, Ferenc-Séra 2012, Séra 2009a, 2009b, Séra 2015, Ferenc 2013). A kutatások, amik pont ezt a hirtelen változást próbálták bemutatni főként interjúzással készültek, és a mögöttes motivációkra próbáltak választ adni, vagyis a szülők döntési mechanizmusait vizsgálták meg eltérő élethelyzetek alapján, valamint megpróbálták bemutatni, hogy a döntések mögött milyen értékek húzódnak. A döntési mechanizmusokra a továbbiakban részletesen kitérünk, ahol bemutatjuk azokat a megállapításokat, amik érvényesek Kárpátalján, valamint az összes olyan határon túli térségben, ahol kiépített magyar tannyelvű oktatási rendszer áll rendelkezésre. A legtöbb írásban főként két olyan „evidencia” fogalmazódik meg az anyanyelvű, vagyis magyar nyelvű oktatásban való részvételnél, mint (1) annak relevanciája a gyermek pszichológiai és tudásának fejlődésében, illetve (2) az államnyelv oktatásának színvonalának javítását szorgalmazó megállapítások. A hangsúlyt jelen írásunkban az utóbbi megállapításra, vagyis az államnyelvoktatás eredményességére, valamint a nyelvek presztízsének változására szeretnénk helyezni. A jelenlegi ukrainai helyzet módosította a tannyelv-választási mechanizmusokat Kárpátalján. Az a kép kezd kirajzolódni, hogy a korábban hiányolt államnyelv oktatásának eredményessége háttérbe szorult, és sokkal lényegesebbé vált a magyar nyelv elsajátítása, az ukránnal szemben. Tanulmányunkban

azt a tendenciát próbáljuk meg bemutatni, hogy a tannyelv-választási stratégiák milyen módon alakultak Kárpátalján a nyelvek presztízseinek módosulásával.

2. A határon túli térségekben élő magyarság tannyelv-választási szokásai

Legáltalánosabb megállapításokat a határon túli magyarok tannyelv-választási szokásairól és azok eredményességeiről Papp Z. Attila (2012a, 2012b) írásaiban olvashatunk, aki mind a piaci mechanizmusok, mind a kisebbségi kontextus függvényében elemzi azok motiváló tényezőit. Az iskolaválasztásra ható tényezőket a Barth (1996) elméletéhez fűződő etnicitás színterein keresztül mutatja be. Etnikailag meghatározó és etnikailag semleges tényezőket mikro-, mezo és makro szinten külön elemzi (1. táblázat).

	Makro	Mezo	Mikro
Etnikai-lag semleges	Jogi környezet: • szabad iskolaválasztás vs. körzetesítés • kié az iskola (Ki a fenntartó?) Elszámoltathatóság és iskolai autonómia Iskolaszervezet sajátosságai: • horizontális és vertikális inklúzió Település sajátosságai: • falu, város, nagyváros	„Minőség” kérdése (pedagógusok felkészültsége, iskolán kívüli tevékenységek, alternatív programok, step-by-step, művészeti osztály) • De: mi a minőség? Iskola helyi presztízse • „kisvárosi elitizmus” Iskola közelsége Iskola felszereltsége Toborzás, önreklámozás	Család szocioökonómiai háttere és kihatása az iskoláztatásra (PISA); családi minta/hagyomány Nagyobb szinteken: gyerek döntése Kortárscsoport hatás, óvodai szociális hálók Informális hírcsatornák
Etnikai-lag össze-függő	Magyar nyelv presztízse Normatív finanszírozás – kisebbségi iskola plusz normatíva Település etnikai aránya Oktatási-nevelési támogatás	Romák aránya (white)	Vegyes házasság Családi nyelvi stratégiák (államnyelv, karrierutak)

1. táblázat. Az iskolaválasztást befolyásoló tényezők (Papp Z. 2012b:411)

A táblázat hiányossága, hogy nem tér ki az államnyelv oktatásának minőségére, amit talán a makro, illetve mezo szinten is tárgyal-

hatnánk. Az államnyelv elsajátításának relevanciája egyedül mikro szinten zajló döntési mechanizmusként kerül említésre, mint karriert befolyásoló tényező. A közintézményekben oktatott államnyelv alacsony minősége szinte minden térségben jelen van (Sorbán 2000, Árendás 2012, Lanstyák–Szabó Mihály 2002: 87), és Kárpátalján külön elemzések is foglalkoznak az államnyelv oktatásának alacsony minőségével, valamint javaslatokat is fogalmaznak meg annak javítása érdekében (Csernicskó 2012, 2015). Kárpátalján a szülők döntési mechanizmusait feltáró vizsgálatoknál többször is visszaköszön az iskolában oktatott államnyelv alacsony színvonala (Ferenc–Séra 2012, Séra 2009a, 2009b). A táblázatban külön kiemeltük a magyar nyelv presztízsét, amire a továbbiakban építjük gondolatmentünket a jelenlegi tannyelv-választási szokások bemutatásánál.

Az 1. táblázat jó áttekintést ad számunkra, hogy vázlatos képet kapjunk bizonyos jelenségek meglétére, vagy azok hiányosságára különböző szintekhez rendelve a tannyelv-választási szokások témakörében, illetve arra is enged következtetni, hogy ezek a jelenségek mennyire etnikailag determináltak. A továbbiakban néhány bővebb értelmezéssel, szakirodalmi példával próbáljuk meg bemutatni azokat a tényezőket, amelyek etnikailag determináltak. Külön kitérünk azokra a jelenségekre, amelyek Kárpátalján relevánssá válnak a tannyelv-választás témakörében.

A tannyelv-választás témájában azokat az írásokat és elemzéseket is érdemes megemlítenünk, amelyek Erdély, Vajdaság vagy Felvidék magyarságának iskolaválasztási stratégiáiról jelentek meg. Árendás Zsuzsanna (2012) megmutatja, hogy a piaci körülmények mennyire fontos tényezők a határon túliak iskolaválasztásában is, vagyis az iskolai oktatás minősége és annak felszereltsége markánsan fontos jelenséggé vált a rendszerváltást követő időszakról mind Magyarországon (Mandel–Papp 2007), mind a határon túli régiókban. Elemzése (Árendás 2012) főként arra fókuszál, hogy különböző döntési típusokat soroltat fel tannyelv-választás témakörében más anyagaira is támaszkodva (Sorbán 2000, Lampl 1999). Bemutatja, hogy a döntések során milyen releváns jelenségek játszanak fontos szerepet és azok mennyire etnikailag színezettek vagy sem. Az iskolaválasztás ezek szerint egy olyan döntés, ami legtöbb esetben etnikailag determinált. Többek között elemzéséből kiderül, hogy az etnikailag vegyes házasságokban ez a döntés felszínre hozza az összes addig lappangó, kevésbé releváns etnikai jellemzőket – vagyis a szülők eltérő etnikai csoportokhoz tartozása

egy konfliktusforrássá válhat az iskolaválasztáskor. Ez a döntés a gyerekek identitásánál mérőföldkőként jelenik meg, leginkább a vegyes házasságok esetében. Itt dől el, hogy a rejtett tantervnek, illetve az iskolán keresztül kialakult kapcsolati rendszereknek köszönhetően az anya vagy az apa etnikuma kerül-e előtérbe a gyereknél. A tannyelvek alapján egy ún. „pilléresedés” folyamatra lehetünk figyelmesek, amikor egy sokszor áthidalhatatlan szakadék jön létre a magyar és a többségi oktatási rendszerben résztvevők között (Papp Z. 2012a:18–19).

Megpróbáltuk összefoglalni azokat a jellemzőket, amelyek a tannyelv-választási stratégiáknál említésre kerültek különböző térségekben, és úgy véljük, azok markánsan alakítják a szülők döntéseit Kárpátalján (Árendás 2012, Sorbán 2000, Lampl 1999, Bartha 2014, Papp Z. 2012a, 2012b, Ferenc–Séra 2012, Séra 2009a, 2009b, Séra 2015):

- piaci mechanizmusok – az iskola infrastruktúrája, valamint a társadalmi közéletben elterjedt híre az iskola oktatásának színvonaláról („minőség”), illetve a továbbtanulásban elért eredmények;
- oktatási-nevelési támogatás;
- a helyi etnikai viszonyok – külön hangsúllyal a romák jelenlétére az oktatási intézményben;
- az iskolai tannyelv-választás lehetőségei a település és annak környékén;
- az alsó tagozat esetében a tanítók oktatásának sikeressége;
- az államnyelv elsajátításának igénye/fontossága;
- az államnyelv oktatásának alacsony minősége;
- a család szocioökonómiai státusza – egyfajta reprodukciós stratégiát képez a gyerekek iskoláztatása (Bourdieu 1996);
- a szülők iskolai tannyelve – a „bejárt út”;
- az idősebb gyermekkel átélt tapasztalatok;
- a vegyes házasságok esetében többnyire többségi iskolaválasztás;
- a baráti kör etnikai megoszlása;
- gender-reprezentáció – a gender szerepek a családban, vagyis az iskolai tanulás követése és segítése az anya feladata, vagyis az anya etnikuma markáns erővel hat;
- a szülők sikertelensége az államnyelv elsajátítása kapcsán („kognitív disszonancia”) (Sorbán 2000);
- a szülők munkahelyén használt nyelv.

Az identitás és tannyelv-választás összefüggésénél meg kell különbséget tennünk Sorbán Angella (2000) „kognitív disszonancia” elméletét, amelynek lényege, hogy az identitásban egy disszonancia jön létre gon-

dolatok, értékek, valamint viselkedések között. A zömében magyarok lakta térségben vált jellemzővé „annak az álláspontnak a hangsúlyosabb képviselője, miszerint nem akadályozza az érvényesülésnek a magyarsághoz való tartozás, éppen azok részéről, akik a «jobb érvényesülés» jegyében lemondanak a magyar iskoláról” (Sorbán 2000). Vizsgálati tapasztalatként levont következtetésként alkotta meg a szerző a fogalmat, és főként azokban a térségekben tapasztalták elsősorban, ahol a magyarok zömében laknak. Több határon túli régióban tapasztalták kutatások kapcsán ezt a jelenséget, ha nem is pont ezzel a megfogalmazással éltek az elemzésekben. Kárpátaljáról konkrét interjúrészletet nem találtam, ám személyes beszélgetéseim alapján elmondhatom², hogy Kárpátalján is megtalálható volt ez a jelenség, és főként a 2008-as rendeletnek köszönhetően (lásd bővebben lejjebb). Ugyanez a tendencia napjainkban egyre inkább kezd teljesen megváltozni – a továbbiakban erre az átalakulásra szeretnék kitérni a nyelvek presztízsének változásában keresve a választ.

Összességében az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági és a kárpátaljai oktatási rendszer mentén létrejött iskolaválasztási stratégiák nagyon sok közös vonást hordoznak, amelyek a kisebbségi lét mentén rajzolódtak ki – vagyis az etnikum kiszolgáltatottságán keresztül a tannyelv-választás olyan helyzet elé állítja a szülőket, hogy kénytelenek döntésüket átgondolni, vagyis pro-kontra tényeket sorakoztatni az egyik illetve a másik iskolatípussal szemben.

3. A 2008-as rendelet és annak következményei a kárpátaljai magyarság tannyelv-választásában

Az iskolaválasztás kapcsán megjelent írásokban egy mítosz lengi körül azt a 2008-as rendeletet, ami pontosan arról szól, hogy az ukrán oktatási miniszter 2008-as év első felében egy sor rendeletet hozott az ukrán nyelv oktatásának „javítása érdekében” (Csernicskó 2009b: 29–30)³. A rendeletek többek között kimondják, hogy az újonnan bevezetett egyetemes érettségi vizsgák, melyek ezt követően felvételiként is funkcionálnak, csak ukrán nyelven zajlanak majd. A rendelet hozzájárult tehát ahhoz, hogy egyrészt az emeltszintű érettségi bevezetésével Ukrajna csatlakozhasson a bolognai rendszerhez, másrészt, hogy az ukrán nyelv presztízsét és erejét növeljék az országban. A mítosza abban rejlik eme rendeletnek, hogy negatív következményekkel járt a kisebbségi népcsoportokra, vagyis az asszimiláció egyenes útja lett/volt. Így egyre többen kezdtek foglalkozni a rendelet bevezetésével és egyik legfontosabb következményével, az ukrán nyelvtanulás érdekében tett

lépésekkel mind tudományos, oktatási és politikai szinten. Az államnyelv oktatásának javítása érdekében tett módosítások túl sok pozitív változást nem hoztak: a hétköznapi emberek vívták (vívják) a hétköznapi harcokat az államnyelv elsajátítása érdekében. Minden szülő azt a lehetőséget, alkalmat kereste, ahol a gyermeke legsikeresebben tudja elsajátítani az ukrán nyelvet. Kárpátalján a magyarság körében ez legfőképpen az iskolaválasztásban mutatkozott meg, ahol a kötelezővé tett ukrán nyelvű emeltszintű érettségire fókuszálva a szülők iskolakezdekéskor, vagy közben ukrán iskolába íratják (át) gyermeküket (Csernicskó 2011a, 2011b, 2013, Hires-László 2011).

A 2008-as rendeletet követően a kárpátaljai magyarság körében több vizsgálatot folytattak, amelyek a nyelvek presztízsének változására próbáltak rávilágítani, és a tannyelv-választáson keresztül próbálták bemutatni azokat a drasztikus változásokat, amelyek az ukrán nyelvhasználat dominanciáját mutatták be, illetve a sikeres életút egyik alaptételeként jelent meg az ukrán nyelv elsajátítása (Séra 2009a, 2009b, Molnár 2009, Ferenc-Séra 2012, Gazdag 2013). Legtöbb esetben interjúzás módszerével próbáltak fényt deríteni azokra a mögöttes, magyarázó tényezőkre, hogy pontosan mivel is indokolják a szülők az ukrán tannyelvű iskolaválasztást. 2013 tavaszán, Beregszászon Ferenc Viktória (2014:110) és csapata tapasztalta a következőket:

„Ha erről lenne szó, hogy most megint kéne dönten, tegyük fel: de csak a húszezer forintért nem adnám magyar iskolába a gyereket. Hanem, ha esetleg arról lenne szó, hogy bizony igen, van egy olyan ígéret, hogy hát a magyar iskolában járt gyerekek lesz jövője ebben az országban, akkor igen, akkor azt mondanám, akkor magyarba adnám. (...) Sokkal több gyereket adnának szerintem, hogyha volna olyan ígéret, hogy legalább Kárpátalján tudna jobban boldogulni a magyar iskolát végzett gyerek” (szülő, beregszászi ukrán tannyelvű iskola)

Az interjúrészletben említett összeg az oktatási-nevelési támogatás, amit a magyar állam nyújt magyar oktatási intézményben tanuló gyermekek támogatására. Az idézetben jól érezhető, hogy a rendeleteknek is köszönhetően az ukrán nyelv presztízsének mekkora ereje van. Az interjúalany egy felsőbb rendelkezéstől várja a magyar nyelven való létesülést, ahogy az ukrán nyelv presztízsének a mesterséges növelését is elérték ideiglenesen Ukrajnában a rendeleteknek köszönhetően. Nem csupán az emeltszintű teljesítését emeli ki az adatközlő, hanem

általában a kisebbségi nyelv használhatóságának a szűk terét és a sikeres életút alaptételének minősíti az ukrán nyelvtudást. Árendás Zsuzsanna az ilyen típusú gondolkodást *elit* hozzáállásnak nevezi, amikor a döntés „gondos kalkulációk során, a nyelvet, kultúrát instrumentalizálva történik” (Árendás 2012:13). A 2013-ból származó idézet jól tükrözi azoknak a szülőknek a véleményét, akik a gyermekük boldogulását és sikerét csak az ukrán iskolában elsajátított ukrán nyelvben látták.

Említést kell tennünk azokról az eredményekről, amelyek a többségi és magyar tannyelvű intézmények eredményességeiről szólnak. Mivel Ukrajna nem vesz részt a PISA vizsgálatokban, így egy eredményességet mérő vizsgálatot végeztek Kárpátalján különböző jellemzőkkel rendelkező magyar és ukrán oktatási intézményekben (Ferenc 2015, Ferenc 2014). Ennek végkövetkeztéseiben azt olvashatjuk, hogy „A többségi nyelvet választó, az államnyelv könnyebb elsajátításában reménykedő szülők számára jelzésértékű lehet az, hogy a jobb kompetenciákra ítélt gyerekeiket nem tudja ez az oktatási forma kellőképpen fejleszteni” (Ferenc 2014:213). Tehát azok a szülők, akik a nyelvelsajátítás érdekében többségi intézményt választanak gyermekeiknek, amellett, hogy egy lépést adnak az államnyelv esetleges elsajátításához, mindemellett gátolják a gyermekük képességeinek fejlődését. Összességében elmondható, hogy egy aktuális nyelvpolitikai lépés következtében nem érdemes olyan nyelvet választani a gyermek tanulásához, ami számára idegen, nem otthonról hozott.

4. Az „új” ukrán társadalmi, politikai és gazdasági krízis hatása a nyelvek presztízsére, a tannyelv-választásra

Az első fejezetben megpróbáltuk bemutatni, hogy nagyon sok közös elem található a magyar kisebbségi térségekben az iskola választásoknál, ám ennek ellenére fontos kihangsúlyozni, hogy minden térség hordoz olyan sajátosságot, ami miatt bizonyos jellemzők dominánsabbá válhatnak. Az adott ország a kisebbségpolitikának vagy a magyarság számarányának köszönhetően térségenként eltérő döntési mechanizmusok válhatnak relevánssá. Ilyen releváns elemmé vált az államnyelv elsajátítása a 2008-as rendelet bevezetését követően Kárpátalján, aminek köszönhetően az ukrán nyelv presztízsének növekedése indult el a kárpátaljai magyarság körében. Úgy tűnik, jelenleg egy ilyen változáson mennek keresztül a tannyelv-választási szokások – egyre nagyobb előnyt élvez a magyar nyelv elsajátítása az ukránnal szemben.

Az Ukrajnában zajló eseményekről a nyelvpolitika aspektusából alapos összefoglalást találhatunk Csernicskó István és Fedinec Csilla (2015) írásában, amit 2015 februárjáig zajló események függvényében elemeznek. A „majdani” tüntetésekhez és az ország keleti részében dúló harcokhoz vezető utat mutatják be azokon a politikai eseményeken, rendelkezéseken és törvényeken keresztül, amelyek az állam- és kisebbségi nyelvhasználatra irányultak. A konfliktus, aminek következtében végül hatalmi váltásra, terület elvesztésre, háború kitörésére került sor, az ország ukrán és orosz nyelvi, valamint kulturális megosztottságából eredeztethető. Az ország gazdasági és politikai krízisek sorozatait élte meg az elmúlt két évben.

A háború kitörését követően a sorozások elől menekülő férfiak főként külföldi munkavállalással próbálták elkerülni a behívásokat, és többen családjukkal együtt vagy már ki is költöztek, vagy csak tervezik a teljes kiköltözést. Ebben a folyamatban azok a személyek, akik kettős állampolgársággal rendelkeznek, nyugodtan tudnak munkát vállalni nemcsak Magyarország területén, hanem az Európai Unió bármelyik országában, illetve még Amerikában is. Az új gazdasági és politikai krízis következtében tehát egy hatalmas migrációs hullám indult el, mind a magyar mind az ukrán lakosság körében. Tehát a külföldi munkavállalásnak a magyar állampolgárság megszerzése lett az egyik fontos eszköze. Az állampolgárság megszerzése érdekében azok a lakosok is megtanultak, vagy szeretnének megtanulni magyar nyelven, akik már elfelejtették a nyelvet (annak ellenére, hogy valamelyik szülője vagy nagyszülője magyar volt), vagy soha nem mutattak annak elsajátítására hajlamot korábban. Nem egyedüli eset, hogy az állampolgárságot visszautasítják a magyarországi hatóságok az alacsony nyelvismeretre hivatkozva, illetve hogy annak odaítélése után is megfosztják a magyar állampolgárságtól⁴.

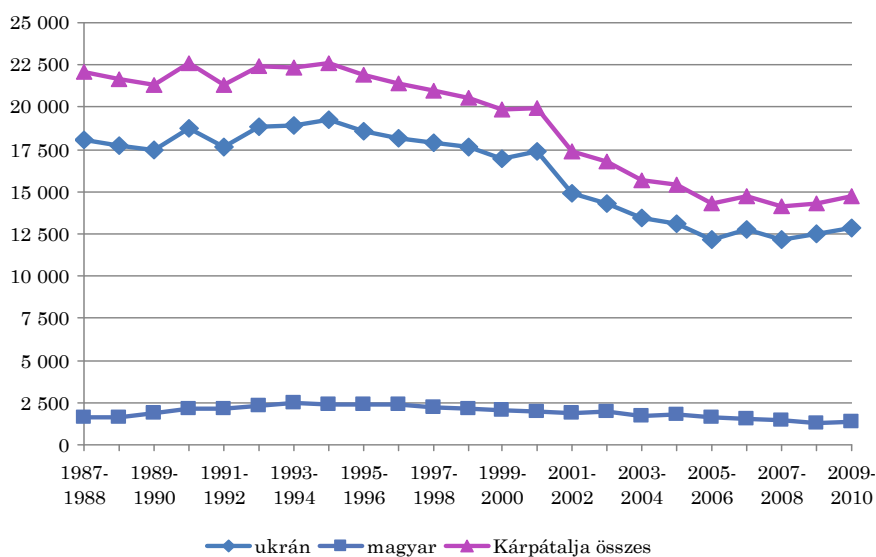
A gazdasági és politikai krízisben keresendő tehát az a nyelvi presztízsből történő változás, ami a magyar nyelv preferenciáját hozta magával, az ukrán nyelv háttérbe kerülésével. Ezzel a ténnyel magyarázhatjuk azt a tendenciát is, ami a tannyelv-választási szokásokban kezd kirajzolódni a kárpátaljai lakosság körében az elmúlt két év során⁵.

Egy szülővel személyes beszélgetésünkkor került szóba, hogy ugyanazzal a rossz példával élt, amivel anno az ő szülei, és belátta, hogy 4 éven keresztül a fiát az ukrán iskolában több lelki sérelem is érte, amit kicsit későn láttak be feleségével. Azt is hozzátette, hogy

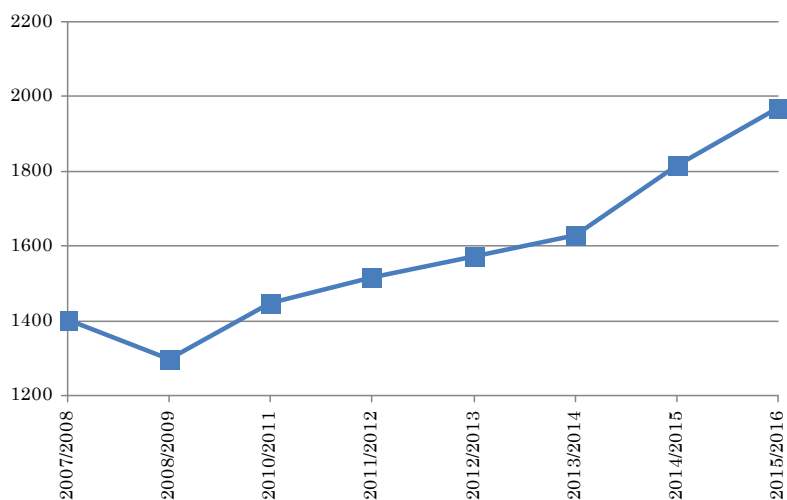
iskolaváltást követően a gyerek feloldódott. Több hasonló esettel is találkoztva minduntalan elhangzott, hogy a jövőt csak a magyar tannyelvű iskolában látják újabban a szülők, ahol felkészülnek a magyarországi továbbtanulásra, illetve a tervezett költözés egyik alappirévé vált az itthon elkezdett magyar iskola. Nem egyszer tapasztaltam, hogy a szülők magyar nyelvtanulását segítő lépésként fogják fel a gyerek magyar iskolába íratását, ahogy korábban tették ezt a magyar szülők az ukrán tannyelv-választás kapcsán a 2008-as rendeletet követően.

Eddig több interjú elemzésből nyert eredményeket, megállapításokat foglaltunk össze, nézzük egy kicsit a számok fényében az eddigi jelenségeket, vagyis, miként alakultak, alakulnak beiskolázási arányszámok az elmúlt közel 20 esztendőben. A nyelvi presztízs emelkedése, annak vetülete a tannyelv-választásban nem első eset. A rendszerváltást követően az általában csökkenő tendenciát mutató iskolázási arányszámok ellenére sem történt hanyatlás a magyar iskolákban (1. ábra) – annak ellenére, hogy egy magas migrációs hullám volt jellemző ebben az időszakban a kárpátaljai magyarság körében. Orosz Ildikó (2010) felhívja a figyelmet, hogy markáns erővel hatott ebben az időben (2000-es év környékén) a magyar nyelv presztízse a kishatárforgalom és a magyarországi továbbtanulás lehetősége, valamint a magyarországi munkavállalás.

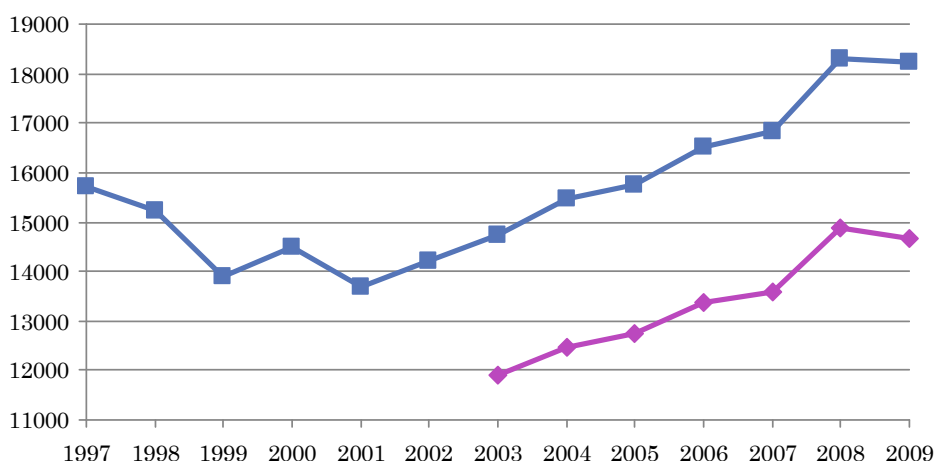
A 2. ábrán a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség adatainak elemzéséből külön kiemelnénk a 2008-as rendeletet követő időszakot, ahol a hirtelen váltás egy markáns tendenciát mutat, illetve az is szembetűnő, ami a 2014-es tanévkezdés kapcsán alakult: hirtelen közel 2 ezer fővel növekedett a magyar iskolát kezdők száma egy év leforgása alatt. Csupán az a kérdés, hogy vajon miként alakult a gyermekek létszáma ezekben az időszakokban? Erre a választ nehezen tudjuk megadni, ugyanis a népszámlások elmulasztása miatt pontos adatokkal nem rendelkezünk, így sejteni véljük csupán a statisztikai kiadványok (forrás: Megyei Statisztikai Hivatal kiadványai⁶) adataiból. Azokban a járásokban, ahol magyarok is élnek, csak a 2003-as évig tudtuk visszavezetni a születések számát, így az összehasonlításunk még csökevényesebb. Ennek ellenére mutat számunka valamit: pontosan azt, hogy azok a gyerekek, akik a 2014–2015, valamint 2015–2016-os tanévben indultak el iskolába, azok feltehetőleg pont akkor születhettek, amikor a 2008-as évet követően emelkedett a születések száma mind Kárpátalja egész területén, mind azokban a járásokban, ahol magyarok is élnek.

1. ábra. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlása az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987-2009 (adatforrás: Orosz 2010:104, saját szerkesztés)

2. ábra. A kárpátaljai magyar tananyelvű iskolák első osztályainak létszáma (a KMPSZ adatai alapján)

◆ születések száma a magyarok lakta járásokban ■ születések száma Kárpátalján

2. ábra. Kárpátalja és annak magyarok lakta járásainak születési száma (1997-2009)

(forrás: megyei statisztikai adatok) (saját szerkesztés)

Év	A támogatás összege	A kifizetés ütemezése	Országos termékenységi mutató (ezer főben)
2004	725 (UAH)	Egyszeri (születéskor)	9,0
2005	8 500(UAH)	Egyszeri (születéskor)	9,0
2006	8 500 (UAH)	3 400 (UAH) születéskor – a fennmaradt összeget 12 hónapon keresztül	9,8
2007	8 500 (UAH)	3 400 (UAH) születéskor – a fennmaradt összeget 12 hónapon keresztül	10,2
2008–2010	Első gyermek után 12 240 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 4 800 (UAH), a fennmaradt összeget 12 hónapon keresztül	11,0 (2008-ban)
	Második gyermek után 25 000 (UAH)	Második gyermek után 4 840 (UAH), a fennmaradt összeget 24 hónapon keresztül	11,1 (2009-ben)
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 50 000 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 5 000 (UAH), a fennmaradt összeget 72 hónapon keresztül	10,8 (2010-ben)

Hires-László Kornélia

Év	A támogatás összege	A kifizetés ütemezése	Országos termékenységi mutató (ezer főben)
2011	Első gyermek után 24 960 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 8 320 (UAH), a fennmaradt összeget 24 hónapon keresztül	11,0
	Második gyermek után 49 920 (UAH)	Második gyermek után 8 320 (UAH), a fennmaradt összeget 48 hónapon keresztül	
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 99 840 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 8 320 (UAH), a fennmaradt összeget 72 hónapon keresztül	
2012	Első gyermek után 27 330 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 9 110 (UAH), a fennmaradt összeget 24 hónapon keresztül	11,0 (2012 májusáig)
	Második gyermek után 54 660 (UAH)	Második gyermek után 9 110 (UAH), a fennmaradt összeget 48 hónapon keresztül	
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 109 320 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 9 110 (UAH), a fennmaradt összeget 72 hónapon keresztül	
2013.01.01– 2013.12.1	Első gyermek után 29 160 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 9 720 (UAH), a fennmaradt összeget 24 hónapon keresztül	–
	Második gyermek után 58 320 (UAH)	Második gyermek után 9 720 (UAH), a fennmaradt összeget 48 hónapon keresztül	
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 116 640 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 9 720 (UAH), a fennmaradt összeget 72 hónapon keresztül	
2013. 12. 1.– 2014.06.30	Első gyermek után 30 960 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 24 hónapon keresztül	–
	Második gyermek után 61 920 (UAH)	Második gyermek után: egyszeri 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 48 hónapon keresztül	
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 123 840 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 78 hónapon keresztül	

Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv-választási szokások...

Év	A támogatás összege	A kifizetés ütemezése	Országos termékenységi mutató (ezer főben)
2014.07.01	Első gyermek után 41 280 (UAH)	Első gyermek után: egyszeri 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 36 hónapon keresztül	–
	Második gyermek után 41 820 (UAH)	Második gyermek után: egyszeri 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 36 hónapon keresztül	
	Harmadik és minden azt követő gyermek után 41 820 (UAH)	Harmadik és minden azt követő gyermek után 10 320 (UAH), a fennmaradt összeget 36 hónapon keresztül	

*2. táblázat. Gyermekvállalást segítő támogatás
Ukrajnában 2004–2015 között⁷*

A születések számának ez a drasztikus emelkedése mögött az a népességnövekedési politika húzódik meg, ami gyermeknevelési támogatás növelését írta elő. A gyermeknevelési támogatás mértéke bizonyos időszakokban markánsan növekedett. Alakulását a 2. táblázatban foglaltunk össze. A 2008–2010-es időszakban tapasztalt születések számának növekedése mögött az érvényben lévő támogatás hirtelen emelkedése húzódik (2. táblázat). Ez a tendencia az országos születések számában is megmutatkozott. Egy kisebb visszaesés történt a 2010-es évben, amit a globális 2008-as gazdasági krízis okozhatott.

A születések számához azt is meg kell jegyeznünk, hogy nem minden gyerek jut el Kárpátalján a beiskolázásig, a migráció hatalmas változásokat okozhatott az új ukrain helyzetnek köszönhetően, és a migrációs hullám azt a korosztályt érintette főként, kiknek kis- vagy épp iskoláskorú gyermekeik vannak. Vagyis a születések számának változása, csupán egy viszonyulási alapnak tűnik, ám arra viszont tudunk belőle következtetni, hogy amiként növekedett a születések száma, úgy nőtt a magyar iskolát kezdők száma is. Sajnos jelenleg nem rendelkezünk olyan adatokkal, amik az ukrán iskolát kezdő első osztályosok adatait dolgozná fel. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy ha a magyar szülők gyermekeikkel elhagyták Kárpátalját, akkor a hiányukat a vegyes vagy ukrán házasságban született gyerekek tölthetik be, akik felzárkóztatása nem kis gondot okoz a pedagógusok számára.

Bár tanulmányunk elsődleges célja a magyar nyelv presztízsének bemutatása az ukránnal szemben, ám említést kell tenni a romákról. Elsősorban abból szempontból, hogy a gyermekszületések számában a

romák markánsan alakítják a magyar anyanyelvűek születési számát. Másodsorban, hogy a jelenlétük egy-egy közoktatási intézményben demotiváló tényezővé válhat a magyar szülők döntési mechanizmusában. Valamint a felzárkóztatásuk külön probléma az amúgy is nagy gondokkal küzdő oktatási intézményeknek. A magyar anyanyelvű romák a kárpátaljai magyar közintézmények részeivé, alkotóelemeivé váltak. A főként magyarságot érintő migráció következtében létrejött hiányt tehát nem csak az ukrán és vegyes házasságokban született gyerekek töltik be, hanem a roma gyerekek is bizonyos intézményekben, ahol koncentráltan vannak jelen a romák (pl. Badaló).⁸

A beiskolázási számok valamint a születések számának elemzéséből úgy tűnik, nem rajzolódik ki tisztán az a tendencia, hogy a magyar szülők a magyar iskolát választják, preferálják jobban az új ukrainai helyzetnek köszönhetően, hanem az iskolázási tendencia, tannyelv-választási mechanizmusok felderítésére továbbra is csak egyéni szinteken kereshetjük a választ. A téma és a helyzet összetettségének köszönhetően a legalkalmasabbnak a kvalitatív módszerek bizonyulnak, amiben jobban kirajzolódnak a vélemények alakulása. Kárpátalja viszonylatában a magyarság kapcsán mindent csak feltételezéssel állapíthatunk meg a népszámlás folyamatos elhalasztása miatt. A legutóbbi népszámlás óta 15 év telt el, és azóta a 2001-ben született gyermekek például lassan érettségiig eljutnak. Ha pontosan tudhatnánk, hogy mekkora arányban vannak jelen a magyarok a területen, és annak milyen korosztálybeli megoszlásai vannak, azzal több iskolázási adatot is meg tudnánk magyarázni. Így marad számunkra a kvalitatív módszertani megközelítés, amivel kereshetjük a választ a tannyelv-választási szokások kérdéseire.

5. Összefoglalás

Mint láthattuk, a tendencia, hogy a kárpátaljai magyarság főként egyre inkább a magyar iskolát preferálja a gyermeke számára, egyre jobban érvényes lesz – bár ezekre a tendenciákra nem a számok, hanem egyéni megfigyelések engednek következtetni. A magyar iskolák eredményes oktatására az eddiginél nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, hogy bátorítva legyenek mindazok, akik az iskolai eredményességet veszik figyelembe a tannyelv-választás kapcsán. Piaci és politikai mechanizmusok a magyar nyelv presztízsét növelték utóbbi időben Kárpátalján, és ezt a lehetőséget megragadva még nagyobb vonzerőre tehet szert a magyar iskola, mint bármikor az ezt megelőző években. Ebben a fejlődésben két igen fontos jelenséggel kell megküzdenie a kárpátal-

jai oktatási rendszernek: az első és egyik legfontosabb jelenség a pedagógusokat is érintő migrációs hullám, mivel sokszor a legképzettebb tanárokat veszíti el a kárpátaljai magyarság. A második az, hogy Kárpátalján az ukrán államnyelv oktatásának ügye még mai napig megoldatlan maradt, és sajnos ezek a korábbi ukrán nyelv erősítésére tett lépések a magyar iskolák kárára voltak. Az államnyelv oktatását javító lépések talán még sürgetőbbek és fontosabbak, mint valaha is voltak a kárpátaljai magyarság érdekében. Azok a gyerekek, akik a magyar iskola befejeztével úgy kerülnek majd ki, hogy nem tudják az államnyelvet, feltehetőleg még nagyobb számban folytatják tanulmányaikat Magyarországon, vagy más egyéb országban. A cél az volna, hogy akik időközben nem hagyják el az országot egyéb jelenségek következtében, a további boldogulás céljából el tudják sajátítani ukrán nyelvből a legalapvetőbb kommunikációs készségeket. Mindkét lépés a kárpátaljai magyarság megmaradása érdekében egy igen fontos lépésnek tűnik. A kárpátaljai magyar oktatásnak a bemutatott két problémán túl sok egyéb gonddal kell megküzdenie, ám az új ukrainai helyzet ezekkel az újabb megoldandó kérdésekkel, feladatokkal gyarapítja az iskolák problémáinak sorát.

Jegyzetek

¹ 2008. december 25-én kiadott 1171. számú rendelet.

² A szerző beregszászi lakos és két gyermek édesanyja, a személyes kapcsolati rendszerében folyamatos beszédtema a tannyelv-választás játszótéren, óvodák folyosóin, iskola előtt a többi szülővel várakozva, családi, valamint családoknak szóló rendezvényeken. A továbbiakban az itt tapasztaltakat és hallottakat is beépítjük írásunkba.

³ Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008 számmal adta ki az első rendeletet, ami az ukrainai oktatás minőségének javítását célozta meg, majd ezt követte az ukrán oktatási miniszter 2008. december 25-én kiadott 1171. számú rendelete, melynek értelmében a felsőoktatásba jelentkezőknek kötelező központi vizsgát tenni ukrán nyelv és irodalomból azonos szempontok szerint. A sorra kiadott rendeletek (melyekben az említett oktatási törvény is szerepel) az országban zajló hatalmi harcok egy kézbe való központosítását célozták meg. Az aktuális politikai erők az orosz nyelv meggyengítése érdekében megpróbálták minden egyes lehetséges területen megszorításokat bevezetni. Tehát elsősorban az orosz nyelvet beszélők ellen irányultak a rendelkezések, ám ezzel együtt az összes kisebbségre hatással voltak.

⁴ <http://vs.hu/kozelet/osszes/ujabb-kulhonitol-vontak-meg-a-magyar-allampolgarsagot-0227#!s0>; (2016.02.02)

<http://karpathir.com/2016/01/28/ismet-tobb-ukrantol-vontak-vissza-a-magyar-allampolgarsagot/> (2016.02.02)

⁵ A szerző akkor lett figyelmes a jelenségre, amikor a nagyobbik fia első osztályos lett, és az iskolájában, a Beregszászi 4-es számú Kossuth Lajos Középiskolában, négy osztályt indítottak 2015-ben a korábbi egy-két osztály helyett. Augusztus utolsó

heteiben gyermekeikre várva találkoztuk a magyar iskola kapujában azokkal szülőkkel, akik korábbi beszélgetéseikben az ukrán iskola mellett érveltek. Várakozás közben beszélgetésekkor kiderült, hogy nemcsak a magyar szülők gondolják úgy, hogy gyermekük számára a magyar iskola jelenti a jövőt, hanem a vegyes házasságban élők is. Előfordulnak olyan esetek is, hogy a tisztán ukránok lakta falvakból, ukrán szülők gyermekei járnak be a város magyar iskolájába tanulni.

⁶ Статистичний щорічник Закарпаття 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009.

⁷ Forrás: http://www.niss.gov.ua/articles/940/#_ftn13; <http://www.i-law.kiev.ua;http://mam.ua/news/newsDetail.do?objectId=2259>

⁸ Bővebben a romák szerepéről magyar tannyelvű iskolai hálózat kapcsán lásd Braun–Csernicskó–Molnár 2010: 52–91.

Irodalom

Bourdieu, Pierre 1996. Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In: Melegh Csilla (szerk.) *Iskola és társadalom I. Szöveggyűjtemény*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem. 10–24.

Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. Ungvár, PoliPrint Kft.

Csernicskó István – Fedinec Csilla 2015. Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita; Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*, Ungvár: Autdor-Shark. 206–238.

Csernicskó István 2011a. Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás. *Együtt* 2011/4: 81–94.

Csernicskó István 2011b. Narancsos kacsa: a narancsos forradalom nyelvi ideológiája. In: Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, 193–203. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 2011.

Csernicskó István 2011c. Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. In: Benő Attila és Péntek János szerk., *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*, Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. 259–269.

Csernicskó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár, PoliPrint.

Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Csernicskó István 2015. Az ukrán mint államnyelv oktatása Kárpátalján: helyzet, problémák és feladatok. In: Vančo Ildikó; Kozmács István szerk. *Nyelvtanulás – nyelvtanítás Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*, Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem. 11–22.

- Ferenc Viktória – Séra Magdolna 2012. Iskolaválasztás Kárpátalján. *Kisebbségkutatás*, 2012/3., 473–513. old.
- Ferenc Viktória 2014. Ami a nemzetközi mérésekben nem látszik: tanulói kompetenciák Kárpátalján. *Kisebbségkutatás* /2014.4., 188–221.
- Ferenc Viktória 2015. A kisebbségi oktatás értékei és kihívásai Kárpátalján – egy kompetenciamérés tanulságai. In: Gazdag Vilmos szerk. Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: *Értékek és kihívások* Absztraktkötet. 19. old. letölthető: http://kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/hodinka_abstract_2015.pdf
- Ferenc Viktória 2013. Nyelvet tanulni, továbbtanulni, „létesülni” – többségi iskolaválasztási stratégiák Beregszászban. *Kisebbségkutatás* /2013.4.
- Gazdag Vilmos 2013. A nyelvválasztási stratégia és a pályaválasztás összefüggései a kárpátaljai beregszászi járás magyar középiskolásai körében. In: Szoták Szilvia szerk. *Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léhelyzetekben*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 200–203.
- Hires-László Kornélia 2011. A kárpátaljai magyar identitás módosulásának lehetősége az egyensúlyozó identitás elméletében. In: XII. RODOSZ Konferencia, I. kötet. Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatal Kutatók Szövetsége, Kolozsvár–Temesvár. 325–337.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. *Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában*. In: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 76–83.
- Mandel Kinga – Papp Z. Attila (szerk.) 2007. *Cammogás. Minőségkonceptiók a romániai középfokú oktatásban*. Csíkszereda, Soros Oktatási Központ.
- Molnár Anita 2009. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacsai Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és nevelés a XXI. században*. Ungvár, Poli Print. 117–122.
- Orosz Ildikó 2010. A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010) In: Darcsi Karolina – Dobos Sándor szerk. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye*. Ungvár: PoliPrint, 2010. 87–137.
- Papp Z. Attila 2012a. Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 2012/1. 3–23. old.
- Papp Z. Attila 2012b. Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012/3., 399–417.
- Sorbán Angella 2000. "Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen". Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 6/3. 167–180.
- Séra Magdolna 2009a. Képzelet és valóság találkozása kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseiben. In Márku Anita és Karmacsai Zoltán szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint 2009.

- Séra Magdolna 2009b. Az iskolai tan nyelv-választás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és megmaradása szempontjából. In: Kötél Emőke – Szarka László szerk. *Határhelyzetek II. Kultúra–Oktatás–Nyelv–Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 2009: 241–267.
- Séra Magdolna 2011. Az oktatáspolitikai és a tan nyelv-választás lehetséges következményei a kárpátaljai magyar közösségben. In Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán, Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó, II. RFKMF Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 2011. 115–118.
- Séra Magdolna 2010a. Érvek és ellenérvek az iskolai tan nyelv-választásban (avagy az oktatás-politikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In: Kötél Emőke – Fábri Zoltán szerk. *Határhelyzetek III. Ön-meghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 161–185.
- Séra Magdolna 2010b. Cél vagy/és eszköz? (az oktatáspolitikai lehetséges hatásairól). In: Kozmács István–Vančoné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 125–134.

Bárány Erzsébet – Gazdag Vilmos

**KÓTYUK ISTVÁN – ANYANYELVÜNK
JELES SZAKÉRTŐJE**

A rendkívüli tudósok elhivatottságát az elkötelezettség és az anyanyelv iránti lelkiismeretes szolgálat mutatja, melyre a megszerzett tudás és az elért eredmények alapján méltán lehet büszke bárki. Kótyuk István – kiváló magyar és ukrán nyelvész, fordító, lexikográfus, számos a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák számára készült tankönyv szerzője – rendkívüli intelligenciával és kiemelkedő kutatói készséggel megáldott ember, akinél mindezek mérhetetlen emberséggel és becsülettel párosulnak. Az évtizedek során Kótyuk István mindig a szülőföld tiszteletére, az anyanyelv és a kultúra ápolására nevelte tanítványait.

Életrajzi adatok

Kótyuk István 1934. január 11-én született az akkor Csehszlovák fennhatóság alá tartozó, jelenleg az Ungvári járás területén található Nagyrát településen. Elemi iskolai tanulmányait helyben végezte. 1949-ben felvételt nyert a Munkácsi Tanítóképzőbe, mely 1950-ig Huszton működött. 1953-ban szerzett elemi iskolai tanító minősítésű diplomát, s még ugyanebben az évben az Ungvári Pedagógiai Főiskola magyar nyelvészeti szakán kezdett el tanulni. A pedagógiai főiskolát hamarosan megszüntették, tanulmányait ezért az Ungvári Állami Egyetemen folytatta, ahol 1958-ban szerzett orosz nyelv és irodalom szakos tanári minősítésű diplomát. Ezt követően előbb a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségénél, majd pedig a megyei rádiónál tevékenykedett.

1963-ban létrejött az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelvészeti tanszéke, ahol ő magyar nyelv és irodalom szakos tanárként kapott állást. Az itt eltöltött 30 év alatt különböző tárgyakat oktatott: mai magyar nyelvet (morfológia és szintakszis), dialektológiát, a magyar nyelv történeti grammatikáját, s a magyar nyelv más speciális kurzusait. A magyar nyelvet érintő sokrétű jártasságát az általa oktatott tárgyak listája is jól igazolja. Kótyuk István 1994-ig dolgozott az Ungvári Állami Egyetem munkatársaként. 1997-től az akkor újonnan létrehozott II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének a vezetője. Kezdetekben a tanítói szakon, a magyar

szak beindítását követően pedig az itt tanuló hallgatók számára oktatott magyar grammatikát.

A doktori értekezés

A múlt század 60-s éveinek a közepén Kótyuk István az ungi magyar nyelvjárás tanulmányozásával kezdett el foglalkozni. Kutatásai az említett nyelvjárás hangtani, szókészletteni, alak- és mondattani, valamint stilisztikai sajátosságaira, illetve az ezekben jelentkező keleti szláv hatások vizsgálatára is kiterjedtek. E témakörből írta meg disszertációját is, melyet 1974-ben *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре* (azaz *Az Ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*) címmel orosz nyelven megvédett. Ez, a magyar dialektológia, illetve az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatása szempontjából is igen jelentős munka több évtized elteltével, 2007-ben a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke által került kiadásra. A munkához írt előszavában Zoltán András szerkesztő megjegyzi „Kótyuk Istvánnak 1974-ben Ungvárt orosz nyelven megvédett kandidátusi disszertációjának a maga korában az adott viszonyok között nem volt esélye arra, hogy megjelenjék nyomtatásban, noha mind témája, mind a feldolgozott anyag mennyisége, valamint a feldolgozás minősége indokoltta tette volna, hogy ne csak néhány egyre halványuló gépiratos példányban álljon a magyar és az ukrán kutatók rendelkezésére, hanem már a maga korában is szervesen beépüljön a két nyelv kapcsolataival foglalkozó szakirodalomba.” A kötet ünnepélyes bemutatójára 2008. április 28-án a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékén került sor. A munkát ismertető P. Lakatos Ilona kiemelte, hogy Kótyuk István munkájának nyomtatásban való megjelenése révén a magyar nyelvészek fiatalabb generációja is megismerheti a történelmi Magyarország keleti végein élő lakosság nyelvhasználati sajátosságait.

Kótyuk István munkájának megjelenése nem maradhatott visszhang nélkül, több ismertetés is napvilágot látott (Bárány 2009; Gazdag 2009; P. Lakatos 2010). A továbbiakban Kótyuk István disszertációjának bemutatására a jelen tanulmány szerzői által korábban külön-külön publikált ismertetések összevonása által kerül sor.

Az orosz nyelvű disszertáció négy nagy fejezetből és több alfejezetből áll. A bevezetőben a nyelvi kapcsolatok leírásával ismerkedünk meg, ezen kívül a történelmi adatokról is tájékoztatást kapunk: a

kutatott terület településtörténetéről; továbbá itt ismerteti a szerző a munkában alkalmazott fonetikai átírást is.

A szerző az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokat a belső permanens és marginális nyelvi kapcsolatokhoz sorolja, amely különböző történelmi időszakokban eltérő intenzitást mutatott. Részletes betekintést kapunk a kezdeti szláv–magyar viszonyról, amely a magyarok honfoglalásával hozható összefüggésbe. Az ungi régióban a magyarok és ukránok élete évszázadok óta szoros gazdasági és kulturális összefonódásban zajlott, ami a két nép szókincsében is megmutatkozott. Az olvasó összképet kap a szerző által kutatott 18 ungi település (Nagygejőc, Gálóc, Bátfa, Palágykomoróc, Koncháza, Kisgejőc, Minaj, Palló, Botfalva, Kis- és Nagyrát, Ketergény, Kisszelmenc, Szürte, Tarnóc, Homok, Kistéglás, Császlóc, Sislóc) elhelyezkedéséről, első írásban rögzített megnevezéséről, lakosságának számáról, összetételéről, az iskolai oktatás nyelvéről. Történelmi valóságnak minősülnek a szerző által is megfogalmazottak, hogy a szovjethatalom létrejöttével fellendülés mutatkozott a kárpátaljai falvakban: minden faluban iskolát, művelődési központot, könyvtárt, orvosi rendelőt hoztak létre (igaz, néhány évtized elteltével már minden romokban hevert).

1. A bevezetőt követő első fejezetben a munkában alkalmazott fonetikai átírással ismerkedünk meg, amely többnyire a magyar helyesírásra épül néhány kiegészítéssel. Ezen belül az ungi magyar nyelvjárás nyelvi (fonetikai, morfológiai, szintaktikai) tulajdonságainak a részletes bemutatására is sor kerül (29–46. p.). A legtöbb hangtani és szótani nyelvjárási sajátosság ma is jellemző a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra.

2. A második fejezet a magyar nyelv szláv, illetve ukrán kölcsönszavai kutatástörténetével foglalkozik (47–66 p.). A szerző konstatálja, hogy a keleti szláv–magyar nyelvi kapcsolatok már a IX. században elkezdődtek. Az újabb nyelvészeti kutatások valószínűsítik, hogy ez a kapcsolat jóval korábban, a VII. század közepén elkezdődött.

Már a XIII. században felfigyeltek arra, hogy némely magyar szó egybehangzik a megfelelő szláv szóval. A XVI. századtól kezdve a kutatók megpróbálták megmagyarázni ezt a nyelvi jelenséget. Itt találhatjuk meg Franz Miklosich *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (1871) című munkája elemzését, amely a magyar nyelvet ért szláv hatás tekintetében Kótyuk István szerint is az első tudományos munka. Részletes elemzést kapunk a magyarországi szlavisták kutatásairól. A szerző kiemeli Asbóth Oszkár úttörő tevékenységét – a szláv kölcsön-

szavak hely és időbeli kérdéseinek a vizsgálatát; Melich János új szempontjait a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában. Részletesen kitér Kniezsa István *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* című kétkötetesre tervezett munkája első kötetének elemzésére is, kiemelve a munka fontosságát a további kutatásokban, és felvázolja annak néhány hiányosságát. A szerző méltatja Kiss Lajos és Gáldi László szerepét a nyelvjárási szinten is végzett szlavisztikai jövevényszó-kutatásban. A magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok tanulmányozásában a szerző megemlíti az Ungvári Állami Egyetem kutatóinak tevékenységét, többek között Petro Lizanec, Alekszandr Rot, Josyp Dzendzelivs’kyj, Vasyľ Oros, Kyrylo Halas munkásságát.

Kótyuk István megjegyzi, hogy a magyart ért keleti szláv nyelvi hatás a legkevésbé kutatott területe a szlavisztikának. Nem kutatták a kárpátaljai magyar nyelvjárások ukrainizmusait¹ sem, holott a magyar és az ukrán nyelv egymásra hatására már a XIX. század első felében felfigyelt Fogarasy János (vö. Fogarasy 1833). Ezt a hiányt pótolva választotta disszertációja témájaként az Ung-vidék magyar nyelvjárásait ért ukrán nyelvi hatást Kótyuk István. Ahhoz, hogy az adott lexémát ukrainizmusnak minősítse, figyelembe vette a szó nyelvföldrajzát, szemantikáját és fonéma-összetételét, a szó meglétét más kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, illetve hiányát más szláv nyelvekben vagy/és a velük szomszédos magyar nyelvjárásokban, a szó szemantikai azonosságát az ungi magyar nyelvjárásban és az ukrán nyelvjárásokban; fontos körülménynek tekinti, ha a szó hangalakja kizárólag az ukrán nyelvből magyarázható. Az ukrán eredetre utaló kritériumokat minden szócikkben feltünteti a szerző.

3. A harmadik fejezet az ungi magyar nyelvjárás ukrainizmusainak tematikai csoportosításával foglalkozik (67–96. p.). A szerző 247 lexikai elemet vizsgált meg, de az ukrán jövevényszavak reális mennyisége szerint több is lehet, mivel az anyaggyűjtés során nem biztos, hogy az összes ukrán elemet sikerült adatolni, ezenkívül legalább 300 olyan szláv elem maradt feldolgozatlanul, amelyek közül többről a további részletes kutatás során lesz esetleg bizonyítható, hogy az ukrán volt az átadó nyelv.

A megvizsgált ukrainizmusok közül 78 Kniezsa István etimológiai szótárában is megtalálható. Ennek ellenére a szerző fontosnak találta e szavak közlését, mivel nélkülük az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszórétege nem lett volna teljes. Kniezsa munkájában 33 olyan szó van, amelyet ő szlovákizmusnak tekint, másik 7 szót pedig

ismeretlen eredetűnek. Kótyuk István megállapítása szerint e szavak az ungi nyelvjárásban egyértelműen az ukránból származnak. A diszszertáció anyagában 142 először rögzített ukrainizmus van.

A tárgyköri-tematikai csoportosítás során a poliszémia következtében egy szó akár több tematikai csoporthoz is tartozhat. Az ukrán kölcsönszavakat 21 tárgyköri-tematikai csoportba sorolja:

1. az ember tulajdonsága, külseje, cselekedetei: *bida* < ukr. *бід*a 'baj', *bidák* < ukr. *бідняк* 'szegény ember', stb.; 2. testrészek: *pup* < ukr. *пуп*, *пупок* 'köldök', *zubi* < ukr. *зуби* 'tejfog', stb.; 3. rokon és egyéb emberi kapcsolatok: *gyidu* < ukr. *дідусь* 'öregember', *gazdinya* < ukr. *газдиня* 'gazdasszony', stb.; 4. ruházat, mosás: *dindik* < ukr. *підвіска* 'függő, fityegő', *pláscs* < ukr. *плащ* 'palást', stb.; 5. gasztronómia, étkezés: *brindza* < ukr. *бриндза* 'sós juhtúró', *haluska* < ukr. *галушка* 'haluska, galuska', stb.; 6. házi szövés-fonás: *cípke* < ukr. *цінки* 'csípke, csípkefa', *motóla* < ukr. *мотовила* 'motolla', stb.; 7. a ház berendezése: *hojda* < ukr. *гойдалка* 'bölcső', *lóka* < ukr. *лавка* 'hosszúszék, lóca' stb.; 8. gazdálkodási eszközök, épületek, helyiségek: *butyka* < ukr. *будка* 'bódé', *dránka* < ukr. *дранка* 'zsindely', stb.; 9. kultúrnövények, termesztésük, megművelésük: *petruska* < ukr. *петрушка* 'petrezselyem', *morkó* < ukr. *морква* 'sárgarépa', stb.; 10. vadnövények: *lapótya* < ukr. *латаття* 'tavirózsa', *ráska* < ukr. *ряска* 'békalencse', stb.; 11. állattenyésztés, az állatok sajátságai: *cinya* < ukr. *свиня* 'disznó', *csereda* < ukr. *череда* 'csorda', stb.;

12. állatvilág: *bumbáriska* < ukr. *сонечко, бомбарь* 'katicabogár', *puhir* < ukr. *личирка хрища, пухир* 'pajor', stb.; 13. népi gyógyászat: *cservinka* < ukr. *понос, червінка* 'hasmenés', *hárkál* < ukr. *відхаркувати* 'felköhög', stb.; 14. vallás, szokások; hiedelmek: *boha* < ukr. *бог* 'isten', *pászka* < ukr. *паска* 'húsvéti fonott kalács', stb.; 15. ének, tánc, szórakozás: *durák* < ukr. *дурак* '«bolond», egyfajta kártyajáték', *hosztina* < ukr. *гостина* 'vendégség', stb.; 16. állami, társadalmi és politikai élet: *kuputál* < ukr. *клопотати* 'igyekezni', *pecsáty* < ukr. *печать* 'pecsét'; 17. nemzetek, népek megnevezései: *bojkó* < ukr. *бойко* 'bojkó, az ukrán nemzet egyik része', *rumuny* < ukr. *румун* 'román nemzetiségű', stb.; 18. földrajz: *báhony* < ukr. *болото, bagno* 'mocsár', *polonina* < ukr. *полонина* 'erdei tisztás, hegyi síkság', stb.; 19. elvont fogalmak: *bida* < ukr. *бід*a 'baj', *neszerencse* < ukr. *невдача* 'kudarcs, balszerencse', stb.; 20. határozószók, indulatszók, segédzők: *nyigdasoha* < ukr. *ніколи* 'soha', *probuje* < ukr. *пробувати* 'megpróbálni', stb.;

21. egyéb: *drugár* < ukr. *уоола лінії електропепедати* 'villanyoszlop', *masztiga* < ukr. *мазь* 'kenőcs', stb.; (vö. Kótyuk 2007: 71–73).

A tárgyköri-tematikai csoportból látható, hogy az ukrán nyelv hatása a mindennapi élet minden területén megmutatkozott. A legtöbb kölcsönszó az emberi tulajdonságokhoz, cselekedeteikhez tartozik, de számottevő a gazdálkodási eszközöket, gasztronómia és étkezés tárgykörébe tartozó ukrainizmusok száma is.

A szemantikai-grammatikai vizsgálat alapján az ukrainizmusok egy része egyjelentésű (121 szó). De a poliszémia is gyakori jelenség. A többjelentésű szavaknál néha két, három, négy, öt, egy hat és egy nyolc jelentésű szó is adatolt. Nyolc jelentése van a *paszkuda* szónak: 1) gazember; 2) nem tiszta asszony; 3) aki beleavatkozik más dolgába; 4) búbosbanka (állat); 5) begy; 6) pimasz, ronda; 7) szerénytelen ember; 8) utálatos, visszataszító (vö. Kótyuk 2007: 275–6).

Jelentéstani tekintetben Kótyuk István az ukrán kölcsönszavakat három csoportba sorolja: 1) amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van. Az első csoportba tartozik az ukrainizmusok nagy része, például *brindza* < juhtúró, *csurka* < hagymagyökér, *hucul* < Huculföld lakosa, *kozák* < Oroszország déli részén lakó ukrán, *pesztunka* < dada, *topolya* < nyárfa. A második csoportba olyan ukrainizmusok tartoznak, amelyek a magyar megfelelőtől emocionális árnyalatban vagy használati szférájukban különböznek, például a *szkotár* lexikai dublettje a *pásztor* főnévnek, amely még 'az ember vagy állat gyógykezelésével foglalkozó személy' jelentésben is használatos. A harmadik csoport szavai a szinonimasor gyarapítására kerültek az ungi magyar nyelvjárásba, például a *bidák* 'mulya', *nyetota* 'lusta, lomha' a 'jámbor, együgyű, szájtáti, mamlasz, mulya' szinonimasor részeként honosodott meg.

Az ukrainizmusok az új szavak képzésében is részt vettek, így például a *haluska* 'tészta' szóval a következő szavak képződtek: *haluskás*, *haluskalé*, *haluskaleves*, *haluskatészta*, *gyurothaluska*, *lekváros-haluska*, *káposztáshaluska*, *mákoshaluska*, *papírhaluska* stb. De archaikus jellegű szavak is adatolva vannak például *bumbariska* 'katicabogár', *csereda* 'csorda', *hojda* 'bölcső', *hosztina* 'vendégség', *lóka* 'hosszúsék', *rusznyák* 'ruszin', *kárpátaljai ukrán*, *szkotár* 'pásztor' stb.

A lexéma szemantikáját illetően a szerző két csoportot különböztet meg: 1) a legtöbb ukrán kölcsönszó ugyanazzal a jelentéssel került

az átvevő nyelv rendszerébe; az ukrán poliszémia esetén még a szó több jelentése is átkerült az átvevő nyelvbe; a legtöbb szó ebbe a csoportba tartozik; 2) lényegesen kevesebb azoknak a kölcsönszóknak a száma, amelyeknek a jelentése nem egyezik az átvevő és az átadó nyelvben, például a *potya* < *номя* 'madár' szó az ungi magyar nyelvjárásban nem 'madár', hanem '(madár alakú) cipő' jelentésben ismert; a *pányi* < *пани* nem 'kisasszony, (úr)hölgy', hanem 'dologkerülő, naplopó'; *gyidu* < *дідо* nem 'nagyapó', hanem 'idős ember' jelentésben ismert.

Néhány ukrainizmus az összetett szavak részeként is elterjedt vagy származékokat eredményezett, például a *brizgál* 'fröcsköl' ige segítségével a következő származékok képződnek: *bebrizgál*, *összebrizgál*, *szíjjelbrizgál*, *brizga*, *brizgás*, *brizgálás*.

Az ukrainizmusok az ungi magyar nyelvjárás frazeológiájába is beépültek: *hett veled* 'nem érdemes vele szóba állni' (vö. ukr. *з тобою*); *olyan rizsi, hogy szinte világit* 'erős vörös színű' (vö. ukr. *такий рижий, що аж світиться*); *sós, mint a ropa* 'nagyon sós' (vö. ukr. *солений, як ропи*). A meghonosodott frazeologizmusokat a szerző 2. csoportba tagolja: az elsőbe azokat sorolja, amelyeknek minden szóelemük ukrán, például *nekrics nevolaj* 'légy csendben' (vö. ukr. *не крич, не волай*), *ruszka vira tverda vira* 'az orosz hit erős' (vö. ukr. *руська віра – тверда віра*), *jaki jeden, taki druhi* 'amilyen az egyik, olyan a másik is' (vö. ukr. *який один, такий другий*). A második csoportba azokat sorolja, amelyek magyar elemeket is tartalmaznak: *píjje kicsi pálinku, repeszite béles* 'igyon egy kis pálinkát, vegyen bélest' (vö. ukr. *пийте трохи водки, беріть слоєне м'ясо*), *pojte, Szarka, jiszti hurka* 'jöjjön Szarka, hurkát enni' (vö. ukr. *іди, Сарко, їмти ліверну ковбасу*).

A kölcsönelemek között köszöntések, jókívánságok, felkiáltás is található, például *Dobre ráno* 'Jó reggelt' (vö. ukr. *Добрий ранок*); *Dobri vecser* 'Jó estét' (vö. ukr. *Добрий вечір*); *Krisztosz voszkresz!* 'Krisztus feltámadt' (vö. ukr. *Христос воскрес*); *Dáj bozse szerencse* 'Adj, Istenem, szerencsét' (vö. ukr. *Дай, боже, щастя*). Véleményünk szerint a *Dobri vecser* köszönési alak inkább az orosz alakra utal (vö. or. *Добрый вечер*), az ukr. *вечір* főnévben -i magánhangzó van.

Az ukrán hatás megmutatkozik a tulajdon-, állat- és helynevek körében is. A szerző véleménye szerint ezek a szavak fontos részét képezik az ungi magyar szókincsnek, tanulmányozásuk nem csak a nyelvtudományt, hanem a történelmet, etnológiát és a régió történelmi

földrajzát is gazdagítja. A vidék lakosai között olyanok is vannak, akik magyarnak vallják magukat, az ukrán nyelvet nem beszélik, ám ukrán családnévük van: *Horbács* < *Горбач*; *Holovácska* < *Головачко*; *Kacsur* < ukr. *Качур*; *Kótyuk* < ukr. *Ковтюк*; *Lelekács* < ukr. *Лелекач*; *Lizák* < ukr. *Лизак*. Néhány becenév is előfordul, például *Janku* < ukr. *Янку* a *Янко* névből, *Misku* < ukr. *Мишук* a *Миша* névből. Az állatnevek is élénk ukrán hatást mutatnak: *Riska* < ukr. *Рижка*; *Misu* < ukr. *Мишу*; *Bodri* < ukr. *бодри* 'élénk'. A helynevek is érdekes képet mutatnak: *Osztró* < ukr. *острів* 'sziget', *Bereznek* < ukr. *березник* 'nyírfaerdő', *Horka* < ukr. *горка* 'domb'. Véleményünk szerint az *Osztró* < ukr. *острів* a hangtani sajátosságok figyelembevételével inkább az orosz *остров* átvételére utal.

Az ungi magyar nyelvjárást ért szláv hatás, mely egyaránt lehet ukrán és orosz is, kétségtelenül a szovjet érában volt a legerősebb. Az ekkor átvett kölcsönszavakat a szerző a következőképp kategorizálta: 1. a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs: *vikonkom* < ukr. *виконком* 'исполком' 'végrehajtó bizottság'; *finvigyil* < ukr. *фінвідділ* 'фінотдел' 'adóhatóság'; 2. az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak: *holova* < ukr. *голова колхоза или совхоза* 'a kollektív gazdaság vezetője'; *zmina* < ukr. *зміна* 'смена' 'váltás'; 3. a hivatalos élet szavai: *zajáva* < ukr. *заява* 'заявление' 'kérvény'; *zavidujucsi* < ukr. *завідуючий* 'заведующий' 'vezető, főnök'; 4. az életkörülményekkel kapcsolatos szavak: *hrecska* < ukr. *гречка* 'гречка' hajdina' *visivánka* < *вишиванка* 'вишиванная рубашка' 'hímzett ing'; 5. a kereskedelemmel kapcsolatos szavak: *csájna* < ukr. *чайна* 'чайная' 'teázó'; *molocsárnya* < *молочарня* 'молочная' 'tejcsarnok'; 6. az oktatás szókincsébe tartozó szavak: *csodennik* < *щоденник* 'дневник' 'napló'; *gyitszád* < *дитсад* 'детсад' 'óvoda' (vö. Kótyuk 2007: 95–96).

Az adatolt orosz / ukrán mozaikszók viszonylag rövidebbek voltak a magyar megfelelőiknél, ezért kerültek a magyar ajkú lakosság aktív szókincsébe, például *szilpóu* < ukr. *сільпо* 'községi fogyasztási szövetkezet', *finvigyil* < ukr. *фінвідділ* 'pénzügyi hivatal'.

4. A negyedik nagy fejezet az ukrainizmusok fonetikai és morfológiai adaptációjának kérdéseivel foglalkozik. A fonetikai adaptációt a szerző a korrelatív és asszociatív hangtani szinten elemzi. A magánhangzók adaptációja során a rövid magánhangzók mellett a hosszúk is gyakorik, akárcsak a diftongusok például az *o* magánhangzónak az ungi magyar nyelvjárásban *o* (~ó) ~*a* ~ *ó*² megfelelői vannak: *bozse* < *боже* 'istenem', *mòrkó*² < *морква* 'sárgarépa'; az ukrán *e* magánhang-

zónak a magyar *e* (~ *ē*) felel meg: *csereda* < *череда* 'csorda', *petruska* < *петрушка* 'petrezselyem'. A szerző megjegyzi, hogy az *e* magánhangzó az ukrainizmusok mindössze 19%-ban található; következtetésképpen megállapítja, hogy az ungi magyar nyelvjárás „nem szívesen” kölcsönzi az *e* magánhangzós szavakat. A vizsgált nyelvjárásban tulajdonképpen minden magyar hosszú magánhangzó előfordul az ukrán kölcsönszavakban. A mássalhangzó-adaptáció során a lágy mássalhangzót csak részben maradnak meg: a legtöbb ukrán lágy mássalhangzónak nincs magyar megfelelője, ebben az esetben a lágy ukrán mássalhangzót kemény magyar megfelelő váltja: *ráska* < *ряска* 'békalencse', *kupec* < *купець* 'kereskedő', *paszkudnyica* < *паскудниця* 'rendetlen, becstelen nő'.

A morfológiai adaptáció során a jövevényszavak szófaji megoszlásával ismerkedünk meg, illetve az adaptáció során bekövetkezett változások kerülnek bemutatásra. A kölcsönelemek között van főnév, melléknév, ige, határozószó, módosítószó és indulatszó is.

A főnevek alkotják a kölcsönvételek legnagyobb arányát (172 szó). Az ukrán grammatikai rendszerben a főneveknek három neme van (hím-, nő- és semlegesnem), illetve négy ragozási típushoz sorolándók, amelyek a magyar grammatikai rendszerhez adaptálódva elvesztették ezeket a kategóriákat. A legtöbb főnév egyes szám alanyesetben honosodott meg az átvevő nyelvjárás rendszerében. Az ukrán nőnemű főnevek aránya a legmagasabb (mintegy 101 szó), 57 hímnemű szó található és csupán 8 -o, -я végződésű semlegesnemű főnév. A szerző 4 mássalhangzóra végződő nőnemű főnevet adatolt: *kulimáz* < *коломазь* 'szekérkenőcs', *morkó* < *морка* 'sárgarépa', *pecsáty* < *печать* 'pecsét', *cerkó* < *церква* 'templom'. Ám a négy ukrainizmus közül kettő az I. deklinációcsoportozáshoz tartozik -a végződéssel és csak az első kettő tartozik a mássalhangzóra végződő III. deklinációcsoportozáshoz. Az ukránban a pluralia tantum kategóriába tartozó főnevek az ungi magyar nyelvjárásban egyes számú alakban honosodtak meg a magyar nyelv rendszeréhez illeszkedve, például: *vecsúrka* < *вечурки* 'a fiatalok esti szórakozása', *lecske* < *клички* 'kocka', *piroha* < *пирог* 'derelye', *csinya* < *чину* 'szövőeszköz'. Néhány szó függő esetben honosodott meg (mivel az ukrán nyelvben ez az alak használatos gyakrabban) például *pecu* < *пець* 'fekvőhely a kályhánál' – az ukrán nyelvjárási *пець* 'kályha' (standard *печь* 'ua.') leggyakrabban a *лежанка коло пець* 'a kályha melletti fekvés' szókapcsolatban volt használatos birtokos esetben, ezt hallották leginkább a magyarok is, amikor átvették a szót; a *gyidu* <

ďiďy 'öregapó' leggyakrabban megszólító alakban (vocativus) volt használatos az átadó nyelvben.

Az ukrán jövevények között több olyan szó is előfordul, amely az adaptáció során más szófaji kategóriába került. Így például néhány ukrán főnév a melléknév kategóriában honosodott meg vagy mindkét szófaji kategóriában előfordul (*hucul* 'kárpátaljai ukrán', *rumuny* 'román ember', *ruszin* 'kárpátaljai ukrán' stb.), a személyragos igék általában indulatszóként adaptálódtak (*csekaj* 'várj', *probujte* 'próbálja meg', *kostujte* 'kóstolja meg'); főnévként és indulatszóként honosodott meg a *cinya* 'disznó' szó, illetve a *hojda* 'hintá' is.

Az igék (összesen harmincegyet tartalmaz a disszertáció) kivétel nélkül a morfológiai alak (szuffixum és flexió) nélkül honosodtak meg az átvevő nyelvben, eltérően az átadó nyelv igerendszerétől, amelyben a morfológiai alak az igeképzés nélkülözhetetlen része. Minden ige *-l* képzős lett: *brinkál* < *бринькати* 'csörget, csörömpöl', *brizgál* < *бризгати* 'fröcsköl', *cserpál* < *черпати* 'merít', *drimál* < *дрипати* 'szunyókál' stb. Ami a grammatikai jelentést illeti, a szerző megjegyzi, hogy minden ige a verbum activum és a verbum durativum kategóriába sorolandó: *buhál* < *бухати* 'üt, ver', *csuhol* < *чухати* 'dörgöl, dörzsöl', *lapatyál* < *лопати* 'gyorsan, érthetetlenül fecseg', *macál* < *мацати* 'tapogat', *pratál* < *прятати* 'elrejt, eldug', *tókál* < *товкати* 'kopog, csépel', de tárgyatlan ige is előfordul: *brizgál* < *бризгати* 'fröcsköl', *kuputál* < *клопати* 'igyekszik, aggódig, kér stb.', *poklonyál* < *поклоняти(ся)* 'meghajol a szent kép előtt a templomban', *rihál* < *пугати* 'felköhög'. Néhány ukrainizmus az ungi magyar nyelvjárásban segédszóként honosodott meg: indulatszóként a *bisztra* < *бистро* 'gyorsabban', *bozse* < *боже* 'istenem', *csekaj* < *чекай* 'várj', *nedajbozse* < *не дай боже* 'ne adj isten'; határozószóként: *nyigdasoha* < *нигдасога* 'sohase', *hett* < *геть* 'el innen', *nedájbozse* < *не дай боже* 'ne adj isten'; módosítószóként: *dobri* < *добре* 'rendben', *rozumijes* < *розумієш* 'értethető'. Egyazon szó több szófajhoz is tartozhat, emiatt céleszerű lett volna megadni a szöveggörnyezetet, amelyben jól látható lenne az adott szó több szófajhoz való tartozása. A szerző megállapította, hogy a határozószók, módosítószók és indulatszók meghonosodása az ungi magyar nyelvjárásban az intenzív ukrán nyelvi hatásra utal. Általában az ukrán kölcsönszavak mind fonetikailag, mind morfológiailag adaptálódtak az átvevő nyelv rendszerében. Az összegzésben a szerző kiemeli, hogy a magyar–ukrán nyelvi kölcsönhatás nemcsak nyelvjárási szinten észlelhető, részben az irodalmi nyelvre is hatással volt.

A disszertációban 142 először rögzített ukrainizmus került elemzésre, a többi 105 ismert volt a tudományos szakirodalomban Kniezsa István, Baleczky Emil, Petro Lizanec és mások kutatásai alapján.

Kótyuk István disszertációját magas tudományos színvonal jellemzi, amelyben a szerző az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavainak a legmélyebb tudományos elemzését adja. A munka számos fontos információt nyújt az ukrán és magyar nyelvtudomány, történelem, etnográfia és földrajz számára egyaránt. Ezek alapján tehát megállapítható, hogy Kótyuk István munkája mind a hazai, mind pedig a nemzetközi nyelvészeti munkák egyik jelentős terméke.

Egyéb tudományos, szerkesztői és oktatói tevékenység

Kótyuk István igen sokrétű tevékenységet folytatott és teszi ezt napjainkban is. A tudományos kutatások, az oktatói, szervezői és fordítói munka, a magyar és az ukrán lexikográfia fejlődéséhez való hozzájárulása csak a legfontosabb eredményei. A szlavisztika, hungarisztika, s ezen belül az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásához fűződő írásainak, nyelvművelő publikációinak, illetve az általa szerkesztett tankönyveknek a listáját a tanulmány végén közöljük.

Kótyuk István több évnyi aktív kutatómunkával járult hozzá az *Összkárpáti nyelvatlasz* (1989–2003), illetve *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára* (melynek szócikkei az *Acta Hungarica* című folyóiratban is bemutatásra kerültek) című munkák létrejöttéhez. Különös jelentőséggel bírtak a helyi újságok hasábjain a magyar nyelv és kultúra kapcsán megjelenő tudományos-ismeretterjesztő cikkei, az ukrán, orosz, udmurt és tatár nyelvű szépirodalmi művekből készített magyar nyelvű fordításai. 1982-ben Ungváron látott napvilágot a középiskolások 4–10. osztálya számára készült *Magyar helyesírási tanácsadó* című munkája. A magyar nyelv használatával, illetve a kárpátaljai magyar nyelvjárások sajátosságaival foglalkozó írásai az *Anyanyelvünk peremén* (1995) című kötetben kerültek összegyűjtésre.

Kótyuk István a tudományos tevékenység mellett az oktatás területén is komoly munkát folytatott. 1971 óta 16 a Szovjet, illetve később az Ukrán Tudományos és Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tankönyvet írt a kárpátaljai magyar iskolák 4–11. osztálya számára, melyek közül néhány már több kiadást is megélt. Ennek köszönhetően a kárpátaljai magyar iskolások több nemzedéke is a Kótyuk István által összeállított tankönyvekből sajátíthatta el az anyanyelvére vonatkozó ismereteket. Tagja volt annak a szakmai gárdának is, amely

2005-ben a magyar tannyelvű általános iskolák számára kidolgozta a magyar nyelv, valamint a magyar és világirodalom tantervet. A magyar irodalmi nyelv történetéből és mondattanából készült egyetemi jegyzetei, illetve a magyar grammatikához kapcsolódó feladatgyűjteményei komoly segítséget nyújtanak a felsőoktatásban tanuló hallgatók számára.

2000-ben a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke Kótyuk Istvánt kérte fel az Udvari István szerkesztésében készülő hatkötetes *Ukrán–magyar szótári adatbázis* (2000–2003), illetve a kétkötetes *Magyar–ukrán szótár* (2005–2006) főmunkatársául. Ezen kívül a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által kiadott *Magyar–ukrán* (2006) és *Ukrán–magyar* (2008, második kiadás 2015) *kisszótárak* főszerkesztője is Kótyuk István.

Kótyuk István 2014-ben ünnepelte a 80. születésnapját. A jubileum kapcsán köszöntővel méltatták (Bárány 2015: 479–482), kollégái és tanítványai a tiszteletére kiadványt jelentettek meg (Beregszászi–Hires-László szerk. 2014). Az előszó helyett írt köszöntőjükben kihangsúlyozták, hogy Kótyuk István évtizedek óta valamennyi kárpátaljai magyar mestere, oktatója, hiszen számos magyarnyelv-tankönyv szerzője, szerkesztője, az anyanyelvi tantervek összeállítója, valamint történelem és földrajz tankönyvek fordítója (uo. 7).

Elismerések, kitüntetések

Kótyuk István munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el: 1993-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozása során elért eredményeiért Csúry Bálint- emlékéremmel és -díjjal jutalmazta. 1997-ben szépirodalmi fordításaiért Fegyir Potusnyak-díjban részesült. 2004-ban Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Ukrajna kiváló oktatója címmel tüntette ki. 2009-ben a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság a sokoldalú munkásságáért, kutatói, műfordítói és oktatói tevékenységért Arany János Életmű-díjat adományozott Kótyuk Istvánnak.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy Kótyuk István az egész életét a magyar nyelv szolgálatának rendelte alá. Nem lehet alábecsülni a szláv nyelvtudományban, elsősorban az ukrainisztika területén elért eredményeit sem. Ő volt az első, aki a kárpátaljai magyar nyelvjárások szókészletét ért keleti szláv (orosz és ukrán) hatást vizsgálva az ungi magyar nyelvjárásokban meghonosodott ukrán és ruszin ere-

detű kölcsönszavak felgyűjtése révén egy közel háromszáz tételből álló értelmező-etimológiai szótárt hozott létre.

Jegyzetek

¹ Ukrainizmus – olyan ukrán nyelvi elem (szó, kifejezés, szintaktikai vagy nyelvtani konstrukció), amely meghonosodott a magyar nyelvben.

Irodalom

- Bárányné Komári Erzsébet 2009. Kótyuk István Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai — Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22.) Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke. Nyíregyháza, 2007. 340 p. *Magyar Nyelvőr* 133 (2009) 95–101.
- Bárány 2015 = Барань Є. До 80-річчя Іштвана Ковтюка. *Studia Slavica Hung.* 60: 479–482.
- Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia szerk. 2014. *Meszelt falakon túl. Születésnap i köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére.* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki csoport, Hodinka Antal Intézet, Beregszász.
- Gazdag Vilmos 2009. Jelentés az ukrán–magyar nyelvhatárról. Istvan Kovtúk, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Pod redakcij i s predisloviem A. Zoltana. – Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2007. [= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22] 340 p. *Kisebbségkutatás. Minorities Studies And Reviews* 18. évfolyam, 2009. évi 3. szám 476–481.
- Kótyuk István 1982. *Magyar helyesírási tanácsadó. A középiskolák 4–10 osztálya számára.* Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- P. Lakatos Ilona 2010. Иштван Ковтюк, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ньиредьхаза, 2007. — Kótyuk István, Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2007. *Magyar Nyelv* 106 (2010) 227–233.

A kárpátaljai magyar dialektológia és az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok témájában megjelent publikációk listája

Ковтюк Иштван 1965: Славянские заимствования в бытовой лексике венгерские говора Ужгородского района. Тезисы докладов и

- сообщения к XIX научной конференции профессорско-преподавательского состава УжГУ, Ужгород. 73–77.
- Ковтюк Иштван 1969: Славянизмы в венгерском говоре села Ратовцы Ужгородского района. Всесоюзная конференция по финно-угроведению. Тезисы докладов и сообщения, Йошкар-Ола. 40–42.
- Ковтюк Иштван 1970: Спряжение глагола в венгерских говорах низовья реки Уж. – Славянско-венгерские межъязыковые и литературные связи. Научно-тематический сборник. Ужгородский госуниверситет. 89–98.
- Ковтюк Иштван 1972: Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика связанная с названиями физических и психических особенностей человека). – Вопросы финноугроведения. Языкознание. Саранск. 92–97.
- Kótyuk István 1972: Stílusfestő ukrán jövevényszavak az Uzs-menti magyar tájnyelvben. – A magyar nyelvészek II. Nemzetközi Kongresszusa (Előadás-vázlatok). Szeged. 30–31.
- Ковтюк Иштван 1977: Диалектные лексические словакизмы в ужаском венгерском говоре Закарпатья. – Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции финно-угроведов. Ужгород. 34–35.
- Ковтюк Иштван (соавтор И. Пердук) 1977: Неассимилированные украинизмы в ужанском венгерском говоре Закарпатья. – Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции финно-угроведов. Ужгород. 92–93.
- Ковтюк Иштван 1978: Лексические украинизмы в «Словаре венгерских говоров Закарпатья». – Тезисы докладов республиканской конференции по украинскому языку. Ужгород. 180–181.
- Ковтюк Иштван 1979: Собственно инфинитивные предложения в ужанском венгерском говоре Закарпатской области УССР. – Тезисы 16-ой Всесоюзной конференции финно-угроведов. Сыктывкар. 44.
- Kótyuk István 1979: Az ungi nyelvjárás névszótő-rendszere. – Magyar Nyelvjárások. XXII. Debrecen. 27–37.
- Ковтюк Иштван 1982: Лексические украинизмы, связанные с названиями и выращиванием растений в ужанском венгерском говоре Закарпатья. – Словарный состав украинского языка в его связях с соседними славянскими и неславянскими языками (Тезисы докладов). Ужгород. 130–131.
- Ковтюк Иштван 1984: Лексические латинизмы как дубляжи традиционных венгерских слов в венгерских говорах Закарпатья. – Сопещения по диалектологии и истории языка (современная лингвистическая география и проблемы взаимодействия языковых уровней в процессе истории языка (Тезисы докладов). Ужгород. 163–164.

- Ковтюк Иштван 1987: Ö-кание в ужанском венгерском говоре. – XVII Всесоюзная венгерская конференция финно-угроведов. Языкознание (Тезисы докладов). Устинов. 34–38.
- Kótyuk István 1993: Az ö-zés estei az ungi nyelvjárásban. – Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon / A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12-16.-án elhangzott előadások, III. k./ Budapest–Szeged. 1339-1342.
- Kótyuk István 1993: Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. – Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 75–93.
- Kótyuk István 2001: A lakóház és a porta a századközi Ráton. Acta Beregsasiensis. 119–126.
- Kótyuk István 2004: Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. – Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Beregszászi Anikó és Csernicskó István (szerk.). PoliPrint–Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Ungvár. 11–19.

Oktatási segédanyagok, nyelvművelő publikációk

- Kótyuk István 1970: Leíró magyar nyelvtani gyakorlatok /szótan és mondatlan/. Ungvár, 1970. – 73 p.
- Kótyuk István 1982: Magyar helyesírási tanácsadó /A középiskolák 4–10. osztálya számára/. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1982. – 280 p.
- Kótyuk István 1984: Módszertani utasítások „A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete” c. tantárgy oktatásához /Az irodalmi norma alakulásának kezdeti szakasza/. Uzsgorod. – 42 p.
- Kótyuk István 1995: *Anyanyelvünk peremén*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 127 p.
- Kótyuk István: Nem megbízható – nem bízható meg. – Közoktatás / A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja/, IV. évf., 1. sz. 15–16.
- Kótyuk István 2007: Mondattani elemzések. Ungvár: PoliPrint. 94 p.
- Tankönyvek, programok
- Kótyuk István: Magyar nyelvtan. Tankönyv a 4. osztály számára. – Uzshorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1971.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 4. osztály számára. Negyedik, javított kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1979.
- Kótyuk István (társszerző Drávai Gizella): Magyar nyelv. Tankönyv a 7–8. osztály számára. Második kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1981.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 4. osztály számára. Ötödik, bővített kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1983.

- Kótyuk István (társszerző Drávai Gizella): Magyar nyelv. Tankönyv a 7–8. osztály számára. Harmadik, javított kiadás. Uzsgorod, Ragyanszka Skola Kiadó, 1985.
- Kótyuk István (társszerzők Horváth Katalin, Penckófer Mária): Magyar nyelv Tankönyv a 6. osztály számára. Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 1992.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 9. osztály számára. Szvit Kiadó, Lviv, 1996.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 7. osztály számára. Szvit Kiadó, Lviv, 1997.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az 5. osztály számára. Második, átdolgozott kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 1995.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Kísérleti tankönyv a 9. osztály számára. Lviv: Szvit Kiadó, 1996.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 7. osztály számára. Második, javított kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 1997.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv a 8. osztály számára. Második, átdolgozott kiadás. Lviv: Szvit Kiadó, 2000.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű középiskolák 5. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István: Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű középiskolák 6. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István (társszerzők Beregszászi Anikó, Hnatik-Riskó Márta, Horkai Zsuzsanna, Gulácsi Éva, Kész Margit, Olasz Erzsébet): Irodalom. Középiskolai program magyar és világirodalomból az ukrainai magyar tannyelvű iskolák 5–12. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.
- Kótyuk István (társszerzők Hnatik-Riskó Márta, Nagy Sándor, Csernicskó István) Magyar nyelv. Középiskolai program magyar nyelvből az ukrainai magyar tannyelvű iskolák 5–12. osztálya számára. Csernyivci: Bukrek, 2005.

Szótárszerkesztés

- Udvari István: Ukrán–magyar szótári adatbázis I–VI. kötet. Tudományos munkatárs: Kótyuk István. Nyiregyháza, 2000–2003.
- Udvari István: Magyar–ukrán szótári adatbázis I–II. kötet. Tudományos munkatárs: Kótyuk István. Nyiregyháza, 2005–2006.
- Magyar–ukrán kisszótár. Főszerkesztő: Kótyuk István. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2006.
- Ukrán–magyar kisszótár. Főszerkesztő: Kótyuk István. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2008.

Dudics Lakatos Katalin

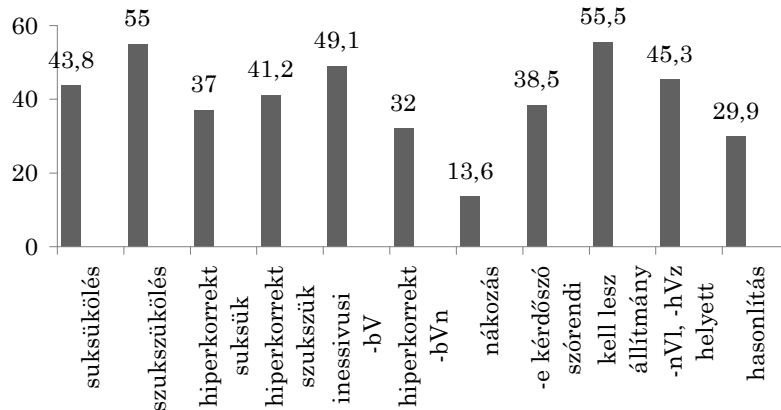
A KISEBBSÉGI ANYANYELVVÁLTOZAT MEGÍTÉLÉSE, SZEREPKÖREI NÉHÁNY KÁRPÁTALJAI FELMÉRÉS ALAPJÁN

Kisebbségi anyanyelvváltozat a Magyar dialektológia című tankönyv meghatározása szerint: „egy adott nyelvnek nem az anyaországban, hanem kisebbségi körülmények között használt változata. Ez lehet valamely nyelvjárás, lehet csoportnyelv, és lehet regionális köznyelvi változat is” (Kiss szerk. 2001: 80).

Felmérések bizonyították, hogy a határon túli magyar nyelvváltozatok esetében egyfajta fáziskésés figyelhető meg a köznyelv terjedése kapcsán (Csernicskó szerk. 2003: 60, P. Lakatos T. Károlyi 2002: 233–248). Ahogy P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit írta a hármashatár (Magyarország, Románia, Ukrajna) mentén végzett kutatásaik eredményeire hivatkozva, nagyobb a dialektális elemek aránya kisebbségi körülmények között. A nyelvek érintkezésének természetes hatásként az itt élő emberek nyelvhasználatában gyakoriak az államnyelvből átvett kifejezések is. Igaz ez a Kárpátalján élő magyarokra is: elsődlegesen valamely helyi, másodnyelvi elemekben bővelkedő nyelvjárást sajátítatnak el, bár a televízióból, rádióból ma már minden otthonba eljutnak a magyarországi beszélt nyelvváltozatok, s a nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz kapcsolódó negatív, lekicsinylő előítéletek is.

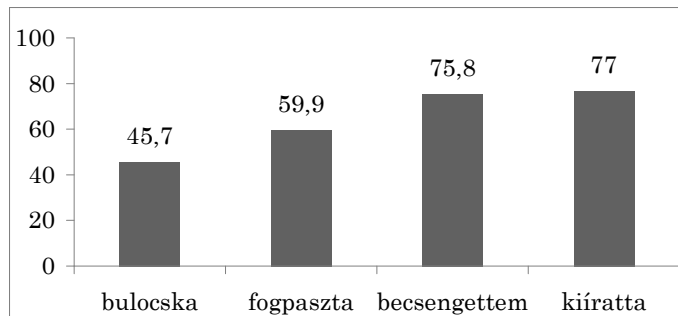
Ezek az előítéletek sokszor anélkül terjednek, hatnak, hogy az illető tisztában lenne azzal, hogy ő maga, s környezete is nyelvjárásban beszél. Ezzel csupán az iskolai anyanyelvórákon szembesülnek a tanulók. Sőt, sok esetben még ekkor sem, hiszen a korábbi anyanyelvoktatási tantervek nem helyeztek kellő hangsúlyt arra, hogy az otthonról hozott nyelvváltozatot alapul véve ismertessék meg a tanulókat a magyar standard normáival. S ez nem csak azt jelentette, hogy a nyelvjárásuk jellemző jegyeit nem ismerték, hanem a kontaktusjelenségekről sem mindig tudták, hogy nem részei a magyar köznyelvnek, viszont részei a kárpátaljai magyar nyelvnek (az anyanyelvoktatás módszereiről, korábbi gyakorlatáról l. bővebben Beregszászi 2012, 2014: 11–24). Az 1. és a 2. ábrán az látható, hogy 1490 kárpátal-

jai 15-17 éves fiatal egy nyelvhasználatot érintő felmérés kapcsán milyen arányban fogadott el megfelelőnek nem magyar köznyelvi kifejezéseket:

1. ábra. A vizsgált nem köznyelvi alakokat javítatlanul hagyók aránya (%) $N=1490$ (Lakatos 2010)

Az államnyelvből, korábbi államnyelvből átvett kifejezések közül leginkább a *bulocska* szó nem köznyelvi volta tudatos: bár 45%-uk javítatlanul hagyta a feladatlapon.

2. ábra. Az adott kontaktusjelenségeket javítatlanul hagyók aránya (%) $N=1490$ (Lakatos 2010)

2005-ben az oktatás szemléletén hivatalosan (Kótyuk és mtsai 2005) változtattak ugyan, de a korábban rögzült sztereotípiákat nehéz levetkőzni, s nagyon nehéz a hozzáadó módszert alkalmazni, ha a tanulók, diákok nincsenek tudatában, nem ismerik el, hogy nem köznyelven beszélnek.

A már említett, nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz kapcsolódó negatív előítéletek magyar nyelvterületen nem új keletűek. Kiss Jenő tanulmányában, illetve a Magyar dialektológia című egyetemi tankönyvben vázolja azokat a társadalmi változásokat, melyekkel párhuzamosan változott a köznyelv, illetve a helyi nyelvváltozatok megítélése (Kiss 1998: 315–317, szerk. 2001: 219–225).

1. 19-20. század fordulója – semleges-távolságtartó attitűdnek nevezi a szerző. A nyelvjárási beszélők a magukétól eltérőnek látták, de közömbösen viszonyultak a köznyelvhez. Saját életformájukhoz környezetük nyelvhasználatát, a városi, tanultabb emberekhez pedig a köznyelv használatát kapcsolták.

2. 20. század első fele – a két világháború közötti időszak legjellemzőbb viselkedését ellenszenvező-védekező attitűdként nevezhetjük. Ekkor már nem csak a köznyelvi beszélők részéről érződik negatív viszonyulás a falusi, nyelvjárást beszélők irányába. A falvak lakói a városi, köznyelvet beszélőkben a számukra hátrányos társadalmi intézkedések közvetítőit látták. Így a rájuk nehezedő modernizációs nyomás ellen beindul egyfajta védekező reflex: saját normájukkal való szolidaritás, az idegennel szembeni negatív viszonyulás.

3. A 20. század 50-es éveitől kezdődő gyors, kedvezőtlen irányú változásnak ismét csak a politikai, társadalmi történések az okai: a modernizációs kényszer, az erőszakos kollektivizálás következményeként a falusiak még inkább szembe kerülnek korábbi életformájukkal, értékrendjükkel. Az addigi szinte dacos „csakazértis”, „csakazértsem” védekező hozzáállást tömegesen váltotta fel az anyanyelvváltozattal szembeni szégyenlő attitűd: idegenek körében kerülni kezdték, sőt, le is tagadták, hogy használják. Ez a nyelvjárások térvesztéséhez vezetett: egyre szűkebb körben használatos, hiszen társadalmi elismertsége is egyre kisebb, szinte megbélyegzett, stigmatizált. Ezért nevezi Kiss Jenő szégyenlő-önfeladó attitűdnek ezt a viszonyulást.

4. A 20. század 90-es éveitől fedezhető fel az a változás, ami a kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűdhez vezethet. A nyelvjárási anyanyelvű beszélők nagy része kettősnyelvű már: anyanyelvváltozata mellett ismeri a köznyelvet valamilyen szinten, de tudatában van nyelvjárási anyanyelvűségének is. S ezeket felváltva használja beszédhelyzettől függően.

Ezeket a korszakokat nézve felmerül a kérdés, hogy a nyelvhasználatban mutatkozó konzervativizmus, fáziskésés megfigyelhető-e a különböző nyelvváltozatok megítélése kapcsán is. Hiszen a tudatosság, a megfelelő szintű kommunikációs kompetencia lehet a kulcs az öntudatos, magabiztos nyelvhasználat kialakításához is. „Nyelvi tuda-

ton tágabb értelemben a beszélőknek a nyelvekkel általában, szűkebb értelemben az anyanyelvi beszélőknek a nyelvükkel kapcsolatos ismeretegyüttesét értjük” (Kiss 2001: 211). Ennek egy része a nyelvjárási tudat is.

Mit tudnak vajon a kárpátaljai magyarok a nyelvjárásokról, a kárpátaljai magyar nyelvről? Hogyan viszonyulnak ezekhez a változatokhoz: inkább racionális, vagy inkább érzelmesebb attitűdről vallanak-e azok a felmérések, melyek az elmúlt 10 évben valamilyen módon érintették a kárpátaljai magyarok nyelvi tudatát? Felfedezhető-e már a kárpátaljai magyarok körében a nyelvjárásokkal szembeni kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd?

2006–2008 között Kárpátalja 46 oktatási intézményében 1490 tanuló töltött ki egy kérdőívet a nyelvekhez, nyelvjárásokhoz való viszonyulásuk kapcsán. Az iskola az a hely, ahol leginkább hatni tudunk, alakítani tudjuk tanítványaink véleményét, el tudjuk oszlatni az előítéleteket (akár negatív, akár pozitív), s tudományosan megalapozott tényekkel alátámasztva alakíthatjuk tanítványaink szemléletét. Fontos, hogy a nyelvekről, nyelvváltozatokról, azok funkcióiról is valós, objektív véleményeket halljanak, hiszen a sztereotípiákat csak ezek írhatják felül. S a hozzáadó módszer is csak úgy érvényesíthető a gyakorlatban, ha az alapot, amelyre építhetünk, építenünk kellene, elismerik, felismerik a tanulók.

A fiatalok többsége (69,9%) azt vallotta, hogy nem beszél nyelvjárásban, de 61%-uk sajnálná, ha eltűnnének ezek a változatok, hiszen „ez egy pici csoda”, „...a néphagyomány része, melyet őrizni kell”. Indoklásaik arra utalnak, hogy nem élő, használt, használható változatként tekintenek a tájszólásokra. Pedig ezek elsődleges szerepköre továbbra is a kommunikációs és a kognitív funkció, hiszen „kisebb-nagyobb közösségekben a társadalmi érintkezésnek és gondolatközlésnek, illetőleg a világ megismerésének kizárólagos, illetőleg vagylagos nyelvi eszközei” (Kiss szerk. 2001: 49). A vizsgálatban részt vevők legtöbb esetben szellemi örökségként, hagyományként, az összetartozás jeleként határozták meg a nyelvjárások, tájszólások fogalmát:

„Hát szerintem azt nevezik nyelvjárásnak, akik a régies szavakat használják, ez inkább vidéken fordul elő”, „A tájszólás régies beszéd, amelyet falukban, kisebb tájakon használnak”, „Egy olyan csoport nyelve, amely máshogy beszél, mint a környezet”, „A nyelvjárás régi öregek, települések szóbeszéde”, „A nyelvjárás egy sajátos beszédstílus, amit sokszor csak a falubeliek értenek”.

Ugyanez a viszonyulás jellemzi azokat a pedagógusokat (150 személy), akik ebben az időszakban (2007 nyarán) egy nyelvjárási attitűd-

re vonatkozó felmérésben vettek részt (Lakatos 2007: 156–163, Lakatos 2010, Dudics 2014: 69–76). Bár ők sem érzik magukénak az alacsony presztízsű változatot, pozitív irányú változás fedezhető fel körükben: a hozzáadó szemléletet tükrözi többük nyilatkozata. Javították már ki tanítványaik beszédét *„azzal, hogy otthon és barátai előtt beszélhet nyelvjárásban, de jó, ha megtanulja a köznyelvet is, amit gyakorolunk az órákon”*.

A célirányos, tudatos, tudományosan megalapozott nyelvi nevelés eredményességét igazolja az a rövid felmérés is, melyet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar szakos diákjainak körében végeztem 2013–2015 között. A fiatalok nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz való viszonya tanulmányaik kezdetén a fentebb bemutatott adatokhoz volt hasonló: *„ismerem a nyelvjárást, de nem használok, sok ismerősöm van, aki használja, tőlük hallottam”*. Egy évvel később már a következő véleményeket, gondolatokat írták le:

„Ma is megmosolyogtat, hogy korábban mennyire nem voltam tisztában azzal, hogy én is nyelvjárásban beszélek. Azt, hogy nézetem téves, csak főiskolai tanulmányaim kezdetekor tudtam meg.” „Bár nem kötelessége szeretni (a pedagógusnak) azokat (nyelvjárásokat), de tisztában kell lennie szerepükkel, a nyelvjárást használó tanulókat pedig megfelelő módszerekkel, türelemmel igyekezzen megtanítani arra, hogy helyzettől függően helyesen használják azt.”

A nyelv, a nyelvjárás viszont nem csak az oktatásban használatos: mindenkié, mindenkit érint, s általában mindenkinek van véleménye róla.

A 2007-ben megjelent *Hiába repülsz te akárhová...* című kötet több olyan lejegyzett interjút tartalmaz, melyeket 2002–2003-ban készítették a Hodinka Antal Intézet (ma már Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont) munkatársai Kárpátalja különböző településein (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 211–357). Ezek a beszélgetések érintették a magyar nyelvhez, a helyi nyelvváltozathoz való viszonyulás kérdését is. A szövegeket olvasva kijelenthetjük, hogy ezen adatközlőkre is igaz, amit már korábban is megállapítottak kutatók: saját környezetük magyar beszédét a standard magyarhoz (*„irodalmi nyelvhez”*) nagyon közel állónak érzik (Kiss 2000: 465–467, Imre 1963: 279–283, Kontra 1997: 224–232). Arra a kérdésre, hogy van-e a településük magyar beszédének valamilyen jellegzetessége, ami eltér a környezettől vagy a magyarországitól, a következő válaszok érkeztek:

„... a legcsodálatosabb az, hogy szinte tökéletesen megfelel a magyar irodalmi nyelvnek. Ez a csodálatos, amit nem tapasztal sehol...” (74 éves viski férfi) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 329).

„A beregszászi magyar nyelvnek nincs semmi vonása. A falvakban van tájszólás, de a beregszászi magyarok, azok tisztán, szépen beszélnek magyarul” (77 éves beregszászi nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 252).

Ezzel ellentétként említik más települések beszédét, s a fura kiejtéssel, tájszólással jellemzik. Tudatukban a helytelen, kevésbé szép beszéd a nyelvjárási színezettel egyenlő, s ezt csak más településen hallják:

„Persze. (...) Tisztábban beszélünk irodalmilag, és van olyan falu, hogy ő sok olyan parasztos, régi tájszólásos. (...) Hát olyan furcsán ejtik ki a szót, nem úgy, mint mi. Olyan furcsán ejtik ki. Egyszerűen olyan parasztosan.” (72 éves tiszaujlaki nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 293).

„Szerintem, ők Barkaszon nagyon szépen beszélnek magyarul. Semmi tájszólás. Ők semmi ilyen jellegzetes szavak nincsenek” (39 éves barkaszi nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 304).

„Tájszólással beszélnek. Hát lehetne civilizáltabban kiejteni azt a szót, értelmesebben, kellemesebben, de már megszokták, és így átveszik elődjeiktől azt a helytelen bemonadást” (82 éves beregszászi férfi) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 349).

Nem meglepő módon szóba került Nagydobrony nyelvhasználata is, hiszen ez a nyelvjárássziget az északkeleti nyelvjárási régió jellemzői között igencsak feltűnő, s sokan egyenesen ezzel azonosítják a nyelvjárást, tájszólást fogalmát:

„Szerintem nincsen, itt valahogy a Beregszászi járás területén a megszokott magyart beszéljük, talán még nem, ő semmiféle hanghordozás különbség nincs, az Ungvári járásba, ott már jobban észrevehető, dobronyi ő kiejtés, az ő, talán csak ott, Kárpátalján csak ott veszem észre a különbséget, az nyelvi különbségbe” (49 éves nagyborzsovai nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 219).

A nagydobronyi adatközlő azonban egyáltalán nem így érzi: szerinte náluk már nem beszélnek tájszólással, s inkább a másik nyelvjárásszigetet, Rákost emlegeti:

„Persze, mert pláne mondjuk Rákoson, igen áá betűsen beszélnek. (...) Hát a dobronyiak, mit tudom én, más nem tájszólással, hanem csak olyan egyszerűen. De azoknak van tájszólása. [nevet]” (60 év körüli nagydobronyi nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 230)

A nyelvjárást, a tájszólást kifejezést szinte tabuként kerülnek saját környezetük beszéde kapcsán: érzékelik, hogy azok társadalmi megítélése nagyon kedvezőtlen a magyar nyelvterületen. Akárcsak az iskolások és pedagógusok esetében, itt is elmondható, hogy az alacsony presztízsű változattól igyekeznek elhatárolódni, de saját településük magyar beszédét a „legszebbnek” mondják:

„*Eredeti magyar. Még tisztább, mint a magyarországi*” (72 éves tiszaujlaki nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 294).

Akárcsak az iskolások válaszaiból, az interjúkat olvasva is az derül ki, hogy a szláv kölcsönszavak használata kevésbé tudatos. A legtöbb adatközlő a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelv közötti különbségként csak akkor említette ezeket, amikor a terepmunkás rákérdezett, hogy esetleg használnak-e a helyiek olyan kifejezéseket, mint a *bulocska, paszport*:

„...*nem személyigazolvány, hanem paszport, mer hát a hivatalos helyen a paszportot kérték vagy pedig hát a bulocska bulocska [nevet], nem zsemle vagy nem kifli, és hát nagyon sok ilyen szó van, nagyon sok ilyen szó van, és ezt az ember észre sem veszi, mikor beszélget, csak mikor visszahallgassa magát, hogy istenem, hát már megint mondtam egy olyat, ami az nem is az [mély levegővétel]*”. (49 éves nagyborzsovai nő) (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 219).

A fentebb áttekintett adatok alapján a korábban feltett kérdésekre válaszolva a következőket fogalmazhatjuk meg:

A válaszadók körében a nyelvjárás, tájszólás kifejezésekkel szemben igencsak távolságtartó, elhatárolódó attitűd figyelhető meg. Nincs presztízse körükben ennek a változatnak. Környezetük nyelvhasználatát nagyon szépnek tartják, „helyesnek”, „nem tájszólásosnak”. Mindennapi kommunikációjuk során természetes módon használják a másodnyelvi elemeket. A helyi nyelvváltozatokkal szembeni attitűdöket inkább az érzelmesség jellemzi, hiszen reális, valós ismeretük csekély ezekkel kapcsolatban. Pozitív változás figyelhető meg a pedagógusok egyes csoportjainál, valamint a leendő magyar szakosok körében. Az említett kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd nyomokban felfedezhető már körükben is. Ez is a megalapozott, tudományos ismereteket közvetítő anyanyelv-oktatási módszerek elsajátíttatásának szükségességét (Beregszászi 2015: 27–33), nélkülözhetetlenségét bizonyítja. Hiszen a tanulókhöz, későbbi szülőkhöz ők juttatják majd el a nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz kapcsolódó ismereteket. Ezeknek pedig előítéletektől mentesnek, racionális szemléletet közvetítőnek kellene lennie, mivel „a közösségek attitűdjében lehetőségek szerint egyensúlyba kellene hozni a nyelv szimbolikus és használati értékét” (Péntek 2004: 217).

Irodalom

Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni*. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Beregszászi Anikó 2014. „Anyanyelvünk peremén” is otthon. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés helyzete és céljai. In: Beregszászi Anikó–

- Hires-László Kornélia (szerk.) *Meszelt falakon túl: Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 11–24.
- Beregszászi Anikó 2015. A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból. Ungvár: Autdor-Shark. 27–33.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint.
- Dudics Katalin 2014. „A tanár belátására, lelkiismeretére van bízva”. Pedagógusok a nyelvjárásokról In: Beregszászi Anikó–Hires-László Kornélia (szerk.) *Meszelt falakon túl: Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 2014. 69–75.
- Imre Samu 1963. Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 87: 279–283.
- Kiss Jenő 1998. A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvű közösségekben. In Zoltán András szerk. *Nyelv, stílus, irodalom. Kiadvány a Péter Mihály 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Keleti szláv és Balti Filológiai Tanszéke. 315–317.
- Kiss Jenő 2000. Magyar nyelvjárás beszélnők anyanyelvi tetszési indexéhez. *Magyar Nyelvőr* 124: 465–467.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Kontra Miklós 1997. Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul. *Magyar Nyelv* 93: 224–232.
- Kótyuk István és mtsai. 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály*. Tanterv a magyar tananyelvű iskolák számára. Csernyivci: Bukrek.
- Lakatos Katalin 2007. Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárás attitűdjéről. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpózium*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 156–163.
- Lakatos 2010. Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje. PhD-értekezés. Budapest: ELTE.
- Péntek János 2004. A külső régiók esélyei az új évszázad magyar nyelvi kommunikációjában. In Balázs Géza szerk. *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 213–228.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2002. Nyelvi változások az északkeleti régióban a trianoni határ két oldalán. In Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk. *Hungarológia és dimenziális nyelvészet*. Debrecen–Jyväskylä. 233–248.

IV. NYELVHASZNÁLAT ÉS POLITIKA

MENETREND	
DÉDA-BEREGSZÁSZ	
Autóbusz indul:	
Indulási hely	Időpont (k.e.i.sz)
DÉDA /HOMOK/ (DÉDAI FALUVÉG)	06:45
BEREGSZÁSZ (1. SZ. ISKOLA)	14:30
BEREGSZÁSZ (B.Hmelnickij régi vajgyár)	14:45
Az autóbusz minden állomáson és megállóhelyen megáll!	

Tóth Enikő

A BEREGSZÁSZI JÁRÁS KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉGEINEK INTERNETES KOMMUNIKÁCIÓJA

1. Napjainkban a leghatékonyabban és leggyorsabban az interneten keresztül juttathatjuk el a különböző információkat a nagyközönség felé. A korigény megkövetelné, hogy az önkormányzatok a világhálóban rejlő lehetőségeket kihasználva is tartsák a kapcsolatot az állampolgárokkal. Mindehhez legcélravezetőbb a saját, hivatalos honlap működtetése lenne.

A nyilvános információhoz való hozzáférésről¹ szóló ukrainai törvény előírja, hogy az államhatalmi szerveknek, helyi önkormányzatoknak mely információkat kell kötelezően közzétenniük, többek között hivatalos weblapjaikon is. Hozzáférhetővé kell tenniük például határozataikat, a soron következő ülésen megvitatásra váró határozatok tervezetét, az ülések napirendi pontjait, a polgármester vagyonynyilatkozatát, az önkormányzat elérhetőségét stb. A kijevei Politikai Tanulmányok és Elemzések Központja² Ukrajna-szerte nyomon követi a hivatalos weboldalakot. Azt méri fel, hogy az önkormányzatok eleget tesznek-e a nyilvános információhoz való hozzáférésről szóló törvényben foglaltaknak. Kárpátaljai városok honlapját is vizsgálták, megnézve, fel vannak-e tüntetve postai- és elektronikus elérhetőségeik a honlapjukon. A vizsgálat során kiderült, hogy csak Ungvár és Huszt városának weblapjai felelnek meg a törvényben előírtaknak.³

A 2012-ben elfogadott ukrainai nyelvtörvény⁴ értelmében azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol a jogszabály hatálya alá tartozó 18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőink aránya a legutóbbi hivatalos census alapján eléri a 10%-os arányt, az önkormányzatoknak kötelezően és automatikusan biztosítaniuk kell például azt, hogy a határozataikat az államnyelv mellett kisebbségi nyelven is publikálják (Beregszászi–Csernicskó–Ferenc 2014, Csernicskó 2014, Csernicskó–Fedinec 2015a, 2015b, Tóth–Csernicskó 2014).

A felvidéki⁵ és erdélyi⁶ példákat követve kutatásom során azt vizsgáltam, hogy a Beregszászi járás azon önkormányzatai, melyek területén a magyar anyanyelvi beszélői eléri a 10%-ot, rendelkeznek-e hivatalos honlappal, s ha igen, azokon milyen nyelven (nyelveken) jelennek meg a különböző tartalmak, közérdekű információk. Az önkormányzati honlapok vizsgálata révén nyomon követhetjük, milyen mértékben tesznek eleget a jogszabálynak a képviselőtestületek és az önkormányzati hivatalok, azaz határozataikat, közérdekű információikat az államnyelv mellett magyar nyelven is elérhetővé teszik-e. Emellett megvizsgáltam, hogy az adott honlapok megjelennek-e a közösségi

fórumokon: van-e olyan fül, hogy a honlapon olvasható tartalmat meg lehet osztani például a Facebookon, vagy el lehet-e küldeni e-mailben egy címzettnek, van-e az adott közigazgatási egységnek Facebook-profilja, s ha igen, ott milyen nyelven jelennek meg a hírek, információk.

A 2001-es népszámlálási adatok alapján a vizsgálat helyszínéül választott Beregszászi járás lakosságának 76,1%-a magyar nemzetiségűnek (Molnár–Molnár 2005: 27), 80,23%-a magyar anyanyelvűnek (Beregszászi–Csernicskó–Ferenc 2014: 12) vallotta magát. A Beregszászi járáshoz a megyei alárendeltségű Beregszász városa (az önkormányzathoz tartozik Tasnád község is) mellett egy városi típusú település (Bátyu), valamint 30 falusi önkormányzat (42 település) tartozik.⁷ A 2001-es népszámlálás során csupán 2 falusi önkormányzat (3 település) területén nem érte el a magyar anyanyelvűek aránya a 10%-ot.

2. Járási szinten kétféle hivatalos honlappal találkozhatunk: a járási tanács, valamint a járási állami közigazgatási hivatal weblapjaival.

A Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal honlapja⁸ első látásra ukrán egynyelvű weblapnak tűnik. A figyelmes szemlélődő azonban nyelvi váltókat fedezhet fel, ahol 58 nyelv közül válogathat, az afrikaanstól kezdve a magyaron át, egészen a jiddisig. A magyar nyelvű változat megtekintésekor azonban levonható az a következtetés, hogy az oldal rossz minőségű online fordítása történik meg.⁹ A szándék megvan, ugyanakkor egyetlen más nyelvű verzió sem tekinthető egyenértékűnek a hivatalos ukrán nyelvű változattal.

Az oldal ukrán változatában a keresőbe beírt magyar nyelvű szavak segítségével magyar nyelvű szövegeket is találtam. Itt kell megjegyeznem, hogy a magyar nyelvi váltót bekapcsolva a magyar nyelvű szöveg is „lefordítódik”, ezáltal több helyen előfordul, hogy angol szavak keverednek az eredetileg is magyar nyelvű szövegbe, vagy például a „mint” kötőszó helyett a magyar nyelvi váltó bekapcsolása után „menta” olvasható stb.

A különböző híreket, felhívásokat többnyire csak ukrán nyelven teszik közzé. Például kizárólag ukrán nyelven érhető el az a tájékoztató, mely a lakosság számára kialakított, ingyenesen hívható „forró vonal”-ra hívja fel az állampolgárok figyelmét¹¹, s ugyancsak csupán ukrán nyelven olvasható a hír a Mezővári Művészeti Iskola karácsonyi ünnepeiről.¹² Ugyanakkor magyar nyelven olvasható az a köszöntő levél, melyet Bocskor Andreának¹³, az Európai Parlament kárpátaljai származású képviselőjének címezték a magyarországi EP-választások után.¹⁴ Magyar nyelven is közzétették a honlapon azokat a tájékoztatókat, melyekben a beregszászi hadkiegészítő parancsnokság felhívja a magyar anyanyelvű lakosság figyelmét arra, hogy önkénteseket toboroz a járást és a várost védelmező őrszázadába és védelmi osztagába,¹⁵ vala-

mint szerződéses és tartalékos katonai szolgálatra.¹⁶ Az utóbbi tájékoztatóban felsorolják azokat a kedvezményeket is, melyekben a katonai szolgálatot teljesítők részesülhetnek. Ukrán és magyar nyelven is megjelent felhívásokkal, tájékoztatókkal, hírekkel is találkozhatunk. Az államnyelv mellett magyar nyelven is elérhető példának okáért a Beregszászi Járási Tanács tájékoztatója a 2016. évi járási költségvetést tárgyaló ülés helyszínéről, időpontjáról, a járási tanács elnökének rendelete az adott eseményről azonban már csak ukrán nyelvű.¹⁷

Szintén két nyelven is elérhető az a felhívás, amelyben arra kéri a járás és Beregszász városának lakóit, hogy szilveszterkor tartózkodjanak a pirotechnikai eszközök használatától, s az így megtakarított pénzt jótékony célokra fordíthatják.¹⁸ Az ukrán és magyar nyelven is megjelenő szövegek között arra is akad példa, hogy Beregszász polgármesterének hivatalos Facebook-oldaláról vették át az ukrán és magyar nyelven is olvasható hírt.¹⁹

A feltöltött határozatok²⁰, valamint a Járási Állami Közigazgatási Hivatal vezetőinek 2016-os lakossági ügyfélfogadási rendje²¹ azonban csak ukrán nyelven érhető el.

Amint láthatjuk, a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal honlapján minimálisan, de találhatók magyar nyelvű szövegek, melyeknek szimbolikus jelentőség is tulajdonítható, hisz a kárpátaljai származású magyarországi EP-képviselőt anyanyelvén köszöntötték, a hadkiegészítő parancsnokság tájékoztatója magyar nyelven is megtalálható, mert a magyar anyanyelvű férfiakat is várják a toborzáson.

A honlapon nem találtam letölthető űrlapokat, nyomtatványokat. A weboldal olvasójának lehetősége van megosztani a tartalmakat különböző közösségi oldalakon: Facebook, Twitter, Google+, Vkontakte stb. A honlapon azonban nincs lehetőség párbeszéd kezdeményezésére, mindenhol az olvasható, hogy a hozzászólás ki van kapcsolva. Az állampolgárok kérdéseikkel levélben, e-mailben és faxon keresztül fordulhatnak a közigazgatási hivatalhoz.²²

A Beregszászi Járási Közigazgatási hivatal rendelkezik Facebook-profillal. Weboldalukhoz hasonlóan az itt megjelenő szövegek túlnyomó többsége is kizárólag ukrán nyelven érhető el. A 2015. június – 2016. január közötti időszakban megjelent bejegyzéseket átnézve mindössze három alkalommal találkoztam magyar nyelvű szöveggel is: egy hivatalos találkozót közlő hírnél, egy tájékoztatónál, mely a téli időszak kezdetére hívja fel az állampolgárok figyelmét²⁴, valamint az ukrán nyelvű újévi üdvözlőkártya fölött olvasható szövegben.

3. Beregszász polgármesteri hivatalának hivatalos weboldalán²⁵ magyar és ukrán nyelvi váltó található. A weblap ukrán nyelvű változatánál jóval több tartalom elérhető, mint magyarul.²⁶ A magyar nyelvű változa-

ton általános információk olvashatók: megtalálható magyar nyelven a városi tanács képviselőtestületének személyi összetétele, Beregszász városának története, testvérvárosainak a listája. Megtalálható magyar nyelven a közérdekű információkhoz való hozzáférés menetéről hozott határozat²⁷, valamint a közérdekű információ igényléséhez szükséges űrlap. Maga az űrlap²⁸ is elérhető mindkét nyelven: ukránul és magyarul is. A lakosságnak szóló tájékoztatók, felhívások viszont csak ukrán nyelven érhetők el.²⁹ A honlapra feltöltött határozatok fejléce kétnyelvű, a határozatok szövege azonban csak ukrán nyelven olvasható.³⁰ Beregszász polgármesterének, Babják Zoltánnak hivatalos Facebook-oldaán³¹ azonban a közérdekű közlemények, hírek, tájékoztatók, felhívások kivétel nélkül ukrán és magyar nyelven jelennek meg. Az állampolgárok kérdéseire, hozzászólásaira adott válaszok az állampolgár által választott nyelven érkeznek.

4. A beregszászi járási önkormányzatoknak nincs önálló honlapja, ugyanakkor létezik egy hivatalos gyűjtőhonlap³², melyen a Beregszászi Járási Tanács közérdekű hírei, információi mellett a járáshoz tartozó helyi önkormányzatokról szóló információkkal is megismerkedhet(ne) az érdeklődő. A honlap „A Beregvidék önkormányzatainak hivatalos honlapja” címet viseli. Az oldal ukrán és magyar nyelvi váltóval is rendelkezik, tehát elméletben az államnyelv mellett a helyi regionális vagy kisebbségi nyelven is elérhetők a különböző tartalmak. A gyakorlatban sajnos ez nem fedi a valóságot, sokszor nem található meg a magyar verzió. Például a Beregszászi Járási Tanács ügyfélfogadási rendje, valamint a 2015. január 15-én hozott ezzel kapcsolatos rendelethez csak államnyelven van közzétéve³³, de ugyancsak kizárólag ukrán nyelven érhetők el a járási tanács állandó bizottságai üléseinek jegyzőkönyvei is.³⁴ A tanács ülésének napirendi pontjai egyes esetekben az államnyelv mellett magyar nyelven³⁵ is elérhetők, ám akad példa csak ukrán nyelven³⁶ közzétett rendeletekre is. A honlap főoldalán születésnapi, névnapi köszöntők, részvétnyilvánítások is olvashatók: valamelyik ukrán és magyar nyelven is, valamelyik csak ukrán nyelven; azt azonban, hogy milyen logika mentén fordítják le egyiket, míg a másikat nem, nem lehet kikövetkeztetni.

A honlapon elérhetők a járási tanács határozatai is. A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásáról szóló határozat elfogadásáig, valamint a nyelvtörvény alkalmazásával kapcsolatos határozat csak ukrán nyelven olvasható.³⁷ Ezt követően azonban néhány határozat az államnyelv mellett magyar nyelven is közzé lett téve.³⁸ A 2015. második félévének munkatervében a harmadik negyedévben beiktatták a 2012-es nyelvtörvény által előírt intézkedések végrehajtását a járás oktatási és kulturális intézményeiben, azonban kitételként megjegyez-

ték, hogy a kérdés akkor kerül napirendre, ha a járási tanács magyar képviselői munkamegbeszélésen meghatározzák azon elsődleges feladatokat, melyek megoldásra várnak a nyelvtörvény végrehajtásával kapcsolatban. Az ezt követő ülések határozataiban, jegyzőkönyvében nincs szó a nyelvtörvény végrehajtásáról. A magyar nyelvű határozatok mellett határozati tervezetek is elérhetők magyar nyelven.⁴⁰

A járási tanács által közzétett hírek, információk folyamatosan frissülnek, ugyanakkor ez nem mondható el a falusi önkormányzatok oldalairól. Mindegyik önkormányzati oldal felépítése azonos. A vizsgálat során azoknak az önkormányzatoknak az oldalait néztem meg, melyek területén a magyar anyanyelvűek aránya eléri a nyelvtörvényben meghatározott 10%-os határt. A honlapon 12 különböző információ (lenne) elérhető a helyi önkormányzatok vonatkozásában, ez 29 önkormányzatnál 348 oldalt jelent. Ha viszont azt is figyelembe vesszük, hogy ukrán és magyar nyelvi váltó is van, ez a szám elméletileg megduplázódik. A gyakorlat azonban mást mutat. Az oldalak áttekintése után levonható az a következtetés, hogy a beregszászi járási önkormányzatok hivatalos oldalait nem tartják karban, a tartalmakat nem frissítik, a nyelvi váltók csak szimbolikusak, ugyanis ukrán és magyar nyelven is megjelenő szövegek csak minimálisan találhatók. A vizsgálat során nyert adatokat az 1. táblázat szemlélteti.

Az elérhető tartalmak megnevezése ⁴¹	Ukrán nyelvű aloldal	Magyar nyelvű aloldal	Ukrán és magyar nyelvű aloldal
A település bemutatása	15	7	2
Tanácselnök deklarációja (vagyonynyilatkozata)	7	-	-
A tanács vezetése ⁴²	13	-	-
Állandó bizottságok ⁴³	24	-	-
Képviselőtestület	29	-	-
Végrehajtó bizottság	29	-	-
Tanácsi határozatok	24	-	-
Intézmények	8	3	-
Ügyfélfogadás rendje	15	-	2
Szabályozási dokumentumok	12	-	-
Szociális-gazdasági fejlesztés	1	-	-
Turizmus	6	-	-
Összesen	183	10	4

1. táblázat. A beregszászi járási önkormányzatok internetes oldalain található tartalmak nyelvi megoszlása (2016. január)

Az 1. táblázatból láthatjuk, a legtöbb tartalom csak államnyelven jelenik meg (183). Csak magyar nyelvű szövegek 7 település bemutatásánál, valamint 3 önkormányzatnak az intézményeit bemutató aloldalakon olvashatók. A 348 oldalból mindössze 4 alkalommal érhető el az információ ukrán és magyar nyelven egyaránt, 151 oldalon pedig semmilyen tartalom nem jelenik meg egyik nyelven sem.

A gyűjtőhonlap aloldalainak vizsgálata arra is lehetőséget adott, hogy megnézzem: milyen nyelven teszik közzé határozataikat az önkormányzatok. Mint az 1. táblázatból is látható, 26 önkormányzatnak legalább egy határozata elérhető az interneten, azonban kivétel nélkül csak ukrán nyelven.⁴⁴

A Beregszászi Járási Tanács honlapján érhető el a legtöbb magyar nyelvű tartalom. Ugyanakkor megállapítható, hogy a magyar nyelv használata nem következetes, hisz gyakran előfordul, hogy az egyik ülésen hozott határozatokat magyar nyelven is közzéteszik, a következő ülés határozatai azonban már csak ukrán nyelven érhetőek el, míg az azt követő ülés határozatai ismét olvashatók magyar nyelven. Elviekben a közérdekű információ kérvényezésének formanyomtatványa letölthető, azonban a linkre kattintva nem jelenik meg az űrlap.

A Beregszászi Járási Tanács honlapján nem található olyan fül, amely a tartalmak közösségi fórumokon történő megosztására irányít, Facebook-profillal sem rendelkezik a járási tanács. A helyi önkormányzatoknak sincs közösségi oldaluk.

5. Az internet napjainkban sokak számára már a mindennapi élet szerves részévé vált, hisz leghatékonyabban és leggyorsabban a világháló segítségével juttathatjuk el a különböző információkat az emberek felé. Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a beregszászi járási közigazgatási egységek hivatalai követik-e a trendeket, rendelkeznek-e hivatalos weblapokkal, s ha igen, mindezt milyen tartalommal, milyen nyelven teszik. Járási és helyi szinten egyaránt található hivatalos weboldalak, ugyanakkor megállapítható, hogy a falusi önkormányzatok hivatalos oldalai nem töltik be funkciójukat, csupán kirakatfelületek. A hivatalos honlapok vizsgálata során szerzett adatok alapján a 2012-es nyelvtörvény azon rendelkezésének, miszerint a határozatokat az adott terület regionális nyelvén is közzé kell tenni, ha nem is teljes mértékben, de a Beregszászi Járási Tanács (legalább részben) eleget tesz.

Jegyzetek

¹ Ukránul: Про доступ до публічної інформації. A törvény szövegét lásd: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (2016.1.29.)

² Ukránul: Центру політичних студій та аналітики. Honlapjukat lásd: <http://www.cpsa.org.ua/analitika/>.

³ http://access-info.org.ua/news/na_skilki_miski_radi_chernivetskoji_ta_zakarpatskoji_oblastej_projshli_perevirku_na_dostupnist_gromadjanam/ (2016.1.29.)

⁴ A törvény eredeti szövegét lásd: Закон України Про засади державної мовної політики. Документ 5029-17. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. A nem hivatalos magyar nyelvű fordítás szövegét lásd: Fedinec–Csernicskó 2012: 568–588; Beregszászi–Csernicskó–Ferenc 2014: 60–100; http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=506.

⁵ A felvidéki felmérés eredményeit lásd: <http://www.onkormanyzas.sk/figyelo113.html>.

⁶ Az erdélyi felmérés eredményei a Nemzetpolitikai Kutatóintézet által 2015. február 19-én rendezett *Nyelv(használat) a gyakorlatban* című tanácskozáson került bemutatásra Toró Tibor, a Sapientia Erdélyi Tudományegyetem kutatója előadásában. A konferenciáról lásd: <http://www.nyest.hu/hirek/nyelv-hasznalat-a-gyakorlatban>.

⁷ <http://zakarpattya.gov.ua/zakarpattya/adm-ter-podil/> (2016.1.29.)

⁸ <http://bereg-rda.gov.ua/> (2016.1.29.).

⁹ Viktor Janukovics volt államelnök nyilatkozatának magyar nyelvű fordítása a nyelvtörvény végrehajtásával kapcsolatban az alábbi linken olvasható: <http://bereg-rda.gov.ua/news/derzhavna-prohrama-rozvytku-ukrajinskoji-movy-maje-spryyatypolipshennyu-realizatsiji-derzhavnoji-movnoji-polityky-v-yanukovykh/> (2016.1.29.).

¹⁰ A „forró vonalat” a kelet-ukrajnai terrorelhárítási műveletekben (ATO) részt vett katonák számára, valamint az egyszerűsített gáz- és villanyár-támogatással kapcsolatos tájékoztatás céljából alakították ki.

¹¹ <http://bereg-rda.gov.ua/news/haryachatelefonna-liniya-stosovno-antyterorystychnoji-operatsiji-na-shodi-ukrajiny/> (2016.1.29.).

¹² <http://bereg-rda.gov.ua/news/profesionalizm-i-schyrist-uchniv-varivskoji-shkoly-mystetstv/> (2016.1.29.).

¹³ http://www.europarl.europa.eu/meps/hu/124712/ANDREA_BOCSKOR_home.html (2016.1.29.).

¹⁴ <http://bereg-rda.gov.ua/news/tisztelt-bocskor-andrea-kepviselo-asszony/> (2016.1.29.).

¹⁵ <http://bereg-rda.gov.ua/news/novyny-ato-mobilizacija-vijskova-slava-ukrainy/tajekoztato-onkenteseke-valogatasarol-a-vedelmi-osztog-szemelyi-allomanyanak-feltoltese-celjabol/> (2016.1.29.).

¹⁶ <http://bereg-rda.gov.ua/news/novyny-ato-mobilizacija-vijskova-slava-ukrainy/tajekoztato/> (2016.1.29.).

¹⁷ <http://bereg-rda.gov.ua/news/do-uvahy-deputativ-ta-hromadskosti/> (2016.1.29.).

¹⁸ <http://bereg-rda.gov.ua/news/shanovni-meshkantisi-berehova-ta-berehivskoho-rajonu/> (2016.1.29.).

¹⁹ <http://bereg-rda.gov.ua/news/vshanuvaly-zhertv-stalinskyh-represij-berehivschyny/> (2016.1.29.).

²⁰ <http://bereg-rda.gov.ua/ofitsijni-dokumenty/rozporjadzhennya-holovy-za-2015-rik/> (2016.1.29.).

²¹ <http://bereg-rda.gov.ua/zvernennya-hromadyan/hrafiky/> (2016.1.29.).

²² <http://bereg-rda.gov.ua/hromadske-obhovorennja/> (2016.1.29.).

²³ <https://www.facebook.com/bereg-rda/timeline> (2016.1.29.).

²⁴ Ugyanezt a tájékoztatót megtaláltam Beregszász polgármesterének facebook-oldalán.

²⁵ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/> (2016.1.29.).

²⁶ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/> (2016.1.29.).

²⁷ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci/vlaszok-a-krelnekre> (2016.1.29.).

²⁸ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci/-minta-rlapok-az-informci-krelnekhez> (2016.1.29.).

²⁹ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/zastupniki-miskogo-golovi-3> (2016.1.29.).

³⁰ <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/proekti-regulyatornikh-aktiv> (2016.1.29.).

³¹ <https://www.facebook.com/BabjakZoltan23/> (2016.1.29.).

³² A honlap elérhető az alábbi linken: <http://beregvidek.uz.ua/> (2016.1.29.).

³³ <http://beregvidek.uz.ua/files/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE.pdf>. (2016.1.29.).

- ³⁴ http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=534&Itemid=1832&lang=hu (2016.1.29.)
- ³⁵ [http://beregvidek.uz.ua/images/stories/A%20VII_%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%BA%20j%C3%A1r%C3%A1si%20tan%C3%A1cs%20_20\(soron%20k%C3%ADv%C3%BCli\)%20%C3%BCl%C3%A9sszak%C3%A1nak%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l_001.jpg](http://beregvidek.uz.ua/images/stories/A%20VII_%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%BA%20j%C3%A1r%C3%A1si%20tan%C3%A1cs%20_20(soron%20k%C3%ADv%C3%BCli)%20%C3%BCl%C3%A9sszak%C3%A1nak%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l_001.jpg)
- ³⁶ [http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20\(1\)_001.jpg](http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20(1)_001.jpg)
- ³⁷ http://beregvidek.uz.ua/files/9-%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F/rish_5_realiz_movnoi_polituku.pdf (2016.1.29.)
- ³⁸ http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=540&Itemid=1839&lang=hu (2016.1.29.)
- ³⁹ http://beregvidek.uz.ua/files/rish_463_plan_robotu_radu_II_pivriccha_2015_hun.pdf (2016. 01. 29.)
- ⁴⁰ http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=441&Itemid=1730&lang=hu (2016.1.29.)
- ⁴¹ Ugyanolyan formában szerepel a tartalom megnevezése, mint ahogy a honlapon olvasható.
- ⁴² Az önkormányzati hivatal vezetésének személyi összetétele.
- ⁴³ A végrehajtó bizottság mellett működő tanácsadói és véleményező szerv személyi összetétele.
- ⁴⁴ Valószínűsíthető, hogy sokkal több határozatot hoz egy-egy falusi önkormányzat végrehajtó tanácsa, mint amennyit a honlapra feltöltenek.
- ⁴⁵ <http://46.107.226.4/beregvidek/files/Forma%20zapitu.pdf> (2016.1.29.)

Irodalom

- Csernicskó István 2014. Új nyelvtörvény Ukrainában: a lehetősége tárháza vagy politikai szemfényvesztés. In: Gróf Annamária – N. Császi Ildikó – Szoták Szilvia szerk. *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest – Alsóór: Tinta Könyvkiadó – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet. 84–95.
- Csernicskó István – Fedinec Csilla 2015a. Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 206–238.
- Csernicskó István – Fedinec Csilla 2015b. Nyelvpolitika Ukrainában, 2015 március. *Magyar Nyelvőr* 2015/2. 145–156.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrainában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 21. évf. (2012)/3: 568–588.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Tóth Mihály – Csernicskó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrainának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.

István Csernicskó – Mihály Tóth

THE RIGHTS OF THE NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE

Introduction

The particular characteristics of the geopolitical and geographical position of Ukraine, the variable political, historical, economic, cultural and social development of the regions of its territory inherited from the Soviet Union, the ethnic and linguistic composition of its population, and the fact that the representatives of the titular nations of all neighboring states are among its citizens all turn issues of language into matters of internal and foreign policy as well as of security policy in this country. The military conflict currently underway is also indicative of this.

Ukraine, which gained its independence in 1991, is undergoing the worst crisis of its brief history. In late autumn 2013, protests and unrest broke out in Kyiv, claiming several people's lives; in March 2014 Russia annexed the Crimean peninsula; and the war officially called an "anti-terrorist operation" has been going on in the eastern part of the country since April 2014. The linguistic division of the country and the Ukrainian–Russian rivalry have also contributed to causing the political, military and economic crisis which threatens the security of the entire European continent and set back the economy of the region.

On independence in 1991, Ukraine inherited a difficult economic and complex linguistic situation from the disintegrating Soviet Union. In the early years of Ukrainian statehood, the aims of the majority nation and those of the country's minorities in the field of ethnic and linguistic rights coincided: after the collapse of the Soviet Union, both the ethnic Ukrainians and the minority communities exhibited a growing interest in their own cultures and languages. They made efforts to extend the use of their languages, thereby weakening the position of Russian, which previously held a privileged status. However, while the Ukrainian majority and the minorities had been in a similar position in many respects in the Soviet Union, after 1991 their parallel efforts to strengthen the positions of their respective communities and languages led to a collision of interests.

1. Rights of the national minorities: Definition of legal subjects

The Constitution¹ defines the Ukrainian people as the totality of citizens of all nationalities (second sentence in the Preamble). Article 11 of the Constitution divides the Ukrainian people into two parts. One part is the Ukrainian nation, comprising those citizens who identify as ethnic Ukrainians. The other part is made up of those citizens who do not belong in the first group, but rather are included among the indigenous peoples and the national minorities.

The term *indigenous people* (корінний народ) is not found in any other Ukrainian laws; it features only in the Constitution. Meanwhile, the term *national minority* (національна меншина) serves to indicate national and ethnic groups that are non-ethnic Ukrainian. Ukraine's laws contain two interpretations (definitions) of this latter term.

The official definition is found in Article 3 of Ukraine's National Minorities Act²: "The national minorities include all those groups of Ukraine's citizens that are non-Ukrainian by ethnicity and who express their national identity and their community with each other." This definition, however, is extremely broad and allows any group of non-ethnic Ukrainian people (as few as two persons) to notify [the authorities] of their belonging to a national minority from the day after they receive Ukrainian citizenship (Sul'ha 1998). At national, regional and local level, one may often hear officials speak of the existence of a hundred or more national minorities.³

The other definition of the term national minority – which is also valid for Ukraine – is contained in Recommendation 1201 (1993) of the Council of Europe's Parliamentary Assembly on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights, which, based on two international agreements signed by Ukraine, should be incorporated in the national legislation of Ukraine.⁴ Thus, in Ukraine, the term "national minority" should refer to groups of persons who:

- a) reside on the territory of Ukraine and are citizens thereof,
- b) maintain longstanding, firm and lasting ties with Ukraine,
- c) display distinct ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics,
- d) are sufficiently representative, although smaller in number than the ethnic Ukrainians,

e) are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion and their language.

However, the Ukrainian authorities do not take this definition into account.

2. The right to ethnic identity

The Constitution defines the Ukrainian people as the totality of Ukraine's citizens of all nationalities. According to Article 11 of the National Minorities Act "Ukraine's citizens have the right to freely choose and restore their ethnic identity. Forcing citizens to renounce their own ethnic identity is not allowed in any form." Article 300 of the Civil Code of Ukraine⁵ guarantees for natural persons "the preservation of their own ethnic, cultural, religious and linguistic identity, as well as the free choice of the form and mode of the manifestation of their own individuality."

In Ukraine there is no official body responsible for granting official recognition to ethnic minorities. Further, the country's laws do not prescribe the drawing up of a register of ethnic groups, and there is no normative document containing an exhaustive list of officially recognized (indigenous) ethnic minorities.

Although absent from the law, the accepted view is that the legitimate means of collective self-definition as an ethnic group is to establish and register an ethnic social organization. At least, this is one possible interpretation of the contents of the Second Country Report on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, submitted by the Ukrainian government to the Secretary-General of the Council of Europe. Concerning Article 3 of the Framework Convention, the Country Report stated: "The representatives of 33 ethnic groups determined themselves and national minorities and established public associations that represent and protect their rights and interests before the bodies of state power and bodies of local self-government."⁶

For individuals, the only opportunity provided by the state for professing an ethnic identity is the Ukrainian Census (Всеукраїнський перепис населення), which has been held on a single occasion since independence – in 2001. The legal sources⁷ regulating the census do not appear to contain specific rules for the recording of ethnic identity. The survey form for the 2001 census contained a separate field for the recording of a person's ethnic identity (ethnic affiliation), where an

entry was required. For the purpose of monitoring and encoding people's responses to the questions on ethnic identity, the Rylsky Institute of Art and Folklore Studies and Ethnology (Ukrainian Academy of Sciences) produced a list of the ethnic groups that could be selected.⁸ In other words, a committee practically decided which ethnic groups (sub-ethnos) and languages (may) exist in Ukraine (Csernicskó–Molnár 2015).

In the 2001 census, question no. 6 on the survey form was: "Your ethnic background (indicate your ethnic identity or your ethnic group)."⁹ In the next census, the question will be as follows: "6. Your ethnic background (nationality) (according to the self-definition of the respondent)." Respondents may refuse to answer.¹⁰

Data relating to ethnic identity are not shown in Ukrainian personal documents (e.g., identity cards). Prior to Ukrainian independence, Soviet identity cards did indicate ethnicity, while birth certificates included the ethnicity (nationality) of the parents. No such information is given in Ukrainian personal identity documents, but birth certificates do contain a field for the ethnicity of parents, which, however, the registrars leave blank.

3. The ban on ethnic discrimination and on incitement to ethnic hatred

Article 24 of the Ukrainian Constitution declares that "Citizens shall have equal constitutional rights and freedoms and shall be equal before the law. There shall be no privileges or restrictions based on race, skin color, political, religious and other beliefs, gender, ethnic and social origin, property status, place of residence, linguistic or other characteristics." This constitutional principle – adapted to meet the specific features of the regulated field – is contained in many laws enacted since 1996 (the year in which the new Constitution was adopted). Accordingly, Article 5(1) of Ukraine's Code of Civil Procedure¹¹ states "Courts must respect the honor and dignity of all participants in civil cases and serve justice to them based on equality before the law and without regard for their race, skin color, political, religious or other convictions, gender, ethnic and social origins, financial status, place of residence, linguistic or other characteristics."

A similar formulation is contained in Article 10 of Ukraine's Code of Public Administrative Procedure¹². In addition, Article 6(4) of the same Code stipulates equality before the law for both domestic and foreign natural and legal persons.

Several provisions of the National Minorities Act address the ban on discrimination and safeguards for equality of opportunity. According to Article 1 of the Act, “Ukraine guarantees for citizens of the republic – irrespective of their ethnic origin – political, social, economic and cultural rights and freedoms, and it supports the development of national [ethnic] identity and self-expression.” When guaranteeing the rights of persons belonging to national minorities, the state assumes that “these rights constitute an inalienable part of the generally accepted human rights.” According to Article 18 of the Act, “Any restriction of the rights and freedoms of citizens made indirectly or directly on ethnic grounds is prohibited and punishable by law.” Article 161 of the Ukrainian Criminal Code¹³ states that anyone who acts with the intention of inciting ethnic, racial or religious conflict or hatred, or of denigrating the honor and dignity of an ethnic group or the religious convictions of citizens, or of directly or indirectly restricting the rights [of citizens] based on their race or their religious or political convictions or their gender or ethnic and social origin, or who seeks to grant privileges based on the same, shall be punished with a monetary penalty or with two years of corrective labor or even with a prison sentence of up to five years.

The Advisory Committee, whose task is to monitor the implementation of the provisions of the Framework Convention, called on the Ukrainian authorities to refrain from citing the constitutional norm banning discrimination (Article 24 of the Constitution) as an argument against decisions that seek to positively discriminate in favor of the minorities (e.g., when drawing up electoral rules).¹⁴ The interpretation of the ban on discrimination as a ban on positive discrimination is one of the peculiarities of Ukrainian law-making.

4. The prohibition on altering ethnic ratios

In Article 2 of Ukraine’s Declaration of the Rights of Nationalities,¹⁵ the Ukrainian state guaranteed for all ethnic groups the right to preserve the areas traditionally inhabited by them and to establish in these areas minority administrative units. Article 10 of the National Minorities Act declares that “the state shall guarantee to the national minorities the preservation of their living space in accordance with their historical and current place of residence.” In subsequent Ukrainian legislation, these declarations have not been followed by any other legal ban on forcibly altering ethnic ratios to the detriment of the minorities. Even so, Ukraine has ratified the Framework Convention for the Pro-

tection of National Minorities, Article 16 of which prohibits “measures which alter the proportions of the population in areas inhabited by persons belonging to national minorities.”

5. The right to historical and cultural heritage sites

According to Article 5 of Ukraine’s Declaration of the Rights of Nationalities, “Ukraine shall protect, on its territory, the historical and cultural heritage of the peoples and of the national groups.” Article 6(2) of the National Minorities Act repeats the text of the cited declaration. Apart from these general provisions, Ukraine’s laws make no special mention of the protection of the heritage of the national minorities. Further, Ukraine’s Act on the Protection of the Cultural Heritage¹⁶ does not distinguish between the heritage sites of the majority nation and those of the national minorities. The memories of cultural heritage are placed in two categories: national and local memories. The protection of the law applies only to registered objects or sites that feature in the records. Almost anyone can initiate the registration of an object or site. In this field, decisions concerning memories of local significance are taken by local competent committees, while those of national significance are taken by a national committee.

6. The right to use national symbols and to celebrate national holidays

Article 4 of Ukraine’s Declaration of the Rights of Nationalities establishes that “Ukrainian citizens of all nationalities are guaranteed the right to practice their own religion, to use their own national symbols, to celebrate their own national holidays, and to participate in the traditional rites of their own people.” According to Article 6 of the National Minorities Act, “The state guarantees, to all national minorities, the right to national-cultural autonomy: (...) the use of national symbols, the observance of national holidays, (...) and the carrying on of any other lawful activity.”

7. The right to practice religion

Article 24 of the Constitution prohibits negative discrimination on religious grounds. Article 35 establishes that everyone has the right to freedom of thought and religion. This right provides the basis for the adoption and observance of a religion or a decision not to follow any religion. It ensures the realization without hindrance of religious activities and ceremonies, whether individually or jointly with others. In Ukraine, churches and religious organizations are separate from the state, while schools are separate from the churches. The state cannot render the teachings of any church binding on citizens. At the same time, the Constitution also states that no-one shall be exempted from

his or her duties to the state, or from implementing its laws, on grounds of religious convictions. If military service is incongruous with an individual's religious convictions, then this obligation must be replaced by an alternative form of service.

Neither the Constitution nor the Act on Freedom of Conscience and Religious Organizations¹⁷ makes special mention of the national minorities' churches or religious life or of ceremonies held in the mother tongue. According to Article 4 of Ukraine's Declaration of the Rights of Nationalities, the right of every minority citizen in Ukraine to practice his own religion and to participate in the traditional rites of his or her own people is guaranteed. The National Minorities Act places the practicing of their own religion by the national minorities within the framework of the ethnic cultural autonomy that is guaranteed to them (Article 6).

The constitutional separation of church and school also means that ecclesiastical organizations cannot found [state-funded] educational institutions (except for the training of priests and other church staff). Thus, for instance, in Transcarpathia the lyceums run by the Reformed (Calvinist), Catholic and Greek Catholic churches, where Hungarian is the language of tuition, operate as privately-owned educational institutions.

8. The right to cultural and educational/artistic activities

Preserving and developing the identity and culture of national minorities is a priority area when regulating the minority issue. States will often provide minorities with more room for maneuver in this area than in such fields as linguistic, educational or political rights. In the law ratifying the European Charter for Regional or Minority Languages, Ukraine undertook to apply all the provisions of Article 12 on cultural activities and facilities – with the exception of section (1)e.

According to Article 6 of the National Minorities Act, the state shall guarantee to the national minorities the right to national-cultural autonomy, which includes, among other things, the following: developing the national cultural traditions, satisfying literary and artistic needs, and founding national cultural institutions. The historical and cultural heritage sites of the national minorities are placed under the protection of the law.

Article 2 of the Act on Ukraine's Basic Legislation on Culture¹⁸ establishes culture as one of the main components of the identity of the Ukrainian nation and the national minorities. It declares the equality of all citizens in the field of creating and utilizing cultural goods and values. Under the provisions of Article 4, the state is to provide for the development of culture in the Ukrainian language as well as to

guarantee rights and opportunities to use the languages and cultures of the national minorities living in the country. Article 8 specifically concerns the cultural rights of the national minorities. It stipulates that the state shall establish the conditions for the development of the culture of all national minorities living on the territory of Ukraine and shall include them in the process of creating cultural values. Regardless of ethnicity, every citizen has the right to preserve, develop and propagate his or her own culture, language, traditions and customs. Ukrainian citizens can establish national-cultural centers and organizations and they may form artistic institutions and mass media outlets. According to Article 11, it is the duty of citizens to respect the culture, language, customs and traditions of the national minorities in Ukraine.

Under Article 41 of the Act on the Protection of the Cultural Heritage¹⁹, the state shall assist the national minorities in protecting their cultural heritage.

9. The right to establish organizations (to self-organization and the protection of interests)

Countries that have acceded to the Framework Convention are required, under Article 7, to “ensure respect for the right of every person belonging to a national minority to freedom of peaceful assembly [and] freedom of association...” These international legal guarantees – as general human rights or in the form of provisions relating specifically to the national minorities – are reiterated in several places in Ukrainian legislation. According to Article 36 of the Constitution, “Citizens of Ukraine shall have the right to freedom of association into political parties and public organizations for exercising and protecting their rights and freedoms and for satisfying their political, economic, social, cultural and other interests, with the exception of restrictions established by law in the interests of national security and public order, protection of public health, or protection of rights and freedoms of other persons.”

Article 6 of Ukraine’s Declaration of the Rights of Nationalities contains the first normative clause expressly acknowledging the right of the national minorities to establish organizations: “The Ukrainian state shall guarantee to each nationality the right to establish its own cultural centers, associations and organizations. Such organizations may work towards developing national culture, to holding mass events in accordance with the provisions of law, and to establishing nationality press products, publishing houses, museums, creative collectives, theaters, and film studios.” According to the National Minorities Act, “Citizens belonging to the national minorities shall freely choose

the extent and form of the realization of the rights granted to them by the law, and may apply such rights independently and through the appropriate state bodies or social associations. The participation or non-participation of a citizen belonging to one of Ukraine's national minorities in the social associations of the national minority, may not serve as a basis for restricting his or her rights" (Article 13). The National Minorities Act prescribes that "The bodies of the state shall promote the activities of the nationality social associations, which shall undertake their activities in accordance with the laws in forces" (Article 14(1)).

In the first two decades after independence, social organizations in Ukraine were governed by the Act on Citizens' Associations of 1992.²⁰ Since 2012, they have been regulated by the Act on Social Associations.²¹

10. The right to political representation and the right to take part in the government of the country and in public life

Although the international agreements clearly indicate the obligations of states in this field, nevertheless – as in many other instances – the regulation of how these obligations are to be met was left to lawmakers in individual states. Ukraine satisfies these obligations in a rather peculiar way by guaranteeing legal equality irrespective of an individual's ethnicity. National legislation does not contain any quotas relating to membership of a linguistic or ethnic group.²² In order to involve the organizations of the national minorities in the decision-making processes of the bodies of state power, a Ukrainian council for ethno-political issues operating under the auspices of the Vice-President of Ukraine was established, as was also the Council of the Organizations of the Ukrainian Nationalities operating under the auspices of the State Committee for the Nationalities and Religious Affairs. The existence of this latter body is prescribed in Article 5(3) of the National Minorities Act. Under this Act, it is required that a permanent committee focusing on nationality issues should operate in the Supreme Council and that there should be such committees in local councils.

According to Article 14 of the National Minorities Act, the organizations of the nationalities have the right – in accordance with the Constitution and with the laws relating to parliamentary and local authority elections – to put forward candidates in parliamentary and local elections. Many ethnic organizations (including ethnic Hungarian organizations) have made use of this right, to the extent possible under the laws in force. Regarding the parliamentary elections, this possibility was provided only by the Act governing the 1994 elections, and from 2006, even at local elections, only the political parties were permitted to put forward lists of candidates.

A peculiarity of political life in Ukraine is that each election to date has been held under a very different regulatory system. After the Amendment of 2005, the national minorities could not be present even in local council bodies without being part of a political party, and winning more votes than the three percent threshold seemed a hopeless venture in view of the small voter base of the minorities. Moreover, national minority organizations were not permitted to join party alliances or electoral blocs. For this reason, in order to survive on the political stage, they had no choice but to found political parties.

Ukrainian legislation does not make any reference to ethnic parties. However, the Act on Political Parties²³ contains significant hurdles to the establishment of regional party formations. Article 3 of the Act determines that political parties must be established and operate throughout Ukraine (i.e., they must be registered nationally). Meanwhile, Article 10 stipulates that a party's "legalization" (registration) can take place if the decision to establish a party is backed with the signatures of at least 10,000 Ukrainian citizens who are entitled to vote, whereby these citizens must live in at least two-thirds of Ukraine's counties.²⁴ Further, Article 11 requires parties to establish local organizations in more than half of the country's administrative units within six months of the initial registration.

In 2005, in an unprecedented development for the national minorities living in Ukraine, two ethnic Hungarian parties were registered by Ukraine's Ministry of Justice.²⁵

11. The right to autonomy and self-government

There is no international legal instrument stipulating that Ukraine should grant autonomy, self-government or the internal right to self-determination to its national minorities. The provisions contained in Point 35(2) of the Copenhagen Document on the Human Dimension of the CSCE of June 29, 1990 – provisions which envisage local or autonomous public administration for national minorities as a means of establishing the conditions for the protection and preservation of their ethnic, cultural, linguistic and religious identity – cannot be regarded as legally binding on states, in view of the political rather than legal nature of the Document. Theoretically, the situation differs somewhat in the case of the provisions of Article 11 of Recommendation 1201 (1993) of the Council of Europe's Parliamentary Assembly, which states: "In the regions where they are in a majority the persons belonging to a national minority shall have the right to have at their disposal appropriate local or autonomous authorities or to have a special status, matching the specific historical and territorial situation and in accordance with the domestic legislation of the state." Ukraine

undertook on accession to the Council of Europe²⁶ to develop its policy towards minorities in line with Recommendation 1201 and its principles, incorporating these principles into its legal system and administrative practice. But how can the community of European states call Ukraine to account for its failure to implement the provisions of a recommendation that many other countries have also chosen to ignore?

The Constitution contains no provisions relating to the autonomy of the national minorities. Article 2 excludes the possibility of territorial autonomy, declaring that “Ukraine shall be a unitary state.” At the same time, Article 133, which regulates the territorial structure of the country, describes the Autonomous Republic of Crimea as a part of Ukraine’s administrative and territorial structure. Thus, this form (or status) is accepted as an administrative and territorial part of a unitary state, that is, as an administrative unit of special legal status. The Constitution then devotes a complete chapter (Title X – Articles 134–139) to determining and interpreting the legal status of this entity.

In Article 132 of the Constitution, which addresses the principles governing the territorial structure, the various criteria for achieving the balanced socio-economic development of the regions include the need to take into consideration the ethnic and cultural traditions of these regions. This constitutional provision served as the precondition for the inclusion in the Act on Local Governments in Ukraine²⁷ – which regulates the legal status of the local and regional bodies of power – of many opportunities for action on behalf of the national minorities and for the stipulation of norms relating to competences in the field of language use. Among these, the following should be mentioned:

a) On elaborating the statute of self-governments, the historical and national cultural traditions of the municipality in question must be taken into consideration (Article 19).

b) Self-governments are obliged to provide conditions for the development of the national and cultural traditions of the population, to facilitate the work of national and cultural organizations, to provide instruction in the mother tongue, as well as the conditions necessary for the mother tongue to be taught (Article 32(7) and (8)).

c) The regional (district, county) state administrative bodies of areas inhabited primarily by one or more national minorities are obliged to compile and then submit to the competent council a program for the national and cultural development of the minority (or minorities) in question.

d) The local self-governments have the exclusive right to determine the language (or languages) that are to be used by the council and

its executive bodies in the course of their work and in their official announcements.

Both the Declaration of the Rights of Nationalities and the National Minorities Act mention autonomy. Under Article 2 of the former “The Ukrainian state shall safeguard, for each people and nationality, the areas traditionally inhabited by them, and it shall provide for the existence of nationality-administrative units and create the conditions needed for the development of all national languages and culture.” According to Article 6 of the National Minorities Act, “The state shall guarantee all national minorities the right to national and cultural autonomy: the use of the mother tongue and tuition in the native language, and native language lessons in state educational institutions and within the framework of national and cultural organizations, the development of national cultural traditions, the use of national symbols, the observance of national holidays, the practice of their own religion, the satisfaction of needs arising in the fields of literature, art and the mass media, the formation of national, cultural and educational institutions, and any other activity which is not prohibited by the laws in force.” The commitment to create nationality public administrative units has never been fulfilled. Subsequent legislation has failed to even mention such administrative units.

The rights listed above have been realized to a lesser or greater extent; nowhere does the Ukrainian legal system offer an interpretation or definition of the term “institution of cultural autonomy.”

12. The right to establish and maintain contacts

The right to establish and maintain contacts applies both to relations among members of national minorities and to transfrontier (cross-border) relations. The latter naturally include the opportunity and right of a national minority to unhindered contact with its kin state.

Articles 17 and 18 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities address the right to contacts. On ratifying the European Charter for Regional or Minority Languages, Ukraine agreed to apply in full the provisions of Article 14 on taking measures to encourage transfrontier cooperation.

Articles 15 and 17 of Ukraine’s National Minorities Act touch upon the issue of international cooperation and contacts. Under the provisions of Article 15, persons belonging to the national minorities or their organizations have the right – in accordance with Ukrainian law – to establish and maintain contacts with people of the same national identity and with their social organizations outside Ukraine. The same article permits the acceptance of support coming from abroad that is necessary for satisfying their linguistic, cultural and intellectual

needs. The National Minorities Act also provides for the national minorities or their organizations to take part in the operation of international non-governmental organizations.

Since both Ukraine's international commitments and its domestic laws envisage the signing of bilateral or multilateral treaties and agreements in the field of the protection of the national minorities, it comes as no surprise to learn that Ukraine has indeed signed agreements in this field with several countries. One of the first such agreements was that signed with Hungary, Article 17 of which addresses the issue of the national minorities. The basic treaty between the Ukraine and Hungary²⁸ was preceded by a declaration on the rights of the national minorities, signed by both countries on May 31, 1991,²⁹ to which a protocol was attached.³⁰ Ukraine has signed similar agreements with all its neighbors.

Summary

According to some researchers (e.g., Zaremba–Rymarenko 2008), today's Ukraine is characterized by a delayed and incomplete attempt by ethnic Ukrainians – the majority nation – to strengthen their linguistic and cultural positions. As a result, the ethnic and linguistic policies of the Ukrainian state do not accord with European practice or the practices of the neighboring states. At the same time, the efforts made to strengthen Ukrainian identity and the status of the Ukrainian language, have served to activate among the national minorities a desire to preserve their own minority languages, culture, identity and religion. This has led to a paradoxical situation in which the national minorities express their dissatisfaction with the language rights granted to them, while the elite of the majority nation worry about the current and future status of the Ukrainian language. According to researchers, in consequence of this contradictory situation, both the national minorities and the majority nation are very concerned about the loss of national identity and linguistic assimilation. In Nahorna's view (2005: 268–269), Ukrainian society has been divided into two camps by concerns *for and about language*. Unsurprisingly, therefore, there is a sense of “linguistic mission” on both sides. In the western part of the country, where ethnic Ukrainians predominate, the fear is that if Russian becomes the second official language of the state, then Ukrainian statehood will come to an end, placing both the Ukrainian language and nation in jeopardy. In the south and east, where Russian predominates apart from in state administration, the policy of Ukrainization is considered an existential threat to the Russian language and the sense of Russian national identity in Ukraine.

According to Brunner (1995: 43), the nation-state has no realistic alternative in the region of the post-Communist states. He wrote, “It is hardly possible to prove, but all the evidence suggests that the nation-state is a necessary and required stage of development in modern statehood (...). It would be fatal, however, (...) for the West to ignore the necessity of nation-state development and to offer as an alternative solution for the (small) peoples of Eastern Europe the so-called rational multi-ethnic model.”

Assessments of the complex Ukrainian context may differ. Seen from one side, it may seem that the Ukrainian minorities (led by the Russians) are fighting for the “modern” ideology – for the preservation of ethnic and linguistic diversity – while the ethnic Ukrainians support “outdated” ideologies in seeking to construct a homogeneous state. From a different perspective, however, the Ukrainian situation could be seen as the Russians doing everything to preserve their privileged position inherited from the Soviet era and to maintain their dominance, while the Ukrainians are seeking to free themselves from post-colonial baggage and truly construct an independent nation and state.³¹

Clearly, the situation is a complex one: while both sides are right in many respects, there always exist just as many arguments for the other side’s position.

An examination of Ukraine’s legislation in the field of minority and language rights indicates that several factors have influenced law making: the historical legacy, the country’s domestic politics, its efforts towards European integration, and the associated obligation to apply the norms of international minority protection. The country’s political elite seeks to maintain balance and peace in society by taking into account the positions of all the various actors: the interests of the evolving Ukrainian nation and those of the country’s minorities concerned for their own survival (Csernicskó 2016). As they fight for their rights, the ethnic and linguistic minorities are effectively playing an important role in Ukraine’s democratization and European integration.

Notes

¹ Конституція (Основний Закон) України, 2006

² Закон України „Про національні меншини в Україні”, 1992.

³ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Opinion on Ukraine. – ACFC/OP/1/(2002)2. March 2002.

⁴ Article 9 of the Ukrainian Constitution states that “International treaties in force, accepted by the *Verkhovna Rada* as binding, shall be an integral part of the national legislation of Ukraine.” Through its ratification of the instrument of accession to the Council of Europe, Ukraine committed itself to developing its policy towards minorities

in accordance with Recommendation 1201 (1993) of the Council of Europe's Parliamentary Assembly and with its principles, integrating such principles into its legal system and administrative practice. By ratifying the Treaty on Good Neighborly Relations and Cooperation with Romania, Ukraine acknowledged Recommendation 1201 as a binding document in the field of minority protection.

⁵ Цивільний кодекс України, 2003.

⁶ Council of Europe. Document ACFC/SR (1999) 014. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_SR_Ukraine_en.pdf

⁷ Закони України „Про державну статистику” (2000), „Про Всеукраїнський перепис населення” (2000), Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 924 „Про затвердження положення про Державний комітет статистики України”. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁸ <http://www.ukrcensus.gov.ua/publications/>

⁹ Ваше етнічне походження (вказіть національність (народність), етнічне групу).

¹⁰ Ваше етнічне походження (національність). (за самовизначенням респондента – зазначте). – відмова від відповіді. Lásd: <http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2012/program.pdf>

¹¹ Цивільний процесуальний кодекс України, 2004.

¹² Кодекс адміністративного судочинства України, 2005.

¹³ Кримінальний кодекс України, 2001.

¹⁴ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Opinion on Ukraine. – ACFC/OP/1/(2002)2. March 2002.

¹⁵ Декларація прав національностей України, 1991.

¹⁶ Закон України „Про охорону культурної спадщини”, 2000.

¹⁷ Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації”, 1991.

¹⁸ Основи законодавства України „Про культуру”, 1992.

¹⁹ Закон України „Про охорону культурної спадщини”, 2000.

²⁰ Закон України „Про об'єднання громадян”, 1992.

²¹ Закон України „Про громадські об'єднання”, 2012.

²² Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. 2009 р. с. 53. This document is available in Ukrainian and English at the website of the Council of Europe: http://www.coe.int/t/dghl/monitorings/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Ukraine_en.pdf

²³ Закон України „Про політичні партії України”, 2001.

²⁴ Article 133 of the Ukrainian Constitution establishes the territorial structure of the country in 27 administrative units. These are: the Autonomous Republic of Crimea, 24 counties (область), and two cities with special status: Kyiv (the capital of Ukraine) and Sevastopol (the capital of the Autonomous Republic of Crimea).

²⁵ „KMKSZ” Ukrajnai Magyarok Pártja [“KMKSZ” Party of Hungarians in Ukraine] / „КМКС” Партія угорців України”. Аббревіатура „КМКС” у перекладі з угорської мови означає: „Товариство угорської культури Закарпаття”. Дата реєстр.: 17.02.2005 р. № 108. Ukrajnai Magyar Demokrata Párt [Hungarian Democratic Party

in Ukraine] // Демократична партія угорців України. Дата реєстр.: 24.03.2005 р. № 117. See <http://www.minjust.gov.ua/0/499>

²⁶ Parliamentary Assembly Opinion No. 190 (1995) on the application by Ukraine for membership of the Council of Europe. See <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EOP190.htm>

²⁷ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”, 1997.

²⁸ Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою.

²⁹ Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншин. 31.05.1991 р.

³⁰ Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншин. 31.05.1991 р.

³¹ For a contrary assessment, see Alekseev 2008 and Moser 2013.

References

- Alekseev, Vladymyr 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. [Running away from Europe? Who and how to counteract in Ukraine implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages] Харков: „Факт”.
- Brunner, Georg 1995. *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában* [The ethnic issue and minority conflicts in Eastern Europe]. Budapest: Teleki László Intézet.
- Csernicskó, István 2011. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2–1: 75–91.
- Csernicskó, István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. [Language Policy of the war in Ukraine] Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó, István – Molnár, József 2015. Valós és/vagy konstruált valóság az ukrajnai népszámlálásokban. [Real and/or constructed reality of the Ukrainian censuses] *Regio* 23(3): 46–79.
- Nahorna, Larysa 2005. *Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики*. [Political language and language policy. The range of possibilities of political linguistics] Київ: Світогляд.
- Sul’ha, Mykola 1998. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин. *Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-американського бюро захисту прав людини* 21: 11–12.
- Zaremba, Oleksandr – Rymarenko, Serhij 2008a. Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. [Mechanisms of the mobilization of linguistic groups: activists, catchwords, provisions] In: Oleksandr Maiboroda et al. eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 235–257. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Sándor Dobos

CHANGES OF PLACE-NAMES IN THE TERRITORY OF PRESENT-DAY TRANSCARPATHIA FROM 1898 TO 2000

During the 20th century the Hungarian community with other local ethnic groups, living on the territory of present-day Transcarpathia, were forced to sustain more governmental changes that caused place-names to be changed in the region – especially because of ideological purposes, without taking cultural traditions, historical backgrounds into consideration. In this way, settlement names were modified nearly five times in the region.

In chronological order, FIRST PLANNED PLACE-NAME CHANGES on the territory of present-day Transcarpathia occurred at the turn of the 20th century. At that time the region was still the part of the Austro-Hungarian Monarchy and it was administratively divided into four counties: Ung, Bereg, Ugocsa and Máramaros. There were chaos and disorder in the field of place-names of the Kingdom of Hungary (Jeney–Tóth 1998: I–IV.): a) many settlements have the same names (e.g.: to the mind of Sebők (1990: 7) there were about 80 settlements that were called ‘Újfalu’); b) one settlement has several names; c) place-names were not regularized nationally, at the same time several authorities and offices dealt with naming and renaming of settlements (e.g: Ministry of Home Affairs, Post Office, Office of Railway, Steamship Agency). To put an end to the chaotic conditions the Hungarian government of that time decided to register place-names officially and regularize them nationally. In this way, it established the 4th article of the 1898 Act on “*Town/village names and other place-names*”.¹ According to the 4th article of that Act the National Municipal Registration Committee was set up that carried out the registration and regularization of place-names between 1898 and 1912 in 59 counties including Ung, Bereg, Ugocsa and Máramaros (Jeney–Tóth 1998: XIV., Jeney 1998: 9). The main principles of the place-name changes were that each settlement should have only one officially registered name and each officially registered place-name could be used for representing only one settlement (Jeney–Tóth 1998: I–IV). Thus, at

that time many towns and villages got names including distinctive prefixes (e.g.: Som – Beregsom, Salamon – Tiszasalamon, etc.) and most non-Hungarian-populated villages – especially in the counties that were situated along the borders – received Hungarian place-names or the names of them were Hungarianized (e.g.: *Holubina* – *Galambos*, *Lipcse-Polyána* – *Lipcsemező*, etc.) (Jeney 1998: 61–88). Table 1 below includes several names of settlements showing the results of the first place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia (Table 1.).

No.	Place-name in 1900 before the 4 th article of the Act from 1898	Place-name according to the 4 th article of the Act from 1898	District name
County of Máramaros (the registration and regularization of place-names were carried out in 1901)			
1	Técső	Técső	Técsői
2	Bogdán	Tiszabogdány	Tiszavölgyi
3	Veresmart	Tiszaveresmart	Szigeti
4	Akna-Szlatina (Szlátyiná)	Aknaszlatina	Szigeti
5	<i>Kusnicza</i>	<i>Kovácsrét</i>	Dolhai
6	<i>Lipcse-Polyána</i>	<i>Lipcsemező</i>	Dolhai
7	<i>Pilipecz</i>	<i>Fülöpfalva</i>	Ökörmezői
County of Bereg (the registration and regularization of place-names were carried out in 1904)			
1	Beregszász rtv ⁴	Beregszász rtv.	Latorczai Mezőkaszonyi Tiszháti Tiszháti Szolyvai Munkácsi Alsóvereczkei
2	Munkács rtv. ⁷	Munkács rtv.	
3	Rákos	Beregrákos	
4	Som	Beregsom	
5	Borzsova	Nagyborzsova	
6	Nagy-Bégány	Nagybégány	
7	<i>Holubina</i>	<i>Galambos</i>	
8	<i>Berezinka</i>	<i>Nyírhalom</i>	
9	<i>Tisova</i>	<i>Csendes</i>	
County of Ung (the registration and regularization of place-names were carried out in 1904)			
1	Ungvár rtv. ⁷	Ungvár rtv.	Nagykaposi Nagykaposi Ungvári Nagybereznai Szerednyei
2	Ásvány	Tiszaásvány	
3	Salamon	Tiszasalamon	
4	Kis-Gőcz	Kisgejőcz	
5	<i>Kosztrina</i>	<i>Csontos</i>	
6	<i>Dubróka</i>	<i>Ungtölgyes</i>	

Changes of place-names in the territory ...

No.	Place-name in 1900 before the 4 th article of the Act from 1898	Place-name according to the 4 th article of the Act from 1898	District name
County of Ugocsa (the registration and regularization of place-names were carried out in 1907)			
1	Nagy-Szőllős	Nagyszőllős	Tiszáninneni
2	Gyula	Szőllősgyula	Tiszántúli
3	Bökény	Tiszabökény	Tiszántúli
4	Péterfalva	Tiszapéterfalva	Tiszántúli
5	<i>Kis-Kupány (Mála Kopánya)</i>	<i>Alsóveresmart</i>	Tiszáninneni
6	<i>Veresmart (Velikóv Kopányov)</i>	<i>Felsőveresmart</i>	Tiszáninneni

*Table 1. Results of the first place-name changes in the territory of
present-day Transcarpathia
(illustrating with several names of settlements)
Source: Jeney-Tóth (1998)*

No.	Hungarian place-names according to the 4 th article of the Act from 1898	Czech place-names according to the law no. 266 from 1920
1	Bátyú	Batovo
2	Beregardó	Ardov
3	Bregdédá	Ďedovo
4	Beregszász	Berehovo
5	Feketeardó	Černý Ardov
6	Halábor	Hrabarov
7	Makkosjánosi	Janošovo
8	Munkács	Mukačevo
9	Nagybereg	Berehy
10	Nagygut	Velike Gutovo
11	Szürte	Surty
12	Tiszaágtelek	Āgovo
13	Tiszabökény	Bekeň
14	Tiszapéterfalva	Petrovo
15	Ungvár	Užhorod

*Table 2. Results of the second place-name changes in the territory
of present-day Transcarpathia
(illustrating with several names of settlements)
Source: Várady (1941)*

After the First World War, according to the Treaties of Saint-Germain (signed on 10th September 1919) and Trianon (signed on 4th June 1920) the region became the part of the first Czechoslovak Republic as a province called Podkarpatská Rus, also known as: Subcarpathian Rus or Ruszinszko (Vidnyánszky 2010: 47, Tokar-Panov 2010: 51–54). SECOND PLANNED PLACE-NAME CHANGES took place during that period between the two World Wars from 1919 to 1938 (Bíró 1993: 137). The process of place-name changes were regularized by the law number 266 signed in 1920 on “*Naming cities, towns, places and streets, standing place-name boards and numbering houses/buildings*”.² The way of carrying out that law was detailed by the governmental order number 324 signed in 1921.³ The main principle was to replace the Hungarian names of all settlements by Czech names and the Minister of Home Affairs had the right to supervise it. As a result of the second place-name regularization each city, town and village got an official Czech name (e.g.: *Beregszász – Berehovo*, *Tiszabökény – Bekeň*, etc.). Table 2 includes several place-names illustrating the consequences of the second place-name changes in the region.

The THIRD PLANNED PLACE-NAME CHANGES of the 20th century in the territory of present-day Transcarpathia were also caused by a political turn (Bíró 1993: 137). According to the First Vienna Award, signed on 2nd November 1938, the south-western part of the region inhabited mostly by Hungarians was given back to Hungary (Vehes-Tokar, 2010: 94–95), where the counties of Ung, Bereg and Ugocsa were restored (Fedinec 2010: 162–163.). By 1939 the remaining portion of the region lived mostly by Ruthenians (also known as Rusyns) was attached to Hungary as a bilingual (Hungarian and Hungarian-Russian (Rusyn)) territory under name Subcarpathia (Oficinskij 2010: 170–171). In principle, Hungarian names of settlements dating from the time of first place-name regularization were reinstated automatically (e.g.: *Berehovo – Beregszász*, *Bekeň – Tiszabökény*, etc.) ((Beregszászi 1995/1996: 374, 1997: 357). However, in Subcarpathia the place-names were regularized by two governmental orders number 6.200⁵ and 14.500⁶ signed in 1939 which specified that the Minister of Home Affairs had to determine place-names without taking into consideration the 4th article of the 1898 Act. According to those orders most settlements of Subcarpathia got back their Slavic names that were used before the first place-name regularization and the names of settlements also had to be used simultaneously in two languages: Hungarian and Hungarian-Russian (Rusyn) (e.g.: *Nižní*

Hrabovnice – Alsóhrabonica / Нижня Грабовниця, etc.). Below there is table 3 that includes several names of settlements showing the results of the third place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia.

After the Second World War, according to the agreement between the Czechoslovak Republic and the Union of Soviet Socialist Republics signed at Moscow, on 29th June 1945, the territory of present-day Transcarpathia was attached to the Ukrainian Soviet Socialist Republic as a temporary state formation under name Transcarpathian Ukraine, officially called: *Закарпатська Україна/Zakarpatszka Ukrajina*⁷ (Oficinskij 2010: 242–244). On 22nd January 1946, the Presidium of Supreme Soviet of the Soviet Union issued a decree that integrated Transcarpathian Ukraine into the territorial division of the Ukrainian Soviet Socialist Republic as one of its regions called Transcarpathian region, officially: *Закарпатська область/Zakarpatszka oblaszty*. Administratively, the region was divided into thirteen districts, officially called: *район/rajon* (Oficinskij 2010: 217). The FOURTH PLANNED PLACE-NAME CHANGES took place at that time in the region. Main principle was to replace Hungarian place-names by Russian place-names. On 25th June 1946, the Presidium of Supreme Soviet finalized the changes in the names of settlements by approving and making official Russified names of cities, towns and villages of Transcarpathia. Later, settlements also got Ukrainian versions of their names (Beregszászi 1995/1996: 374, 1997: 357). Thus, *Bátyú* became Russified *Узловое (Uzlovoje)* and Ukrainianized *Вузлове (Vuzlove)*; *Bökény* – *Бобовое (Bobovoje)* and *Бобове (Bobove)* etc. Such name change concerned not only Hungarian villages, but many Ukrainian and Ruthenian villages as well (Beregszászi 1995/1996: 374, 1997: 357). This is how *Воловое (Volovoje)*, in Hungarian *Ökörmező* became *Межгорье (Mezsgorje)* and *Міжгір'я (Mizshirja)*. Table 4 includes several names of settlements showing the consequences of the fourth place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia.

THE FIFTH PLACE-NAME CHANGES began in the Soviet era, at the end of 1980s, but its official approving was in the time of independent Ukraine. It differed from earlier regularizations of place-names because the local Hungarian minority initiated to restore the traditional, historical Hungarian names of settlements lived by them based on updated international and Ukrainian contracts and laws relating to the rights of national minorities (Dobos 2014: 454–479).

No.	Hungarian place-names according to the 4 th article of the Act from 1898	Czech place-names according to the law no. 266 from 1920	Names of settlements according to the third planned place-name changes
County of Bereg			
1	Bátyú	Batovo	Bátyú
2	Beregárdó	Ar dov	Beregárdó
3	Beregdéda	Ďedovo	Beregdéda
4	Beregszász	Berehovo	Beregszász
5	Halábor	Hrabarov	Halábor
6	Makkosjánosi	Janošovo	Makkosjánosi
7	Nagybereg	Berehy	Nagybereg
8	Nagygut	Velike Gutovo	Nagygut
County of Ugocsa			
1	Feketeardó	Černý Ar dov	Feketeardó
2	Nagyszőlős	Sevluš	Nagyszőlős
3	Salánk	Šalánky	Salánk
4	Tiszabökeny	Bekeň	Tiszabökeny
County of Ung			
1	Csap	Čop	Csap
2	Eszeny (belonged to the county of Szabolcs)	Eseň	Eszeny
3	Nagydobrony (belonged to the county of Bereg)	Velka Dobroň	Nagydobrony
6	Szalóka (belonged to the county of Szabolcs)	Saloka	Szalóka
4	Szürte	Surty	Szürte
5	Tiszaásvány	Ašvany	Tiszaásvány
7	Tiszasalamon	Salamúnova	Tiszasalamon
8	Ungvár	Užhorod	Ungvár
In Subcarpathia			
1	Alsógereben	Nižní Hrabovnice	Alsóhrabonica/Нижня Грабовниця
2	Alsóhalas	Nižnia Rybnica	Alsóribnice/Нижня Рыбниця
3	Alsóveresmart	Malá Kopaňa	Alsóveresmart/Мала Копаня
4	Nyíralom	Berezinka	Berezinka/Березинка
5	Ungtölgyes	Doubravka	Dubrówka/Дубровка
6	Őrhegyalja	Podhořany	Podhering/Подгоряны
	Ökörmező	Volově	Ökörmező/Воловое
7	Csendes	Tisov	Tiszova/Тисова
8	Turjasebes	Tuři Bystrý	Turjabisztra/Турия Быстра

Table 3. Results of the third place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia (illustrating with several names of settlements)

Source: Várady (1941); Jeney–Tóth (1998); Melléklet a 14.500/1939. B. M. számú rendelet 1. §-ának (2) bekezdéséhez: „A kárpátaljai terület községeinek jegyzéke”. Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 781–802.
 [Supplement to the order no. 14500 B.M. from 1939 on “The list of the settlement names of the Subcarpathian territory” Belügyi Közlöny, 6th July 1939, number 30 (volume XLIV) 781–802.]

Changes of place-names in the territory ...

No.	Hungarian (Hungarian- Russian/Rusyn) names of settlements according to the third planned place-name changes	Russian names of settlements	Ukrainian names of settlements
		according to the fourth planned place- name changes	
1	Asztély	Лужанка (Luzsanka)	Лужанка (Luzsanka)
2	Bátyú	Узловое (Uzlovoje)	Вузлове (Vuzlove)
3	Beregardó	Чопивка (Csopivka)	Чопівка (Csopivka)
4	Beregszász	Берегово (Berehovo)	Берегове (Berehove)
5	Beregújfalu	Новое Село (Novoje Selo)	Нове Село (Nove Selo)
6	Botfalva	Прикордонное (Prikkordonnoje)	Прикордонне (Prikkordonne)
7	Bökényből	Бобовое (Bobovoje)	Бобове (Bobove)
8	Déda	Дедово (Dedovo)	Дідове (Didove)
9	Eszeny	Яворово (Javorovo)	Яворове (Javorove)
10	Fornos	Лісковое (Liszkovoje)	Ліськове (Liszkove)
11	Gút	Гараздовка (Harazdovka)	Гараздівка (Harazdivka)
12	Kőrösmező – Ясиня (Jaszina)	Ясиня (Jaszina)	Ясиня (Jaszina)
13	Nagyszőlős	Виноградов (Vinogradov)	Виноградів (Vinogradiv)
14	Ökörmező – Воловое (Volovoje)	Межгорье (Mezsgorje)	Міжгір'я (Mizshirja)
15	Szürte	Струмковка (Sztrumkovka)	Струмківка (Sztrumkivka)

*Table 4. Results of the fourth place-name changes in the territory
of present-day Transcarpathia
(illustrating with several names of settlements)*

Source: Botlik–Dupka (1991)

The restoration of settlement names was not an easy task. On the one hand, the Transcarpathian Hungarians had to decide which variants of historical Hungarian place-names should be restored, and on the other hand, they also had to achieve that the use of the chosen historical Hungarian place-names would be approved officially by authorities (Beregszászi 1995/1996: 374, 1997: 357).

Two institutions dealt with the restoration of the historical Hungarian names of Hungarian-populated towns and villages: a) *Transcarpathian Hungarian Cultural Association*⁸, founded in 1989, as the main initiator of holding referendums to change names of Hungarian settlements (Beregszászi 1995/1996: 375, 1997: 358); b) *Hungarian Studies Centre of the Soviet Union* (later *Uzhgorod Hungarian Studies Institute*), established in 1988, as the linguistic scientific institute of Uzhgorod State (now: National) University that was asked by the authorities to check and form an opinion of the results of the referendums (Lizanec 1990: 3). Unfortunately, the two institutions did not agree on several points. For instance, both institutions emphasized that the main task is the restoration of historical names of settlements, but they defined the notion of them differently (Beregszászi 1995/1996: 376–377, 1997: 359). Transcarpathian Hungarian Cultural Association stated that historical place-names should be the longer-forms of Hungarian names of settlements approved in accordance with the 4th article of the 1898 Act (Móricz 1990: 3), while Hungarian Studies Centre of the Soviet Union stressed that traditional place-names should be the shorter-forms of Hungarian names of settlements used before the first place-name regularization (Móricz 1991b: 4). Furthermore, Transcarpathian Hungarian Cultural Association stated that the opinion of local inhabitants should be the primary decisive factor in selection of traditional place-names instead of the rather science-centred view of Hungarian Studies Centre of the Soviet Union (Móricz 1991a: 2).

To resolve the disputed questions of restoring historical Hungarian place-names, the Transcarpathian Hungarian Cultural Association, Hungarian Studies Centre of the Soviet Union and the Institute of Hungarian Studies (Budapest) held a professional meeting in Uzhgorod (in Hungarian: Ungvár), on 11th May 1991 (Kárpátalja 1991: 4). The result of the meeting was an eight-point statement. The statement mainly considered desirable: a) the official place-names should be used parallelly in the state language and in the languages of Transcarpathian minorities in accordance with the international practice of the

usage of settlement names in multinational regions; b) the minority population of a town or a village should be allowed to officially use their own form of the name of the place if they constitute at least 5% of the total local population or number at least 1000 people; c) the official names are to be formed according to the rules of the formation of proper nouns in each language; d) the historical index of Transcarpathian place-names should be completed. However, differences remained on some points even after the meeting, and the historical index of Transcarpathian place-names was never completed either (Beregszászi 1995/1996: 377, 1997: 360).

To make the traditional, historical Hungarian place-names officially approved local Hungarians with the help of Transcarpathian Hungarian Cultural Association initiated referendums in villages. The results of local referendums were confirmed by councils of villages and districts that forwarded them to the council of Transcarpathian region. The council of the region, before making its official decision on the historical Hungarian place-names supported by local referendums, asked the Hungarian Studies Centre of the Soviet Union to form an opinion on them (Dobos 2014: 467–468). On that level of the administration the process of restoration and official authorization of the traditional names of Hungarian-populated settlements were slowed by the above mentioned differences between the opinions of Transcarpathian Hungarian Cultural Association and Hungarian Studies Centre of the Soviet Union on the historical Hungarian names of settlements (Dobos 2014: 471).

Fortunately, in most cases the council of Transcarpathian region approved the historical Hungarian place-names supported by local referendums instead of the place-name variants suggested by the Hungarian Studies Centre of the Soviet Union (Dobos 2014: 471). Based on the 1978 Constitution⁹ (article 108, paragraph 6) of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the 1996 Constitution¹⁰ (article 85, paragraph 2) of Ukraine the results of the local referendums were forward to the Supreme Council of Ukraine (also known as: the Parliament of Ukraine) to sanctify them. Figure 1 shows the way of initiating, forming scientific opinion of local referendums and approving the results of them.

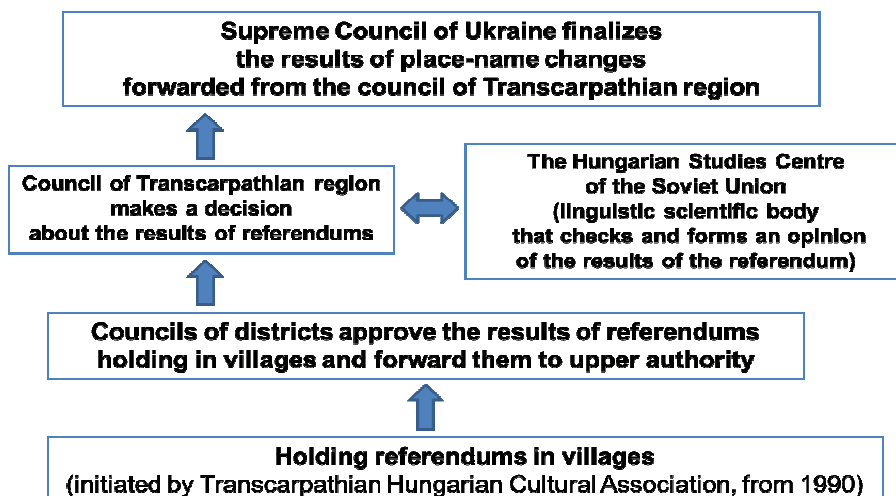

Figure 1 The way of initiating, forming scientific opinion of local referendums and approving the results of them

Source: Edited by the author of this study – © Sándor Dobos (2015)

Finally, thanks to the initiation of Transcarpathian Hungarian minority the Parliament of Ukraine made positive decision on the official restoration and use of the traditional names of Hungarian-populated settlements four times between 1991 and 2000. About half hundred Hungarian settlements got back their traditional, historical names except some of them because against the results of local referendums *Бодолів* (*Bodoliv*) became *Бадалово* (*Badalovo*), *Вузлове* (*Vuzlove*) became *Батьово* (*Batyovo*) instead of their own historical Hungarian names *Badaló* and *Bátyú*. Table 5 below shows the results of the fifth place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia.

No.	Date	Districts	Names of Hungarian settlements before the fifth place-name changes	Names of Hungarian settlements after the fifth place-name changes (in Ukrainian/Hungarian)
1.	22 th February 1991 ¹¹	Ужгородський/ Uzhgorodskij (in Hungarian Ungvári)	1) Яворове (Javorove) 2) Мінеральне (Mineralne)	1) Есень/Eszeny 2) Тисаашвань/ Tiszaásvány
2.	21 st September 1991 ¹²	Берегівський/ Berehivskij (in Hungarian: Beregszászi)	1) Грабарів (Hrabariv) 2) Заставне (Zasztavne) 3) Зміївка (Zmijivka) 4) Лужанка (Luzsanka) 5) Нове Село (Nove Szelo) 6) Бодолів (<i>Bodoliv</i>)	1) Галабор/Halábor 2) Запсонь/Zápszony 3) Кідьом/Kigyós 4) Астей/Asztély 5) Берегуйфалу/ Beregújfalu 6) Бадалово/ <i>Badalovo</i>

Changes of place-names in the territory ...

No.	Date	Districts	Names of Hungarian settlements before the fifth place-name changes	Names of Hungarian settlements after the fifth place-name changes (in Ukrainian/Hungarian)
3.	2 nd March 1995 ¹³	Берегівський/ Berehivskij (in Hungarian: Beregszászi)	1) Вузлове (Vuzlove) 2) Гараздівка (Harazgyivka) 3) Деренковець (Derenkovec) 4) Дзвінкове (Dzvinkove) 5) Дідове (Gyidove) 6) Добросілля (Dobroszilja) 7) Іванівка (Ivanyivka) 8) Липове (Lipove) 9) Косини (Koszini) 10) Сонячне (Szonyacsne) 11) Четове (Csetove)	1) Батьово / Batyovó 2) Гут/Gút 3) Шом/Som 4) Горонглаб/Harangláb 5) Дийда/Déda 6) Бене/Bene 7) Яноші/Jánosi 8) Гетен/Hetyen 9) Косонь/Kaszony 10) Мале Попово/Kisporovo 11) Четфалва/Csetfalva
		Виноградівський/ Vinohradivskij (in Hungarian Nagyszőlősi)	1) Юлівці (Julivci)	1) Дюла/Gyula
		Мукачівський/ Mukacsivskij (in Hungarian Munkácsi)	1) Дрисіна (Driszina) 2) Ліскове (Liszkove) 3) Рівне (Rivne)	1) Дерцен/Dercen 2) Форнош/Fornos 3) Серне/Szernye
		Ужгородський/ Uzhgorodskij (in Hungarian Ungvári)	1) Деревці (Derevci) 2) Комарівці (Komarivci) 3) Павлове (Pavlove) 4) Прикордонне (Prikordonne) 5) Солонці (Szolonci) 6) Струмківка (Sztrumkivka) 7) Тисянка (Tiszkanka) 8) Цеглівка (Cehlivka)	1) Батфа/Bátfa 2) Паладь-Комарівці/ Palágykomoróc 3) Палло/Palló 4) Ботфалва/Botfalva 5) Малі Селменці/ Kisszelmenc 6) Сюрте/Szürte 7) Тисаагтелек/ Tiszaágtelek 8) Тийглаш/Téglás

No.	Date	Districts	Names of Hungarian settlements before the fifth place-name changes	Names of Hungarian settlements after the fifth place-name changes (in Ukrainian/Hungarian)
4.	19 th October 2000 ¹⁴	Виноградівський/ Vinohradivskij (in Hungarian Nagyszőlősi)	1) Бобове (Bobove) 2) Братово (Bratovo) 3) Дівичне (Gyivicsne) 4) Дяково (Gyakovo) 5) Заболоття (Zabolottya) 6) Клинове (Klinove) 7) Клиновецька Гора (Klinovecka Hora) 8) Петрово (Petrovo)	1) Тисобикень/Tisabökeny 2) Ботар/Batár 3) Форголань/Forgolány 4) Неветленфолу/ Nevetlenfalu 5) Фертеполмаш/Fertőszalmás 6) Оклі/Akli 7) Оклі Гедь/Aklihegy 8) Пийтерфолво/Péterfalva

Table 5. Results of the fifth place-name changes in the territory of present-day Transcarpathia based on the relating decrees of the Supreme Council of Ukraine

Notes

¹ 1898. évi törvénycikkek. In: Magyar Törvénytár. Jegyzetekkel ellátta: dr. Márkus Dezső, királyi törvényszéki bíró. Budapest, 1899. 19–21. [Acts from 1898. In: Collection of Hungarian law. Editor: dr Dezső Márkus, royal legal judge. Budapest, 1899. 19–21.]

² „A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helységtáblával való megjelöléséről és házak számozásáról” szóló 1920. évi 266. számú törvény. In: A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármas mutató. Írta: Kemenczky Kálmán. Athenaeum, Košice, 1924. 172. [Law no. 266 from 1920 on “Naming cities, towns, places and streets, standing place-name boards and numbering houses/buildings”. In: The systematization of updated Hungarian and Czechoslovak law of Slovenskó and Podkarpatská Rus. Written by Kálmán Kemenczky. Athenaeum, Košice, 1924. 172.]

³1921. évi 324. számú kormányrendelet „A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helységtáblával való megjelöléséről és házak számozásáról” szóló 1920. évi 266. számú törvény végrehajtásáról. In: Cseh-Szlovák törvények és rendeletek gyűjteménye. Szerk.: Pálesch Ervin. Prešov(Eperjes), 1921. 841-845. [The governmental order no. 324 from 1921 on the implementation of the law no. 266 from 1920 on “Naming cities, towns, places and streets, standing place-name boards and numbering houses/buildings”. In: Collection of Czechoslovak laws and orders. Edited and translated into Hungarian by dr Ervin Pálesch. Prešov (Eperjes), 1921. 841–845.]

⁴ Abbreviation *rtv.* (in Hungarian *rendezett tanácsú város*) means city/town with an elected body called city/town council.

⁵ A m. kir. minisztériumnak 6.200/1939. M. E . számú rendelete: „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről.” Belü-

gyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 769-773. [The order no. 6200 M.E. from 1939 of the Hungarian Royal Ministry on “*Provisional administrative division of Subcarpathian territory returned to the realm of the Hungarian Holy Crown*” Belügyi Közlöny, 6th Jule 1939, number 30 (volume XLIV) 769–773.]

⁶ A m. kir. belügyminiszternek 14.500/1939. B. M. számú rendelete: „*A visszatért kárpátaljai területen a községnevek megállapítása, továbbá a közigazgatási kirendeltségek és a járások területi beosztásáról.*” Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 781–802. [The order no. 14500 B.M. from 1939 of the Minister of Home Affairs of Hungarian Kingdom on “*Defining settlement names and administrative division of returned Subcarpathian territory*” Belügyi Közlöny, 6th Jule 1939, number 30 (volume XLIV) 781–802.]

⁷ Latin alphabet versions of Slavic names, words and expressions are written in their Hungarian-based transliterations throughout this study.

⁸ Transcarpathian Hungarian Cultural Association is the English name-version of the official Ukrainian name of the institution: Товариство Угорської Культури Закарпаття/Tovarisztvo Uhorszkoi Kulturi Zakarpattya. It also can be translated into English as Subcarpathian Hungarian Cultural Association based on the Hungarian name of the institution: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. The author of the cited paper uses the latter English name-version of the institution.

⁹ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (in Hungarian: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Alkotmánya). Київ, 20 квітня 1978 року. Джерело: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (2015-12-21) [Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Kyiv, 20th April 1978, Source: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (2015-12-21)]

¹⁰ Конституція України (in Hungarian: Ukrajna Alkotmánya). Київ, 28 червня 1996 року. Джерело: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (2015-12-21) [Constitution of Ukraine. Kyiv, 28th June 1996, Source: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (2015-12-21)]

¹¹ Указ Президії Верховної Ради Української РСР Про відновлення деяким населенням пунктам Ужгородського району Закарпатської області колишніх найменувань (in Hungarian: Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete Kárpátalja Ungvári járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról). Київ, 22 лютого 1991 року. Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/765-12> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of the Ukrainian Soviet Socialist Republic on the restoration of historical names of settlements belonged to the Ungvári district (officially called Uzhgorodszkij rajon). Kyiv, 22nd February 1991, Source: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/765-12> (2015-12-21)]

¹² Указ Президії Верховної Ради України Про відновлення деяким населенням пунктам Берегівського району Закарпатської області колишніх найменувань (in Hungarian: Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete Kárpátalja Beregszászi járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról). Київ, 21 вересня 1991 року. Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1592-12> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the restoration of historical names of settlements belonged to the Beregszászi district (officially called Berehivszkij rajon). Kyiv, 21st September 1991, Source: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1592-12> (2015-12-21)]

¹³ Постанова Президії Верховної Ради України Про відновлення окремим населенням пунктам Берегівського, Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського

районів Закарпатської області колишніх найменувань (in Hungarian: Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete *Kárpátalja Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi és Ungvári járásaihoz tartozó települései történelmi neveinek visszaállítása-ról*). Київ, 2 березня 1995 року. Джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the restoration of historical names of settlements belonged to the Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi and Ungvári districts (officially called Berehivszkij, Vinohradivszkij, Mukacsivszkij, Uzhgorodszkij rajoni). Kyiv, 2nd March 1995, Source: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (2015-12-21)]

¹⁴ Постанова Верховної Ради України *Про відновлення окремих населених пунктам Виноградівського району Закарпатської області колишніх найменувань* (in Hungarian: Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete *Kárpátalja Nagyszőlősi járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállítása-ról*). Київ, 19 жовтня 2000 року. Джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2060-14> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the restoration of historical names of settlements belonged to the Nagyszőlősi districts (officially called Vinohradivszkij rajon). Kyiv, 19th October 2000, Source: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2060-14> (2015-12-21)]

References

Professional works and studies:

- Beregszászi, Anikó 1995/1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica* 43: 373–380.
- Beregszászi Anikó 1997. Magyar helységnevek Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében. In: *A Magyar névtani kutatások legújabb eredményei. I. kötet* Szerk.: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály, Gondolat Kiadó, Budapest, 356–361. [Anikó Beregszászi 1997: Language planning issues of Hungarian place-names in Subcarpathia. In: The latest results of the researches of Hungarian Onomastics. Volume I. Edited by Piroska B. Gergely – Mihály Hajdú, Gondolat Publisher, Budapest, 356–361.]
- Bíró Andor 1993. Kárpátalja településeinek történelmi neveiről. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Összeállította: Lizanec Péter – Horváth Katalin, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 134–142. [Andor Bíró 1993: About historical names of settlements of Subcarpathia. In: Scientific collection of the Uzhgorod Hungarian Studies Institute. Edited by Péter Lizanec – Katalin Horváth, Intermix Publisher, Ungvár–Budapest, 134–142.]
- Botlik József – Dupka György 1991. *Ez hát a hon...* Mandátum–Universum Kiadó, Budapest–Szeged. [József Botlik – György Dupka 1991: This is our homeland... Mandátum–Universum Publisher, Budapest–Szeged.]
- Dobos Sándor 2014. Magyar helységnevek Kárpátalján. Kodifikációs kísérletek és eredmények (1989–2000). In: Fedinec Csilla – Sztóák Szilvia (szerk.) *Határhelyzetek VII.: Közösség és identitás a Kárpát-medencében*.

- Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 454–479. [Sándor Dobos 2014. Hungarian place-names in Transcarpathia. Codifying attempts and results from 1989–2000. In: *Community and identity in the Carpathian Basin. Border-situations VII*. Edited by Csilla Fedinec – Szilvia Szoták. Márton Áron Specialized College of Balassi Institute, Budapest, 454–479.]
- Fedinec Csilla 2010. Magyar Felvidék kontra ruszin Kárpátalja. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 162–164. [Csilla Fedinec: Upper Hungary versus Rusyn Subcarpathia. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 162–164.]
- Jeney Andrásné – Tóth Árpád (szerk.) 1998. *A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898–1913)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. [Dr. Andrásné Jeney – Árpád Tóth (editors) 1998. *Names of towns/cities and villages of historical Hungary based on the documents of National Municipal Registration Committee*. Hungarian Central Statistical Office, Budapest.]
- Jeney Andrásné (szerk.) 1998. *Történeti összehasonlító helységnévtár (1773–1913). A történeti Magyarország északi és észak-keleti megyéi. 1. kötet*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 9. [Andrásné Jeney (editor) 1998. *Historical comparative dictionary of place-names from 1773 to 1913. Northern and north-eastern counties of historical Hungary. Volume 1*. Archives of the Hungarian Central Statistical Office, Budapest, 9.]
- Oficinszkij Román 2010. A Kárpátaljai Kormányzóság. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 170–174. [Román Oficinszkij 2010. Subcarpathian governed territory. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 170–174.]
- Oficinszkij Román 2010. A szovjet-csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebb-

- ségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 242–244. [Román Oficinskij 2010. Soviet–Czechoslovak negotiations and agreement on Subcarpathia. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 242–244.]
- Oficinskij Román 2010. Közigazgatási változások. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 217. [Román Oficinskij 2010. Changes in administrative division. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 217.]
- Sebők László 1990. *Magyar neve? Határokon túli magyar helységnévszótár*. Budapest. [László Sebők 1990. *Hungarian name? Dictionary of place-names beyond the border*. Budapest.]
- Tokar Marian – Panov Alen 2010. Közigazgatás. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 51–54. [Marian Tokar – Alen Panov 2010. Administration. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 51–54.]
- Várady Károly 1941. *Csonka-Magyarország közigazgatási helységnévtára* (Az anyaországot, a visszacsatolt felvidéket, Kárpátalját, Kelet-Magyarországot, Felső-Erdélyt és Délvidéket magába foglaló 10. kiadás). Budapest. [Károly Várady 1941: Administrative dictionary of truncated Hungary. Budapest.]
- Vehes Mikola – Tokar Marian 2010. Az első bécsi döntés. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 94–95. [Mikola Vehes – Marian Tokar 2010: The First Vienna Award. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 94–95.]

Vidnyánszky István 2010. Csehszlovák diplomáciai siker. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Főszerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum Kiadó, Budapest, 44–48. [István Vidnyánszky 2010: Czechoslovak diplomatic success. In: *Subcarpathia 1919–2009 history, politics, culture*. Chief Editors: Csilla Fedinec – Mikola Vehes. Institute for Ethnic and National Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences – Argumentum Publisher, 44–48.]

(Newspaper) Articles:

Kárpátalja 1991. Kárpátalja településneveiről (Állásfoglalás). *Kárpátalja*, 1991. május, 9. sz.(II. évf.). 4. [Kárpátalja 1991: Official opinion on Transcarpathian Hungarian place-names. *Kárpátalja*, May 1991, number 9, (volume II). 4.]

Lizanec Péter 1990: Helységnevek Kárpátalján. *Ung-vidéki Hírek*, 1990. december 25. 3. [Péter Lizanec 1990: Place-names in Transcarpathia. *Ung-vidéki Hírek*, 25th December 1990. 3.]

Móricz Kálmán 1990. Hogyan helyes? Megérkezett az MTA Nyelvtudományi Intézetének állásfoglalása a kárpátaljai magyar helységnevekről. *Kárpáti Igaz Szó*, 1990. december 2. 3. [Kálmán Móricz 1990: What is correct? The official opinion of the Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences on Transcarpathian Hungarian place-names has arrived. *Kárpáti Igaz Szó*, 2nd December 1990. 3.]

Móricz Kálmán 1991a. Csak kellő tisztelettel... *Kárpáti Igaz Szó*, 1991. február 6. 2. [Kálmán Móricz 1991a: Only with due respect. *Kárpáti Igaz Szó*, 6th February 1991. 2.]

Móricz Kálmán 1991b. Térjünk vissza a természetes állapotokhoz! *Kárpátalja*, 1991. május, 9. sz.(II. évf.). 4. [Kálmán Móricz 1991b: Let us return to the natural state. *Kárpátalja*, May 1991, number 9, (volume II). 4.]

Documents:

„A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helység-táblával való megjelöléséről és házak számozásáról” szóló 1920. évi 266. számú törvény. In: A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármas mutató. Írta: Kemenczky Kálmán. Athenaeum, Košice, 1924. 172. [Law no. 266 from 1920 on “Naming cities, towns, places and streets, standing place-name boards and numbering houses/buildings”. In: The systematization of updated Hunga-

- rian and Czechoslovak law of Slovenskó and Podkarpatská Rus. Written by Kálmán Kemenczky. Athenaeum, Košice, 1924. 172.]
1898. évi törvénycikkek. In: Magyar Törvénytár. Jegyzetekkel ellátta: dr. Márkus Dezső, királyi törvényszéki bíró. Budapest, 1899. 19–21. [Acts from 1898. In: Collection of Hungarian law. Editor: dr Dezső Márkus, royal legal judge. Budapest, 1899. 19-21.]
1921. évi 324. számú kormányrendelet „A városok, községek, helységek és utcák elnevezéséről, községeknek helységtáblával való megjelöléséről és házak számozásáról” szóló 1920. évi 266. számú törvény végrehajtásáról. In: Cseh-Szlovák törvények és rendeletek gyűjteménye. Szerk.: Pálesch Ervin. Prešov(Eperjes), 1921. 841–845. [The governmental order no. 324 from 1921 on the implementation of the law no. 266 from 1920 on “Naming cities, towns, places and streets, standing place-name boards and numbering houses/buildings”. In: Collection of Czechoslovak laws and orders. Edited and translated into Hungarian by dr Ervin Pálesch . Prešov (Eperjes), 1921. 841–845.]
- A m. kir. belügyminiszternek 14.500/1939. B. M. számú rendelete: „A visszatért kárpátaljai területen a községnevek megállapítása, továbbá a közigazgatási kirendeltségek és a járások területi beosztásáról.” Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 781-802. [The order no. 14500 B.M. from 1939 of the Minister of Home Affairs of Hungarian Kingdom on “Defining settlement names and administrative division of returned Subcarpathian territory” Belügyi Közlöny, 6th July 1939, number 30 (volume XLIV) 781–802.]
- A m. kir. minisztériumnak 6.200/1939. M. E . számú rendelete: „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről.” Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 769–773. [The order no. 6200 M.E. from 1939 of the Hungarian Royal Ministry on “Provisional administrative division of Subcarpathian territory returned to the realm of the Hungarian Holy Crown” Belügyi Közlöny, 6th July 1939, number 30 (volume XLIV) 769–773.]
- Melléklet a 14.500/1939. B. M. számú rendelet 1. §-ának (2) bekezdéséhez: „A kárpátaljai terület községeinek jegyzéke”. Belügyi Közlöny, 1939. július 6. 30. szám (XLIV. évf.) 781–802. [Supplement to the order no. 14.500 B.M. from 1939 on “The list of the settlement names of the Subcarpathian territory” Belügyi Közlöny, 6th July 1939, number 30 (volume XLIV) 781–802.]
- Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (in Hungarian: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság

Alkotmány). Київ, 20 квітня 1978 року. Джерело: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (2015-12-21) [*Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic*. Kyiv, 20th April 1978, Source: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (2015-12-21)]

Конституція України (in Hungarian: *Ukrajna Alkotmány*). Київ, 28 червня 1996 року. Джерело: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (2015-12-21) [*Constitution of Ukraine*. Kyiv, 28th June 1996, Source: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> (2015-12-21)]

Постанова Верховної Ради України *Про відновлення окремим населеним пунктам Виноградівського району Закарпатської області колишніх найменувань* (in Hungarian: *Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete Kárpátalja Nagyszőlősi járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról*). Київ, 19 жовтня 2000 року. Джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2060-14> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the restoration of historical names of settlements belonged to the Nagyszőlősi districts (officially called Vinohradivszkij rajon). Kyiv, 19th October 2000, Source: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2060-14> (2015-12-21)]

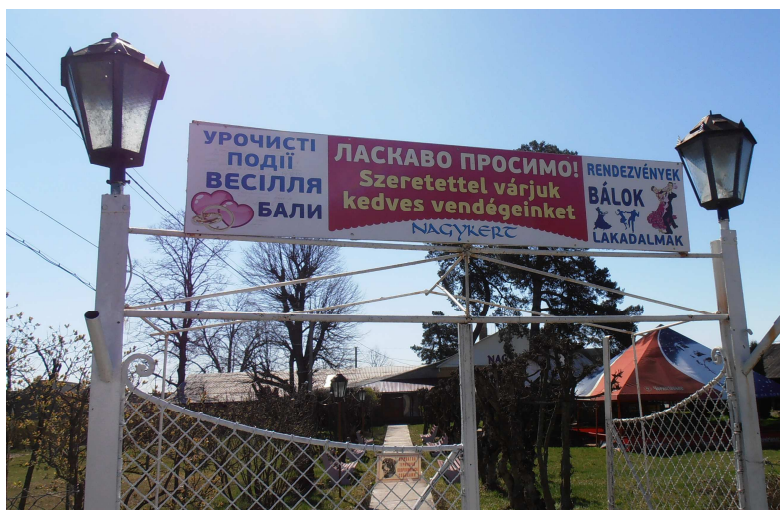
Постанова Президії Верховної Ради України *Про відновлення окремим населеним пунктам Берегівського, Виноградівського, Мукачівського та Ужгородського районів Закарпатської області колишніх найменувань* (in Hungarian: *Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete Kárpátalja Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi és Ungvári járásaihoz tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról*). Київ, 2 березня 1995 року. Джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the restoration of historical names of settlements belonged to the Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi and Ungvári districts (officially called Berehivszkij, Vinohradivszkij, Mukacsivszkij, Uzhgorodszkij rajoni). Kyiv, 2nd March 1995, Source: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/137/95-пв> (2015-12-21)]

Указ Президії Верховної Ради України *Про відновлення деяким населеним пунктам Берегівського району Закарпатської області колишніх найменувань* (in Hungarian: *Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete Kárpátalja Beregszászi járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról*). Київ, 21 вересня 1991 року. Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1592-12> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of Ukraine on the

restoration of historical names of settlements belonged to the Beregszászi district (officially called Berehivszkij rajon). Kyiv, 21st September 1991, Source: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1592-12> (2015-12-21)]

Указ Президії Верховної Ради Української РСР *Про відновлення деяким населеним пунктам Ужгородського району Закарпатської області колишніх найменувань* (in Hungarian: Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete *Kárpátalja Ungvári járásához tartozó települései történelmi neveinek visszaállításáról*). Київ, 22 лютого 1991 року. Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/765-12> (2015-12-21) [The decree of the Presidium of the Supreme Council of the Ukrainian Soviet Socialist Republic on the restoration of historical names of settlements belonged to the Ungvári district (officially called Uzhgorodszkij rajon). Kyiv, 22nd February 1991, Source: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/765-12> (2015-12-21)]

V. A NYELVOKTATÁS MŰHELYÉBŐL

Beregszászi Anikó

**DEFFICILES NUGAE
TERHES SEMMISÉGEK A KÖZÉPISKOLAI
MAGYAR NYELV TANTERVBEN**

1. Bevezető gondolatok

A kárpátaljai magyar kisebbségi közösség számára a jelenlegi ukrainai zavaros társadalompolitikai helyzetben kiemelten fontos az anyanyelv és az anyanyelvű iskolahálózat megőrzése. A magyar mint anyanyelv tantárgy oktatásának a tartalmán keresztül a közösség jövője, megmaradása, identitásának és nyelvének megőrzése hatékonyan befolyásolható (lásd Brubaker és mtsai 2011: 287, Papp 2012, Beregszászi 2002, 2012, Csernicskó 2013: 473–499, 2014). Fontos, hogy a magyar tananyelvű iskolának legyen presztízse a közösségben, használható és hasznosítható tudást közvetítsen, s ennek egyik feltétele az anyanyelv oktatásának megújítása, tartalmának folyamatos frissítése, a kárpátaljai magyar nyelvi tervezés hosszú távú céljaihoz való igazítása. A magyar tananyelvű iskolák talpon maradásához az szükséges, hogy értékes alternatívát jelentsenek a közösségnek.

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben 2005 óta tantárgypedagógiai reform van folyamatban (lásd Beregszászi 2009, 2010, 2011a, 2012, 2014), aminek megvalósításában kiemelt szerepük van az iskolai tanterveknek és a magyarnyelv-tankönyveknek. Ezek tartalmi és szemléletbeli átalakítása 2005 óta fokozatosan folyik, a leglényegesebb és leglátványosabb változás és elmozdulás az előzőekhez képest a középiskolai osztályok tananyagában történt.

2. Additív szemlélet, megváltozott tananyagtartalom: a 2005-ös Magyar nyelv tanterv

Az első sikeres lépés az anyanyelvoktatás tartalmának a módosítására és a változtatások kodifikálásra a 2005-ben megjelent, az ukrán oktatáspolitikai reformhoz igazodó, a korábbi 11 évfolyamosról 12 évfolyamos oktatási rendszerhez igazított magyar nyelv tanterv elkészítése (Kótyuk szerk. 2005). Az előző általános és középiskolai tantervekhez képest ez a tanterv főleg *szemléletében* volt más. Az általános iskola felső tagozatán (5–9. osztály) a tananyag tartalmát (ami jelentős részben grammatika) nem lehetett alapjaiban átszabni, ezt az állami alaptanterv nem tette lehetővé. Változtatni lehetett

azonban az anyanyelvhez és annak változataihoz való viszonyuláson, és funkcionálisabban lehetett megközelíteni a nyelvtani ismeretek tanítását is. A 2005-ös tanterv újdonsága volt, hogy:

- a) alkalmazta az additív (hozzáadó) szemléletet;
- b) nem a grammatika oktatását tekintette fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülők képesek legyenek minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat,
- c) a nyelvtant nem öncélúan igyekezett tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia;
- d) kimondta, hogy a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete az anyanyelv oktatásának egyik legfontosabb célja.

Jelentős változáson ment keresztül ennek a tantervnek köszönhetően a középiskolai osztályok tananyagának tartalma. 2005-ben az ukrán oktatási tárca még három középiskolai osztályban (10., 11. és 12. évfolyam) gondolkodott, és az oktatás tartalmának megváltoztatására is lehetőséget adott.

A 2005-ös tanterv a kárpátaljai magyarnyelv-oktatásban addig példátlan módon a középiskolai osztályokból kihagyta a grammatikát, nem került sor annak harmadszori (az elemi és az általános iskola utáni) újramondására, hanem a nyelvet annak használata felől közelítve stilisztikai, szociolingvisztikai és retorikai ismereteket tartalmaz a következő sorrendben: 10. osztály: funkcionális stilisztika; 11. osztály: szociolingvisztika, a nyelv változatossága; 12. osztály: retorika.

Olyan témakörök jelentek meg a középiskolai osztályok tananyagában, amelyek – amellet, hogy előzmény nélküliek a régió iskoláiban – módot adnak arra, hogy a közösség nyelvhasználatáról, nyelvi helyzetéről rendelkezésünkre álló tudományos eredmények végre megjelenjenek az oktatásban. Olyan tartalmi egységek kerültek a tantervbe és a tankönyvekbe, mint például a szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat; a nyelv és a nyelvváltozatok fogalma; a nyelv változékonysága és viszonylagos állandósága; a nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége; a nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. Beépültek az oktatás tartalmába a helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságairól (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok), a magyar nyelv más változataihoz viszonyított hasonlóságairól és különbségeiről szóló ismeretek.

Az új, Kijev által jóváhagyott tanterv alapján új magyarnyelv-tankönyvek is készültek, köztük a két középiskolai évfolyam számára is (Beregszászi 2010, 2011b). Igaz, közben az ukrán állami oktatáspolitikai kiszámíthatatlanságának köszönhetően 2010 nyarán az ukrán parlament egy hirtelen döntése visszaállította a gyakorlatban még életbe sem lépett 12 évfolyamos képzés helyett a Szovjetuniótól örökölt 11 évfolyamost. Ezért új középiskolai tantervre volt szükség (Beregszászi, Csernicskó, Braun, Hnatik-Riskó szerk. 2010), és két tankönyv helyett egyben kellett összevonni a 11. és 12. osztály tananyagát (Beregszászi 2011b), ám ez az oktatásnak a 2005-ös tantervben elképzelt tartalmán, szemléletén és módszerein nem változtatott.

3. A 2010-es Magyar nyelv tanterv és ami azóta történt

A középiskolai osztályokra vonatkozó jelenleg érvényes Magyar nyelv tanterv, mint azóta minden tanévben, a 2010-es összevont tanterv (Csernicskó, Beregszászi, Braun, Hnatik-Riskó szerk. 2010) alapján készült a Kárpátaljai Megyei Pedagógus-továbbképző Intézetben. 2010-ben ezt a tantervet egy munkacsoport állította össze, a csoportban kutatók (Beregszászi Anikó és Csernicskó István), gyakorló iskolai magyartanár (Hantik-Riskó Márta) és a Pedagógus-továbbképző Intézet munkatársa (Braun Éva) dolgozott együtt.

Ez a 2010-es tanterv még a 2005-ös tanterv elképzeléséhez viszonyítva is tartalmazott pozitív előrelépést az additív szemlélet alkalmazásában, illetve abban, hogy milyen mértékben veszi figyelembe a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvhasználati sajátosságait, például a kétnyelvűségi helyzetet.

Egy átlagos középiskola a standard szakirányt jelenti az ukrán oktatási struktúrában. Ennek a képzésformának az aktuális tanévre vonatkozó tantervei a 2010-es tantervet alapul véve szintén a fent említett munkacsoport neve alatt szerepelnek az elmúlt tanévekben az oktatási minisztérium honlapján, évszám nélkül, értelemszerűen az aktuális tanévre vonatkozva (<http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/ug-m-st.pdf>). A valóságban azonban 2010 óta csak a Pedagógus-továbbképző Intézet munkatársai dolgoztak, módosítottak a tanterven, minden tanév előtt minimálisan szerkesztve azt, az eredeti szerzők jóváhagyása nélkül. Ez a „beleírás” a legtöbb esetben nem használt, hanem ártott a tanterv eredeti szemléletének és elképzelésének, néhány elemében visszalépést jelent a nyelvművelő szemlélet és a grammatikaoktatás felé (részletesebben később).

Ha megvizsgáljuk a 2010-es középiskolai magyar nyelv tantervet, látjuk, hogy a tanterv következetesen nyelvtanításról és nem nyelvtanítástól beszél. Az additív szemléletet igyekszik követni, és a Bevezetőben megfogalmazza: *„célja, hogy a magyar nyelv tanításának hagyományaira épülő, korszerű anyanyelvi műveltséget adjon. Kiemelt hangsúlyt kap a szóbeli és az írásbeli kommunikációs készség fejlesztése. A program alkalmas a gyakorlatcentrikus anyanyelvi tudás és beszédkultúra kialakítására. (...) Meghatározó a nyelvhasználati szempontok érvényesítése a fogalmi ismeretek tanításában, a nyelvi elemek kommunikációs szerepének a bemutatása”*.

Az anyanyelvtanítás feladatait megfogalmazva fontosnak tartja kiemelni, hogy:

„a tanterv tananyaga nyelvhasználat-központú és szövegszemléletű; a magyar nyelvi ismeretek mellett kiemelt szerepet szán a diákok kommunikációs képzésének, a szövegértés és a szövegalkotás fejlesztésének. Az anyanyelvi oktatás tananyagát a nyelvtudomány újabb eredményeire épülő korszerű ismeretek adják.”

Kiemeli a tanterv bevezetője a szituatív nyelvhasználat kialakításának fontosságát, mint legfontosabb oktatási-nevelés cél: *„Az iskola feladata felkészíteni a diákokat a magánéleti és a közéleti szerepek betöltésére. A diákoknak megfelelő általános műveltséget kell szerezniük, mivel különböző ismeretek elsajátítása eszköz a tanulók értelmi, önálló ismeretszerzési és kommunikációs képességeinek kialakításához, fejlesztéséhez. A nevelés elsősorban a képességek és készségek fejlesztésére irányul.”*

A tanterv nem úgy bomlik tárgykörökre, mint az általános iskolai osztályok tantervei (beszéd tárgyköre, nyelvtan tárgyköre, szociokulturális tárgykör és a gyakorlati használat tárgyköre), hanem témakörök köré csoportosítja a tananyagot. A 10. osztályban heti 1 órát (a tanévben 35 óra, plusz 6 tartalék) irányoz elő, a tananyag pedig funkcionális stilisztikai ismereteket tartalmaz, nyelvhasználat- és gyakorlatközpontú, a nyelvtan tárgyköre teljes egészében hiányzik. A 11. osztályban szintén heti 1 óra (35 óra, 6 tartalék) kap helyet. A tananyag pedig szociolingvisztikai és retorikai ismereteket tartalmaz, még ha előbbieket néhol a megfelelés kényszeréből (a hagyományhoz, illetve az állami standardhoz, a hivatalos alaptantervhez igazodva) nyelvművelő ismereteknek nevezi is a tanterv, de a nyelvművelés kifejezést nem előíró paradigmaként, hanem gyakorlati tevékenységként értelmezi.

A 10. osztályban a stilisztika fogalmával és történetével, a stíléma fogalmával, az alkalmi és állandó stílusértékkel, illetve a beszélt és írott nyelvi stílusokkal, azok használati körével, műfajaival és nyelvi-nyelvhasználati jellegzetességeivel találkoznak a tanulók. Az egyes stílusrétegek tanulmányozása a nyelvhasználat felől megközelítve történik, kommunikáció-központú szemléletben, tanulnak a nyelvi funkciókról, a kommunikatív kompetenciáról és a kommunikáció szabályairól. Kiemeli a tanterv az adekvát és inadekvát (vagyis odaillő és oda nem illő) stílus fogalmát, vagyis már nem a korábbi helyes-helytelen nyelvművelői retorika mentén fogalmaz, hanem a beszédhelyzethez illeszkedően értelmezi a helyénvaló stílust. Igyekszik a tanterv követni a valós nyelvhasználat alakulását és kihívásait, szól például az *„elektronikus kultúra térhódításának hatásairól a társalgási stílus műfajainak alakulására.”*

A 11. osztály tananyaga a nyelvi változatosság és a retorika témaköreire épül. Foglalkozik a nyelv és nyelvváltozat fogalmával, a rétegzettség és a norma fogalmával, szól a nyelvváltozatok virtuális egyenlőtlenségének és aktuális egyenlőtlenségének kérdéséről, a nyelvi alapú diszkriminációról és a nyelvi toleranciáról. Taglalja a magyar nyelv legfontosabb változatait, vízszintes és függőleges irányú tagolódását, az egyes nyelvváltozatok főbb sajátosságait és jellemző használati körüket. Fontos részlete a tantervnek annak tudatosítása, hogy egyváltozatú beszélő nincs, egyik ajánlott téma az *„Egy ember – több nyelvváltozat”*.

A továbbiakban a tanterv a nyelvi norma témaköre kapcsán a nyelvi és a kommunikatív kompetencia fogalmával, majd a szituációhoz igazodó nyelvhasználat kérdésével foglalkozik, a nyelvet a társas viselkedés részének tekinti, szól a nyelvi illemről, a szolidaritás és udvariasság kérdésköréről a nyelvben.

Bekerülnek a tantervbe a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok és azok nyelvhasználati jellemzői is. A tanterv egyik legfontosabb pozitív hozadéka, hogy a kárpátaljai magyar nyelvi valóságot figyelembe véve igyekszik hasznosítható tudást közvetíteni a középiskolai anyanyelv-oktatás során. A tantervben (minden korábbi előzményt nélkülözve) megjelennek a következő témakörök: Névhasználati és megszólítási szokások a kárpátaljai magyar nyelvben (10. osztály); A kétnyelvűség hatásainak megjelenése a kárpátaljai magyar beszélt nyelvben a társalgás során (10. osztály); A helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságai (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatása: köl-

csönzés, kódváltás, gyakorisági eltérések, pragmatikai sajátosságok); a magyar nyelv más változataihoz viszonyított azonosságok és különbségek (11. osztály); A helyi nyelvváltozatok szerepe, az azonosságtudatban (11. osztály).

Végül érdemes visszatérnünk a Nyelvművelés főcím alatt olvasható, a 11. osztályban javasolt tananyagrészt vizsgálataához. A tanterv készítői (2005-ben és 2010-ben is) a nyelvművelés kifejezést a hagyománynak és az állami tantervírási elvárásoknak megfelelően használni kényszerültek, de eredeti elképzelésükben igyekeztek új megvilágításba helyezni és új tartalommal megtölteni azt, a felcserélő nézőpont helyett a hozzáadó szemléletet, illetve a nyelv társadalmi beágyazottságát figyelembe véve, a nyelvművelést a nyelvi tervezés folyamatának részeként értelmezve. A tantervben a következők találhatók:

„A nyelvművelés mint alkalmazott nyelvészeti tudományág. A nyelvművelés mint a nyelvi tervezés mint tudatos folyamat része. A nyelvi tervezés fogalma, ágai (helyzettervezés, állapottervezés, oktatás-tervezés), azok szerepe egy közösség életében. A nyelvművelés célja, feladatai (magára a nyelvre, illetve a nyelvhasználóra vonatkozóan), tartalma és módszerei.

Az anyanyelvi nevelés. A beszédkultúra, a beszédművelés és a beszédképesség-fejlesztés. Szerepük a személyiségfejlesztésben. A nyelvi norma és a nyelvhelyesség fogalma. Nyelvszokás és nyelvi norma. A nyelvi norma és a nyelvváltozatok.”

Az eredeti elképzelést felülírva sajnos a tantervbe a nyelvművelés témaköre kapcsán utólag bekerült a megyei Pedagógus-továbbképző Intézet munkatársainak „buzgalmából” két felesleges témakör: egy hagyományos nyelvhelyességi kérdéseket tartalmazó, illetve egy grammatikai ismereteket tartalmazó, amik szakszerűtlenül vannak elkészítve, és nem illeszkednek a tananyaghoz, vagyis teljesen feleslegesek.

Például:

„Nyelvművelés és szókészlettan, jelentéstan: A szó mint nyelvi jel. Jel, fogalom és jeltárgy viszonya. A fogalomalkotás. A szó fogalmi jelentése. Egy- és többjelentésű szavak. Alap- és mellékjelentés. Rokoni értelmű (szinonim) szavak és szólások, ezek nyelvi szerepe. Lexikai és nyelvi szinonimák (burgonya – krumpli, tavasz – kikelet).”

A grammatikai ismereteket tartalmazó témakör még ennél is értelmetlenebb, a tanterv eredeti elképzeléséhez sehogyan sem illeszkedő logika mentén lett „összeválogatva”, a hagyományos, előíró nyelvműve-

lés eszköztárából Nyelvművelés és nyelvtan címen. A témakör például a következő témákat ajánlja:

A szófajok. A szenvedő ige használata. A körülírt szenvedő szerkezet (meg van fázva, ki van állítva) helyessége vagy helytelensége. A főnévi többes szám használatának korlátozottsága a magyar nyelvben. A -só, -ső képzős melléknevek fokozása. Az udvariassági személynév-mások. Az ő, ők névmás nem személyre vonatkoztatott használata. Az aki, ami, amely névmások helyes használata. A vonatkozó névmások rövidebb és teljesebb alakjai. A számnévi kérdő névmások helyes használata (hány?, mennyi?). Az -e módosítószók helyes használata. Kötőszók a mondat elején. A rokon értelmű kötőszók egymás melletti használata (de azonban, noha holott). Alaktan. A névszói tőtípusok toldalékolásában mutatkozó jelentéskülönbségek (tűdő – tüdeje). Egyes földrajzi nevek tőváltozatai az -i képző előtt. Változó tövek összetételei utótagként (szavak – névszók, kötőszók, tapon – Sóstón stb.) A nem egyeztető birtokos szerkezet (az ő házuk). Az enyéme, övéké típusú jeles alakok mellőzése. A -ként és a -stul, -stül viszonyrag. Mondattan. Az alany és az állítmány egyeztetésének a szabályai. A helységnevek határozóragos alakjai (a kül- és belviszonyragok használata). A jelzett szó száma a számnévi jelző után.

A témák sem a tananyag tartalmához, sem egymáshoz nem illeszkednek szervesen, feleslegesen bontják meg a tanterv egységét és szemléletét, és „pazarolnak” el nyolc (3 és 5 tanóra van előirányozva a két témakörre) anyanyelvi órát. Arról nem beszélve, hogy ezzel a tananyagrésszel a tanterv és az anyanyelvi iskola nyelvművelő babonák és nyelvtudományi szempontból igazolhatatlan mítoszok (Lanstyák 2007a, 2007b, 2009) terjesztőjévé, a preskriptív (előíró) nyelv szemlélet közvetítőjévé válik. A Pedagógus-továbbképző Intézet toldozása-foldozása következtében a kárpátaljai magyar középiskolai anyanyelvi nevelése a 21. században visszatér ahhoz a nyelv szemlélethez, amely már a 20. században is elavult volt.

A tantervbe utólag beleírt fölösleges, a tanterv egységét megbontó tartalom ráadásul teljesen szembe megy Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma eredeti célkitűzéseivel is. A kijevi oktatási tárca ugyanis nem növelni, hanem csökkenteni kívánja az iskolai tananyagot. Erről tanúskodik például a miniszter 2015. február 6-án kiadott 100. számú rendelete, amely a tananyag csökkentését elő az 5–9. osztályos tantervekben (http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/45790/). A rendelet mellékletéből egyértelműen kiderül az is, hogy a tananyagcsök-

kentést a magyar nyelv mint tantárgy vonatkozásában is végre kell(e-ne) hajtani.

4. Összefoglaló gondolatok

A felsorolt eredmények és a pozitív elmozdulások ellenére a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás reformja még nem ért véget. Megnehezíti a közösség oktatásügyének mindennapjait az ukrán kormány kiismerhetetlenül változó oktatáspolitikája, a magyar (és más kisebbségi nyelvek) mint anyanyelv bizonytalan (vagy negligált) helyzete az érettségi és ezzel együtt a felsőoktatási rendszerben (erről bővebben: Csernicskó 2011, 2013).

Jelen tanulmány egyik legfontosabb megállapítása, hogy nem megfelelő, nem egyértelmű a tantervkészítés folyamata, és annak hivatalos engedélyeztetési procedúrája. Hivatalosan a tantervek elkészítése és engedélyeztetése a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet feladata. A 2005-ös, határkőnek számító magyar nyelv tanterv esetében szerencsésen talált egymásra az éppen akkor friss nyelvészeti alapokra helyezett állami alaptanterv szellemisége, a tantervre állami támogatást nyert csernyivci Bukrek Kiadó, a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet, illetve az általuk a tanterv megírására felkért Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Így létre tudott jönni egy olyan, gyakorló magyartanárokból, főiskolai oktatókból és nyelvész kutatókból álló munkacsoport, amely Kótyuk Istvánnak, a régió legnagyobb tapasztalattal rendelkező tanterv- és tankönyvírójának az irányításával megalkotott egy olyan anyanyelvi tantervet, amely sok tekintetben előremutató.

Azóta azonban ezt a tantervet, és az alapján készült 2010-es középiskolai tantervet számtalanszor átdolgozták a Pedagógus-továbbképző Intézet munkatársai, sokszor szellemiségében és módszereiben is megsértve és (akaratlanul is) megváltoztatva az eredeti elképzeléseket, felrúgva az eredeti tanterv nyelvszemléletét. Az ungvári oktatási hivatal munkatársainak beavatkozásának iránya nem kikényszerített hiba: az ukrán oktatáspolitikai semmilyen rendelettel, iránymutatással nem szorgalmazta a hozzáadó szemlélet felcserélőre változtatását.

A kárpátaljai magyar iskolák számára készülő magyar nyelv tantervek tartalma oktatástervezési kérdés, ami túlmutat egy hivatal mindennapi feladatkörén, mert hosszú távon befolyásolja a kárpátaljai magyar közösség jövőjét, a nemzetrész megmaradását. Fontos lenne, hogy felelős, hozzáértő tudósokat, kutatókat, tantárgy-pedagógusokat és gyakorló tanárokat tömörítő munkacsoportok dolgozzák ki az egyes

tanterveket (a valóságban is, nem csak névleg!), nem pedig állami hivatalok hivatalnokai, akik ad hoc módon változásokat eszközölve és ezzel sebeket ejtve a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformján hatalmas károkat okoznak.

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2: 368–375.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint. Beregszász. 79–97.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. Században*. PoliPrint. Ungvár. 20–25.
- Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv 10. osztály*. Bukrek. Csernyivci.
- Beregszászi Anikó 2011a. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 1: 32–44.
- Beregszászi Anikó 2011b. *Magyar nyelv 11. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlen lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Beregszászi Anikó 2014. „Anyanyelvünk peremén” is otthon: a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés helyzete és céljai. In: Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia (szerk.) *Meszelt falakon túl. Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport–Hodinka Antal Intézet. Beregszász. 11–24.
- Beregszászi Anikó 2014a. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 2014/1. szám.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint. Ungvár.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2006. A kárpátaljai Magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése. PoliPrint, Ungvár.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 1: 44–62.
- Brubaker, Rogers – Fleischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana 2011. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan. Budapest.
- Csernicskó István 2009. Az ukrainai oktatáspolitik a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február, 33-40.

- Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai helyzetet Kárpátalján. In: Kozmács István, Vancóné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Tudomány az oktatásért – Oktatás a tudományért.* Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Csernicskó István 2011. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010).* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Csernicskó István 2014. Magyar nyelvű oktatás Kárpátalján: kihívások, perspektívák. In: Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia szerk. *Meszelt falakon túl. Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére.* Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – Hodinka Antal Intézet, 33–67.
- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász.
- Csernicskó István (szerk.) 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben.* PoliPrint. Ungvár.
- Csernicskó István, Beregszászi Anikó, Braun Éva, Hnatik-Riskó Márta (szerk.) 2010. *Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára.* Kijev.
- Kótyuk István (szerk.) 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára.* Bukrek. Csernyivci.
- Lanstyák István 2007a. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó szerk. *Műhelytanulmányok a nyelv műveléséről.* Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, 154–173.
- Lanstyák István 2007b. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó szerk. *Műhelytanulmányok a nyelv műveléséről.* Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, 174–212.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/1: 27–44.
- Papp Z. Attila 2012. Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio* 24/1: 3–23.

Nagy-Kolozsvári Enikő

GYERMEKIRODALOM ÉS KREATÍV ANGOLTANÍTÁS KISISKOLÁS KORBAN

1. Bevezetés

Az autentikus gyermekirodalmi művek felhasználása a tanórákon elég megosztó a pedagógusközösségeken belül. Sokan gondolják úgy, hogy ezek az irodalmi művek túlságosan bonyolultak az idegen nyelvet tanulók részére, túl sok sajátosságot tartalmaznak, egyedi humorral bírnak, melyek a kultúra ismeretének hiányában és viszonylag kevés nyelvtudással szinte egyáltalán nem használhatók a tanórákon. Mások szerint túl sok erőfeszítést igényel és be sem fér az órakeretbe ezeknek az autentikus meséknek a tanórai használata. Azonban „az autentikus anyagok tanórai megjelenésének nagy előnye, hogy jobban kihasználja a tanulók képességeit, háttértudását, hiszen a tanuló mindent magával hoz a nyelvórára, csak az idegen nyelvet nem” (Kovács 2009: 131). Éppen ezért kell megpróbálnunk megragadni a lehetőséget és kihasználni az idegennyelvű gyermekirodalmi művek azon előnyeit, melyeket az anyanyelvi nevelésben való használatukból már jól ismerünk. Például a fiatal nyelvtanulók még nem tudják fogalmilag értelmezni az egyes nyelvi jelenségeket, hanem kontextusba helyezve értik meg és használják azokat. Erre a legalkalmasabb közeget az autentikus gyermekirodalmi művek jelentik, hiszen a célnyelv a maga mindennapi szóhasználatával és szerkezeteivel jelenik meg művi, tankönyvi sterilizálás nélkül. Az sem baj, ha a tanulmányozásra szánt mesét tanulóink már ismerik anyanyelvükön, hiszen a szakirodalom szerint is (Ellis–Brewster 2014, Hughes 2006) a gyerekek szívesen és könnyen elfogadnak egy még fiatalabb korukban már anyanyelven megismert történetet adott esetben egy másik idegen nyelven (Ellis–Brewster 2014, Hughes 2006).

A mesék, történetek, gyermekirodalmi művek tárháza igen bőséges és bizony nem egyszerű eldönteni, honnan is induljunk, milyen történetet, meséskönyvet válasszunk, mely az adott korosztálynak, a tanulók érdeklődési körének megfelel. Jó ötletnek bizonyulhat olyan könyvekkel kezdeni, mely az angol anyanyelvű gyerekek részére is „bevezető” jellegűek. Az egyszerű nyelvezetű, ismétlődő jeleneteket, nyelvi

szerkezeteket tartalmazó rövid történetek sok képpel, illusztrációval általában sikert aratnak a fiatal tanulók, nyelvtanulók körében is.

A gyermekirodalmi művek oktatásban, idegennyelv-oktatásban való felhasználásának szakirodalma bőséges, mely alaposan részletezi, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk egy történet, mese kiválasztásakor (Bland–Lütge 2013, Ellis–Brewster 2014, Ghosn 2013, Heathfield 2014). Ezeket figyelembe véve az idegennyelv-tanárok részére is jó kiindulási pontot jelenthet az „I Can Read” című könyvsorozat (www.icanread.com). A Harper Collins kiadó gyermekkönyveit találhatjuk meg az említett sorozatban és több száz színes meséskönyv között böngészhetünk. A kiadványok célja elsősorban az angol anyanyelvű gyerekek bevezetése az olvasás világába és az önálló olvasás megszerettetése. Díjnyertes szerzők és illusztrátorok gyermekbarát, színes, elragadó meséi közül válogathatunk, melyek nyelvi szintek szerint szín-kódoltak és különböző főszereplőik vannak, mint pl.: Biscuit, a zsemleszínű kiskutya; Pete, a fekete macska; Clark, a matrózpólós cápa; Danny és a dinó; vagy flancos Fancy Nancy. A főszereplők mindegyike egy-egy történetssorozatot kísér végig, és ahogy már fentebb említésre került, a könyvek különböző szintek szerint kerültek besorolásra: piros – legelső könyveim; sárga – első olvasmányaim; kék – 1. szint, kezdő olvasás; pink – 2. szint, olvasás segítséggel; zöld – 3. szint, önálló olvasás; lila – 4. szint, haladó olvasás. Az adott tanulmány elkészítéséhez a sárga szint (első olvasmányaim) egyik kedves történetét, Pete the Cat, azaz Pete macska történetét választottam.

2. Pete the Cat: Pete’s Big Lunch

A „Pete’s Big Lunch” című történet egy fekete macskáról, Pete-ről és az ő bőséges ebédjéről szól, egyszerű, ismétlődő szerkezetekkel és szavakkal. A történet szerint Pete mindent rá akart tenni a szendvicsére, amit csak a hűtőben talált s végül az olyan nagy lett, hogy egyedül már meg sem bírta enni, így áthívta macskabarátait is, hogy együtt fogyasszák el a hatalmas finomságot. A történet ideálisan használható az Ukrajna Oktatási Minisztériuma által előírt 3. osztályos tanterv alapján a különböző ételek angol megnevezésének tanítására valamint a 2. osztályban tanult színek és testrészek ismétlésére. Továbbá a történet alkalmas, egymást követő események sorba rendezésének tanítására, sorrend gyakorlására. Az egyszerű, ismétlődő, könnyen átalakítható szöveg alkalmas az osztálytermi adaptációra és a nyelvvel való önálló kísérletezésre, miközben tanulóink spontán módon részt vesznek az idegennyelv alkalmazásában úgy, hogy közben nyelvi szorongá-

suk is eltűnik. Mindezek mellett a történet mondanivalója pedig az, hogy osszuk meg barátainkkal, ha nekünk valamiből több van, mint amire szükségünk van.

A következőkben néhány módszertani javaslatot láthatunk, egy-fajta inspirációt ahhoz, hogy hogyan és miként használhatunk fel autentikus gyermekirodalmi műveket az angol, mint idegennyelv órákon. Az alábbi leírás korántsem tér ki minden olyan lehetőségre, mely az adott történet segítségével elérhető, megvalósítható, de ötletet ad továbbgondolásra, egyéb, a tantervünkhöz épp illeszkedő történetek feldolgozásához és segítségükkel különböző témakörök oktatásához.

Fő célkitűzések/elérhető eredmények a történet feldolgozásával:

- osztályplakát készítése;
- közös előadás a történet alapján.

Nyelvi célkitűzések a történet feldolgozása során:

Hallásértés fejlesztése: a tanulók azon készségét fejlesztjük, miszerint képesek egy történetet egységes egészként valamint bizonyos információkat külön-külön is megérteni.

Beszédkésztség fejlesztése: új szavak és kifejezések beszédbe való integrálásával, felsorolásokkal, egymást követő események elmesélésével, kérdés-válaszadás gyakorlásával.

Olvasási készség fejlesztése: a tanulók képesek új szavak és kifejezések felismerésére, azok hangos és csendes olvasására.

Íráskészség fejlesztése: szavak másolása és helyesírása.

Nyelvi funkciók/szerkezetek, melyek a történet segítségével megtaníthatók, gyakorolhatók:

A tanulók megtanulják felsorolni, mi kerül Pete macska szendvicsébe; olyan kifejezéseket tanulnak meg, mint: *it needs...; it's too big, it's too small; enough*.

Macskák leírása (testfelépítése): *it is + colour, it is + size*.

Wh- kérdőszavas kérdések és eldöntendő válaszok (*yes/no*) gyakorlása.

Szókincsbővítés lehetőségei:

Élelmiszerek megnevezése: *bread, fish, apple, mayo, crackers, pickle, cheese, egg, hot dogs, banana* stb.

Színek ismétlése: *black, brown, grey, red, yellow, blue, green* stb.

Főnevek: *cat, sandwich, house, friend* stb.

Mellékevek: *too big, too small, hungry* stb.

Testrészek (macskáé): *head, ears, eyes, nose, mouth, whiskers, body, legs, tail* etc.

Kiejtésfejlesztés lehetőségei:

Szó és mondat hangsúly gyakorlása, folyamatos beszéd gyakorlása.

Tantárgyközi átjárhatóság:

- Állatok leírása;
- Helyes táplálkozás;
- Matematikai viszonyítás: kevesebb, több, túl sok, túl kevés, elég;
- Dráma, előadás;
- Tanulási stratégiák: memóriafejlesztés, csoportosítás, összehasonlítás, sorba rendezés, összekapcsolás;
- Hangsúlyozható a barátság fontossága és az önzetlenség.

Kulturális tartalom:

Étkezési szokások, hasonlóságok és különbségek az angol, magyar és ukrán kulináriában.

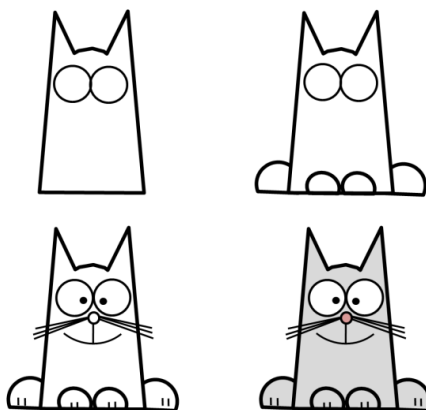
Az autentikus gyermekirodalmi művek tanórai alkalmazása természetesen nem egyszerű feladat. Nagyon időigényes és sok türelmet követel a tanár részéről is, főleg ha korábban még nem gyakran használtuk ezt az oktatási módot, hiszen tanulóink nincsenek hozzászokva a tanórai mesevilághoz. Továbbá ezekhez az autentikus történetekhez alapvetően nem kapcsolódnak kiegészítő anyagok (munkafüzet, szó-kártyák, képes szótárak, feladatlapok stb.), hanem magunknak kell elkészítenünk azokat. Ez természetesen egyaránt jár előnnyel és hátránnyal is. Egyrészt olyan gyakorlatokat dolgozhatunk ki, olyan feladatsorokat állíthatunk össze, melyek leginkább illeszkednek tanulóink készségeihez, képességeihez és érdeklődési körükhöz, másrészt ez a feladat fárasztó, időigényes és plusz megterhelést jelent a pedagógusok részére. Éppen ezért, csak olyan történetet válasszunk, melyet mi magunk is élvezünk, ellenben nem feltétlenül lesz sikeres az erőfeszítésünk.

A következőkben lássunk néhány gyakorlati javaslatot az adott történet tanórai alkalmazásának lehetőségére.

Bevezető, ráhangolódás

1. Rajzoljunk macskát diktálás alapján.

Először is, mutassuk meg lépésről-lépésre, hogyan tudunk egyszerűen macskát rajzolni.

1. ábra. Macska lépésről-lépésre.

Forrás: <http://www.okoskaland.com/ajandek-neked/kepesssegfejlesztes/>

Ezután a tanulók feladata az, hogy a hallott mondatoknak megfelelő cicákat rajzoljanak.

Task: draw 4 cats. Colour them according to the sentences you hear.

The first cat is brown.

The second cat is yellow and orange.

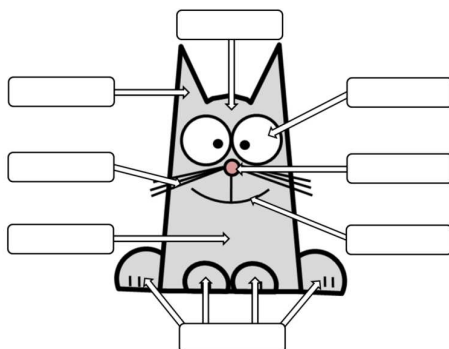
The third cat is black.

The fourth cat is grey.

2. Ismételjük át a korábban tanult testrészek angol nyelvű megnevezését.

I can label Pete the Cat

HEAD	EARS	EYES	NOSE
MOUTH	WHISKERS	BODY	LEGS

1. feladatlap

A történet bemutatása, ismertetése

Ezek után következhet a történet bemutatása, felolvasása. Történet-meséléskor szerencsés megbontani a hagyományos osztálytermi frontális elrendezést, és ha van rá lehetőség, az osztályterem egyik részében félkörben vagy kisebb csoportban leülni és úgy olvasni a mesét, hogy lehetőleg minden gyerek jól lássa az illusztrációkat. A mese felolvasása után gyakorolhatjuk az új szavakat szókérték segítségével majd feladatlapot is készíthetünk hozzá. Lássunk egy példát.

Az új ismeretek elsajátítása, begyakorlás

3. Pótold be a hiányzó betűket!

Fill in the missing letters

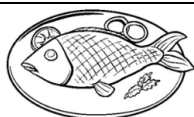
A_P_E

_E_N_

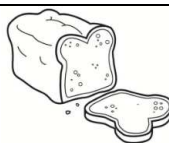
B_N_N_

I_E_R_A_

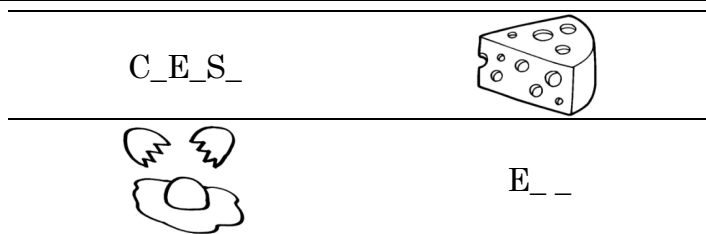

F_ _H

B_E_D

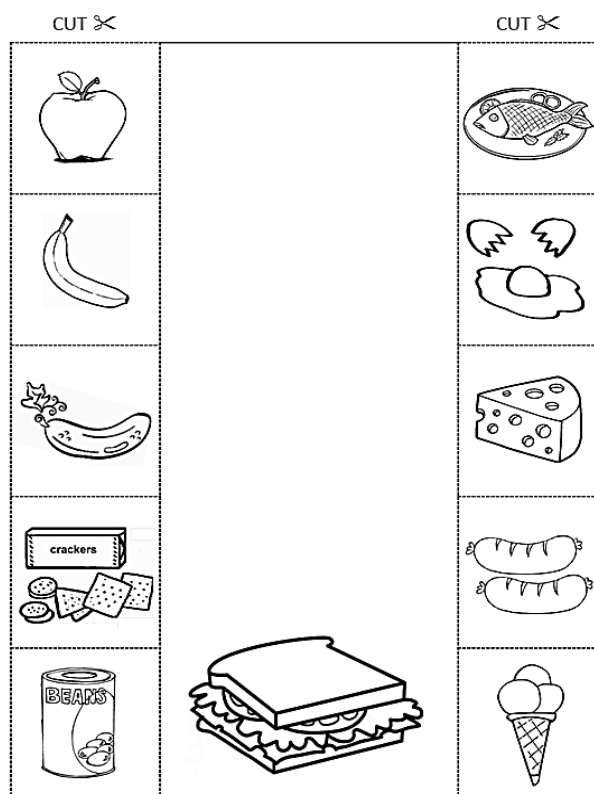
_O_ _O_S

2. feladatlap

4. Rakd össze Pete szendvicsét!

Ha már biztosak vagyunk abban, hogy tanulóink elsajátították az új szavakat, halláskészségük fejlesztésére például további rajz-diktálási feladatot adhatunk nekik. Pete szendvicsére a különböző élelmiszerek eltérő sorrendben is felkerülhetnek. Tanulóinknak a hallott szövegnek megfelelő sorrendben kell Pete szendvicsére helyezni a különféle finomságokat.

3. feladatlap

A feladatlaphoz kapcsolódóan olvassuk fel az alábbi szöveget a tanulóknak:

Here comes Pete. He is hungry, very hungry. Pete wants to eat a sandwich. He opens the fridge and makes a sandwich. He puts an egg and some cheese on the sandwich. But it is still small, very small. He loves apples. He adds an apple and a fish. But it is small, too small.

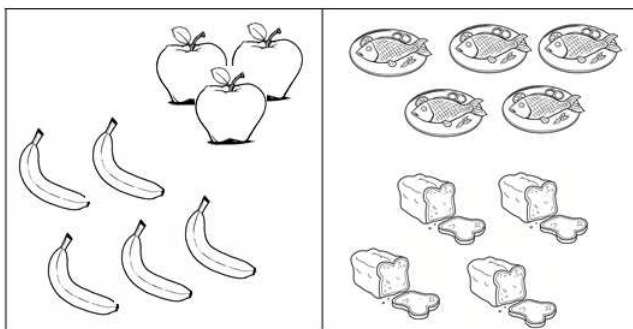
Pete loves beans and pickles too. He adds beans and a pickle. Pete loves crackers. Crackers are crunchy. Pete loves sandwiches with crunchy crackers. Ice cream is tasty. Pete loves ice cream very much. He adds three huge scoops of ice cream. Now, that's enough, thinks Pete. The sandwich is big, very big. The sandwich is too big now.

Ahogy már korábban olvashattuk, az adott történethez kapcsolódóan tantárgyközi átjárhatóságról, fejlesztésről is szó lehet. Az alábbiakban egy olyan feladattípusra látunk példát, mely erősen épít a tanulók matematikai tudására is.

5. Melyik ételből látsz többet? Hány almát látsz? Hány...?

More or less?

Look at the food in each box and circle the group which has more.

4. feladatlapp

Ismétlés, beszédkészség fejlesztése

Tanulóink a gyermekirodalomnak nem csak befogadó, de alkotói is lehetnek. Képek segítségével tanulóink megpróbálhatják először elmondani, elmesélni a történetet, majd akár eljátszani többen is. Ehhez szükségünk van szókártyákra a mesében látható képekkel (bread, fish,

mayo, banana, stb.) és egy nagyobb szendvics-képre. A tanulók feladata az, hogy a képek segítségével elmeséljék a történetet osztálytársaiknak.

6. Use the story pieces to retell the story to a friend.

Összefoglalás

A fiataalkorú nyelvtanulók nyelvi fejlesztésének egyik legkézenfekvőbb módja és leghatékonyabb közvetítője a gyermekirodalom. A kisgyermek már iskola előtt is találkozik mesékkal, ismeri azok általános elemeit, szófordulatait, nem idegen számára a mese, mint a gondolatok közvetítő eszköze. De nagyon fontos szem előtt tartanunk, hogy az idegennyelv órára nem mindegy, hogy milyen történetet, mesét viszunk be. Fő az egyszerűség, könnyen követhető történet, ismétlődések stb., de talán a legfontosabb az, hogy előre alaposan megtervezzük, milyen célt szeretnék elérni a mese tanórai alkalmazásával. Mindemellett a tanulás élvezetes folyamattá válik és közben szinte észrevétlenül terelgetjük tanulóinkat az olvasó tinédzserré, majd felnőtté válás útján.

Irodalom

- Bland, Janice – Lütge, Christiane 2013. *Children's Literature in Second Language Education*. London: Bloomsbury Academic.
- Dean, James 2013. *Pete the Cat: Pete's Big Lunch*. HarperCollins Publishers.
- Ellis, Gail – Brewster, Jean 2014. *Tell it Again! The New Storytelling Handbook for Primary Teachers*. (3rd edition) Pearson.
- Ghosn, Irma-Kaarina 2013. *Storybridge to Second Language Literacy*. Charlotte, NC, Information Age Publishing.
- Heathfield, David 2014. *Storytelling With Our Students. Techniques for telling tales from around the world*. Delta Publishing.
- Hughes, Annie 2006. *The All-round Use of Real Stories and Authentic Books in Teaching English to Young Learners*. Reading is for Everyone. Young Learners SIG Spring Issue. IATEFL-Hungary, 5–9.
- Kovács Judit 2009. *A gyermek és az idegen nyelv*. Budapest: Eötvös József Kiadó.
- www.icanread.com

A KÖTET SZERZŐI

Bárány Erzsébet, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék

Bartha Csilla, PhD

MTA Nyelvtudományi Intézet Többsnyelvűségi Kutatóközpont

Beregszászi Anikó, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék

Csernicskó István, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem

Dobos Sándor

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar
Társadalomtudományi Kutatóközpont
Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola,
abszolvált PhD hallgató

Dudics Lakatos Katalin, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék

Gazdag Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK Nyelvtudományi Doktori
Iskola, abszolvált PhD hallgató

Hires-László Kornélia

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, abszolvált
PhD hallgató

Husztai Ilona, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék

Karmacs Zoltán, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Márku Anita, PhD

MTA Nyelvtudományi Intézet Többsnyelvűségi Kutatóközpont
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont

Nagy-Kolozsvári Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék
ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori
Iskola, PhD hallgató

Tóth Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK Nyelvtudományi Doktori
Iskola, PhD hallgató

Tóth Mihály, CSc

Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és
Jogtudományi Intézete

KIADVÁNYAINK 2011-2016 KÖZÖTT

	<p>Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinskij Roman, Tokar Mariana, Fedinec Csilla és Csernicskó István szerk.: <i>Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010</i>. Ужгород–Ungvár: Hoverla, 2011.</p>		<p>Csernicskó István: <i>Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv</i>. Ungvár: PoliPrint, 2012.</p>
	<p>Márku Anita: „По з'якарпатськи” Кétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: „Ліра” Poligráfcentrum, 2013.</p>		<p>Csernicskó István: <i>Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)</i>. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.</p>
	<p>Tóth Mihály – Csernicskó István: <i>Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)</i>. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина», 2013.</p>		<p>Csernicskó István – Fedinec Csilla: <i>Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року)</i>. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014.</p>

	<p>Tóth Mihály – Csernicskó István: <i>Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez.</i> Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.</p>		<p>Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória: <i>Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak.</i> Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014.</p>
	<p>Bárány Erzsébet, Csernicskó István szerk.: <i>Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції / Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai.</i> Ungvár: Видавництво В. Падяка, 2014.</p>		<p>Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia szerk.: <i>Meszelt falakon túl. Születésnap kiemelt kötet Kótyuk István tiszteletére.</i> II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoport, Hodinka Antal Intézet. Beregszász, 2014.</p>
	<p>Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk.: <i>Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.</i> Ungvár: Autdor-Shark, 2015.</p>		<p>Csernicskó István: <i>Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában.</i> Ungvár: Autdor-Shark, 2016.</p>
	<p>Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő szerk.: <i>Értékek és kihívások I. Nyelvtudomány.</i> Ungvár, Autdor-Shark. 2016</p>		<p>Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő szerk.: <i>Értékek és kihívások II. Történelem- és társadalomtudományok, oktatásmódszertan, irodalomtudomány.</i> Ungvár, Autdor-Shark. 2016</p>

В-63 Використання мов, двомовність. Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці П. / За редакцією Гіреш-Ласлов К. – Ужгород: Аутдор-Шарк, 2016 – 232 с. (угорською та англійською мовами).
ISBN 978-617-7132-49-2

У виданні подаються наукові статті дослідників-мовознавців Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці П. Збірник містить статті про стан, проблеми і перспективи освіти угорською мовою на Закарпатті; угорські говори Закарпатського краю; українські лексичні запозичення в угорській та угорські запозичені слова в українській мові; етнодемографічну історію Закарпаття; питання мовної політики у дзеркалі Закону України «Про засади державної мовної політики», тощо.

УДК 81'246.2 (047.31)
ББК 81.2(4Укр)

Наукове видання
ВИКОРИСТАННЯ МОВ, ДВОМОВНІСТЬ
*Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці П*

За редакцією Гіреш-Ласлов К.

Папір офсетний. Формат 70х100/16.
Умовн. друк. арк. 9,65. Тираж 200. Зам. 38.

Видруковано ПП "АУТДОР-ШАРК"
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15./1.: Тел. 3-31-25
E-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції

Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року
